

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslan Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MERVÂNÎ DEVLETİNİN DIŞ SİYASETİ

Şükrü Erdoğan

Diyarbakır 2014

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Programı

Yüksek Lisans Tezi

MERVÂNİ DEVLETİNİN DIŞ SİYASETİ

Şükrü Erdoğan

Danışman

Prof. Dr. Abdurrahman Acar

Diyarbakır 2014

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Mervânî Devletinin Dış Siyaseti”adlı Tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

06/01/2014

Şükrü Erdoğan

KABUL VE ONAY

Şükrü Erdoğan tarafından hazırlanan “Mervânî Devletinin Dış Siyaseti” adındaki çalışma, 06.01.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdurrahman Acar (**Başkan ve Danışman**)

Prof. Dr. Metin Bozan

Yrd. Doç. Dr. Oktay Bozan

Enstitü Müdürü

.../.../2014

ÖNSÖZ

Beş yüzyıl boyunca İslam dünyasında liderlik yapmış olan Abbasi halifeliği (750-1258) ilk asırdan sonra siyasi bütünlüğü kaybolunca, doğuda ve batıda mahalli hanedanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Büveyhîlerin (945-1055) kendi aralarındaki çekişmeleri ve Ermeniye bölgesindeki valilerin Bizans'a isyan etmeleri Diyarbakır bölgesinde Mervânî Emirliği'nin (983-1086) ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Diyarbakır bölgesine yüzyıla aşkın bir süre hükmetmiş olan Mervânî hanedanı hakkında yapılan bilimsel çalışmaların sayısı pek fazla değildir. Mevcut olan çalışmalar; Amedroz, Tufantoz, Ripper, Abdurrekib Yusuf ve Baluken'e aittir. Bu çalışmalar, Mervânîlerin siyasi ve kültürel tarihini ele almaktadırlar. Biz ise bu çalışmamızda Mervânîlerin dış siyasetini ele aldık. Bu nedenle çalışmamız bu alanda bir başlangıç teşkil etmektedir.

Çalışmamız esnasında İslam tarihi kaynaklarında en çok şunlardan istifade ettik. er-Ruzrâverî'nin “Zeyl Tecâribü'l-Umem”i, İbnü'l-Ezrak'ın “Tarihü'l-Farikî/ed-Devletü'l-Mervânîyye”, İbnü'l-Cevzi'nin “el-Muntazam fi Tarihi'l-MülukVe'l-Ümem”, İbnü'l-Esir'in “el-Kamil fi't-Tarih”, İbnü'l-Kesir'in “el-Bidâye ve'n-Nihâye”, Sibtİbni'l-Cevzi'nin “Mir'âtu'z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan”, Zehebi'nin “Tarihü'l-İslam” ve Ebu'l-Fida'nın “el-Muhtasar-fi Ahbari'l-Beşer” adlı eserlerin yanısıra yabancı kaynaklardan da Abû'l-Farac'ın “Tarih”i ve Urfalı Mateos'un “Vekayi-Nâmesi”nden yararlandık.

Tezimiz, dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Mervânî-Büveyhî ilişkileri, ikinci bölüm Mervânî-Bizans ilişkileri, üçüncü bölüm Mervânî-Hamdanî ilişkileri, dördüncü bölüm Mervânî-Abbasi ilişkileri, beşinci bölüm Mervânî-Ukaylî ilişkileri, altıncı bölüm Mervânî-Fatımî ilişkileri, yedinci bölümü Mervânî-Selçuklu

ilişkileri, sekizinci bölüm Mervânî-Nümeyrî ilişkileri ve dokuzuncu bölüm Mervânî-Ermeni ilişkileri başlıklarını taşımaktadır.

Bu tezin hazırlanışında yardımını benden esirgemeyen, kaynak temini ve yönlendirmeleriyle katkı sunan, danışmanım Prof. Dr. Abdurrahman Acar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Şükrü Erdoğan

DİYARBAKIR 2014

ÖZET

Mervânîler (983-1085-86), en geniş sınırlara sahip olduğu dönem doğudan Van Gölü, batıdan Urfa, kuzeyden Muş, güneyden Musul'a kadar hüküm sürmüş bir Kürt hanedanıdır. Mervânî devleti, Bâd b. Dostik tarafından Büveyhîler ve Hamdanîlerle yapılan savaşlar sonucunda kurulmuştur. Mervânîlerin ikinci emiri Ebu Ali, devletin başına geçince dış siyasette değişikliğe giderek yumuşak güç olarak tabir edilen diplomasiye yönelmiş ve İlk pratik adımını da Hamdanîlerle var olan düşmanlığa son vererek atmıştır. Yine bu süreçte Ebu Ali, Bizanslılarla on yıllık bir barış imzalamıştır. Halefi olan Mümehhidüdevle, Bizans İmparatoru ve Mısır'daki Fatımî halifeliği başta olmak üzere dönemin devletleriyle diplomatik ilişkiler kurmuştur.

Mervânî devletinin en güçlü hükümdarı Nasruddevle, temeli Ebu Ali tarafında atılmış barışçıl dış siyaseti zirveye ulaştırmıştır. Dönemin hâkim güçleri ve yerel güçleriyle sürekli bir diyalog içerisinde bulunan Nasruddevle, gerektiğinde de dönemin en büyük gücü Bizans'a dur diyebilmiştir. Nasruddevle, 50 yıllık saltanatı boyunca Ukaylîler dışında, bölgedeki emirliklerle savaşmamıştır. Mervânî ülkesi Selçukluların öncü birlikleri Türkmenler, tarafından önce istikrarsızlaştırılmış ve 1086 senesinde eski vezirleri İbn Cehir'in kumanda ettiği Selçuklu orduları tarafında ele geçirilmiştir.

Mervânîler, her alanda ülkelerine altın çağ diyebileceğimiz bir dönemi yaşatmışlardır. Bu dönem; refahın, mutluluğun, kalkınmanın, güvenin ve kültürel gelişmenin hâkim olduğu bir dönemdir. Aynı zamanda Mervânî ülkesi, kaçıp iltica edenlerin sığınacağı başlıca yerin adıdır. Yine Mervânîler, hem iç hem de dış siyasetinde en çok dikkat çeken husus onların kimlik, din ve mezhep siyaseti gütmemeleridir. Mervânîler, bu siyasetin gereği olarak Abbasilerle Fatımîler arasında süre gelen hilafet üzerindeki mücadeleden, başka bir deyişle Sünni-Şîî kavgasında uzak durmayı başarmışlardır.

Anahtar Kelime:

Mervânîler, Bâd, Nasruddevle, Meyyâfarikîn, Âmid, Abbasiler, Selçuklular.

ABSTRACT

Mervânîes is a Kurdish dynasty which reined between years of 983-1085-86 from Van Lake in east and Urfa in west, Muş in North and Musul in South while they had the widest borders. Mervânî State was found after wars made with Büveyhîes and Hamdanîes by Bâd b. Dostik. When second emir (commander) of Mervânîes, Ebu Ali heads the state, he directed to diplomacy which is stated as soft power by making changes in foreign policy and he took his practical step by ending the hostility with Hamdanîes. Again in this process, Ebu Ali signed a ten-year peace (ceasefire) with Byzantines. He established diplomatic relations with successor Mümehhidüddevele and states of that era, especially Byzantine Emperor and Fatimî caliphate in Egypt.

With Nasruddevele, the strongest commander and leader of Mervânî state, peaceful foreign policy of which foundation was laid with Ebu Ali, reached to the top. Nasruddevele, who was in continuous relations with the super powers and local powers of that era, could also say stop to Byzantine, the greatest power of the era, when necessary. Nasruddevele did not wage war with emirates in the region other than Ukaylîes during his sovereignty lasting 50 years. Mervânî state firstly was destabilized by Turkmens which were scouts of Seljukians then captured by Seljukian armies which were commanded by İbn Cehir (their former vizier) in the year of 1086.

Mervânîes made their state to live a golden age in every field. This era was an era in which wealth, happiness, progress, trust and cultural development was leading. Mervânî country was the name of the place to where those people, who escaped and took refuge in, shall refuge. Again for Mervanîes; another attention-grabbing point was that, they did not make policy over identities, religions and communions. Mervânîes were successful in being far from caliphate wars between Abbasids and Fatimies, in other words far away from the fight of Sunni-Shiah.

Keywords:

Marwanids, Bâd, Nasruddevele, Meyyâfarikîn, Âmid, Abbasids, Seljukians.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	XIV

GİRİŞ

MERVÂNÎ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.BÂD B. DOSTIK (EBU ŞÛCÂ).....	1
2. EBU ALÎ (HASAN B. MERVÂN).....	5
3. MÛMEHHİDÛDDEVLE (EBU MANSUR SAİD).....	7
4. NASRUDDEVLE (EBU NASR AHMED B. MERVÂN).....	8
5. NİZAMEDDİN (NASR B. NASRUDDEVLE).....	14
6. NÂSİRÛDDEVLE (MANSUR B. NİZAMEDDİN)	16

BİRİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ BÜVEYHÎ İLİŞKİLERİ

1.1. MERVÂNİLERİN BÜVEYHİLERE TABİİYETLERİ.....	20
---	----

1.2. BÂD'IN BÜVEYHÎLERLE YAPTIĞI SAVAŞLAR.....	21
1.2.1. Bâd'ın Behram b. Erdeşir Komutasındaki Büveyhî Ordusuyla Savaşı	21
1.2.2. Bâd'ın Sa'd b. Muhammed Komutasındaki Büveyhî Orduyla Savaşı	22
1.2.3. Bâd'ın Ziyar Komutasındaki Büveyhî Orduyla Savaşı	24
1.2.4. Bâd'ın Ebu Nasr Havaşaze Komutasındaki Büveyhî Orduyla Savaşı	28
1.3. BÜVEYHÎLERİN NASRUDDEVLE'YE ELÇİ GÖNDERMESİ	31
1.4. BÜVEYHÎLERDEN AZİZÜDDEVLE'NİN MEYYÂFARİKÎN'E İLTİCA ETMESİ.....	32
1.5. BÜVEYHÎ VEZİRLERİNDEN AMİDÜDDELE'NİN NASRUDDEVLE'YE SİĞİNMASI	34
1.6. BÜVEYHÎ MELİKİ EBU KALİCAR'IN ÂMİD'TE TÜRKMENLERLE SAVAŞI.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-BİZANS İLİŞKİLERİ

2.1. BÂD DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER	37
2.2. EBU ALÎ'NİN BİZANSLA SAVAŞ VE BARIŞI.....	38
2.3. MÜMEHHİDÜDDEVLE-BASİLEİOS ANLAŞMASI.....	39
2.4. MERVÂNÎ VEZİRİ ŞERVE'NİN BİZANS'TAN YARDIM İSTEMESİ	40
2.5.URFA ÜZERİNDE MERVÂNÎ-BİZANS ÇEKİŞMESİ	42
2.6. BİZANSLILARIN DİYARBEKİR BÖLGESİNİ İŞGAL TEŞEBBÜSÜ.....	49
2.7. MERVÂNÎ- NÜMEYRÎ GÜÇLERİNİN SÜVEYDA'YI BİZANS'TAN ALMALARI.....	51
2.8. BİZANS'IN OĞUZLARA KARŞI MERVÂNÎLERE ASKERİ YARDIMI .53	

2.9. SAHTE PEYGAMBER ASFAR'IN İKİ ÜLKE ARASINDA YOL AÇTIĞI SORUN.....	54
2.10. BİZANS-ABBASİ-SELÇUKLU ARASINDA MERVÂNÎLERİN ARABULUCULUĞU	56
2.11. SÜRYANİ PATRİK LV. DİONYSIUS ÂMİD'E SIĞINMASI.....	57
2.12. MERVÂNÎ VEZİRİ EL-MAĞRİBÎ'NİN HİZMETİNDE BİR BİZANS ASKERİ.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERVÂNÎ-HAMDANİ İLİŞKİLERİ

3.1. DÜŞMANCA İLİŞKİLER DÖNEMİ	62
3.1.1. Bâd'ın Hamdanî-Ukaylîlerle Yaptığı Savaşta Öldürülmesi	62
3.1.2. Hamdanîlerin Mervânî Ülkesine Saldırıları.....	65
3.2. BARIŞ DÖNEMİ İLİŞKİLERİ.....	67
3.2.1. Ebu Ali'nin Hamdanî Prensesi Sittün-Nas ile Nişanlaması.....	67
3.2.2. Mümehhidüdevle'nin Ebu'l-Heycâ'yı Haleb emiri Yapma Çabası	68
3.2.3. Mümehhidüdevle Sittün-Nas Evliliği.....	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MERVÂNÎ-ABBASİ HALİFELİĞİ İLİŞKİLERİ

4.1. MERVÂNÎLERİN ABBASİLERE TABİİYETLERİ VE ABBASİ HALİFELİĞİNİN MERVÂNİLERİ TANIMASI	71
4.2. ABBASİLERİN BÂD'A KARŞI ASKER GÖNDERMESİ	76
4.3. MERVÂNÎ-ABBASİ ARASINDAKİ EL-MAĞRİBÎ GERGİNLİĞİ.....	78

4.4. ABBASÎ HALİFELİĞİ VELİAHDİNİN NASRUDDEVLE’NİN YANINA GÖNDERİLMESİ.....	79
4.5. ABBASÎ VEZİRİ İBNÜ’L-MÜSLİME’NİN AİLESİ MEYYÂFARİKÎN’E GÖNDERİLMESİ.....	83
4.6. MERVÂNÎ VEZİRİ İBN CEHİR’İN ABBASÎ HALİFELİĞİNE VEZİR OLMASI.....	84
4.7. BİZANS’IN TALEBİ SELÇUKLULARLA ABBASİLERİN ARABULUCULUĞUNU İSTEMELERİ	85
4.8. MANSUR DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER.....	86

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-UKAYLÎ İLİŞKİLERİ

5.1. UKAYLÎLERİN BÂD VE KARDEŞİ EBU’L-FEVARİS’İ ÖLDÜRME ROLLERİ.....	88
5.2. UKAYLÎ ELÇİSİNİN BİZANS SARAYINDA MERVÂNÎ ARASINDAKİ SEREMONİ TARTIŞMASI	89
5.3. MERVÂNÎLERİN UKAYLÎ EMİRİ BEDRAN’I ESİR ALMASI.....	89
5.4. VEZİR EL-MAĞRİBÎ’NİN NASRUDDEVLE’YE SİĞİNMASI	90
5.5. NASRUDDEVLE’NİN UKAYLÎ EMİRİ KARVAŞ’A ASKERİ YARDIM GÖNDERMESİ.....	91
5.6. UKAYLÎ EMİRİ BEDRAN’NİN NUSAYBİN’İ KUŞATMASI.....	91
5.7. NASRUDDEVLE’NİN KARVAŞ’IN KIZI SEYYİDE İLE EVLİLİĞİ	92
5.8. MERVÂNÎ VE UKAYLÎ EMİRLİKLERİNİN OĞUZLARLA SAVAŞI.....	92
5.9. KARVAŞ’IN NUSAYBİN VE CİZRE ABLUKASI	94

5.10. NÜMEYRÎ-BİZANS GÜÇLERİNİN DİYARBEKİR SALDIRISINDA KARVAŞ'IN NASRUDDEVLE'YE YARDIMI	95
5.11. NASRUDDEVLE'NİN FATİMİ TEHDİDİNE KAŞI İTTİFAK KURMASI	96
5.12. UKAYLÎ KÂTİBİ İBN CEHİR'İN NASRUDDEVLE'YE VEZİR OLMASI	96
5.13. MEYYÂFARİKÎN KADISI EBU'L-MURCA'NIN İKİ ÜLKE ARASINDA YOL AÇTIĞI GERGİNLİK.....	98
5.14. KARVAŞ'IN NASRUDDEVLE'YE KARŞI KÜRT AŞİRETLERİNİ YARDIMA ÇAĞIRMASI	98
5.15. NASRUDDEVLE'NİN UKAYLİLERİN İÇ İŞLERİNE KARIŞMASI	99
5.16. MERVÂNÎ-UKAYLÎ-MÜTTEFİKİ KÜRT AŞİRETLERİN CİZRE SAVAŞI.....	100
5.17. UKAYLÎ NÂZİR'I EL-ENBÂRÎ'NİN MEYYÂFARİKÎN'E GELMESİ VE VEZİR OLMASI.....	101
5.18. MANSUR DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER	101

ALTINCI BÖLÜM

MERVÂNÎ-FATİMÎ İLİŞKİLERİ

6.1. FATİMİLERİN BÜVEYHİLERE KARŞI BÂD'LA İTTİFAK ARAYIŞI .	107
6.2. FATİMİLERİN MERVÂNÎLER VE HAMDANÎLER ARASINDA ARABULUCU OLMASI	108
6.3. MERVÂNÎLERİN FATİMÎ HALİFELİĞİNE TABİ OLDUKLARI İDDİASI	109
6.4. MÜMEHHİDÜDDEVLE'YLE İLİŞKİLERİ	111

6.5. HALİFE EL-HÂKİM'İN NASRUDDEVLE'NİN HÜKÜMDARLIĞINI TANIMASI.....	111
6.6. HALİFE EZ-ZÂHİR DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-FATİMÎ İLİŞKİLERİ ...	111
6.7. FATİMÎLERİN ŞAM VALİSİ ENUŞTEKİN'İN MERVÂNÎLERİ TEHDİT ETMESİ.....	112
6.8. NASRUDDEVLE'NİN KUDÜS'TE DİYARBEKİR HACILARI İÇİN MİSAFİRHANE İHDAS ETMESİ.....	113
6.9. NASRUDDEVLE'NİN BESASİRÎ OLAYINDAKİ TUTUMU.....	114
6.9.1. el-Müeyyed fid-Din eş-Şirâzî'nin Nasruddevle'ye Birinci Mektubu.....	116
6.9.2. eş-Şirâzî'nin Nasruddevle'ye İkinci Mektubu	118
6.10. KÂDİ EBU'L-HASAN EL-ÂMİD'NİN MİSİR'A GİTMESİ	122
6.11. DİYARBEKİR-MİSİR ARASINDA SOSYAL KÜLTÜREL VE İKTİSADİ İLİŞKİLER	123

YEDİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

7.1. NASRUDDEVLE DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ	124
7.1.1. Oğuzların Mervânî Topraklarında Görünmesi ve Saldırıları.....	124
7.1.2. Nasruddevle'nin Tuğrul Bey'e Protesto Mektubu	126
7.1.3. Mervânîlerin Selçuklu Tabiiyetine Girmesi.....	127
7.1.4. Nasruddevle'nin Liparit'in Serbest Bırakılması İçin Tuğrul Bey Nezdinde Arbulucu Olması	128
7.1.5. Nasruddevle'nin Tuğrul Bey'in Malazgirt Kuşatmasında Yardımı	130
7.1.6. Tuğrul Bey'in Nasruddevle'den Musık'ın Serbest Bırakılması İçin Şafaatçi Olması.....	130

7.1.7. Nasruddevle'nin Besâsirî İsyânında Tuğrul Bey'e Bağlılığı	131
7.1.8. Bedevi Reislerinin Nasruddevle İçin Tuğrul Bey Nezdinde Arabulucu Olması.....	131
7.1.9. Nasruddevle'nin Tuğrul Bey'in Elçilerini Alıkoyması	131
7.1.10. Tuğrul Bey'in Mervânî Kenti Cizre'yi Ablukaya Alması	132
7.2. NİZAMEDDİN DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ	134
7.2.1. Tuğrul Bey'in Nasruddevle'nin Oğlu Said'e Askeri Yardımı	134
7.2.2. Tuğrul Bey'in Mervânîler Üzerine Askeri Birlik Göndermesi	136
7.2.3. Sultan Alparslan'ın Mervânî İç İşlerine Karışması.....	138
7.2.4. Malazgirt Savaşında Mervânî-Selçuklu İttifakı	140
7.3. MANSUR DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ	142
7.3.1. Melikşah'ın Mervânîlerin Değerli Hazinesini İstemesi	142
7.3.2. Melikşah'ın İbn Cehir'i Mervânî Ülkesine Vali Tayin Etmesi.....	142
7.3.3. Selçuklu Ordusunun Âmid'i Almaları.....	145
7.3.4. Selçukluların Meyyâfarikîn'i Alması	145
7.3.5. Selçukluların Cizre'yi Alması ve Mervânî Devletinin Sonu	151
7.3.6. Melikşah'ın Ölümü ve Mansur'un Mervânîleri Yaşatma Çabaları.....	151
7.4. SURİYE SELÇUKLU MELİKİ TUTUŞ'UN NUSAYBİN ABLUKASI VE YAPTIKLARI.....	152

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-NÜMEYRÎ İLİŞKİLERİ

8.1. NÜMEYRÎLERİN HAMDANÎLERİN SAFINDA MERVÂNÎLERLE SAVAŞMASI.....	156
8.2.URFA ÜZERİNDE MERVÂNÎ-NÜMEYRÎ ANLAŞMASI	157

8.3. NÜMEYRÎLERİN URFA'YI BİZANSLILARA SATMASI	158
8.4. NÜMEYRÎLERİN BİZANSLA BİRLİKTE MERVÂNÎ ÜLKESİNE SALDIRMASI	159
8.5. NÜMEYRÎLERİN NASRUDDEVLE'NİN YARDIMIYLA BİZANS'TAN SİVEREK'İ ALMASI	159
8.6. FATİMÎLERİN TEHDİDİ KARŞISINDA NASRUDDEVLE'NİN NÜMEYRÎLERDEN YARDIM İSTEMESİ.....	160
8.7. NÜMEYRÎLERİN YALANCI PEYGAMBER ASFAR'İN ORTADAN KALDIRILMASI İÇİN MERVÂNÎLERE YARDIMI ETMESİ:.....	160
8.8. NÜMEYRÎLERİN SELÇUKLULARA KARŞI MERVÂNÎLERE ASKERİ YARDIMI.....	160

DOKUZUNCU BÖLÜM

MERVÂNÎ-ERMENİ VE GÜRCÜ İLİŞKİLERİ

9.1. MERVÂNÎ VE ERMENİ HANEDANLARI ARASINDAKİ EVLİLİKLER	163
9.2. MERVÂNÎLERİN CİZRE VALİSİNİN ERMENİLER ÜZERİNE YÜRÜMESİ.....	163
9.3. ERMENİLERİN MÜSLÜMAN HACILARA SALDIRILARI VE NASRUDDEVLE'NİN ALDIĞI TEDBİRLER.....	163
9.4. NASRUDDEVLE'NİN SASON ERMENİLERİNE KARŞI KALE YAPTIRMASI	164
9.5. NASRUDDEVLE'NİN ERMENİ PRENSLİĞİNİN İŞBİRLİKÇİSİ TACİRİN MALINA EL KOYMASI	164

9.6. BÂD'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE GÜRÇÜ PRENSİ DAVID'İN MALAZGİRT'E SALDIRISI.....	166
---	-----

9.7. MÜMEHHİDÜDDEVLE-DAVID SAVAŞI.....	166
--	-----

SONUÇ	167
--------------------	------------

KAYNAKÇA	171
-----------------------	------------

EKLER	176
--------------------	------------

EK 1:.....	176
------------	-----

EK 2:.....	177
------------	-----

EK 3:.....	180
------------	-----

EK 4:.....	181
------------	-----

KISALTMALAR

<i>a.s.v.</i>	Aleyhi salatü ve selam
<i>age</i>	Adı geçen eser
<i>agm</i>	Adı geçen makale
<i>agt</i>	Adı geçen tez
<i>ay.</i>	aynı yazar
<i>b.</i>	Bin
<i>Bkz</i>	Bakınız
<i>bsy</i>	Baskı sayısı yok
<i>bty</i>	Baskı tarihi yok
<i>byy</i>	Baskı yeri yok
<i>C.</i>	Cilt
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>DİA,</i>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>FÜODAMY,</i>	Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Merkezi Yayınları
<i>h.</i>	Hicri
<i>HÜSBE,</i>	Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>hzl.,</i>	Hazırlayan
<i>İA,</i>	İslam Ansiklopedisi
<i>m.,</i>	Miladi
<i>MAÜY,</i>	Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları
<i>MEB,</i>	Milli Eğitim Basımevi
<i>MÜSBE</i>	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>MÜTAE</i>	Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Merkezi
<i>nşr</i>	Neşreden
<i>ö</i>	Ölüm
<i>r.a.</i>	Radiyallahu anh
<i>s</i>	Sayfa
<i>S</i>	Sayı
<i>Ş.</i>	Şükürü
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>thk</i>	Tahkik eden
<i>TTBD</i>	Türk Tarihi Belgeleri Dergisi
<i>TTK</i>	Türk Tarih Kurumu
<i>USS</i>	Uluslararası Silvan Sempozyumu
<i>vb</i>	Ve benzeri
<i>YLT</i>	Yüksek Lisans Tezi
<i>YYÜSBE</i>	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

MERVÂNÎ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Dönemin üç büyük merkezi devletleri olan Abbasi, Bizans ve Büveyhîlerin Cezire bölgesi üzerindeki otoriteleri kaybolunca konjüktürel olarak Mervânileri bölgede kendi Emirliklerini kurma fırsatı doğmuştur. Bu bağlamda Mervânîlere emirlik yapmış Bâd b. Dostık, Ebu Ali Hasan b. Mervân, Mümehhidüdevle Ebu Mansur Sait, Nasruddevle Ebu Nasr Ahmet, Nizameddin Ebu'l-Kasım Nasr ve Nâsiruddevle Mansur'u ele alacağız.

1.BÂD B. DOSTIK (EBU ŞÛCÂ)

Mervânî Devletinin kurucusu adı Ebu Abdullah Hüseyin, lakabı Bâd, Kürtlerin Humeydiye Aşireti Çârbuhtî¹ Oymağına mensuptur.² Adı Bâz, künyesi Ebu Şucâtır. Ebu Abdullah Hüseyin Bâd b. Dostık, Bâz'ın kardeşidir.³ Humeydiye Aşiretinin reisi Dostık, aşiretinden küserek Diyarbakir'e gelmiş ve Bâd, 324/935'te buradan dünyaya gelmiştir. Bâd, 345-346/956-957'de itibaren Cizre'nin bir kısmını, Malazgirt'i, Maku, Van Gölü'nün etrafındaki köyleri almış ve Adilcevaz yerine Şabaziş'in temelini

---

¹ Ernest, Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı** Fikret ışıltan (Çev.), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 150. Çarbuhti yerine "Harbuhti" ifadesini kullanmıştır. İbnü'l-Ezrak, thk A. Bedevi, **Tarihü'l-Fariki ed-Devlet'ül-Mervâniyye**, 2. Baskı, Daru'l-Kitab, Beyrut, 1974, s. 49; Tufantoz, s. 60; Diyarbakir bölgesi, 984'ten itibaren Hârbuhti oymağının işgaline uğradı reisi Bâz idi. Göyünç, "Diyarbakır" s. 465.

² er-Ruzrâverî, **Zeyl Tecârubu'l-Umem**, 1. Baskı, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut 2003, 53; İbnü'l-Ezrak, s. 49-50. Ebu'l-Fida, thk, Dubeys, **el-Muhtasar-fi-Ehbari'l-Başar**, 1. Baskı, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut 1997, s. 470;

³ İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-Tarih**, 1. Baskı, Darü'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1987, VII, s. 416; İbn Haldun, **Tarihi**, bsy., Müessetü'l-Âlemî, Beyrut bty., s. 315;; M. Emin Zeki, Beg, **Kürtler ve Kürdistan Tarihi** (Çev.): Vahdetin ince ve Diğerleri, Nûbihar, İstanbul 2011, s. 134. 479; Nejat, Göyünç, "Diyarbakır", **DİA**, IX, TDV, İstanbul 1994 s. 465; Abdurrahim, Tufantoz, **Ortaçağ'da Diyarbakir (Mervânoğulları/990-1085)** 1.Baskı, Aça, Ankara 2005, s. 60.

atmıştır. Daha sonra Bâd, 355-356/965-966'da da Ercişi, iki yıl sonra Diyarbekir, Meyyâfarikîn ve Ruha'yı ele geçirmiştir. Davamında da Hasankeyf, Cizre, Botan, Suruç ve Nusaybin gibi yerler ona bağlanmıştır. Bâd, 360/970'te Sucâ adıyla iki çeşit sikke basmıştır. Bâd'ın eline 364/974'de ise Hakkârî'nin bir kısmı, Gevaş-Ardeşt ve Van Kalesi geçmiştir. Bâd, Diyarbekir'i kendisine merkez seçmiş ve Abbasi Halifesi ona "Ebu Şucâ" ünvanı vermiştir.⁴

Humeydiye Kabilesi Çârbuhtlu Oyağına mensup Ebu Abdullah Bâd b. Dostık, lakabı Bâd'dır. Hizan ile Maden arasında ikamet eden Bâd, Bâhesmî Dağı'na çıkarak etrafında kalabalık bir grubu toplamış ve işe yol kesmeyle başladı. Bâd, daha önce birkar defa Diyarbekir'e saldırdı. Adududdevle 983'te ölünce Bâd'ın konumu daha güçlenmiş ve taraftarları çoğaldı.⁵ Kürtlerin ilk hükümdarı Bâd, bu dönemde Emir olmayı tasarladı ve harekete geçti. Böylece birçok yeri alan Bâd, Meyyafarikîn'e saldırdı ve baskı altına aldı. Bâd, Hamdanî Emiri Ebu'l-Mealî Sa'duddevle'nin yandaşları kenti savunabilecek güçte olmadıklarını biliyordu. Bu nedenle Bâd, Meyyafarikîn halkına mektuplaştı, onlara güven verdi ve kenti Rebiülevvel ayının 373-374/983-985'de aldı. Bâd, burada itamet etti. Kardeşi Ebu'l-Fevaris Hüseyin b. Dostık'ı,⁶ kente vali olarak atadı, kendisi askerleriyle meşgul oldu. Sonra Âmid, (Diyarbekir) Nusaybin ve Cezire bölgelerini egemenliğine aldı.⁷

Bâd, 372-380/982-990 yılları arasında hüküm sürmüştür. Mervânî Emiri Bâd, kendi adına siyasi faaliyetlere başlamadan önce Büveyhî Hükümdarı Adududdevle-Hamdanî Ebu Tağlib arasınada çıkan savaşta Adududdevle'ye yardım etmiştir.⁸ Bâd'ın işi gücü çobanlık ve yol kesmektir. Bâd'ın büyük bir fizik yapısı ve heybetli biriydi. Bâd,

⁴ Seyyid Hüseyin Mukriyani, Pêşkewtin 6. sayısı, (M. Emin Zeki), s. 479.

⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 49-51; Tufantoz, s. 61.

⁶ Meyyâfarikîn'e tayin edilen valinin ismini "Ebu Ali Hasan et-Temimi" oluşu da iddia edilmiştir. Bkz. Bedevi, İbnü'l-Ezrak, s. 52.

⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 51-52; K. V. Zettersteen, "Mervâniler" **İA**, VII, MEB, İstanbul 1979, s. 781; V. Minorsky, "Meyyafarikîn" **İA**, VII, MEB, İstanbul 1979, s. 198; Tufantoz, s. 61; Adnan, Demircan, "Müslümanların Fethinden Mervânilerin Yıkılışına Kadar" **İstem Dergisi**, Konya 2011, s. 16; Bâd el-Kurdi, Meyyâfarikîn alması esnasında bazı psikolojik yöntemlere başvurduğunu söylemektedir. Bkz. M. Sait, Sekvan, Kocer, **el-Fariki-ve-Menhecuhu-min-Hilali-Kitabihi Tarih'ul-Meyyâfarikin ve Âmid**, 1. baskı, Kürdistan Akedemi yayınları Spizêr, Erbil 2010, s. 217. Bizim göre bildiğimiz kadarıyla burada bir barış stratejisi olmalıdır.

⁸ Şerefhân, **Şerefname Diroka Kurdistanê Şerrefhanni Bitlisi**, Ziya Avcı (Çev.), Avesta, İstanbul 2007, Kürtçe Notu s. 563. M. Emin Zeki, s. 479.

368/978'de Adududdevle Musul'da bulunduğu sırada itaatini bildirmek için, Deylemlî komutan Ziyad b. Şehrâkuveyh vasıtasıyla görüşmeye gitmiş, ancak o, bunu kabul etmemiş, Bâd'ı tutuklamaya kalkışmıştı. Bâd, bunun farkına varmış ve gizlice oradan ayrılmıştı.⁹ Bâd, çobanken iyi ve cömert davranarak hayvanlarını kesip insanlara dağıtıyordu. Bu konuda nâmsaldı ve insanlar etrafında toplandı. Bâd, sonra yol kesmeye başladı. Burada elde ettiği her şeyi dağıttı ve gittikçe taraftarları çoğaldı. Daha sonra şehirlere saldırdı. Nihayet Bâd, Ermeniyeye girdi ve Erçiş'i aldı. Bâd'ın ele geçirdiği ilk yer burasıdır. Buradan Diyarbekir'e geçen Bâd, önce Âmid, Meyyâfarikîn ve diğer yerlere el koydu. Oradan da Musul'u gidip kenti aldı.¹⁰ Mevânî Hanadanı tarihi, Hizan'ın yakınında bulunan Bâhesmî Dağı'da doğan Kürt Bâz'la başladı.¹¹

Büveyhî Emiri Samsamüddevle, Bâd'ın askeri faaliyetleri sonucu Âhlat'ı aldığını ve Malazgirt'i restore edip, Muş'u da tahrip ettiğini duyunca bu durumu yadırgamış ve harekete geçmişti.¹² Ahlat ve Meyyâfarikîn'in Kürt emiri Bâz, Bizans diyarındaki isyan sırasında Malazgirt'i yeniden inşa, Tarvn (Taron) eyaletini tahrip ederek Muş'u yağmalamıştır. Onun Malazgirt'i 979 İlkbaharından önce mi yoksa bu işi Davit'den önce davranarak bu zamanda yaptığını bilmiyoruz.¹³

Samsâmuğdevle, Ebu Sait b. Erdeşir komutasında bir askeri birlik oluşturarak Bâd'a savaş ilan etmişti. Yapılan savaşta Ebu Said Behram, yenilgiye uğramış ve birçok Büveyhî komutanı esir düşmüştü.¹⁴ Samsâmuğdevle, aynı yıl içerisine Ebu'l-Kasım Sa'd b. Muhammed el-Hacib'in komutasında bir orduyu hazırlayarak Ebu Sucâ'nın üzerine göndermişti. Bu savaşta da Büveyhîler mağlub olmuştu. Böylece Bâz,

---

⁹ er-Ruzrâverî, s. 53; İbnü'l-Esir, VII, s. 415, M.Emin Zeki, s. 480-81; D. Y. Hasan Herûri, **Biladu Hakkâri h. 334-737/m. 945-1336 Derâsete Siyasiye Hazâriye** 1. Baskı, Spizez & Publisher, Erbil Kurdistan 2005, s. 92.

¹⁰ İbnü'l-Esir, VII, s. 416; M.Emin Zeki, s. 480; Tufantoz, s. 61.

¹¹ H. F. Amedroz, "The Merwânid Dynasty at Meyyâfâriqîn in the Tenth and Eleventh Centuries A. D." JRAS, 1902, s. 123.

¹² İbnü'l-Ezrak, age, s. 52.

¹³ Honigmann, s. 150.

¹⁴ er-Ruzrâverî, VI, s. 53; İbnü'l-Esir, VII, s. 415; İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki, s. 481; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563; Bulduk s. 27; Tufantoz, s. 62-63; Herûri, s. 93; Yusuf Baluken, "Merânîler Devrinde Dinî Gruplar Arasındaki Münasebetler", (Yüksek Lisans Tezi, YYÜSBE, 2010), s. 13.

Musul'u ele geçirmişti.¹⁵ Bu savaş, 373/983'te Hakkâri köylerinde biri olan Bâcellâyâ'da meydana gelmişti.¹⁶ Samsâmuğdevle, Sefer 374 (Temmuz/Ağustos 984'e) Ziyar b. Şehrâkuveyh komutasında bir ordu hazırlayıp Musul'u kuşatmaya göndermiş ve Ebu Sucâ ile savaşmıştı. Bu savaşta Ebu Sucâ yenilmiş ve askerlerin çoğu esir düşmüştü. Bâd, kaybettiği savaşın yaralarını ve askerlerini toparlamaya çalışmak için Diyarbekir'e dönmüştü. Ziyar ise ordusunu ikiye bölerek; birini Sa'd el-Hacib komutasında Cizre'ye, diğer birliğini de Nusaybin'e göndermişti. Her iki komutan da itaatsizlik yaparak emredilene yapmamıştı.¹⁷

Samsâmuğdevle'ye orduda itaatsizlik haberi ulaşınca, Hamdanî Emiri Saduğdevle b. Seyfuddevle'yle barış görüşmesine bulunmuş ve Saduğdevle'ye Bâd'ın şevkini kıracak bir ordu gönderirse Diyarbekir'i kendisine beylik olarak vereceğini ve bunun özerine anlaşmışlardı. Fakat zafer Saduğdevle'ye nasip olmadı ve hezimete uğrayarak Halep'e döndü. Hamdanî Emiri, bu başarısızlık haberini alınca Bâd'dan kurtulmak için kendisine söz vermişti. Bunun için bir casusu Bâd'ın kışlasına göndermiş ve askerler arasına sızmayı başarmıştı. Bu casus, Bâd'ın çadırına girerek onu yaralamıştı. Bâd'ın yarası iyileşince 374/984-85'te Büveyhî komutanları Ziyar ve Sad'la barış görüşmesinde bulunmuştu. Yapılan görüşmeler neticesinde Diyarbekir ve Tur-Abidin'in batı kesiminin Bâd'a bırakılmasını kabul etmişlerdi.¹⁸

Sa'd el-Hacip 377/987'de ölünce Bağdat Meliki Şerefuddevle, Ebu Nasr Havaşaze'yi Musul'a hâkim tayin etmişti. Bunun üzerine Bâd, Musul üzerine yürümüştu. Ebu Nasr, Şerefuddevle'den yardım istese de Bâd, bu fırsatı ona vermemişti. Havaşaze, Ukeyl ve Nümeyrî Araplardan yardım istemeye mecbur kalmıştı. Ebu Şucâ ise, bu koalisyon güçlerine karşı kardeşini, Ebu'l-Fevaris'i, göndermişti. Bu

---

¹⁵ er-Ruzrâverî, VI, s. 54; İbnü'l-Esir, VII, s. 415; İbn Haldun, IV, s. 458; Bulduk, s. 28; M. Emin Zeki, s. 481-82; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563; Thomas Ripper, **Diyarbekir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı**, Bahar Şahin Fırat (Çev.), Avesta, İstanbul 2012, s. 149; Tufantoz, s. 63; Baluken, agt., s. 13-14.

¹⁶ Harûri, s. 93.

¹⁷ er-Ruzrâverî, VI, s.55; İbnü'l-Esir, VII, s. 418; İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki, s. 482; Şerefhan **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563; Abdulgani Bulduk (Mustafa Öztürk ve İbrahim Yılmazçelik), **el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi**, FUODAMY, Elazığ 2004, s. 28; Harûri, s. 94; Tufantoz, age s. 63; Ripper, s. 149; Baluken, agt., s. 14.

¹⁸ er-Ruzrâverî, VI, s. 55; İbnü'l-Esir, VII, s. 418; İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki, s. 482; Ripper, s. 150; Baluken, agt., s. 14.

savaşta kardeşi öldürülmüş ve çok ağır bir mağlubiyet yaşamıştı.¹⁹ Emir Bâd, Hamdanî Emirleri Ebu Tahir ve Ebu Abdullah'ın Musul'u ele geçirdiğini duyunca, şehri onlardan alma kararı almıştı. Bâd'ın Kürtlerden oluşan bir ordunun başından Musul'a geldiğini gören Hamdanî emirleri, Ukaylîlerden yardım isteme kararı almıştı. Fakat Ukaylî Emiri Ebu Zevâd b. Museyib, bu yardıma karşılık bazı koşullar öne sürdü. Bu şartlar gereğince; Ceziret İbn Ömer, Nusaybin ve başka yerler verilecekti. Bunun üzerinde mutabakata varan taraflar, Bâd'a savaş açmış ve onu yenmişti. Bu savaş,380/990'da vuku bulmuştur.²⁰

2. EBU ALİ (HASAN B. MERVÂN)

Humeydiye Kabilesi Çârbuhtî Oymağına mensup Mervân b. Kek, Siirt ile Maden arasında yer alan Kormas²¹ Köyündedir. Mervân, Bâd'ın kızkardeşi Fehm'le²² evliydi. Bu evlilikte; Ebu Ali Hasan, Said, Ahmed ve Kek adında dört erkek çocukları olmuştu. Babaları değirmenciydi. Bunlar, Kormas'ın ileri gelenleri ve reisleriydi. Herbirinin çevresinde toplanmış taraftarları vardı. Bâd'ın yol kesme faaliyetinden, savaşlarına kadar yeğenleri hiç ondan ayrılmamıştı.²³

Bâd b. Dostık ölünce yeğeni Ebu Ali yerine geçti. Hamdanî Emirleri Ebu Abdullah ve Ebu Tahir, Mervânî Emiri Bâd'ın başını yanlarına alarak Diyarbekir'i ele geçireceklerini tasarlamışlardı. Fakat bu bölge, çoktandır Ebu Ali'nin iktidarını benimsemiş ve yeni Mervânî Emiri, kendine sadık kimseleri yerleştirmişti. Neticede

---

¹⁹ İbnü'l-Esir, VII s. 431-32; İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki, s. 483; Ripper, s. 152-53; Tufantoz, s. 65; Baluken, agt., s. 15-16.

²⁰ er-Ruzrâverî, VI, s. 108-9; İbnü'l-Ezrak, s. 57-58. 60-61; İbnü'l-Esir, VII, s. 443; Ebu'l-Fida, I, s. 480; Bulduk, s. 28; M. Emin Zeki, s. 483-84; Heruri, s. 96-97; Abdurrakib Yusuf, **ed-Dostkiye fi Kurdistani'l-Vusta**, 2. Baskı, Dar Aras, Erbil 2001, II, s. 24-25. 59-60; Ripper, s. 162-63; Tufantoz, s. 66-67; Zettersteen, "Mervâniler" s. 781.

²¹ Burası bugün Siirt'in Sirvan ilçesine bağlı incecaya Köyü'dür. es-Sirvânî, Emîr Sâlih Beg bin Han Budâk, *Târihu'l-Ensâb*, (Thk.: Tahsîn Đbrâhim Doskî) Duhok, 2005, 55-61. (Baluken), s. 17.

²² İbnü'l-Ezrak, s. 78.

²³ İbnü'l-Ezrak, s. 59-60; Amedroz, s. 124.

Ebu Ali ile Ebu Abdullah arasında savaş çıktı ve Hamdanî Emiri esir düştü. Emir Ebu Ali, Ebu Abdullah'a toleraslı davrandı ve onu serbet bıraktı.²⁴

Hamdanî Emiri Ebu Abdullah, serbest bırakılınca o sıralarda Âmid'i kuşatmaya çalışan kerdeşi Ebu Tahir'in yanına gitmişti. Hamdanî Emiri, savaşın bitirilmesi ve Diyarbekir'in terk edilmesi konusunda kardeşi Ebu Tahir'i ikna etmeye çalışsa da o bunu dinlememişti. Ebu Tahir, Ukaylî bedevileri ve muhtemelen Nümeyrîlerden oluşan bir güçle Ebu Ali'ye karşı saldırıya geçmişti. Yapılan savaşı Kürtler kazanmış ve Ebu Abdullah ikinci kez esir düşmüştü.²⁵

Bizanslılar; 382/993'te Ahlât, Malazgirt, Erciş ve Bergeri(Muradiye) tarafına çıkınca Ebu Ali, onlara karşı çıkararak saldırmış ve onları yenilgiye uğratmıştı. Emir, yarın bütün İslam askerleri burada olur, deyince Bizanslar, on yıllık bir silah bırakma antlaşması yaparak ülkesine dönmüştü.²⁶

Ebu Ali, 387/998'de Meyyâfarikîn'den bir heyeti oluşturup, Hamdanî Emiri Saduddevle Şerif b. Seyfuddevle'nin kızı Sittü'n-Nas'ı kendisine istemek amacıyla Halep'e göndermişti. Emir Ebu Ali, Âmid'te kalmak amacıyla başkent Meyyâfarikîn'de Âmid'e doğru yola çıkmıştı. Heyet, Halep'e gidip gelini alıp Âmid'e gelmek için yola çıkmış, Urfa ile Âmid arasına vardığında Emir'in Diyarbekir önlerinde öldürülmüş oluğu haberini almıştı. Bunun üzerine gelin Halep'e geri dönmek mecburiyetinde kalmıştı.²⁷ Ünvanı Ali Şah Fahruddevle, son dönemi 394/1003, ölümü Safer 11. cuma Diyarbekir çadırda kim tarafında öldürüldü bilinmiyor.²⁸

---

²⁴ İbnü'l-Esir, VII, s. 444; Zettersteen, "Mervâniler" s. 781. K. V. Zettersteen, "Ukaylîler" **İA**, XIII, MEB, İstanbul 1986, s. 18; M. Emin Zeki, s. 486; Ripper, s. 165; Heruri, s. 97; Ömer Tokuş, "Hamdanîler Siyasi İctimai İlmî ve Kültürel Hayat", (YLT, HÜSBE, 2006), s. 54.

²⁵ İbnü'l-Esir, VII, s. 444; Ebu'l-Fida, I, s. 480; Bulduk, s. 28; M. Soberheim, "Hamdanîler" **İA**, V, MEB, İstanbul 1987, s. 180; H. Mükrimin Yınanç, "Diyarbakır" **AI**, III, MEB, İstanbul 1988, s. 610; M. Emin Zeki, s. 486-87; Ripper, s. 165-66.

²⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 61; Honigmann, s. 153; Amedroz, s. 124; Abdurrahik Yusuf, II, s. 42; V. F. Buchner, "Malazgirt" **İA**, VII, MEB, İstanbul 1979, s. 241; Koçer, s. 217-218; Ripper, s. 171-172; Tufantoz, s. 69.

²⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 72-74; İbnü'l-Esir, VII, s. 444; İbn Haldun, IV s. 316; Ebu'l-Fida, I, s. 480; Amedroz, s. 125; M. Emin Zeki, s. 488; Ripper, s. 208-209; Tufantoz, s. 70-71; Demircan, agm., s. 17.

²⁸ M. Emin Zeki, s. 489.

Nikitine, Mervânîleri Kürtlerin en tanınmış ve 990-1096'ya kadar hüküm sürmüş ve kurucuları Ebu Ali b. Mervân b. Dostik, olduğunu öne sürmüştür. Bununla birlikte Nikitine, Mervânîler hakkında şu tespiti yapmaktadır: Emirlerin Kürt kökenli oluşun dışında, o tarihte onların diğer Müslüman emirlikleriyle hiçbir farkı yoktur. Mervânîlerden özgün bir Kürt niteliği boşuna olur. demiştir.²⁹

3. MÜMEHHİDÜDDEVLE (EBU MANSUR SAİD)

Mervânî Emiri Ebu Ali, 387/997'de Âmid'in girişinde bir komplo sonucu öldürülünce kardeşi Said oradan ayrılıp, başkent Meyyâfarikîn'e gelmiş ve Vezir Mem tarafından üç gün sonra Emir ilan edilerek "Mümehhidüddeve" ünvanı verilmişti. Mervânî emirlerinden ilk unvan alan kişi, Ebu Mansur Said'tir. Yeni Mervânî Emiri, Hacıpliğe Şerve'yi tayin ederek devlet ideresini Mem ve oğlu Şerve'ye bırakmıştı.³⁰ Ebu Said Mansur, Şahbaz'ın vefatında sonra Meyyâfarikîn'e dönmüş ve Ali vefat edinceye kadar da vali olarak orada kalmıştı. Ebu Ali Hasan'ın Meyyâfarikîn'de öldürülmesi üzerine Mervânîlerin topraklarında Melik olmak için Ebu Said'e çağrıda bulunulmuştu.³¹ Mümehhidüddeve, Cizre Valiliğinde bulunuyordu.³²

Mervânî Emiri Ebu Ali, 387/997'da Âmid'te öldürülürken Kuropalates David, Kürt emirliğinin o dönemde düşmüş olduğu güçsüzlükten yararlanmak istemişti. David, 997-98'de askerleriyle Ahlât kentini kuşatmıştı. Yeni emir Mümehhidüddeve, kenti kurtarmak için 998 Paskalyasında küçük bir birlikle yolla çıkmıştı. Çıkan çatışmada çok sayıda Kürt askeri, Gürcü okçular tarafından yaralanmış ve Mervânî ordusu karargâhına geri dönmek zorunda kalmıştı. Bilinmeyen bir nedenle Gürcüler, Paskalyanın ertesi gecesi paniğe kapılarak savaştan kaçmışlardı. Bununla birlikte Mervânî ordusu ve Ahlât halkı, Gürcüleri takip edip çoğunu kılıçtan geçirmişlerdi.³³ Mümehhidüddeve, 388/998-999'da emir Ebu'l Meali Şerif b. Seyfüddevle'nin kızı Sittü'n-Nas kardeşi Ebu Ali'nin

---

²⁹ Basıl Nikitine, **Kürtler**, E. Karahan, H. Akkuş, N. Uğurlu, (Çev.), Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 339.

³⁰ İbnül-Ezrak, s. 77.79; İbn Haldun, IV, s. 316; Tufantoz, s. 71; Demircan, agm., s. 17.

³¹ M. Emin Zeki, s. 489.

³² Baluken, s. 20.

³³ Ripper, s. 173; Baluken, agt., s. 20.

nişanlısıyla evlenmişti.³⁴ Bizans İmparatoru Basil, 399/1000'de Âmid ve Meyyâfarikîn tarafına çıkarak Mümehhidüdevle'yle görüşmüş ve taraflar arasında yapılan görüşme sonucu barış anlaşması yapılarak oradan ayrılmıştı.³⁵

Mümehhidüdevle'nin durumu güçlenmiş; krallara, Bağdat'taki Halife'ye mektup yazmıştı. Halife'den, Bahaüdevle ve oğlu Fahr'ul-Mülk'ten tebrikler almıştı. Ayrıca Krallardan mektup, Mısır Halifesi el-Hâkim de hediyeler ve mektuplar almıştı.³⁶ Mümehhidüdevle, 400/1009-10'da Hamdanî yönetimini deviren Lulu'ya karşı Bizanslılara sığınmış olan Ebu'l-Heycâ'yı Halebliler ve bedevi Benu Kilab aşiretinin girişimleriyle İmparator II. Basileios'la tamasa geçerek başkent Meyyâfarikîn'e getirmiş ve kendisine 200 süvariden oluşan bir askeri birlik ve para vermişti. Buna rağmen Ebu'l-Heycâ yapılan savaşı kaybederek tekrar Bizanslılara sığınmıştı.³⁷

Şerve, her sene olduğu gibi 400-1/1010-11'in İlkbaharında Mervânî Emiri Mümehhidüdevle'yi Hetah (Atak) Kalesi'ne götürmüştü. Bu arada emniyet teşkilatın başında bulunan İbnü'l-Felyus adında Şerve'nin bir yaveri vardı. Emir Mümehhidüdevle, bu kişiden nefret ediyordu ve Şerve'nin hatırı için birkaç defa öldürülmesinden vazgeçmişti. İbnü'l-Felyos, günlerce Şerve'nin aklını çelmeye uğramış ve sonunda amacına ulaşmıştı. Şerve, bir desise dâhilinde emiri öldürmüş, Erzen dışında hileyle emirin mührüyle bütün şehirleri ele geçirmişti. Erzen Valisi Hoca Ebu'l-Kasım İsfahani, Siirt'te sürgünde olan Nasruddevle'nin yanına gelmesini istemişti. Hoca ve Nasruddevle, güçlerini birleştirerek bir yıl içerisinde Şerve'yi ortadan kaldırmışlardı.³⁸

4. NASRUDDEVLE (EBU NASR AHMED B. MERVÂN)

Ebu Mansur, 402/1011-12, ya da 401'de komutanlarından biri tarafından zehirlenerek öldürülünce Ebu Nasr Diyarbekir hâkimi olmuş, 50 yıllık yönetimi

---

³⁴ İbnü'l-Ezrak, s. 80.

³⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 84.

³⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 86.

³⁷ Ripper, 213-14.

³⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 79-93; İbnü'l-Esir, VII, s. 445-46; Ebu'l-Fida, 1, s. 480; İbn Hallikan, **Vefayatu'l-Ayan**, bsy., Daru'l-Sadr, Beyrut bty.,?, 1, s. 177-78; M.Eemin Zeki, s. 489-90; Tufantoz, s. 71-73.

boyunca tüm topraklarında barış ve güven dönemi olmuştu.³⁹ Ahmet b. Mervân, Diyarbakir’de Mervânî Devletini kurmuş, 52 yıl boyunca tam bağımsız bir yönetim sürmüştü ve Unvanı “Ebu’l-Macid”ti.⁴⁰

Abbasi Halife el-Kâdir Billâh ve Büveyhî Emiri Sultanuddevle’nin elçileri, Zilhicce ayının 403/1013’te bayramdan üç gün önce Ebu Nasr’a gelerek Halife ve Sultandan çeşitli hediyeler, tebrikler ve bütün Diyarbakir’in kendisine verildiğine dair berat getirmişti. Bunun yanında “Nasruddevle” unvanı da ona verilmişti. Mısır halifesi el-Hâkim Biemrillah Ebu Ali Mansur ise, çeşitli hediyelerle birlikte bir elçi göndermiş ve emir’e “İzzuddevle” unvanı vermişti. Bizans İmparatoru Basil de bir elçi vasıtasıyla çeşitli hediyeleri emir’e göndermişti. Ebu Nasr da elçilere benzeri olmayan hediyeler vermişti.⁴¹ Mısır Fatımî Halifesi ünvanı “ez-Zahir li İ’zazi Dinillah” Ebu’l-Hasan Ali, da “Nasruddevle”ye hediyeler, mektup ve imza göndermişti.⁴² Mervânî komutanı İsa b. Halât, 28 Zilkadde 404/1013’te Tur-Abidin’de Ukaylî bir emiri esir almış ve muhtemelen Bedran olmalıdır.⁴³ Mervânî Emiri Ahmet b. Mervân, 410/1019’da “Nasruddevle” ünvanı verilmişti. O da oğlu Süleyman’ı Ceziret İbn Ömer’e vali ve veliaht tayin etmiş ve aynı yılda İstanbul, Bağdat ve Mısır’a elçiler göndermişti. Ayrıca Abbasi Halifeligi-Mervânîler arası vezir Ebu’l-Kasım el-Mağribînin ilticasından dolayı ölünceye kadar açık olmuştur.⁴⁴

Nasruddevle; Yukarı Ermenistan Hükümdarı Menuçehher’in oğlu Fadlûn’un kızı Fadlûniye, Ukaylî Emiri Karvaş’ın kızı Seyyide, Sason Prensi Senharib’in kızı Ebu

---

³⁹ Zettersteen, “Mervânîler”, VII, s. 781.

⁴⁰ Ahmet, Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler**, 2. Baskı, Hemen Kitap, İstanbul 2010, s. 60. Ebu Nasir bin Mezid el-Kurdi ifadesini kullanmıştır. Zehebi, **İslam Tarihi**, bsy., Daru’l-Kitabu’l-Arab, byy., 28, s. 17; “el-Emir-ül a’zam, İzz-ül İslam, Sa’düddin, Nasr-üd devleti ve Şeref-ül Mille, Ebû Nasr Ahmet” Nâsır-ı, Husrev, **Sefername**, Abdulvehab Terzi (Çev.), MEB, İstanbul 1988, s. 12.

⁴¹ İbn’ül-Ezrak, s. 108-110; Amedroz, s. 131-32; Tufantoz, s. 78. “Nasruddevle” ünvanını Abbasi Haliesi tarafında verilmiş. Şerefhan, **Şerefname Diroka Kurdistanê Şerefhani Bitlisi**, Ziya Avcı (Çev.), Avesta, İstanbul 2007, s. 109; Demircan, agm., s.18.

⁴² İbnü’l-Ezrak, s. 116-120; Amedroz, s. 13132.

⁴³ Abdurrekib Yusuf, II, s. 55.

⁴⁴ M. Emin Zeki, s. 492.

Ali'nin karısı ve Mısırlı Fereciyle evlenmişti. Bunların dışında cariyeleri de vardı.⁴⁵ Vezir el-Mağribî, 416/1025-26'da Nasruddevle'nin yanında kalmıştı.⁴⁶

Nümeyrî lideri Urfa Valisi Utayr, (416/1025-26)'da vekili Ahmed İbn Muhammed'i öldürünce Urfa halkı, Nasruddevle'ye haber sallayarak kenti teslim etmeye çağırmişti. Bu nedenle Nasruddevle, Zeng adında Âmid Valisini Urfa'ya yollamış ve şehri teslim almıştı. Utayr, şehri geri almak için Halep Emiri Salih b. Mirdas'tan arabulucu olmasını istemiş ve anlaşmaya varılarak; kentin bir kısmı Utayr'e, diğeri de Zeng'e verilmişti. Utayr (418/1027-28)'de öldürülünce Mervânî Valisini sorumlu tutup intikam peşine düşmüştü. Zeng 418/1027-28'de öldürülünce Urfa Mervânîlerin eline geçmişti. Halep Emiri, tekrar arabuluculuğa girişmiş ve Urfa'nın yarısı İbn Utayr'e diğeri de İbn Şibl'e verilmişti.⁴⁷

Ukaylîlerden Necdetuddevle İbn Kurad, Rafî İbn el-Huseyn ve Karvaş'ın kerdeşi Bedran'a bağlı bulunan aşiret kolları, 417/1026-27'de Karvaş'a karşı ayaklandığında Nasruddevle, Karvaş'a destek için bir askeri birliğini göndermişti. Ancak savaş başlanmadan önce Ukaylî kardeşler Karvaş'la barışmıştı.⁴⁸ Bedran, 419/1028'da ordusunun başına geçerek Nusaybin'i geri almaya çalışmıştı. Ukaylî Emiri, Nasruddevle'nin gönderdiği orduları yensede Kerdeşi Karvaş'ın Musul'a geldiğini öğrenince geri çekilmişti.⁴⁹ Ukaylî Emiri Karvaş, Cizre ve Nusaybine birçok başarısız saldırıda bulunmuştu. Nasruddevle, bu ailede bir kadını boşaması üzerine çıkan anlaşmazlığı bertaraf etmek için 421/1030'da Nusaybin'i onlara bırakmıştı.⁵⁰

Utayroğlu, 422/1031'de burcunu ve birkaç köyü 20 bin dinara Bizans İmparatoru III. Romanos Argyros'a satınca Nasruddevle, Urfa'nın Bizanslıların eline geçtiğini duyunca 10.000 atlı askerden oluşan bir askeri birliği göndererek şehri

---

⁴⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 121-122. 169; Amedroz, s. 139; 366 cariyeden söz etmiştir. Şerefhan, s. 110; 360, cariyeye söz etmiştir. İbn Cevzi, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Muluk ve'l-Umem**, bsy., Daru'l-Kutubü'l-İlmiye, Beyrut bty., 16, s. 70. İbn Hallikan, age. I, s. 177-78;

⁴⁶ İbnü'l-Esir, VIII, s. 140. 144. 153; Ripper, s. 183-85.

⁴⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 151-152; Ripper, s. 367-369.

⁴⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s. 156-57; Ripper, s. 225; Tufantoz, s. 84.

⁴⁹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 165; İbn Haldun, IV, s. 317-18; Bulduk, s. 30; M.Emin Zeki, s. 493-94; Ripper, s. 225; Tufantoz, s. 84.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, VIII, s. 187; M.Emin Zeki, s. 494; Ripper, s. 226; Harold Bowen, "Nasruddevle" **İA**, IX, MEB, İstanbul 1964, s. 119.

kuşatmaya almıştı.⁵¹Nümeyrîli Harran hâkimi Şebib b. Vessâb, 426/1034-35'da Bizanslılardan destek alarak Diyarbekir üzerine yürüyüp Süveyda(Siverek)yı zapt edince Nasruddevle, Ukaylî Emiri Karvaş ve çevre Emirlerden yardım istemişti. Bizanslılar, Nasruddevle emrinde toplanan birliği görünce Urfa'ya dönmüştü. Bununla yetinemeyen Nasruddevle, Bizans İmparatoru IV. Michael'e (1034-1041) yılları arasında imparatorluk yapmış olan bir elçi göndererek aralarındaki antlaşmayı ve barışı feshettiğinden onu tenkit etmişti.⁵²

İbn Vessâb ve İbn Utayr, 427/1035-36'de Nasruddevle'den gelen büyük bir kuvvetle birlikte, Bizans'ın eline geçmiş olan Süveyda üzerine yürümüş ve burayı onlardan almıştı.⁵³Nasruddevle; 427/1035-36'da bir Müslüman hacı kafilesi nedeniyle Sason Ermenileriyle savaşma durumuna gelmişti. Ancak Bizanslılara yakınlığından ve kalelerin sağlamlığından dolayı onlarla barışmıştı.⁵⁴ Fatımîlerin Halep Valisi Enuştekin, 430/1038-39'da Mervânî Emiri Nasruddevle'yi Diyarbekir'e sefer yapmakla tehdit edince Ukaylî Emiri Karvaş ve Nümeyrîli Şebib b. Vessâb'tan yardım alarak üçlü bir ittifak kurmuştu.⁵⁵

Tuğrul Bey; 434/1043'da on bin kişiden oluşan bir Türkmen süvari birliğini hazırlayarak Diyarbekir bölgesinin üzerine göndermişti. Bunlar Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'e gelip kuşatmıştı. Mervânîler, bunlara dönmek koşuluyla elli bin dinar teklif etseler de Türkmenler bunu kabul etmemişlerdi. Nasruddevle'ye bunların birbirine girme haberi gelince bir ordu göndermiş ve onları bertaraf etmişti. Bu olay, Türklerin bu memlekette ilk kez ortaya çıktığı bir durumdur. Daha önce hiç kimse yüzlerini dahi

---

⁵¹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 196-197; Ebu'l-Fida, I, s. 509; Gregory Abû'l-Farac, (Bar Hebraeus) **Abû'l-Farac Tarihi** Süryanice-İngilizce (Çev.): Ernest A. Wallis Budge, Türkçe (Çev.): Ömer Rıza Doğrul, I, TTK, Ankara 1987, s. 289-90; M.Emin Zeki, s. 494-95; Bowen, "Nasrüddevle" s. 119; Abdurrahim Yusuf, II, s. 44-45; Ripper, s. 368-369; V. Mimosky, "Kürtler" **İA**, VI, MEB, İstanbul 1977, s. 1095-1096; Abdurrahim Tufantoz, "Nasrüddevle" **DİA**, XXXII, TDV, İstanbul 2006, s. 425. Abdurrahim Tufantoz, "Mervânîler" **DİA**, TDV, Ankara 2004, s. 231.

⁵² İbnü'l-Esir, VIII, s. 216-217; Urfalı Mateos, **Vekayi-Nâmesi**, M. Halil Yınanç (Çev.), TTK, Ankara 1987, s. 58-59; M.Emin Zeki, s. 495; Abdurrahim Yusuf, II, s. 45; Honigmann, 134-135; Ripper, s. 189; Tufantoz, s. 86.

⁵³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 220-221; Ebu'l-Fida, I, s. 512; M.Emin Zeki, s. 495-96; Honigmann, s. 135-137; Ripper, s. 190; Tufantoz, s. 86-87.

⁵⁴ İbnü'l-Esir, VIII, s. 221; Abû'l-Farac, I, s. 291; Ripper, s. 166.

⁵⁵ İbnü'l-Esir, VIII, s. 231; İbn Haldun, IV, s. 318; Abdurrahim Yusuf, II, s. 29-30; Ripper, s. 221-22; Tufantoz, s. 95; Bowen, "Nasrüddevle" s. 120.

görmemişti.⁵⁶ Türkmenlerin bu ülkede kalmaları uzadıkça Nasruddevle b. Mervân, Tuğrul Bey'e bir protesto mektup göndererek onlardan şikâyetçi olmuştu.⁵⁷

Tagliboğullarından Asfar adındaki bir şahıs, 439/1047-48'da peygamberlik iddiasıyla Resûlayn'da ortaya çıkararak yeni bir din getirdiğini söyleyerek bedevi Arapları etrafında toplamış ve 'gaza' için birkaç kere Bizans topraklarına girmişti. Bunun için Mervânî-Bizans arasında siyasi gerginlik oluşunca Nasruddevle, Nümeyrîlerle anlaşmış ve onu ortadan kaldırmıştı.⁵⁸

Ukaylî Emiri Karvaş, 440/1048'de Humeydiyye ve Hezbaniye Kürt aşiretleri koalisyon birlikleriyle Nasruddevle'nin üzerine yürümek istemişti. Ancak olumsuz bir şey olmadan Nasruddevle-Karvaş barışmıştı.⁵⁹ Büveyhî Emiri el-Melik el-Aziz Ebu Mansur, babası Celaluddevle 435/1043-44'te ölünce Ebu Kalicarla ikdidar üzerinde giriştiği mücadeleyi kaybederek Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'e sığınmış ve 441/1049-50'de orada ölmüştü.⁶⁰ Bizans İmparatoru Konstantin X. 441/1049-50'da Gürcü kumandanı Liparit'in Tuğrul Bey tarafından serbest bırakılması için Nasruddevle'den arabulucu olmasını istemişti.⁶¹ Tuğrul Bey, 441/1049-50'da Nasruddevle'den Cuma hutbesini kendi adına okutmasını isteyince Nasruddevle, bu talebi kabul etmişti.⁶²

Ukaylî Emiri Karvaş ile kardeşi Ebu Kamil arasında 441/1049-50'de savaşma noktasına gelmiş bir ihtilaf gün yüzüne çıkınca Süleyman b. Nasruddevle, Humeydiyeli Ebu'l-Hasan b. İskân ve diğer Kürtlerden oluşan askeri birlik, Karvaş'ın yardımına

---

⁵⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 160-61; Amedroz, s. 137; Abdurrahman Yusuf, II, s. 49; Ripper, s. 384; Erdoğan Merçil ve Diğerleri, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, bsy., Çağ Yayınları, İstanbul 1992, 7, s. 107.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 182; Abdurrahman Yusuf, II, s. 49; Bowen, "Nasruddevle" IX, s. 120; Tufantoz, s. 93; Adnan Çevik, "XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi" (**Doktora Tezi**, MÜSBE, 2002), s. 183.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s. 279; Zehebi, XXIX, s. 334. İbnü'l-Cevzi, 15, s. 308; Abû'l-Farac, I, s. 303-04; Abdurrahman Yusuf, II, s. 45-46; Ripper, s. 193; Tufantoz, s. 95-96,

⁵⁹ İbnü'l-Esir, VIII s. 284-85; M. Emin Zeki, s. 498.

⁶⁰ M. Emin Zeki, s. 498; Ripper, s. 202-203.

⁶¹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 289; M. Emin Zeki, s. 500; Abdurrahman Yusuf, II, s. 21, 47; Ripper, s. 197-200; Bowen, "Nasruddevle", IX, s. 120; Tufantoz, s. 97.

⁶² İbnü'l-Esir, VIII, s. 289; M. Emin Zeki, s. 499-500; Abdurrahman Yusuf, II, s. 49; Ripper, s. 198; Çevik, s. 186.

gitmişti.⁶³ Ukaylî Emiri Kureyş b. Bedran, 447/1055-56'da Beşnevî ve Buhti Kürtlerle kurmuş olduğu ittifakla Cizre'ye saldırmıştı. Mervânî Emiri Nasr, bu savaşta galip gelmiş ve Bedran yaralı bir şekilde Musul'a dönmüştü.⁶⁴

Ebu'l-Haris Arslan Besâsirî, 450/1058'de Irak'ı işgal edip Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillahi devirince Fatımî Devleti, Dâi Duât Mueyyed fid'Din Hibetullah b. Musa eş-Şirâzi aracılığıyla Mervânî Emiri Nasruddevle'ye baskı yapıp kendilerinin yanında yer almasını istemişti.⁶⁵ el-Besâsiri, 450/1058'de Bağdat'ı istila edince Abbasi Halifesi el-Kaim, hanımını ve torunu Abdullah'ı anarşinden uzak olan Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'e yollamıştı.⁶⁶

Nasruddevle, yetmiş yedi yaşında 29 Şevval 453/6 Kasım 1061'de ölünce cenazesi önce Sidilli Sarayından defnedilmişti. İbnü'l-Ezrak: Bazıları camide, bazıları da sarayda defnedildiğini söylemiştir. Daha sonra kızı Sittülmülk, 456/1064'da tarafından nâsı Meyyâfarikîn Rabat'a (varoş) bulunan Muhdese Cami Meydanındaki özel kubbeye taşınmıştır.⁶⁷

Nikitine, Mervânîlerin en tanınmış Emiri Nasruddevle'yi şu şekilde tanıtmıştır: “Ebu Nasr Ahmed 1011-1061'e kadar hüküm sürmüştür. Kendisi biraz sefahata düşkün olmakla birlikte, becerikli, adil ve aydın bir prensdir. Ahmed'in iktidarı aynı anda şu üç hükümdarın kendisine yetki vermesiyle başlamıştır: Bunlar Abbasi Halifesi, Büveyhî Hükümdarı ve Bizans İmparatorudur. Bu Kürt prenslerinin sözde bağımsız iktidarı hangi korumalar altında yürüttüğü görülmektedir.”⁶⁸

---

⁶³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 287; M. Emin Zeki, s. 498-99; Ripper, s. 228.

⁶⁴ İbnü'l-Esir, VIII s. 320-21; Bulduk, s. 31; M. Emin Zeki, s. 500-502; Ripper, s. 228-29.

⁶⁵ Abdurrekib Yusuf, s. 31-32.

⁶⁶ İbnü'l-Ezrak, s.153-154.158-159; Tufantoz, s. 102-103; Demircan, agm., s. 18.

⁶⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 177; İbn Cevzi, XVI, s. 70. 77; İbn Haldun, IV, s. 319; Tufantoz, s. 103-104; h. 452/ m. 1060 ölünce seksen yaşında olduğunu söyler. M. Emin Zeki, s. 502; seksen yaşında öldüğünü söylemiş. Şerrefhan, age. s. 110; ö. 1061, Göyünç, “Diyarbakır” s. 465; ö. 1062, Özer, s. 60; Nasruddevle, 77 yaşında ölmüş ve 52 yıl hüküm sürmüş, kimilerine göre de 42 yıl hüküm sürmüş demıştır. İbn Hallikan, 1, s. 177-78; Demircan, agm., s. 18; “Oranın bir emiri vardı, ona Nasruddevle derlerdi. Yaşı yüzü geçmişti. Bu zatın yüz yaşında olduğunu söylüyorlardı. Bir rivayete göre de 80 yaşın üzerinde ölmüş. Husrev, s. 10. 12.

⁶⁸ Nikitine, s. 339.

5. NİZAMEDDİN (NASR B. NASRUDDEVLE)

Babası Nasruddevle 453-54/1061-62'de ölmeden önce Cizre Valisi oğlu Nasr'ı veliaht tayin etmiş ve Nasruddevle ölünce vezir İbn Cehir, Nasr'ı başken Meyyafarki'e getirerek kendisine biat ederek Emir ilan edince Nizameddin'in Emirliği, Zilkade 453/Kasım 1061'de başlamıştı.⁶⁹ Mervânî Emiri Nizameddin'in kardeşi Said, Mervânî tahtında kendisinin de hakkı olduğunu savunarak 455/1064'te Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'den askeri yardım talep edince bir komutanın emrinde beş bin atlıdan oluşan bir orduyu Said'e vererek Mervânî başkenti Meyyâfarikîn'i kuşatmıştı. Veziri İbn Cehir, araya girerek Said'e birçok mal ve Âmid'i iktâ olarak kendisine teklif edince kabul etmiş ve Said-Nasr arasında anlaşma sağlanmıştı. Bunun yanında Mervânîler, bu ordunun komutanına da 50,000 dinar ödemişti.⁷⁰ Abbasi Halifesi el-Kâim, 455/1064'te Mervânî Emiri Nizameddin'e haber göndererek boşaltılmış vezirlik makamına İbn Cehir'i getirmesini isteyince emir Nasr, bunu kabul ederek onu Bağdat'a yollamıştı.⁷¹ Bizans İmparatoru, Salar-ı Horasan'ın 454/1063'da Diyarbekir sınırında bulunan Tell-Hum, Bağin ve Argin (Ergani)deki saldırıların intikamını almak için Hervevios adında bir kişinin komuta ettiği bir ordu hazırlayarak bölgeye göndermişti. Bu orduya Bizans'ın Urfa Valisi Tavdanos, Gerger ve Hins-Mansur (Adıyaman) kuvvetlerinden oluşan birlikler de katılmıştı. Bizans ordusu, 455/1063'te Horasan Sâlâr'ı burada bulamayınca Mervânîoğullarının ikinci önemli şehri olan Âmid'i kuşatmıştı. Mervânî Emir Nizameddin, Frankopulos Herve'ye (Hervevios)'a 10.000 dehekan vererek, savaşa girmesini engellemişti. Bunu duyan Tavdanos, harekete geçerek Urfakapı'da savaşa girmiş ve öldürülmüştü.⁷²

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 458/1066'da Salar-ı Horasan'a beş bin atlıdan oluşan bir ordu vererek Diyarbekir üzerine gönderince Türkmen komutanı Sâlâr, Meyyâfarikîn'e gelip yağma ve saldırılara başlamıştı. Mervânî Veziri el-Enbâri ya da

---

⁶⁹ İbnü'l-Erzak, s. 178; Tufantoz, s. 104-105.

⁷⁰ İbnü'l-Erzak, s. 180-81. Salar-ı-Horasan komutasında 453-54/1061-62'de Tufantoz, s. 104-105; Demircan, agm., s. 19; Said, Âmid'te bağımsızlığını ilan ederek bu durum Nasr'ın ölümüne kadar 472/1080 yılına kadar sürmüştür. Şerefhan, s. 110.

⁷¹ İbnü'l-Erzak, s. 181-182; 454/1062'de Tufantoz, s. 105; Demircan, agm., s. 20.

⁷² Mateos, age. s. 115-17; Yinanç, "Diyarbakir", III, s.612; Ripper, s. 396-397; Tufantoz, s. 107.

İbnü'l-Enbârî, onunla irtibata geçerek geri dömek koşuluyla 300,000 dinar teklif etmiş ve güvence olarak da Emir Nizamiddin'in kardeşi Hasan'ı göndermişti. Sâlar-ı Horasan, Su kapısına varınca durumdan şüphelense de Mervânî Veziri, bunu yüzünde fark ederek Emir Nizameddin'in kardeşleri Fadlûn ve Mamık'ı getirme talimatı vermişti. Bunları getirince Sâlâr'ın karargâhına göndermişti. Salar-ı Harasan, saraya varınca yanında bulunanlarla birlikte bir odaya alınmış ve Vezir Emirle konuşmaya gitmişti. Emir Nizameddin, Vezire bunu ne yapalım? Vezir, tutuklayalım cevabı vermişti. Neticede adı geçen Türkmen komutanı "Salar-ı Horasan Kuyusu" olarak bilinen yerde öldürülmüş ve rehine olan Emir'in kardeşleri ikisi öldürülmüş biri de yaralı bir şekilde kurtulmuştu.⁷³

Selçuklu Sultanı Alparslan, 462/1070'te Mısır ve Anadolu seferine çıkınca Erçiş, Malazgirt, Ahlat'ı ele geçirmiş ve Meyyâfarikîn ile Diyarbekir geldiğinde de Mervânî Emiri Nizamiddin'e isyan eden kardeşi Said de yanında bulunmuştu.⁷⁴

Selçuklu Sultanı Alparslan; dört bin askeriyle Erzen ve Bitlis, yoluyla Ahlat ile Malazgirt arasında bulunan ez-Zahve/er-Rahve'ye ulaştığında kendilerine katılan Mervânîlere ait gönüllü askerlerin sayısı on bini bulurdu.⁷⁵ Selçuklu Sultanı Alparslan ölünce oğlu Melikşah yerine geçince Bizans İmparatoru Michael, Melikşah'ın akınlarını durdurabilmek için Şevval/466/ Haziran 1074'te bir elçisini Meyyâfarikîn'e göndererek Mervânî Emiri Nizameddin'den Bizans-Selçuklu arasında arabulucu olmasını istemişti. Bunun için Nizameddin, Bizans elçisiyle birlikte bir elçisini başkent Meyyâfarikîn'den yola çıkarak Bağdat'a Halifenin huzuruna göndermişti. İmparator, Halife ve Vezirine gönderdiği altın süslemeli Süryanice ve Arapça tercümesini mektubunda Halife'den Melikşahla arasında ateşkese aracı olmasını talep etmişti.⁷⁶ Mervânî Emiri Nizamiddin, Zilhicce 472/ Mayıs-Haziran 1080'da on dokuz yıllık saltanattan sonra Mansur, Behram ve Ahmet adında üç oğul bırakarak Meyyâfarikîn'de ölmüştü.⁷⁷

---

⁷³ İbnü'l-Ezrak, s. 183-85; Amedroz, s. 143; Tufantoz, s. 108.

⁷⁴ İbnü'l-Ezrak, s. 186-88; Tufantoz, s. 109-110; Demircan, agm., s. 19-20.

⁷⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 189-90; Tufantoz, s. 110-111.

⁷⁶ Tufantoz, s. 112.

⁷⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 200. 202-203; İbn Haldun, IV, s. 320; Nizameddin 12 yıl ve birkaç ay emirlikte kalmıştır. Şerephan, s. 110; Nizameddin emirliği 21 yıl olmuştur.. Demircan, agm., s. 20; Tufantoz, s. 112.

6. NÂSİRÜDDEVLE (MANSUR B. NİZAMEDDİN)

Mervânîlerin son emiri Mansur, (472-78/1080-86) babası Nizameddin ölünce onun yerine geçmişti. Mansur'un ilk icraatı Vezir Zaimüddevele Ebu Tahir Selâme b. el-Enbârî'yi görevden alarak yerine Hristiyan hekim Ebu Salim'i tayin etmişti.⁷⁸ Mervânîlerin eski Veziri İbn Cehir, Vezir Ebu Tahir b. Enbârî'nin tutuklandığını, onun yerine Hekim Ebu Salim'in geçtiğini ve Mervânî Devletinin yönetiminde bozulmalar olduğu haberleri ulaşınca Nizamülmülk'le konuşmuştu ve ayrıca İbn Cehir, Mervânîlerin sahip olduğu ülkeyi, servetleri, mal ve yanlarında bulunan değerli eşyalarını da vezire anlatmıştı. Aynı zamanda İbn Cehir, Selçuklu Veziri Nizamülmülk'e Mervânîlerin ülkesini alma garantisi ve haddi hesabı olmayan servetleri ele geçirme sözü vermişti. Bunun üzerine Nizamülmülk, Sultan Melikşah'la konuşarak ülkenin içine düştüğü siyasi boşluğu ve haddi hesabı olmayan mal ve servetleri anlatınca Melikşah, 476/1083'da bir ordu hazırlayarak başına İbn Cehir'i getirerek Diyarbakır'e yollamıştı. Mansur, Selçuklu ordusu memlekete doğru geldiğini teyid edince yönetimi Ebu Salim ile eşine bırakarak, askerlere ve halka da onların emirlerine boyun eğin, onların emirlerinden çıkmayın talimatı vererek, Meyyâfarikîn'den Cizre'ye gitmişti.⁷⁹ Mansur, Cizre Valisi amcası Hüseyin b. Nasruddevle'nin başkanlığında bir heyeti oluşturup 476/1084'te Selçukluların başkenti İsfahan'a göndermişti. Mervânî heyeti, Melikşah'ın yanına çıkıp harekâtı durdurmasını istemişti. Melikşah, heyet aracılığıyla Mansur'a şu teklifi sunmuştu: Meyyâfarikîn ve Âmid Mervânîlerde kalsın, bunlara karşılık Cizre Selçuklular'a verilsin, ülkenin geri kalan kısmı da aramızda paylaşalım, demişti. Mansur, bu teklifi düşünmek için süre istemiş ve konuyla ilgili Veziri Ebu Salim'i bilgilendirmişti. Ebu Salim, Mansur'a Selçuklu ordusunun ablukasına karşı on yıl dayanabileceği haberi gönderince Mansur, Melikşah'a "evini teslim etmeyeceği ve ülkesinden çıkmayacağı" haberini göndermişti.⁸⁰

Selçuklular Sefer 478/ Mayıs 1085'te Zaimüddevele ve Mukaddemü's-Sâlâr Cenahüddevele Hüseyin, Âmid'i kuşatmayla alınamayacağını anlayınca halkın bağ ve

⁷⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 205; Tufantoz, s. 113.

⁷⁹ İbnü'l-Ezrak, s. 208; Amedroz, s. 146; Ripper, s. 269; Çevik, agt. s. 192-193. 194-195; Tufantoz s. 114-17.

⁸⁰ İbnü'l-Ezrak, s. 206-211; Tufantoz, s. 114-115; Demircan, agm., s. 20; Göyünç, "Diyarbakır", 9, s. 465.

bostanlarını tahrip etmişti. Bunun üzerine halk, Zaimüddeve'yi çağırarak şehri kendisine teslim etmişti. Meyyâfarikîn ise, 478/1085'de 6 Cemaziyülevvel/30 Ağustos ayında düşmüştü. Bu sırada Moncuk (Boncuk) Böri Mardin'i almıştı. Çökürmüş, Vehbânoğullarının yardımıyla Ceziret ibn Ömer'i ele geçirmişti. Böylece daha önce alınmış Ahlat, Siirt, Erzen, Hısn Keyfâ ve Bidlis gibi şehirler doğrudan Selçukluların denetimine girmişti. Bu arada Melikşah, Mansur'a Bağdat ve Tekrit arasında bulunan yıllık otuz bin Dinar geliri olan Harbî'yi kendisine iktâ olarak vermişti.⁸¹

Mansur, 486/1093'da Meyyâfarikîn'e gelerek daha önce diyalog halinde olan "Reis'ül-Beled" Ebu Nasr Hasan b. Esed el-Farikiyle yönetime geçmiş ve İbn Esed'i de kendisine vezir yapmıştı. Melikşah'tan sonra Selçuklu tahtını kardeşi Tutuş, ele geçirmiş ve daha önce Meyyâfarikîn'den bir heyet, Tutuş'a gidip şehri kendisine teslim etmeye hazır olduğunu bildirmişlerdi. Bunun üzerine Tutuş, Rebiulahir 486/ Mayıs 1093'te şehrin önlerine geldiğinde halk, Mansur'a isyan ederek burayı ele geçirmişti. Bunu gören Mansur, Tutuş'un Veziri İbn Bedî'nin çadırına sığınmış ve bundan birkaç yıl sonra Muharrem 489//Ocak 1096'de ölmüştü.⁸²

Mervânî Hanedanı'nın ömrü, diğer Doğu Emirliklere göre kısa oldu ve yalnız bir asır sürdü. Mervânî Tahtına; Ebu Ali Hasan, Mümeħhidüddeve, Nasruddeve, Nizameddin ve Mansur geçti.⁸³

---

⁸¹ İbnü'l-Ezrak, s. 113-114; Tufantoz, s. 117-119.

⁸² İbnü'l-Ezrak, s. 235; Tufantoz, s. 121-122; 1093'te şehri ele geçirmeye çalışmış, başarısız olunca Diyarırebî'ya kaçır ve orada ölmüştü. Naaşı Âmid'e getirilip hanımının yaptırdığı türbede gömülmüştü. Göyünç, "Diyabakır", s. 465; Demircan, agm., s. 21.

⁸³ Amedroz, s. 124.

BİRİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ BÜVEYHÎ İLİŞKİLERİ

Büveyhîlerin otoriter Hükümdarı Adududdevle (983)'te ölünce oğulları arasında Büveyhî tahtından daha fazla pay kapmak için iç sorunlar su yüzüne çıktı. Bu bağlamda Cezire Bölgesinde siyasal boşluk oldu. Bu boşluğu Mervânî Emiri Bâd b. Dostuk, doldurdu ve birçok kente el koydu. Bu duruma seyirci kalmak istemeyen Büveyhîler, Mervânîlere karşı askeri politikaları hayata geçirdi. Ama Büveyhîlerin operasyonları, fiyaskoyla sonuçlandı. Büveyhîlerin bu stratejisi çökünce yeni mücadele konsepti devreye soktu. Bu yeni taktik çerçevesinde artık Mervânîlerin karşısında Hamdanî, Ukaylî gibi, yerel Arap Aşiretleri yer aldı.

Mervânî-Büveyhî arasındaki ilişki; Nusaybin barış süreci dışında Dostuk Devletinin dış siyaseti, kurucusu Bâd b. Dostuk döneminden devletin sınırlarını güney Kürdistan'dan Musul ve Irak'a doğru, yani Büveyhî hâkimiyeti altında bulunan şehirlere doğru genişletmeye çalışmıştı. Emir Bâd, bu kısımdaki hedefine ulaşabilmek için var gücüyle çalıştı ve amacını gerçekleştirmek için bu yolda canını feda edinceye kadar ordusuyla Musul'a doğru ilerlemişti. Bâd döneminin bitmesiyle devletin dış siyasette izlediği birinci aşaması olan, inşa süreci tamamlanmış oldu.⁸⁴

Mervânî Devletininin inşa sürecinde; Mervânî-Büveyhî arasında düşmanca bir ilişki söz konusuydu. Çünkü Büveyhî Hükümdarı Adududdevle; 368/978 yılında Hamdanî Ebu Tağlib'in bölgedeki nüfuzuna son verdiğinden bu yana, Orta Kürdistan'ın (Cezire'nin) büyük bir bölümü Büveyhîlerin hâkimiyeti altında bulunuyordu. Hamdanîli Ebu Tağlib-Adududdevle arasında yapılmış olan savaşta Baz, Adududdevle'ye yardım

---

⁸⁴ Abdurrahman Yusuf, II, s. 15.

etmişti.⁸⁵ Bu sene; Adududdevle Musul'da bulunduğu esnada Bâd b. Dostık, birkaç defa Deylemli komutan Ziyad b. Şehrâkuveyh vasıtasıyla diğer emirler gibi ona bağlılığını bildirmek için yanına gitmişti. Tabi Adududdevle bunu yerine getirmedi hatta ondaki cesaret, kahramanlık ve hırsın işaretlerini fark edince Bâd hakkında şöyle demişti: Bu adam çok güçlü ve çok tehlikeli bir adamdır! Onunla devam etmemiz mümkün değildir. Fakat Emir Bâd, zekâ ve ferasetiyle bunu hissetmişti. Adududdevle, onun hakkında önyargıya sahipti, bu yüzden ya öldürmek veya tutuklatmak istiyordu. Bâd, beraberindeki adamlarıyla gizlice Musul'dan çıktı. Adududdevle, onu aramaya çıktığında onu bulamadı. Böylece taraflar arasındaki güven son buldu. Emir Bâd, Musul'dan döndükten sonra Büveyhîlerin hâkimiyeti altında bulunan Orta Kürdistan'ı (Cezire Bölgesini) özgürleştirmek için mücadeleye girer. Bâd; 372/982 yılında ordusuyla Diyarbekir bölesine ilerleyerek hemen bu bölgeyi ele geçirdi. O, aynı zamanda Nusaybin ve Cizre bölgelerini de ele geçirerek Irak ile Musul'a doğru topraklarını genişletmeye başladı.⁸⁶ Bâz, Büveyhî Adududdevle 372/983'te ölünce Diyarbekir eyâletine akın ederek Âmid, Meyyâfarikîn ve Nusaybin şehirlerini ele geçirdi. Samsâmuğdevle, kendisine karşı göndermiş olduğu kuvvetleri yendi ve Musul Bâz'ın eline geçti. Bâz, Bağdat'ı almaya kalkışınca (Safer 374/Temmuz-Ağustos 984) ağır bir mağlubiyet aldı.⁸⁷ Bâz; Meyyâfarikîn Deylemli Muhâfızlarını kılıçtan geçirerek sahip olduğu bölgeyi Büveyhîlerinden Samsâmuğdevle'ye karşı muhafaza edebildi.⁸⁸

Şüphe götürmeyen bir hakikattir ki Bâd Ebu Şücâ güç kazanmış, nüfuzunu yavaş yavaş genişletmiş ve bir askeri birlik oluşturup etraftaki devlet yöneticilerine hükmünü kabul ettirmiştir.⁸⁹

---

⁸⁵ M.Emin Zeki, **Tarih Düvel ve'l-İmârâtü'l-Kürdiye fi Ahdi'l-İslam**, Muhammed Ali Avni (Çev.), es-Sâade, Mısır 1948, s. 96; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563.

⁸⁶ er-Ruzraverî, **Zeyl Tecârubu'l-Umem**, 1. Baskı, VI, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2003, s. 53; M. Emin Zeki, s. 480-81; ay., **İmâre**, s. 96; Abdurrahkib Yusuf, II, s. 22; D. Y. Hasan Herûri, **Biladu Hakkâri h. 334-737/m. 945-1336 Dirâsete Siyasiye Hazâriye**, 1. Baskı, Spiez & Publisher, Erbil Kürdistan 2005, s. 92.

⁸⁷ K. V. Zettersteen, "Mervâniler" **İA**, VII, MEB, İstanbul 1979, s. 781.

⁸⁸ V. Minorsky, "Meyyafarkin" **İA**, VII, MEB, İstanbul 1979, s. 198.

⁸⁹ M. Emin Zeki, s. 480.

1.1. MERVÂNİLERİN BÜVEYHİLERE TABİİYETLERİ

İslam tarihi kaynaklarından Mervânîlerin, Büveyhîlere ne zaman tabii olduklarına dair fazla bilgiye ulaşmasak da yukarıda aktardığımız kadarıyla Mervânîler, Büvehîlere kurucuları Bâd b. Dostık döneminde tabii olmuşlardır. Zira Bâd, Hamdanî Emiri Ebu Tağlib'e karşı Büveyhî emiri Adududdevle'nin yanında yer alarak savaşmıştı. Bu veri, o dönemde Mervânîler bölgede Büveyhîlerin müttefiki olduğu izlenimini bizlerde uyandırmaktadır. Daha sonra Bâd döneminde Mervânî-Büveyhî arasında bölge üzerinde amansız bir iktidar mücadelesi başladı.

Mervânî Emiri Ebu Ali'nin tahta oturmasıyla Mervânî-Büveyhî arasındaki mücadele ve savaş dönemi sona erdi. Emir Ebu Ali döneminde, taraflar arasında yeni bir sayfa açıldı. Her ne kadar Ebu Ali resmi olarak onlara tabii gözüke de Büveyhî Sultanı, açıkça Ebu Ali'nin egemenliğini tanımıştı. Bu dönemde, Mervânî-Büveyhî arasında ilişki bulunduğu en büyük delil de Büveyhî Sultanı Bahauddevle'nin adı, Ebu Ali'ye ait olan paranın üzerinde bulunmasıdır.⁹⁰

Söz konusu olan paraların ilki, 385 yılında Cizre'de bastırılmıştı. Bu paranın ön yüzünde; Arapça "Lillahi Muhammed (s. a. v.) ve âlalihi, el-Kadir Billâh, el-Emir Ebu Ali el-Hasan b. Mervân," etrafında da... Velew kerih'el-kafirun yazılıdır, arka yüzünde de ise, "Laillahe illelahu vehdehu laşerikeleh, el-Melik Bahauddevle Ebu Nasr Harb, yazılıdır ve etrafına hiçbir şey yazılmamıştır. Bu paranın ağırlığı 8.75 g, 1,5 inc'tir.⁹¹

Mervânî-Büveyhî arasındaki bu tabiiyet, üçüncü emirleri Ebu Mansur Said döneminde de sürdürüldü. Emir Mümehhiduddevle'nin iktidardaki durumu güçlenince o, Büveyhîlerin Sultan'ı Bahauddevle'ye mektup gönderdi. Buna karşılık Bahauddevle ve oğlu Fahrulmülk'ten de kedisine tebrikler geldi.⁹²

---

⁹⁰ Abdurrahman Yusuf, II, s. 25.

⁹¹ Abdurrahman Yusuf, II, s. 109.

⁹² İbnü'l-Ezrak, s. 86.

Mervânî-Büveyhî devletleri arasındaki dostane ilişkilere baktığımızda, Sultan Bahauddevle'nin Mümehhidüdevle'ye çeşitli hediyeler gönderdiğini ve bunun için taraflar arasında heyetler gidip geldiğini görürüz.⁹³

Ayrıca bu dostane ilişkinin en büyük emaresi sayılan, o dönemde kalma Mümehhidüdevle'ye ait paralar üzerinde Büveyhî Emiri Bahauddevle'nin adının yazılı olması Mervânîler ile Büveyhîler arasındaki dostane ilişkinin sürmekte olduğuna büyük bir delil sayılabilir. Söz konusu olan bu para, h. 397 yılında Nusaybin'da bastırılmıştır. Bunun ön yüzünde, “Lailahe illahahu vehdehu laşerikeleh, Mümehhidüdevle Ebu Mansur,” arka yüzünde, “Lillahi, Muhammed Resullulah (s. a. v.) ve âlalihi, el-Kadir Billâh, el-Melik Bahauddevle Diyâ'ul-Ümmeti,” paranın her iki yüzeyinin etrafına bir şey yazılmamıştır. Bu paranın ağırlığı 6.99 g, 1,5 inc'tir.⁹⁴

Bu dönemde, Mervânî-Büveyhî arasında ilişkilerin bir başka örneği şöyle olmuştur. Mervânîler, elbette kendilerine sığınma izni verilenlerin başında Bağdat'taki Büveyhîlerin muhalifleri geliyordu. Bu Deylemlî Hanedanının Bağdat'a iktidar oldukları esnada bazen bu kentin denetimi, ayyarun denilen milislerin kontroluna geçiyordu. Bahauddevle, 392/1001-1002 yılında Bağdat Valisi Âmid el-Cüyûş'a bu grubun gücünü kırması için talimat vermişti. Bunun üzerine Âmid el-Cüyûş, ayyarun milislerinin merkezine saldırı başlattı. Bunlardan çoğunu Dicle Nehrine döktü ve yolların güvenliği yeniden sağlandı. O vakitlerde bu milislerden sağ kurtulan bir kişi, Meyyâfarikîn'e Mervânî Emirliğinin yanına kaçmayı başarmıştı. Bu kaçağı; yakalayabilmek amacıyla Âmid el-Cüyûş, başına ödül koymuştu.⁹⁵

1.2. BÂD'IN BÜVEYHÎLERLE YAPTIĞI SAVAŞLAR

1.2.1. Bâd'ın Behram b. Erdeşir Komutasındaki Büveyhî Ordusuyla Savaşı

Söz konusu olan şu savaşlar hakkında İslami kaynaklardan çeşitli rivayetlere rastlamaktayız. Ulaşabildiğimiz kaynakların bu savaşlar hakkındaki değişik sunumları

---

⁹³ Abdurrahman Yusuf, II, s. 25.

⁹⁴ Abdurrahman Yusuf, II, s. 110.

⁹⁵ Ripper, s. 201.

aktarmaya çalışacağım. Nusaybin halkı, 372/982-83'te önce Büveyhî Hükümdarı Adududdevle'nin hastalandığını, sonra da öldüğünü duyunca Büveyhîlerin despot Valileri Ebu Ali İbnu'r-Râî'ye isyan etti. Vali, kadın kıyafeti giyip kaçmaya çalışsa da yakalanıp, öldürüldü. Bu olaydan sonra bir Kürt, kente hâkim oldu. Bu haber gelince Büveyhî Emiri Samsâmuğdevle, işleri rayına koymak için Ebu Said Behram b. Erdeşir komutasında bir orduyu Nusaybin'e gönderdi. Erdeşir; Musul'a geldiğinde Büveyhîlerin Valisi Ebu'l-Mutarraf, ona destek vermedi ve Bâd'la karşılaşınca geri çekildi. Bu arada şehrin Kürt idarecisi, Bâd'ın denetimine girdi. Neticede çıkan savaşta Behram, hezimete uğradı ve yanında bulunan Deylemlerinin çoğu esir düştü. ⁹⁶ İslam tarihi kaynaklarda geçmemekle beraber savaşın, Musul'un batısına düşen Zengar'de olmuştu. ⁹⁷

Samsâmuğdevle, Bâd b. Dostık'ın sahip olduğu güç ve ele geçirmiş olduğu şehirlerin haberini alınca bu durumu yadırgadı ve Bad'ı kıskanmaya başladı. Bunun üzerine Samsâmuğdevle, Bâd'ın dostu olan Ebu'l-Harb adındaki komutanını ona gönderdi. Bâd'ın dostu olan komutan, Bâd'ın bulunduğu yere yaklaşınca ona mektup yollayarak Samsâmuğdevle'nin egemenliğine girmesini ve onunla durumu idare etmesini, bunun neticesinde ele geçirmiş olduğu şehirlerin de Samsâmuğdevle tarafında kendisine beylik olarak verilmesini teklif etti. Ama Bâd, bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Ebu'l-Harb bir ordu hazırlayarak Bâd'ın üzerine yürüdü. Ebu'l-Harb, Bâd'la karşılaşır ve yapılan savaşta ona yenildi. Bâd, Ebu'l-Harb'ın yanında bulunan lojistik malzemelere el koydu. Söz konusu olan bu maldan Bâd ve askerleri, çok şey elde ederek durumları daha da iyileşti. ⁹⁸

1.2.2. Bâd'ın Sa'd b. Muhammed Komutasındaki Büveyhî Orduyla Savaşı

Samsâmuğdevle, 373/983-84'te ikinci kez çok kuvvetli bir orduyu Ebu'l-Kasım Sa'd b. Muhammed el-Hacib'in komutasında Ebu Sucâ'nın üzerine gönderdi. Sonunda her iki ordu Bâcellâyâ ⁹⁹ denilen yerde karşılaşarak Habur el-Hüseyniye yani Dicle'ye

---

⁹⁶ er-Ruzrâverî, VI, s. 53; İbnü'l-Esir, VII, s. 415; İbn Haldun, IV, s. 458; Bulduk, s. 27; M. Emin Zeki, s. 481; ay., **İmâre**, 97; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563; Ripper, s. 148; Tufantoz, s. 62-63; Herûri, s. 93; Baluken, agt., s. 13.

⁹⁷ M. Emin Zeki, s. 481.

⁹⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 52-53.

⁹⁹ şu anda Irak federe Kürdistan bölgesinde bulunan Zaho şehridir. Abdurrahman Yusuf, II s. 22-23.

dökülen Habur Nehri Vadisi üzerinde Kevaş köyüne yakın bir yerde savaş başladı. Bu savaş, Büveyhîlerin mağlubiyetiyle sonuçlandı ve saflar darmadağın oldu. Büheyhi askerlerinin kimi öldürüldü kimi de esir düştü. Kurtulan az sayıdaki asker de ya hastalandı ya da başına gelenlerden dolayı kendine gelemeyerek yorgun bir şekilde kendilerini Musul'a attı. Ebu Şucâ, ordusuyla Deylemlileri takip ederek Musul'u ablukaya alana kadar ilerledi. Bu durum karşısında Deylem halkı, idarecilerine karşı ayaklandı. Çünkü zananında onlara çok haksızlık etmişlerdi. Onun için halk, şehri Ebu Şucâ'ya teslim etti. Ebu Şucâ, Musul'daki işleri rayına soktuktan sonra hilafetin merkezi Bağdat'ı Deylemlilerin zulüm ve tasallutundan kurtarmak için ordusunu yeniden düzene soktu.¹⁰⁰ Bu yıl, 373/983-84'te Büveyhî komutanlarından Ziyar b. Şehrâkuveyh ve Ebu'l-Kasım Sa'd b. Muhammed el-Hâcib Curcan'dan dönünce Büveyhî Emiri Samsâmuddevle, Ebu'l-Kasım'ı iyi donatılmış büyük bir ordunun başında Musul'a gönderdi. Bu ordunun görevi, Bâd'ı yakalamak ve yaratığı tahribati telafi etmektir. Sa'd, Musul'a varır varmaz ilk işi olarak Vali Mutarrif'i tutukladı. Bu savaşta Sa'd sağ olarak kurtuldu ve Tikrit'e gelerek olan bitenleri bir mektupla Samsâmuddevle'ye bildirdi. Kürt emiri Bâd, Musul'u ele geçirerek Ebu'l-Mutarrif'i serbest bırakmış ve vezir yaptı.¹⁰¹ Bâz, 373 yılının sonlarında, 984 yılı ortasında Musul'u aldı ve hâkimiyetine meşruiyet kazandırmak amacıyla bu sene içerisinde kendi adına sikke bastırdı.¹⁰² Bu savaşın 373/983'te Hakkâri'nin köylerinden biri olan Bâcellâyâ'da yapıldı.¹⁰³

Bu yenilgiden sonra Samsâmuddevle; Bad'ın üzerine o esnada hizmetinde bulunan Meyyâfarikîn'de vazirlik yapmış olan el-Mağribînin babası Vezir Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mağribînin komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu; bir müddet karargâhını Meyyafarin'de kurdu. Arasına Bad, bu ordu üzerine ani saldırılar yaparak mallarına el koyuyor ve askerleri de öldürüyordu. Dolayısıyla bu şartlar altında Vezir, ne Bâd'la baş edebilir ne de burada kalabilirdi. Nihayet Vezir, şehirden şehire intikal ederek günlerce oralarda karargâhını kurarak Bâd'ı arıyordu. Bâd ise, onların mallarını ele geçiriyor ve birçoğunu da öldürürmeye devam ediyordu. Bir müddet olay

---

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, VII, s. 415-16; İbn Haldun, IV, s. 458; Bulduk, s. 28; M.Emin Zeki, s. 481-82; ay., **İmâre**, s. 97; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563; Tufantoz, s. 63.

¹⁰¹ er-Ruzrâverî, VI, s. 54; Ripper, s. 149.

¹⁰² Nicolas M. Lowick, "Oriental Hoards", *Coin Hoards*, London, 1980, V, 81.(Baluken), agt., s. 13-14.

¹⁰³ Harûri, s. 93.

bu şekilde cereyan etti. Sonunda Bâd'la başa çıkamayacağını anlayan Vezir, onunla anlaşarak Musul'a gitti. Vezir; Tıl-Fafan mevkiine varınca, Musul Valisi Ebu'l-Kasım Muhammed el-Hacib'e haber göndererek, durumu bildirdi. Bunun üzerine Vali; Bâd'a mektup yazarak Tur-Abidin ve onun gerisinde yer alan Cezire bölgesini Sa'd Ebu'l-Kasım'a vermesi ve ülkenin diğer kısmını da Bâd'a kalmak koşuluyla barış teklifinde bulundu. Taraflar, bu koşullar üzerine Ramazan, 377/988'de barıştı.¹⁰⁴

Bu tarihten önce; Şerefuddevle Ebu'l-Fevaris Şirzil b. Adududdevle, 376/987 yılında kardeşi olan Samsâmuğdevle'yi devirerek yerine Büveyhî tahtına geçmişti. Şerefuddevle, iki yıl üç ay hüküm sürdükten sonra 28 yaşında ölmüştü. Şerefuddevle ölünce; kardeşi Bahauddevle Ebu Nasr Haşad b. Adududdevle, kardeşleri Samsâmuğdevle'yi hapisten kurtararak yeniden hükümdar yaptı. Samsâmuğdevle 379/990 yılına kadar Büveyhî hükümdar olarak kaldı. Samsâmuğdevle'den sonra kardeşi Bahauddevle Ebu Nasr Haşad b. Adududdevle, hükümdar oldu. Bad bu hükümdarlıktan memnun kalmıştı. Zaten Bâd'la Musul Valisi İbn Sa'd (İbn Sadan) arasında güçlü bir dostane ilişki bulunurdu. Çünkü çoğu zaman Bad, ona yardım ederdi.¹⁰⁵

Söz konusu bu dostluğun somut bir örneğini, İbnü'l-Ezrak şu şekilde aktarmıştır: Hakkâri ve diğer bölgelerdeki Kürtlerden bir grub, Musul'a saldırdı. O dönemde oranın valilik makamında İbn Sadan oturuyordu. Bu Kürt grubu, şehri yağmaladı ve Valiyi zor durumda bıraktı. Bâd; bu olayı duyunca askerleriyle Hasankeyf'ten çıkarak geceleyin Musul'un önlerinde ansızın bir vakitte bu gruba saldırarak çoğunu öldürdü ve mallarına el koydu. Bu şekilde Valinin adamları ve Musul'u o grubtan kurtardı. Böylece Bâd'a karşı Musul halkında büyük bir güven oldu.¹⁰⁶

1.2.3. Bâd'ın Ziyar Komutasındaki Büveyhî Orduyla Savaşı

Mervânî Emiri Bâd'ın ulaştığı durumunu kabullenmek istemeyen Büveyhî Hükümdarı Samsâmuğdevle ve Veziri İbn Sa'dân, Sefer 374 /Temmuz/Ağustos 984'e

---

¹⁰⁴ İbnü'l-Ezrak, s. 53-54.

¹⁰⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 54-55.

¹⁰⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 55-56.

Bâd'ı durduracak çözümler aramışlardı. Samsâmuğdevle'nin elinde Ziyar b. Şehrâkuveyh'in dışında bu görevi üstlenebilece kimse kalmamıştı. Samsâmuğdevle, hertürlü savaş araç gereçleriyle donatılmış büyük bir ordu Ziyar'ın emrine verilerek Bad'ın üzerine gönderildi. Bu orduya; Şükr komutasında köle olan Türkler ve Tikrit'e Ebu'l-Kasım'da katıldı. Ziyar, Bâz Ebu Sucâ komutasındaki Mervânî ordusu arasında çetin bir çarpışma meydana geldi. Bu savaşta Ebu Sucâ, yenildi ve askerleri büyük kayıplar verdi, çoğu askeri esir düşmüştü. Esirler Bağdat'a götürülerek teshir edildi ve böylece Musul tekrar Büveyhîlerin eline geti. Büveyhî kumandanı Ziyar, kazanmış olduğu savaşın rehavetine kapılarak Musul'da kaldı ve ordusunu ikiye bölerek bir bölüğünü, Sa'd el-Hacib komutasında Cizre'ye, Şükr'ün aralarında bulunduğu diğer birliğini de Nusaybin'e gönderdi. Bu yenilgiden sonra Ebu Sucâ, Diyarbekir'e dönüp kaybettiği savaşın yaralarını sarmaya ve ordusunu toparlamaya çalıştı.¹⁰⁷ Bu savaş, Tikrit yakınında meydana gelmiş ve Deylemi ordusunun yenildiğini aktarmıştır.¹⁰⁸ Genel anlamda Kürtlerin özellikle de Emir Bâd'ın Büveyhîlerin Bağdat'taki varlığına karşı çıktığını ve fırsat buldukça halifeliliğin başkentini onların işgalinden kurtarmaya çalıştığını belirtmektedir.¹⁰⁹

Öyle anlaşılıyor ki bundan sonra Büveyhîler, Bâd'la olan mücadele stratejisini değiştirmek zorunda kalmışlardı. Zira yerel güçlerle ittifak ve pazarlık konusuna girmişlerdi. Mervânî Emiri Bâd, Diyarbakır'a doğru yol alırken Büveyhî Veziri İbn Sa'dân, Saduğdevle b. Seyfuğdevle b. Hamdan'a haber göndererek orayı beylik olarak verdi ve babasının toprakları almak istiyorsan Bâd'dan önce davranıp bölgeye gitmesini istedi. Bunun üzerine Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn el-Mağribî komutasındaki Hamdânî ordusu Meyyâfârikîn (Silvan)'a hareket etti. Fakat zafer Saduğdevle'ye nasip olmadı ve kötü bir şekilde hezimete uğradı. Mağlubiyetin üzüntüsü içinde bütün ağırlıklarıyla birlikte Halep'e döndü.¹¹⁰ İbn Sa'dân; Hamdanîlerden Saduğdevle'ye

---

¹⁰⁷ er-Ruzraverî, VI, s.55; İbnü'l-Esir, VII, s. 418; İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki, s. 482; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563; Bulduk, s. 28; Ripper, s. 149; Tufantoz, age s. 63; Baluken, agt., s. 14.

¹⁰⁸ Seyyid Hüseyin Mukriyani, (M. Emin Zeki), s. 482.

¹⁰⁹ Harûri, s. 94.

¹¹⁰ er-Ruzrâverî, VI, s. 55; İbnü'l-Esir, VII, s. 418. İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki, s. 482; ay., **İmâre**, s. 98; Baluken, agt., s. 14.

Diyarbakir'i beylik olarak ona vererek Bad'la savaşmasını istedi. Ama o buna cesaret etmeden Tıl-Fafana kaçtı.¹¹¹ Büveyhîler, Bad'ı yendikleri halde ilerleyişini durdurmak için Handanileri devreye sokması, muhtemelen ellerinde yeteri kadar askeri bir güç yoktu.¹¹²

Ancak Saduddevle bu başarısızlık haberini alınca, Ebu Şucâ'nın kanını dökmeye ve ondan kurtulma karar verdi ve bu planı uygulayabilecek birisini gönderdi. Bir Hamdanî casusu, Mervânî kışlasına girip Ebu Şucâ'nın askerlerinin arasına sızmayı başardı. Bir gece gizlice Ebu Şucâ'nın bulunduğu çadıra sızarak yatakta bulunan Ebu Şuca'yı fena halde yaraladı. Ama yarası öldürücü olmamıştı. Bâd'ın yarası iyileştikten sonra, vakit kaybetmeden barış için acele ederek, Ziyar ve Sad ile barış görüşmesinde bulundu. Yapılan görüşmeler neticesinde Diyarbakir ve Tur-Abidin'in yarısı Bad'a vermek koşuluyla anlaşma yapıldı. Bunun ardında Ziyar, Bağdat'ta dönerken Sad, Musul'da kaldı.¹¹³ Bâd'ın öldürülmesi için Ziyar tarafından bir fedai gönderildi.¹¹⁴

Bir başka rivayete göre; Ebu'l-Kasım, Diyarbakir'de Kürtleri askeri yöntemle yenilmeyeceğini anlayınca, devreye kiralık bir katili devreye soktu. Ebu'l-Kasım el-Hacib, liderleri yaralayınca Kürtlerin hareket manevralarının azaldığı varsayıma dayanarak Mervânîler'in üzerine iki yönlü bir sefer düzenlenme kararı aldı. Karar gereğince; Şükr komutasındaki bir Türk birliği Nusaybin'e ileryeyecekti, (diğ er birliğ i de Cizre'ye göndermişti.) Ama Ebu'l-Kasım el-Hacib'in askerleri itaatsizlik yapınca Türk birliğinde de huysuzluk başladı. Bu arada Bâd, Büveyhîlerin komutanı olan Ziyar'la irtibata geçerek çatışmaları bitirmeyi önerdi. Her ne kadar Ziyar; bu öneriyi kendi inisiyatifıyla olumlu cevap vermiş olsa da, Ebu'l-Kasım'ın da söz konusu olan bu öneriyi onaylaması gerektiğ inin farkındaydı. Bâd'la 374/984-85 yılında Nusaybin'de yapmış olduğu anlaşmaya göre; Diyarbakir ve Tur-Abidin'in batı kesimini Bâd'a bırakmasını kabul etti. Sad, Musul'a dönünce Ziyar, oradan ayrılıp Samsâ muddevle'nin

---

¹¹¹ er-Ruzrâverî, VI, s. 55.

¹¹² Ripper, s. 150.

¹¹³ İbnü'l-Esir, VII, s. 418; İbn Haldun, IV, s. 458; M.Emin Zeki, s. 482-83; ay., İmâre., s. 98-99; Tufantoz, s. 64; Baluken, agt., s. 14-15.

¹¹⁴ Musul Tarihi, s. 127, (M. Emin Zeki), s. 483.

yanına Bağdat'ta gitti.¹¹⁵ Bâz-Samsâmuğdevle 377/987'de barıştıklarını yazmış.¹¹⁶ Söz konusu olan ittifaktan sonra; bölgede barış ve güven oluşmuş, Bâd ile Büveyhîler arasındaki ilişki güçlendi ve bu ilişkiler 377/987 yılına kadar devam etti.¹¹⁷

Büveyhîlerin Bağdat'taki sarayından kâtiplik yapmış olan Ebu İshak İbrahim İbn Halil es-Sabi'nin resmi yazışmalardan oluşan koleksiyonun içinde bu barış anlaşmasıyla beraber kaleme alınmış bir dokümana da rastlanmıştır. Samsamudevle, 375 yılının Ramazan ayında (Ocak-Şubat 986) Nusaybin'de bulunan komutanı Ebu'l-Kasım el-Hacib'e yazdığı bir mektupta Musul'daki Ziyar'la irtibat halinde olduğunu onun ve el-Hacib'in tüm mektuplarını Bağdat'a ulaştırdıklarını söylemektedir. Aynı zamanda Samsâmuğdevle mektupta, el-Hacib tarafından belirlenmiş barış koşullarını onaylandığını da yazmıştı. Bu barış anlaşmasıyla birlikte, dirlik olarak Bad'a bırakılan topraklar kesin olarak belirlendi. Büveyhî aristokratı, el-Hacib'i Bâd'ı söz ve eylemle dizginleme çabalarından dolayı kutluyordu. Yanız el-Hacib'in anlaşma vesikasını arşivlenmesi için Bağdat'a mutlaka ulaştırması gerekiyordu. Samsâmuğdevle'nin sözlerinden Bad'ın kendini Büveyhîlerin vassalı olarak ilan ederek gerekli sorumlulukları üstlenmesinin barış için önemli bir şart olduğu anlaşılıyor. İbnü'l-Ezrak'ın aktardığı üzere, henüz Bâd ile Büveyhîler arasındaki çatışmaların başında komutan Ebu'l-Harb Ziyar, Kürt lidere teslim olmasını tavsiye etmişti; böylece paylaşılmayan bölgeleri Samsâmuğdevle'den dirlik olarak alabilirdi. Tüm bunlardan anlaşılıyor ki, muharebe meydanlardaki yoğunluk Bağdat'taki Büveyhîlerin savaş kapasitesini zorluyordu. Bu nedenle bölgesel güçlere büyük tavizler vermek zorunda kalıyordu.¹¹⁸

İbn Sa'd 376/987 yılında ölünce, Bahaüddevele Ebu Nasr Musul'a gelip yönetimi ele geçirdi. Ebu Nasr, bir müddet Musul'da kaldı; onunla Bâd arasındaki barış ortamı sürmekteydi. Oda Bâd'a Tur-Abidin ile Cezire bölgesini beylik olarak verdi. Bahaüddevele, daha sonra Bâd'a haber yollayarak kendisiyle İbn Sa'd arasındaki duruma

---

¹¹⁵ er-Ruzraverî, VI, s. 55; Ripper, s. 150-51; Baluken, agt., s. 14-15.

¹¹⁶ Şerefhân, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu, s. 563.

¹¹⁷ Harûri, s. 94.

¹¹⁸ İbrahim es-Sabi, Resail, Leinden cod. or. 00766,224v-226v; İbrahim es-Sabi, Paris ms arabe 3314, fol. 214r-214v; el-Qalqasandi, Subh el-asa, Cilt, 7, s. 104-06; (Ripper), s. 151-52.

geri dönülmesini ister. Ama Bâd bunu kabul etmez. Bunun üzerine Bahaüddeve, bu durumu bir mektupla Halife Tai'yi bildirdi. Halife Tai, durumu öğrenir öğrenmez kölesi olan Sarîr b. Nasara et-Taşî komutasında bir ordu hazırlayarak Bâd'ın üzerine gönderdi. Abbasi ordusu, operasyon başlatıp Bâd'ı aramaya başladı ve Tur-Abidin'de Bâd'la karşılaştı. İki ordu, Nusaybin'e bakan tepenin yamacında savaştı ve Bâd'ın kardeşi Ebu'l-Fevaris öldürüldü.¹¹⁹

1.2.4. Bâd'ın Ebu Nasr Havaşaze Komutasındaki Büveyhî Orduyla Savaşı

Sa'd el-Hacib, 377/987'de ölünce Bâz el-Kurdi, Musul ve civarlarını yeniden almak istemişti. Bu nedenle Şerefuddeve, Havaşaze'ye asker vererek Musul'a göndermişti. Daha sonra Havaşaze, Şerefuddeve'ye mektup yazarak asker ve lojistik destek istemişti. Fakat Havaşaze'nin istemiş olduğu yardımlar geçikmişti. Bu geçikmeden dolayı Havaşaze, Beni Ukeyl Araplarını toplar ve el-Cezire bölgesini Bâd'ı durdurma koşuluyla onlara beylik olarak verdi. Böylece Bâz, Tur-Abidin'de mahsur kalarak sahraya inemedi. Daha sonra Bâz, kerdeşi (Ebu'l-Fevaris'in) komutasında seçkin bir askeri birliği Araplarla savaşmaya gönderdi. Bâz'ın kardeşi burada öldürüldü ve ordusu hezimete uğratıldı. Bu şekilde taraflar, karşılıklı mevzilerini korumuşlardı. Durum bu şekliyle devam ederken Büveyhî Emiri Şerefuddeve'nin ölüm haberi geldi. Havaşaze, bu haberi alır almaz Musul'a döndü. Ukaylîlar çölde kalırken Bâz da dağda kalıp Musul'a ilerleyemedi. Havaşaze, durumunu düzelterek Bâz'a karşı tekrar savaşmaya hazırlanırken onun yardımına Hamdanîli Nasruddeve'nin oğulları; İbrahim ve Ebu Hüseyin, gelmişti.¹²⁰

Vali Havaşaze, ileride efendisi Şerefuddeve Bağdat'a yeterli otoriteyi sağladıktan sonra bu toprakları bedevilerden geri almanın, Bâd'dan geri almaktan daha kolay olacağı kanaatindeydi.¹²¹

---

¹¹⁹ İbnü'l-Ezrak, s. 56-57.

¹²⁰ İbnü'l-Esir, VII s. 431-32; İbn Haldun, IV, s. 458; M. Emin Zeki., s. 483; ay., **İmâre**, s. 99; Bâz, zor duruma düşmüş ve bu nedenle Ukaylî ve Nümeyrî gibi Arap bedevi aşiretlerinde yardım talep ettiğini yazmıştır.. 65; Şerefhan, **Şerefname**, Avcı (Çev.), Kürtçe Notu. s. 563; Baluken, agt., s. 15-16.

¹²¹ Ripper, s. 153; Bu savaşta muhtemelen Nümeyrîler de yer almıştı. M. Emin Zeki, s. 483.

Samsâmuğdevle, babası Adududdevle'nin ölümünün ardından iktidara geldikten sonra yeni ortaya çıkmış Kürt Emirin genişleme politikasının tehlikesinin farkına vardı. Samsâmuğdevle, Bâd'ın Dostu Ziyad b. Şerakuveyh başkanlığında bir heyeti; Bâd'ın Samsâmuğdevle'ye itaat etmesini ve diğer taraftan da Bâd'ın almış olduğu şehirleri de kendisine beylik olarak verilmesini sağlamak konusunda görüşmek için gönderdi. Bâd,¹²² mevcut sınırlarını genişletme politikasını güttüğünden Büveyhî Emirin ona sunmuş olduğu teklifi geri çevirdi. Bunun üzerine yeni Emir, Bâd'ın ilerlemesini durdurabilmek için onun üzerine bir ordu gönderdi. Kürt askerleri, bu orduyu Nusaybin'de mağlub etti. Daha evvel Kürt askerleri, bu ordudan daha güçlü bir orduyu Bâcellâyâ köyü yakınında yenmişti. Şu an Bâcellâyâ, Zaho'nun doğusunda yer alan Habur Nehri üzerinde bulunan köyün adıdır. O zaman, Hüseyniye (Zaho) şehir olmadan önce bölgenin merkezi ve şehir Bâcellâyâ idi. Bâd, 373/983 yılında Musul halkının desteğiyle şehri aldı ve Büveyhîlerin Valisi Ebu'l-Muttaraf'ı vezir yaptı. Böylece Dostik Devleti'nin nüfuz alanı, Irak'taki Tikrit şehrine kadar ulaştı. Burada yani Tikrit'te hezimete uğramış Büveyhîlerin askeri gücü bulunuyordu. Musul, Bâd'ın elinde yaklaşık olarak bir sene kaldı.¹²³

Kürt Emiri; ordusuyla Bağdat'a ilerlemeyi ve Irak'taki Büveyhî Devleti'ni ortadan kaldırmayı tasarlarken, Büveyhî Devleti, Güney Musul'u savunma amacıyla askeri olarak tüm imkânlarını seferber ederek Bâd'ın güçlerini yendi. Bunun üzerine Bâd, Diyarbekir bölgesine geri çekildi. Buna rağmen Bâd, Büvehilerin ülkeye doğru ilerlemesini durdurabilmek için etrafındaki adamları ve güçlerini toplayabildi. Büveyhî güçleri idarecisiyle birlikte Nusaybin ve Cizre'den atılınca, Büveyhîlerin bir başka savaşa girme imkânları olmadığından Büveyhîler, Emir Bâd'tan kurtulmak için Halep sahibi Saduddevle'yle anlaşma yaptı ve onları Meyyafarikîn üzerine gönderdi. Kürt güçleri, karşısında hezimete uğrayınca taraflar, barışmak talebinde bulundu. Taraflar arasındaki barış, 377/985'te ya da bir yıl önce Nusaybin'de yapıldı. Bu barış anlaşmasının şartlarına istinaden Büveyhî Devleti, Dostik Devleti'nin Tur-Abidin'nin yarısını kapsayacak şekilde tüm bölge üzerindeki egemenliğini tanımış oldu. Bu arada

---

¹²² Abdurrahkib Yusuf, İslam tarihi kaynaklarında Mervânilerin kurucusu olan "Bâd" ya da "Bâz" ismini "Pad" olarak verir. Ş. Erdoğan,

¹²³ Abdurrahkib Yusuf, II, s. 22-23.

Nusaybin ve Cizre Büveyhî Devleti'ne verildi. Emir Samsâmuğdevle'nin barışın ardında komutanı ve temsilcisi olan Ebu'l-Kasım el-Hacib'e göndermiş olduğu mektubundan şu ortaya çıkmaktadır. Oda Bâd'ın Büveyhîli Emir'in itaatini ve kendisine ait olan ülkesinde onun bir temsilcisi olduğunu kabullenmesi olayıdır. İnşallah ülkesindeki amaçla söylemek istediği Nusaybin ve Cezire'yi işaret ediyordur. Çünkü Emir, söz konusu olan her iki şehri de Bâd'a beylik olarak vermişti. Zira Nusaybin ve Cezire defakto olarak Dostıkların elinde çıkmamıştı. Görebildiğimiz kadarıyla; ister Büveyhî Sultanlığı, ister Abbasi Halifeliği olsun, her iki taraf da emir Bâd'ın Devleti'ni diplomatik yollarla tanımıştı. Onun Bâd'ın egemenliğini tanıdığı, yukarıda adı geçen temsilciye gönderilmiş olan mektuptan anlaşılmalıdır. Bu mektupla, Dostık Devleti meşru ve resmen tanınmış bir devlet oldu. Barış süreciyle birlikte bölgede güven ve istikrar ortamı oluştu. Kürt Devleti'nin Büveyhî ve Abbasi devletiyle ilişkileri, normale döndü. Tabi bu barış süreci fazla sürmedi. Üç yılı bile bulmadı. Musul Valisi Sa'd el-Hacib, 377/987 yılında ölünce ilişkiler tekrar kötüleşti ve Dostık'i emirinin güneye doğru genişleme hevesi yeniden canlandı. Bâd, ordu birlikleriyle Nusaybin'e doğru ilerledi. Deylemli olan Büveyhîli komutan Ebu Nasr Havaşaze, Ukaylîlerin de aralarında bulunduğu bir ordu toplamıştı. Çünkü düzenli askerleri yetersizdi. Havaşaze, Bâd'ın ilerlemesini durdurabilmek için Nusaybin'e gitti. Taraflar arasında yapılan savaşta Bâd'ın kardeşi Emir Ebu'l-Fevaris b. Dostık, öldürüldü.¹²⁴

Büveyhîler iç çekişmeye düşünce Mardin bölgesinde valileri olan Emir Baz, bölgeyi ele geçirdi ve Abbsiler tarafından üzerine gönderilen iki orduyu da yendikten sonra Abbasilerle anlaşarak, bütün bölgenin hâkimi oldu.¹²⁵ Azimli'nin aktarmış olduğu bilgi, dibnot olarak vermiş olduğu kaynakta bulamadık. Kürt Emiri Bâz, Büveyhî Hükümdarı Adududdevle ölünce Meyyâfarikîn'i, onların Sultan'ı Samsâmuğdevle'nin generallerine ve Hamdanî Hükümdarı Nâsıruğdevle'nin oğullarına karşı savaşarak Diyarbekir'in kalan kısmını da denetimine almıştı.¹²⁶

---

¹²⁴ Abdu'r-Rakib Yusuf, II, s. 23-24.

¹²⁵ Azimli, s. 63.

¹²⁶ Amedroz, s. 123.

Emir Ebu Nasr, tahta oturunca Mervânî ülkesi istikrara kavuşmuştu. Âmid'in dışında bütün Diyarbekir bölgesini egemenliğinin altına almıştı. Bağdat'taki Halifeye, Meliklere ve Büveyhoğlu Bahaüddeve'ye mektuplar göndermişti.¹²⁷

1.3. BÜVEYHÎLERİN NASRUDDEVLE'YE ELÇİ GÖNDERMESİ

Sultanuddevle b. Büveyh, 403/1013 yılının Zilhicce ayında bayramdan üç gün önce Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. Mezid adındaki görevliyi (Mervânî başkenti Meyyâfarikîn'e) elçi olarak göndermişti. Büveyhî Sultandan hediyeler, tebrikler ve bütün Diyarbekir bölgesini kendisine verildiğine dair berat getirmişti. Ayrıca, Diyarbekir bölgesinde bulunan bütün kale ve şehirlerin kendisine verildiğine dair bir yazılı belge de getirmişti. Bu yazılı belge; halkın, şahitlerin ve ileri gelenlerin huzurunda okutuldu.¹²⁸

Bunların dışında; Abdu'r-Rakib Yusuf, bu ilişkinin sürdürdüğüne ilişkin bize iki somut örnek sunmuştur. Birinci örneği; üç numaralı dirhem olup, h. 421 yılında Cezire'de bastırılmıştır. Bu dirhemın ön yüzünde Arapça, “La ilahe illellahu vehdevu la şerikeleh, Nasruddevle Ebu Nasr,” arka yüzünde ise, “Lillahi, Muhammed s. a. veâlihi, el-Kadir Billâh, el-Melik Şâhhenşâh Ebu Sucâ (d),” ön yüzün iç kenar etrafında ise, “Bismillahi duribe hâz'al-Dirhem bi Cezire sene isneyn âşare ve erbae mie, arka yüzün iç kenar etrafında ise, “Muhammed Resullah erselehu bilhuda ve dinil-Hak liyuzhirehu âlâ dini kulih velev kerih'el-Müşrikun” yazılıdır. Ağırlığı 79, inc olarak 1,5'tir. İkinci örneği; Dört numaralı dirhem olup, h. 410 yılında Meyyâfarikîn'de bastırılmıştı. Bu paranın ön yüzünde, “ la ilahe illellahu vehdehu laşerikeleh, Nasruddevle Ebu Nasr,” ön yüzün iç kenarın etrafında ise, “Bismillahi duribe hâz'el-Dirhem Mâfarkin sene aşer ve erbae mie” dış kenarın etrafında ise, “ lillah'il-Emr'u min kabl ve min baâd veyevmeizin yefreh'ul-Müminun binasrillah” dış kenardaki yazı silinmiştir. Arka yüzünde ise, “ lillahi, Muhammed Resullah s. a. veâlaalihi, el-Kadir Billâh, el-Melik Şâhhenşâh Ebu

---

¹²⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 104.

¹²⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 108; Amedroz, s. 131; Abdurrakib Yusuf, II, s. 25; Bowen, “Nasrüddevle” s. 120.

Sucâ, Sad harfi” iç kenar etrafında ise, “ Muhammed Resulluh, erselehu bilhuda ve din’ul-Hak liyuzhirehu âlâ dini kulih velev kerih’el-Müşrik’un” yazılıdır.¹²⁹

1.4. BÜVEYHÎLERDEN AZİZÜDDEVLE’NİN MEYYÂFARİKÎN’E İLTİCA ETMESİ

Büveyhoğullarından el-Melik Celâlüddeve Ebu Tâhir b. Büveyh ölünce, 422/1032’de oğlu Azizüddeve, Vâsıt’tan Bağdat’a gelerek babasının yerine Büveyhî tahtına geçti. Ancak birkaç gün sonra Türkler, toplanarak amcasının oğlu Ebu Kalicar’ı tahta çıkardılar. Bunu üzerine ileride de anlatacağımız gibi Melik Azizüddeve, Meyyâfarikî’ne iltica edecektir. Mervânoğullarının hazinesinde bulunan kırmızı yakuttan yapılmış olan yedi miskal ağırlığındaki meşhur tesbih ipi, Azizüddeve Nasruddeve’ye hediye etmişti. Ayrıca Melik Aziz, Nasruddeve’ye Ali b. Ebu Tâlib’in el yazısıyla bir Kur’an-i Kerim hediye etmiş ve şöyle demişti: “Sana dünyayı ve ahreti getirdim.” Nasruddeve; Melik Aziz’i iyi bir şekilde ağırlamış, cömertçe ikramda bulunmuş, 20.000’den fazla dinar vermişti. Melik Aziz, bir süre Siirt’e kalmış ve Meyyâfarikîn Rebadında ölmüştü. Cenazesi oradan Kufe’ye götürülmüştü.¹³⁰ İbnü’l-Esir, Nasruddeve’ye iltica ederek onun yayında Meyyâfarikîn’de ölür. Sene 441 Naşî Bağdat’a taşınarak Kureyş mezarlığındaki et-Tıbn kapısındaki şehitliğe babasının yanında defin edilmiş. Üstad Ebu’l-Ferec b. Cevzi, bu kişi Büveyhîlerin son emiridir. Bu doğru değil. Çünkü ondan sonra Ebu’l-Kalicar ve oğlu olan el-Melik’ur-Rahim emir olmuşlardı.¹³¹

Celaluddeve 435/1043-44 yılında ölünce, askerler Irak’ın idaresini oğlu el-Melik el-Aziz Ebu Mansur’a (doğumu: 407/1016-17, ölümü: 441/1049-50) vermeyi uygun buldular. Melik Aziz, babası ölünceye kadar Vasit şehrinde idarecilik yapmaktaydı. Bu esnada amcasının oğlu olan Ebu Kalicar da Irak’a doğru hareket etmiş ve Bağdat’taki askerlerle görüşmüş, onlara para vermeyi vaad etmişti. Melik Aziz de

---

¹²⁹ Abdurakib Yusuf, II, s. 110-11.

¹³⁰ İbnü’l-Ezrak, s. 133-34. 144-45; Zehebi, **Siyeru Alami’n-Nubela**, 1. Baskı, Muesesetu Risale, Beyrut-Lübnan, 17, s. 632; Zehebi, “İslam Tarihi” XXX, s. 43-44; Amedroz, s. 135; Bowen, “Nasrüddeve”, s. 120.

¹³¹ İbnü’l-Esir, VIII, s. 263.

kendi ordusuyla Bağdat'a ulaşmaya çalışıyordu. Ancak askerleri, 436/1044-45 yılında kendisini yarı yolda bırakarak Vasit'e geri döndü ve tahtın yeni sahibi olarak Ebu Kalicar tanıdılar. Firar eden Melik Aziz, çeşitli Arap ve Kürt göçebe hanedanlarına gidip onları kendi davasına katılmaya çağırdı. Önce Esedi bedevi kabilesi lideri Dubeys b. Mezyed, sonra Ukayli'li Karvaş'a gitmişti. Annazî Emiri Eb'uş-Şevk'in damadı olduğu için ondan da yardım istemişti. Bu yardımı almayınca, şansını İbrahim İnal'dan denemeye karar vermeye kıldı. Sonunda sınırlı bir birlik oluşturmayı başardı ve Bağdat'a doğru yol aldı. Kendisi, Bağdat'taki askerlerden de saflarına katılanlar olacağını ve bu şekilde tahta geçeceğini umuyordu. Fakat çarpışmada galip gelen taraf, Ebu Kalicar'ın yandaşları oldu. Melik Aziz bu kez Diyarbekir'e sığınmaya karar verdi. Kürt Eb'uş-Şevk ve Arap Dubeys b. Mezyed, 436/1044-46 yılından bu yana Ebu Kalicar'ın iktidarını tanıdığından rakibi Melik Aziz'in sığınma talebini kabul etmemişti. Nasruddevle ise hutbelerde Ebu Kalicar'ın adını okutmasına rağmen Melik Aziz'e sığınma hakkı verdi.¹³²

Ebu Kalicar; Büveyhî topraklarını, Irak, Huzistan, Fars, Kerman ve Uman'ı birleştirdiği için, tıpkı bir zaman Adududdevle veya Bahauddevle'nin sahip olmuş oldukları kudrete erişmesinden endişe duyduğundan Mervânî Emiri Nasruddevle, Melik Azizüddeve'ye iltica hakkı verdiği gibi Ebu Kalicar'ın 440/1048-49 yılındaki vefatından sonra Basra'ya bir sefer yapmasına da imkân sağlamıştı. Ancak Melik Aziz, söz konusu olan bu seferden de eli boş dönmüştür. Nasruddevle, taht için beyhude çaba sarf eden bu zata para ve hediyeler vererek bakmış ve Siirt'te yaşamasına izin vermişti. Muhtemelen buna karşılık Melik Aziz de en kıymetli hazinesini Emire vermişti. Yukarıda İbn'ül-Ezrak'ın ifade ettiği gibi Nasruddevle'ye yedi miskaldan oluşan yakuttan tesbihi¹³³ ve Ali b. Ebu Talib'in el yazısı bir Kur'an Kerim'i hediye etmişti. Büveyhîlerin bu tarz yakut mücevherleri hürmetlerinin bir göstergesi olarak aşiret liderlerine hediye ettikleri anlatılır.¹³⁴

---

¹³² Ripper, s. 202-203; M. Emin Zeki, s. 498; 122. dipnot'a Melik Aziz, Nasruddevle'ye sığınmış.

¹³³ Zehebi, "İslam Tarihi" XXX, s. 339; İbn Cevzi, XVI, s. 71; İbnü'l-Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, bsy., Daru'l-Hicr, byy.,15, s. 783; Şerefhan, s. 110. bunu ondan satın aldığı söylemişler.

¹³⁴ Ripper, s. 203-204.

1.5. BÜVEYHÎ VEZİRLERİNDEN AMİDÜDDELE’NİN NASRUDDEVLE’YE SIĞINMASI

Celaluddevle’nin (hükümdarlığı: 416/1025-56-435/1043-44) veziri olan Ebu Sad Âmiduddevle, Türk paralı askerlerle sorun yaşadığı için Bağdat’tan ayrılmak zorunda kalmıştı. Mervânîler, Ceziret İbn Ömer’in kentinde inzivaya çekilmesine, orada ölene kadar orada kalmasına izin vermişti.¹³⁵ Vezir olmasını, vezirlikten atılmasını, Vezirlikten ayrılarak Eb’uş-Şevk’e sığınmasını, ölümünü Ceziret İbn Ömer h. 450, olarak vermiştir.¹³⁶ Altı defa vezirlik yapmış ve Cizre’de ölmüştür.¹³⁷ Ölümü Ceziret İbn Ömer Zilkade h. 450’dedir.¹³⁸

1.6. BÜVEYHÎ MELİKİ EBU KALİCAR’IN ÂMİD’TE TÜRKMENLERLE SAVAŞI

Bu savaşı, şu şekilde aktarabiliriz: “Ebu Kalıcar Fenahusrev b. Mecdüdevle b. Büveyh, 439/1047-48’de bir ordu toplayarak Âmid’e gitmişti. Kente giren Büveyhî Hükümdarı, şehir halkı ona yardım ederek hep birlikte orada bulunan Selçuklu Tuğrul Bey’in yandaşlarına saldırmıştı. Bu saldırıda kimi yandaşları öldürülmüş, kimisi de esir alınmıştı. Bu olayı öğrenen Tuğrul Bey, Rey’den çıkmış ve Ebu Kalıcar’a savaş ilan etmişti.”¹³⁹

Büveyhî Emir Ebu Kalıcar Fenahusrev, 1047 yılında Mervânî Emiri Nasruddevle’den izin alarak askeri güçleriyle Âmid’e gelerek bunlardan bir kısmını öldürmüş ve geri kalanları da esir etmişti.¹⁴⁰

---

¹³⁵ Ripper, s. 201-202.

¹³⁶ İbnü’l-Esir; VIII, s. 190. 202. 212. 217. 279.

¹³⁷ İbnü’l-Kesir, 15, s. 703-704.

¹³⁸ İbn Cevzi, 15, s. 311.

¹³⁹ İbnü’l-Esir, VIII, s. 279. Ripper, s. 389.

¹⁴⁰ Yinanç, “Diyarbakir”, III, 611-12.

İKİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-BİZANS İLİŞKİLERİ

Bizanslılar, stratejik olarak Müslüman Fetihlerini durdurabilmek için Cezire Bölgesi'nde tambon bir devletin varlığını kendi lehine görüyordu. Büveyhî kardeşler, babaları Adududdevle ölünce iktidar mücadelesine girip adı geçen bölge üzerinde nüfuzları kalmayınca Mervânî Hanedanının kurucusu Bâd b. Dostık, bu durumdan istifade etti ve birçok şehri denetimine aldı. Bizanslılar, buna ses çıkarmayarak bu çerçevede Mervânîleri Müslüman Emirliklerden koparmaya çalıştı ve onlarla anlaşma yaptı.

Bu bölümde, Mervânî Emirliğinin Bizans İmparatorluğu ile ilişkilerini ele alacağız. Bu ilişkileri anlatmadan önce Bizans'ın içinde bulunduğu duruma bir göz atmak yararlı olur: I.Romanos, oğullarının ihanetine uğrayarak onu iktidardan uzaklaştırmıştı. II. Romanos ölümünün ardından iki küçük oğul bırakarak devrin meşhur komutanı Nikephoros Phokas, koruyucu sıfatıyla dul kalmış olan İmparatorun eşi Theophano ile evlenerek tahta çıkmıştı. Bundan sonra İmparatorun orduları Kuzey Suriye'de birkaç kale ve şehri aldıktan sonra 969 yılında Antakya'yı zapt etmişti. Çimişkes'in idaresinde 974'te el-Cezire, 975'te Bizans orduları Suriye'ye girerek Dımaşk ve Beyrut'un kuzeyine kadar ilerlemiş ve artık hedefine Kudüs'ü koymuştu. Fakat Mısır'a hükmeden Fatımîler buna engel olmuştu. II. Basileios'un hâkimiyetinin ilk yıllarında askeri asâlet sınıfının temsilcileri olan Bardas Skleros ve Bardes Phokas ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bulgarlarla olan savaş uzun sürmüştü. 1001 yılında Fatımî Halifeliğiyle imzaladığı anlaşmayla doğu sınırı belirlenmişti. Gürcistan'ın bir kısmını ve Vaspurakan bölgesini imparatorluğa ilhak etmişti. II. Basileios, Ermeni Kralı Smbat ile anlaşarak Anadolu eyaletlerinin giriş noktalarına

hâkim olmasını istemiş ve böylece sınırdaki tampon görevi yapan Ermeni Krallığını ortadan kaldırmıştı.¹⁴¹

Mervânîlerin kuruluş süreci spesifik olarak Bizans'ın Ermenistan'daki valileri Bardas Skleros (976-79) ve Bardas Phokas (987-989)'ın isyanlarına bağlanabilir. Gerçekten de isyanları esnasında bölgedeki Bizans hâkimiyetinin büyük ölçüde çökmüş olduğunu görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir fırsatı Bâz lakablı Ebu Abdullah Hüseyin b. Dostık el-Çârbuhti, kaçırmazdı. Ahlât ve Np'rkert'in (Silvan) Kürt Emir'i Bâz, Bizans diyarındaki isyanı fırsat bilerek Malazgirt şehrini kendisi için onarımdan geçirir ve Taravn (Taron) eyaletini tahrip ederek Muş'u da talan eder. Bâz, Malazgirt'i 979 yılının ilkbaharından önce mi işgal ettiğini, yoksa bu işi Gürcü Derebeyi Davit'ten önce davranmak için bu zaman da mı yaptığını bilmiyoruz. Her halde Bâz, ölümüne kadar 380/990-1, ihtiva ettiği soda, magnezyum ve Bakır madenleri sebebiyle kıymetli bir mülk olan Apahunik'e (Erciş) hâkim olarak kalmıştır. Ancak Bâz, buraları bu maddenler dolayısıyla yönelmemiş bölgedeki iktidar boşluğunu iyi değerlendirerek hâkim olmuştur.¹⁴² Apahunik; Malazgirt, Ahlat, Erciş dolayında Bizans thama sistemine göre adıdır.¹⁴³

Mervânîlerin kuruluşuna etki eden faktörleri, şu şekilde dile getirmeye çalışabiliriz: Mervânî hanedanının öncüsü Bâd b. Dostık'ın hâkimiyet alanını önce Van Gölü kuzeyindeki Ermeni bölgesi Apahunik'e kadar genişletmesi, büyük olasılıkla dönemin Müslüman mücahitlerinin seferlerini komşu Hristiyan bölgelerine yapma alışkanlıklarıyla bağlantılıdır. Bizans İmparatorluğu Ermenistan'daki Bardas Skleros isyanıyla sarsılırken Bâd herhangi bir yaptırıma maruz kalmadan Taron bölgesini talan etmiş, Diyarbakır ve Musul'a doğru ilerleyen Adududdevle karşısında geri çekilmiştir. İmparator Johannes Tzimiskes 976 yılında ölünce; Parakoimenos ve Proedros unvanlarına sahip Basileios, tahtın varisleri olan Kostantinos ve Basileios vekili olarak imparatorluğun istikrara kavuşması amacıyla tedbirler almıştı. Mesela; Güven duymadığı Bardas Skleros Doğu eyaletleri birlikleri komutanlığından azletmesi,

---

¹⁴¹ Işıl Demirkent, "Bizans" **DİA**, 6, TDV, İstanbul 1992, s. 236.

¹⁴² Honigmann, s. 148. 150-151; Tufantoz, s. 61-62.

¹⁴³ Tufantoz, s. 117.

rütbesini de Doğu'nun "Stratelates"inden Mezopotamya "Düklüğü"ne indirmiştir. İmparator, Phokas'ın Skleros'e karşı duyduğu nefretten yararlanmış ve 979 yılında isyanı nihai olarak bastırmıştır. Skleros, Sarvenis'teki mağlubiyetten sonra Diyarbakır'a (Bazı kaynaklarda adı "P'şp'ş" olarak geçen yerin Meyyâfarikîn'e on kilometre kuzeyinde yer alan Boşat Köyü olması muhtemeldir.)kaçmıştır. Büveyhîler, düşmanları Ebu Tağlib'in müttefiki olması Skleros'u yandaşlarıyla birlikte tutuklamışlardı. Skleros Müslüman topraklardan bulunması hasebiyle Kostantinopolis-Bağdat Bizans-Büveyhî arasında pazarlık konusu olmuş ve sonuçta anlaşmaya Bizans'ın Büveyhîlere karşı Kürt liderini desteklemesi ve sığınma hakkı vermemesi şartı eklenmişti.¹⁴⁴

Kanaatimizce Bâd bin Dostık, siyasi emellerini hayatta geçirmeye çalışırken Müslüman kamuoyunun beklentilerini de hesaba katmıştır. Bâd b. Dostık, ilk askeri harekâtını Van Gölü'nün kuzeyine Erciş'e yapmıştı. Onun bu seferi, stratejik bir hamledir. Bâd'ın Diyarbakır ve Musul'a ilerleyen Adududdevle karşısında geri çekilmesi ise, taktiksel bir hamle olduğunu düşünüyoruz. Görüldüğü kadarıyla Bâd, aynı anda hem Bizans hem de Büveyhîlerle savaşı göze alamazdı, çünkü bunu yapan biri kendi sonunu getirebilirdi. Dolayısıyla Bâd'ın bütün iç ve dış dinamikleri hesaba kattığını düşünüyoruz. Sonuçta Bâd, Bizans'ın içine düştüğü siyasi çalkantıyı lehine çevirebilmiş ve emirliğe giden ilk adımı atmıştı.

2.1. BÂD DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER

Bizans'a isyan eden Ermenistan valisi Skleros, henüz Bağdat'ta Büveyhîlerin elinde bulunduğu sıralarda Rebiyüahir 376/Ağustos-Eylül 986'da İmparator Basileios'un Bulgarlara mağlup olduğunu öğrenir. Samsamüddevle'ye bu fırsatı değerlendirmek için kendisini serbest bırakmasını ve asker vererek desteklemesini teklif etmişti. Samsamüddevle, bu teklifi kabul eder. Yalnız 376 yılının Şaban ayında (Aralık-Ocak) Skleros'a Konstantinopolis'te iktidarı ele geçirirse yedi sınır kalesini Büveyhoğlları devletine vermeyi taahhüt etmişti. Bunlar; Huvit, es-Sanasina, Hani, Akil (Egil) Anzit, Tel-Hûm ve tanımlanmayan bir yer olan, Hins el-H.n.d.r.s'dir. Sözü edilen

---

¹⁴⁴ Ripper, s. 139-147; "P'şp'ş" ya da "Paşpaşat" Fârkin (Silvan) 'in 10 km kuzeyinde bulunan arabca ve bugünkü adıyla Boşat'a tekabül etmektedir. Honigmann, s. 151.

Kaleler, Mervânî Devleti'nin Diyarbekir kuzey ve kuzeydoğu sınırında yer alıyordu. Dolayısıyla aslında Büveyhî topraklarından Bâd'ın denetiminde olan yerlerle ayrılmışlardı. Zaten bunlar Müslümanların elinde yani büyük ihtimalle Bâd bin Dostik'in elinde bulunuyordu. Samsamüddeve ile Skleros'un yaptığı anlaşmada açıkça kâğıda dökülmüş olmasa bile Kürt lideri Bâd'ın elinde bulunan toprakların Büveyhîlere terk edilmesi şartını içeriyordu. Böylesi bir güvence Büveyhîler için önemliydi, zira Bâd bin Dostuk Bizanslılara vergi ödüyordu ve dolayısıyla onlardan askeri destek isteme hakkı vardı. Skleros, destek göndermesi için Diyarbekir beyi Bâd'dan ricacı olunca kendisine yeğeni Ebu Ali komutasında güçlü bir birlik tahsis edildi. Gerçekte Bâd'la Bizans arasında bir taahhüt, Skleros'la da Büveyhî hükümdar arasında bir anlaşma gerekirken, Bizanslı isyancı Diyarbekir'den gönderilen Kürt birlikleriyle destekleniyordu. Belki Kürt beyi, Skleros-Samsamüddeve arasındaki anlaşmanın içeriğinden bihaberdi veyahut Skleros'un yaratacağı açık bir tehdidini savuşturmaya çalışıyordu. Elbette Bâd, çok sayıdaki Kürt yandaşını yüklü bir ganimet edinmeye katılmaktan men edemezdi. Skleros-Phokas birlikleri birleşince, Müslüman askerler serbest bırakılır ve bunların arasında muhtemelen Mervânî Ebu Ali komutasındaki güçler de bulunuyodu.¹⁴⁵

Honigmann, kısaca bu olayı şöyle aktarmıştır: “O aynı zamanda Diyarbekir bölgesi hükümdarı olan Kürt Baz'dan da yardım ricasında bulundu ve Bâz da kardeşi Ebu Ali'yi¹⁴⁶ çok sayıda birlikle ona gönderdi. Mervânî Hanedanının kurucusu olan Baz şu halde daha o zamanlarda bütün Diyarbekir eyaletine sahip olmuş olmalıdır.”¹⁴⁷

2.2. EBU ALİ'NİN BİZANSLA SAVAŞ VE BARIŞI

Bizanslılar; 382/993'da Ahlât, Malazgirt, Erciş ve Bargiri (Muradiye) tarafına çıktı. Emir Ebu Ali b. Mervân, onlara karşı çıkararak saldırıda bulundu ve kendilerini yenilgiye uğrattı. Bizanslılar, Emir Ebu Ali'nin önünde yenilerek dağıldı. Emir, yarın bütün İslam askerleri burada olur deyince Bizanslılar, barış yaparak ülkesine döndü.

---

¹⁴⁵ Abdurrekib Yusuf, II, s. 41-42; Ripper, s. 154-156; Tufantoz, s.64.

¹⁴⁶ Honigmann, Ebu Ali Bâz'ın kerdeşi olduğunu söyler, oysa İslam tarihi kaynakları yeğeni olarak vermişlerdir. Ş. Erdoğan,

¹⁴⁷ Honigmann, s. 152.

Taraflar arasında on yıllık bir silah bırakma antlaşması sağlandı.¹⁴⁸ Yapılan bu barış antlaşmasını şöyle yorumlayabiliriz: Artık Büveyhoğullarının Diyarbakır'a tahakküm edecek güçte olmaması, Hamdanoğulları'nın Musul'dan kaçmaları ve en sonunda Bizanslarla yapılan barış, devlet kurma aşamasındaki Mervânîlerin başarısında rol oynadı. Bunun yanında Mervânîlerin talihlerin de açık olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte; Ebu Ali, talep edilen vergiyi yeniden kabul edince İmparator Basileios, bölgeyi Mervânîlere bıraktı.¹⁴⁹ Ebu'l Ali Hasan 381(991)'de Suriye'ye kadar giderek bu memleketi II. Basil'in elinde aldı.¹⁵⁰ Minorsky ve onu referans alan araştırmacılar, bunu söylemiş olsa da bunların tespit ettiği gibi, bir şeye rastlayamadık. Emir Hasan burada, Kürt savunma birlikleri büyük bir güçle ona ulaşmıncaya kadar büyük bir direniş gösterdi ve Bizanslıları kötü bir hezimete uğrattı.¹⁵¹

2.3. MÜMEHHİDÜDDEVLE-BASİLEİOS ANLAŞMASI

Bizans İmparatoru Basil, 390/1001 yılında Âmid ve Meyyâfarikîn civarına çıkıp Mümehhidüdevle'yle görüşmüştü. Taraflar anlaşarak barış yapmış, ardından herhangi bir zarar vermeden Basil geri dönmüştü. Ayrıca Mümehhidüdevle, meliklere Mektuplar yazdı ve onlardan mektuplar aldı.¹⁵² İmparator II. Basileios, 990'de Diyarbakır Bölgesine giderek Âmid önüne gitse de Mümehhidüdevle, onu hediyelerle karşıladı, tabiliğini kabul etti ve şehre saldırmaktan vazgeçip döndü.¹⁵³

Mümehhidüdevle Ebu Mansur Said, Âmid'te Basil'e itaat arz etmeye geldi. İmparator, onu "magistros" yaparak Ermeniye IV. ve Taron birliklerine icap ettiği zaman bu Mervânî Emirine yardım etmelerini emretti.¹⁵⁴ Bizans İmparatoru Mervânî Emiriyle buluşması ve ona "Magistros" şeref ünvanı ile Doğunun "Dükü" lakapları

¹⁴⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 61; Amedroz; s. 124; Buchner, "Malazgirt" s. 241. Bizanslılar, Mervânîlilerin lideri olan Ebu Ali'yle bir yıllığına anlaşma yapıp geri dönerler ve Bizans'a tabi bir idareci konumunda görülmektedir. Mehmet Azimli, **Diyabakır ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci**, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya 2010, s. 24. 105. 153.

¹⁴⁹ Ripper, s. 171-172; Tufantoz, s. 69; Bizanslılar, Mervânîlerin lideri Ebu Ali'yle bir yıllığına anlaşma yapıp geri döner ve Bizans'a tabi bir idareci konumunda görülmektedir. Azimli, s. 24. 105. 153.

¹⁵⁰ Minorsky, "Kürtler" s. 1095; M. S. Lazarev ve Diğerleri, **Kürdistan Tarihi**, İbrahim Kale (Çev.), Avesta, İstanbul 2010, s. 61.

¹⁵¹ Abdurrahman Yusuf, II, s. 42.

¹⁵² İbnü'l-Ezrak, s. 84. 86; Yınanç, "Diyarbakır" s. 610.

¹⁵³ Yınanç, "Diyarbakır" s. 610.

¹⁵⁴ Honigmann, s. 155.

vermesi, Apahunik'in (Erçiş'in) gelecekteki iktidar ilişkileri üzerinde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Ahlât'ın stratejik önemi düşünüldüğünde, Mervânî Emirinin Hristiyan Anadolu'ya geçmek için bu güzergâhı kullanan mücahitleri durdurma görevini bizzat üstlenmiş olması muhtemeldir. Mümehhidüdevle'nin Doğu'nun "Dükü" olarak dilediğinde Bizans birliklerini yardıma çağırabilmesi ancak böyle açıklanabilir. Dolayısıyla kararlar Azerbaycan'daki Kürt Emirine¹⁵⁵ veyahut Müslüman akınlarını teşvik eden diğer liderlere yönelik olmalıdır. Dönemin tanığı Elias von Nisibin'in (Nusaybinli Elias) verdiği bilgiye göre, antlaşmanın imzalanmasından sonra Diyarbekir'le Bizans sınırları arasında huzurun hâkim olması bu durumla açıklanabilir: Gerçekten de takip eden on yıllar boyunca Mervânîlerin Bizans topraklarına karşı yönelen yağma ve talan girişimlere karşı tutumları sert oldu. Her halükarda İmparator'un izlediği bu yol "Kuropalates" David'inkinden daha etkiliydi. Gürcü David'in fetih girişimleri Müslüman devletlerin Van Gölü'nün kuzey hattını korumak üzere birleşmesine yol açarken, Basileios diplomatik yollarla Mervânî devletini bu Müslüman koalisyondan ayırmayı, hatta Bizans'ın sınır muhafaza sistemine dâhil etmeyi başarabildi.¹⁵⁶

2.4. MERVÂNÎ VEZİRİ ŞERVE'NİN BİZANS'TAN YARDIM İSTEMESİ

Şerve, 400 yılının sonları/Haziran-Temmuz 1010 veya 401 yılının başlarında/Temmuz-Ağustos 1010'da emiri iyice sarhoş edip İbn Felyus'un yardımıyla öldürmüştü. Şerve, yaptığından pişmanlık duymuştu ve akıbetinin kötü olacağını anlamıştı. Bunun derdine düşen Şerve, İbn Felyûs'un önerisiyle Bizans İmparatorundan kendisine yardım etme talebinde bulunur. Şerve, Bizans İmparatorun'a bir mektup yazarak şu çağrıda bulunmuştu: Ey İmparator! Bizim canımızı kurtaracak sizden başka hiç kimse yoktur. Memleketi de size teslim etmeye hazırız. Şerve, mektubla birlikte İmparator'a çeşitli hediyelerle de göndermişti. Şehir halkı, Şerve'nin Bizans

---

¹⁵⁵ Kürt Şeddadilerini kastedebilir. Ş.Erdoğan,

¹⁵⁶ Abdurrahik Yusuf, II, s. 21. 43; Geniş bilgi için bkz. Ripper, 176-178.

İmparatorundan yardım talebini duyunca açık olarak onlara hakaret edip, duruma çok sert tepki göstermişlerdi.¹⁵⁷

Bu komplonun ardından çeşitli ihtimaller olabilir: İbn Felyûs (Philos'un oğlu) bu Yunanca bir isim olabilme ihtimali vardır. Bununla birlikte bazı koşulları göz önünde bulundurulduğunda (Gürcü okçuların devreye girmesi, Meyyâfarikîn'in Bizanslara teslim edilmesi planı, iki elebaşının¹⁵⁸ muhtemelen Hristiyan kökenli oldukları izlenimi veren isimler) iktidardakileri devirme girişiminin siyasi haklardan mahrum Hristiyan nüfusun içinden bazı çevrelerce planlandığı da iddia edilebilir. Öyleyse Arap şeyhlerin¹⁵⁹ uzlaşma çabalarıyla amaçladıkları şey, mutlaka şehre zafer kazanmış olarak gelecek Mervânîlerin mutlak gücünü sınırlandırmak olmalıdır. Diğer yandan Şerve'nin Emir Ebu Ali ve Mümehhidüddeve'ye karşı tutumu, tamamen kişisel iktidar hırsıyla hareket ettiği işareti de vermektedir. Bu gaspçıların, arkasında Müslüman üst tabakanın olma ihtimalini de mevcuttur. Emir Nasruddevle, Şerve'yi götürüp kardeşi Mümehhidüddeve'nin öldürüldüğü yerde asınca İbn Vâsıf, sıra kendisine geldiğini düşünerek Bağdat'ta kaçtı. Bu firar ve şeyhin arabuluculuk rolü, Müslüman üst tabakanın Şerve'yi kısmen de olsa kendi davalarının temsilcisi olarak gördüklerini düşündürmektedir. Nihayet 401/1010-1011 yılında Ebu Nasr'ı (ileride Mervânî emiri olacak olan Nasruddevle) mağlub eden Şerve ve (Philos'un oğlu) İbn Felyûs¹⁶⁰ kenti Bizanslılara teslim etmek istediklerinde halk, bu yüzden ayaklanarak iktidarlarına son vermişti. Anlaşıldığı kadarıyla Bizans tarafında ilhak edilen bölgelerde nüfusun içinde Bizans yanlısı kimseler bulunmasına rağmen Diyarbekir'deki halk, Bizans müdahalelerine topyekûn karşı koyuyordu.¹⁶¹

Emir Nasruddevle, iç çalkantıdan kurtulur kurtulmaz hükümdarlığını sağlamlaştırarak Âmid'in dışında Diyarbekir'in her tarafını egemenliği altına aldı.

---

¹⁵⁷ İbnü'l-Ezrak, age s. 96; Tufantoz, s. 73. 76; Demircan, agm., s. 17.

¹⁵⁸ Ripper'in Şerve'yi Hristisan göstereceği İslam tarihi kaynaklarına uymamaktadır. Çünkü babası Mem'dir ve Muhammed'in kısıtlıdır. Kürtler arasında bu çok görülmektedir. Ş. Erdoğan,

¹⁵⁹ Hamdanî yanlısı Arap üst sınıfı olabilir. Ş. Erdoğan,

¹⁶⁰ Nasruddevle Şerve ve İbn Felyûs'e mağlub olduğunu aktarmış olsa da böyle bir şeye raslamadık. Ripper, s. 57. Bkz. Ş. Erdoğan,

¹⁶¹ Ripper, s. 357-58. 361-62; Emir, Şerve'yi öldürünce İbn Vâsıf Tanza'yı ve yönetimi bırakarak Bağdat'a kaçtığını nakl eder. İbnü'l-Ezrak s. 103.

Meliklere mektuplar yazdı.¹⁶² Bizans İmparatoru Basil'in bir elçisi; 403/1013'de Kurban Baramının 4. gününde, bereberinde tarif edilemeyecek kadar değerli hediyeler, uzun boylu atlar ve develeri, Emir Nasruddevle'ye getirdi. Halk da onu karşıladı ve başkent Meyyâfarikîn'e getirdi.¹⁶³ Bizans İmparatoru II. Basileios, Nasruddevle'ye elçi göndererek onu tebrik etti.¹⁶⁴ Bizans İmparatorluğu (401/1011) Ahmed'e elçiler gönderip onu Diyarbekir Emiri olarak tanıdı.¹⁶⁵ Mervânîlerin Bizans İmparatorluğuyla olan münasebetleri genellikle dostça olup ihlâl olduğu zaman iki tarafın da daha önce hazırlanan saldırmazlık anlaşmasının gereklerini yerine getiriyordu.¹⁶⁶

2.5.URFA ÜZERİNDE MERVÂNÎ-BİZANS ÇEKİŞMESİ

Mervânî-Bizans arasında savaşa neden olan Urfa meselesinin nedenleri şu şekilde aktarabiliriz: Diyarbakır sahibi Nasruddevle b. Mervân, 416/1025-26'da Ruha'ya sahip oldu. Nasruddevle'nin Ruha'ya sahip olmanın nedeni şuydu: Ruha, adı Utayr olan Nümeyrîli cahil ve kötü bir adamın elinde bulunuyordu. Utayr, Ruha'ya Ahmet b. Muhammed adında bir valiyi atadı. Vali, işleri rayına soktu ve halkla iyi geçinmeye başladı. Utayr, arasıra gerçek kimliğini gizleyerek şehre giriyordu. Utayr, valisini şehirde istediği şeyi yaptırabilir, istemediğini de yaptırmaz olarak gördü. Bu nedenle Utayr, valiye kışkıklık duydu. Bir gün Utayr, valiye şunları söyledi: "Sen benim malımı çaldın, oysa seni şehre vali yapan bendim, sen emir ben ise vekil oldum." Vali ondan özür dilese de kabul etmeyerek onu öldürdü. Halk, valinin öldürülmesini kabul etmedi ve Utayr'e isyan etti. Ruha halkı, Nasruddevle b. Mervân'a mektup göndererek kenti ona teslim etmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Nasruddevle, Âmid Valisi Zeng'i göndererek onlardan şehri teslim aldı, bundan sonra bir kısım askeriyle birlikte orada kalmaya karar verdi.¹⁶⁷

---

¹⁶² İbnü'l-Ezrak, s. 104.

¹⁶³ İbnü'l-Ezrak, s. 109-110; Abdurrahman Yusuf, II, s. 44; Ripper, s. 179; Lazarev ve Diğerleri, s. 62; Tufantoz, s. 78.

¹⁶⁴ Tufantoz, "Nasruddevle" s. 425.

¹⁶⁵ Tufantoz, "Mervânîler" s. 231.

¹⁶⁶ Bowen, "Nasruddevle" s. 119.

¹⁶⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 151-52; M. Emin Zeki, *İmâre*, s. 110.

Bu olayın ardında Utayr, Salih b. Mirdas'a giderek ondan Nasruddevle'yle arasında arabulucu olmasını istemişti. Mirdasi Emiri, Nasruddevle nezdinde Utayr için girişimlerden bulunmuş ve Nasruddevle, Utayr'e şehrin yarısını vermişti. Daha sonra Utayr, Nasruddevle'nin yanına Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'e gitmişti. Emir Nasruddevle'nin taraftarları, ondan Utayr'i tutuklatmasını istemişti. Emir ise şunu söylemişti: "Her ne kadar o kötü biri olsa da ben ona ihanet etmem ve ona vefa göstererek kötülüğünden kurtulmak istiyorum." Nasruddevle, şehirde ne var ne yok yarısını ona vermiş ve Nasruddevle'nin temsilcisiyle birlikte kente kalmıştı.¹⁶⁸

Daha sonra Nasruddevle'nin Ruha Valisi, bir davet hazırlayarak ve Utayr'i de ona çağırmişti. Vali, orada onunla yiyip içerken, gizlice daha önce Utayr'in öldürmüş olduğu Ahmet'in oğlunu getirip, ona babasının intikamını almak istiyor musun diye sormuştu. Evet, isterim dedi. Bu cevap üzerine Emir Valisi, aradığın Utayr çok az korumasıyla benim yanımdadır. O buradan çıkınca sen onu takip et ve ona şunu söyle: Zalim! Sen babamı öldürdün, sen bunu söyleyince o kılıcını çıkarır ve etraftaki insanlar başına çullancaktır. Ahmet'in oğlu, Valinin dediklerini harfiyen yerine getirerek Utayr ile bereber üç Arap da öldürülmüştür. Nümeyrîler toplanıp, şunu demişlerdi: "Bu, Zeng'in yaptığı bir olaydır. İntikamımızı almadan asla durmayacağız. Zeng'i öldürmesek de biz onu burada barındırmayız. Nümeyrîler toplanıp, şehrin dışında Mervânî Valiye tuzak kurmuştu. Nümeyrîli bir grup, yakınında bulunan kente saldırıp, yağmalamaya başlamıştı. Vali Zeng, haberi duyunca yanında bulunan askerlerle birlikte karşı taarruza geçmişti. Mervânî Valisi, tuzağa girince Nümeyrîler onun karşısına çıkarak şavaşmışlardı. Valiye büyük bir taş isabet etmiş ve orada öldürülmüştü. Nasruddevle Valisinin öldürülme tarihi 418 yılının başında olmuştu. Bu olaydan sonra Ruha bir bütün olarak Nasruddevle'nin eline geçmişti. Daha sonra Salih b. Mirdas, Nasruddevle nezdinde diplomatik arabuluculuğana girişmiş ve Ruha'nın Nümeyrîli İbn Utayr ve İbn Şibl'e verilmesini istemişti. Nasruddevle, onun bu iyi niyet girişimini kabul etmiş ve Urfa'yı onlara teslim etmişti. Ruha'da iki kale bulunurdu; biri diğerinde büyüktü. İbn Utayr, büyük olan kaleyi almıştı. İbn Şibl'e ise, küçük kale kalmıştı. İbn

---

¹⁶⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s. 152; M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 110-11.

Utayr, kendisine ait kaleyi Bizanslılara satana kadar İbn Şibl ile birlikte Urfa da kalmıştı.¹⁶⁹

Ruha(Urfa) şehrinde 422/1031 yılına kadar biri büyük, biri de küçük olmak üzere iki burç bulunuyordu; burçlardan büyüğünü İbn Utayr, küçüğünü ise, İbn Şibl yönetiyordu. Bu tarihe geldiğinde İbn Utayr, kendisine ait burç ve birkaç köyü 20 bin dinara Bizans İmparatoru III. Romanos Argyros'a satınca Urfa üzerindeki mücadele bir başka boyuta taşınmış oldu. Sümeysat'ta oturan Bizans Askeri idarecisi (Strategos) General Georges Maniakes 400 atlı ile gelip geceleyin İbn Utayr'ın kalesini ele geçirdi. Bu şekilde şehri ele geçiren Bizanslılar, Müslümanları öldürüp mescitleri de tahrip etti. Şibl ve Mervânîlerin Urfa Valisi Selman, Bizans askerlerine karşı koyamayarak Teşrinievvel 1343/Zilkade/422/Ekim1031 yılında şehri terk etti. Nasruddevle, Urfa'nın Bizanslıların eline geçtiğini duyunca 10.000 atlıdan oluşan bir askeri birlik göndererek şehri kuşatmaya aldı. Bu askeri birlik, kale dışında kalan yerleri silah zoruyla ele koydu. Hristiyanların sığındığı büyük Saint Sophia Kilisesini ele geçiren bu birlik, pek çok malı da aldı. Bütün bunlara rağmen burçlara sığınan Bizans askerlerini yerlerinde çıkarmak mümkün olmadı. Bunun üzerine Nasruddevle, bir elçiyle Bizans İmparatoruna tehditvari bir mektup gönderdi: Halep'e karşı iki defa yürümekten ne kazandınız ki, şimdi de Edessa'ya göz dikiyorsunuz! Size dostça nasihatim, adamlarınızı alıp buradan çıkmaktır. Gitmezseniz Arap ordusundan neler çekeceğinizi göreceksiniz. Michael(Romanos) da şu cevabı verdi: Biz Edessa'yı (Ruha) harp ile almadık. Onu meşru sahibi İbn Utayr'den satın aldık. Onun elinizde kalacağınızı bilsem size iade ederim. Fakat göçebe Araplar (Maaddilerin) Nümeyrîlerin onu size bırakmayacaklarını biliyorum. Mervânîlerin askeri birliği, kaleyi almaya muvafık olmadan kar ve kıştan dolayı muhasarayı kaldırarak memleketine döndü.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 152; M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 111; Ripper, s. 367-369.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esir, VIII, s. 196-197; Ebu'l-Fida, I, s. 509; Gregory Abû'l-Farac, (Bar Hebraeus) **Abû'l-Farac Tarihi**, Süryanice-İngilizce (Çev.): Ernest A. Wallis Budge, Türkçe (Çev.): Ömer Rıza Doğrul, I, TTK, Ankara 1987, s. 289-90. M. Emin Zeki, s. 494-95. ay., **İmâre**, s. 113; Yusuf, II, s. 44-45; Ripper, s. 368-369;

Nasruddevle'nin 418/1027'de dört sene sonra Bizanslılar tarafından geri alınan Ruha (Edessa)'yı zapt etti.¹⁷¹ Bu dönemde üçlü bir idari yapıdan söz etmektedir: Utayroğlu-Şibl-Salman,¹⁷² Bu tarihte (415/1024)'te Urfa ve Harran Valiliğine hâkimi Ebu'l-Hâris Zengi b. Evân'ı getirdi. Ancak daha şehirden ayrılmadan önce ölüm haberini alınca yerine oğlu Ebu'l-Hasan Zengi'yi tayin etti.¹⁷³ Ertesi yıl Urfa'yı Emirliğin topraklarına kattı¹⁷⁴, Nasruddevle, 416(1025)'de Urfa'yı zapt etti ise de, Bizanslılar 422/1031'de burayı geri aldı. Halefi olan oğlu Nasr, Harran Suveyda v.b. mülküne ilhak etti.¹⁷⁵

Devamla şunları aktarabiliriz: Bizanslılar, gelip Urfa'ya girmesiyle yepyeni durumu beraberinde getirdi. Şimdiye dek çoğunluğu Hıristiyan olan bölge sakinlerinin pasif kaldığı, mücadelenin daha ziyade silahlı Müslüman gruplar arasında sürdüğü savaşın ikinci evresine artık tüm taraflar katılacak, savaş amansız bir şekilde sürecekti. Bundan böyle mesele Kürt ve Arap önderler arasında yaşayan bir iktidar mücadelesi olmaktan çıkacak ve Bizanslıları Urfa'ya getiren kişi Nasruddevle'nin kumandanı Süleyman olmasına rağmen, şimdi Hristiyanlara karşı oluşturulan koalisyonun başını Mervânîler çekecekti.¹⁷⁶

Urfa Emiri Şibl¹⁷⁷ öldükten sonra, orada Şibl ve Utayr adında iki Emir buluyordu. Urfa'da bulunan üç kaleden ikisi ve kentin üçte ikisi Şibl'e, bir kale ile kentin geri kalan kısmı ise, Utayr'e aitti. Bu iki Emir de birbirini ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Bir gün Utayr, Şibl'i ziyafete davet etti ve onu şehrin dışından bulunan Arcic manastırı denilen yere götürdü. Hiç biri diğerinin planı hakkında haberleri yoktu. Şibl, askerlerine Utayr'i öldürme işaretini verince Utayr'in askerleri hemen orada Şibl'i

---

¹⁷¹ Bowen, "Nasrüddevle" s. 119.

¹⁷² Tufantoz, s. 82-84.

¹⁷³ Tufantoz, "Nasrüddevle" s. 425.

¹⁷⁴ Tufantoz, "Mervânîler" s. 231.

¹⁷⁵ Minosky, "Kürtler" s. 1095-1096.

¹⁷⁶ Ripper, s. 372. Ayrıca araştırmacımızın s. 187-192 bkz.

¹⁷⁷ İbn Şibl Arap Beni Kilab Aşireti, Utayr Nümeyrî Aşireti ve Nasruddevle Mervânî Hanedanına mensuptur. Hamdanîlerden sonra Halep'e hâkim olan Mirdasiler, Beni Kilab Aşiretinin bir koludur. ED. Dulaurier, Meteos, s. 53. Bu tespit, bizleri bir sonuca götürmektedir. Demek ki Urfa o dönemde Beni Kilab ile Nümeyrîler arasında paylaşılıyordu ve Beni Kilab Aşireti de Mervânîlere bağlıydı. Böylece Salih b. Mirdas'ın diplomatik girişimleri de yerini bulmaktadır. Oysa İslam tarihi kaynakları, İbn Şibl'i Nümeyrî Kabilesine mensup olduğunu aktarırlar. Ş. ERDOĞAN,

öldürdü. Daha sonra Utayr, askerleriyle birlikte Şibl'in başkalesini almak amacıyla oraya yürüdü. Kale'nin komutanı Salman, kalenin üst kısmından Utayr'in şiddetli saldırılarına karşı zor durumdan kald. Çaresiz kalan Salman, Meyyâfarikîn'de bulunan büyük Arap emiri Nasruddevle'ye haber gönderdi ve kaleyi kendisine teslim etmeye hazır olduğunu ilettil. Bunun üzerine Nasruddevle, Balel-Reis komutası altında 1000 atlıdan oluşan bir askeri birliği Urfa Kalesi'ne gönderdi. Orada bulunan Salman ve ailesini de Meyyâfarikîn'e gitti. Nasrudevle, ona hediyeler verdi. Başarısız kalan Utayr, Balel-Reis'le hileli bir ittifak yaptı ve gizlice onu öldürmeyi düşündü. Utayr'in bu gizli planından haberdar olan Balel-Reis, şehrin dışından bir ziyafetten onu öldürdü ve bütün kente sahip oldu.¹⁷⁸

Bu olayın devamında şunları söyleyebiliriz: Utayr'in karısı, kocasının öldürülmesi ardından Balel'e karşı isyan etti ve bir siyah bayrak kaldırarak bütün Araplar için bir yaygara çıkardı. Bu yaygarada kadın şunları haykırdı: Kürtler gelip baba yurdu olan kenti aldı ve kocam Emir Utayr'i de öldürdü diye feryad etti. Kadın, bu şekilde birçok adamı topladı ve Balel'in üzerine yürüdü; haberi alan Nasruddevle, büyük bir orduyla birlikte Arapların üzerine yürüdü. Utayr'in karısı, Nasruddevle'nin üzerine saldırdı ve şiddetli bir savaştan sonra Nasruddevle kaçmak zorunda kaldı, daha sonra bu kadın, Balel'in üzerine yürüyüp ve kaleye karşı şiddetli saldırıya geçti. Çaresiz bir duruma düşen Balel, Nasruddevle'ye haber gönderip durumu ona bildirdi ve gerek kendisinin, gerekse bütün Kürtlerin büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olduklarını söyledi. Ne yabacağını bilmeyen Nasruddevle, Salman'ı Urfa'ya gönderdi ve Balel'i de Meyyâfarikîn'e geri getirdi. Fakat Utayr'in karısı, aralıksız her gün Salman'a karşı saldırılarını sürdürdü; bu nedenle Salman artık yoruldu, Samsat'a bulunan Georges adındaki Roma Prensi Maniaces'a bir mektup yazıp Roma İmparatorluğundan benim için bir rütbe ve bir eyalet temin edersen Urfa'yı sana teslim edebilirim dedi. Maniaces, bundan memnuniyet duydu ve bütün isteklerin Roma İmparatorundan temin edeceğini kendisine bildirdi. Bunun yanı sıra irsi olmak koşuluyla bir eyaletin hâkimiyetini kendisine verileceğine dair yeminle söz verdi. Bunun üzerine Salman, Maniaces'i

---

¹⁷⁸ Urfalı Mateos, **Vakayi-Nâme**, Hrat D. Andreasyan (Çev.), TTK, Ankara 1987, s. 53-54; Ripper, s. 369-70.

çağırıp Urfa kalesini ona teslim etti. Maniaces, 400 adamıyla beraber geceleyin gizlice kalenin kapısı önüne geldi ve Salman'a haber verilip Maniaces'in geldiği bildirildi. Salman, Kale anahtarı elinde olduğu halde Maniaces'i karşıladı ve önünde eğilerek Kale'yi ona teslim etti. Aynı gece Salman karısını ve çocukları alarak Samsat'a gitti.¹⁷⁹

Bizans'ın doğudaki arazisi 1031 yılında ehemmiyetli ölçüde büyüdü. Gudeliös Maniakes'in oğlu olup, Strategosu sıfatıyla Samosata'da oturan protospatharios Georgios Maniakes, Osrhoene'de Edessa'yı eline geçirdi. Meyyâfarikîn Emiri Nasruddevle Ebu Nasr Ahmad b. Mervân oraya bir Türk'i Salama ya da Salman adındaki şahsı Vali olarak tayin etti. Bu zat, katledilmiş Nümeyrî İbn Utayr'ın dul zevcesi tarafından o kadar tazyik edildi ki, Maniakes'e müracaat ederek kendisine emanet edilmiş olan kaleyi uygun bir tazminat mukabilinde ona teslim etmeyi vaat etti. Maniakes geceleyin buraya gelerek şehrin istihkâmlarında üç kuvvetli burcu ondan devraldı. Meyyâfarikîn Emirinin askerleri boş yere 1030/31 kışından onu burada çıkarıp atmaya uğraştı ve şehrin daha çok Hristiyanlar tarafından iskân edilen diğer kısımlarını yağmalayıp yaktıktan sonra çekilmeye mecbur kaldı. Bunun üzerine Maniakes iç kaleyi de işgal ederek bütün Edessa'ya sahip oldu. Nasruddevle boş yere şehre 10.000 süvari göndererek Edessa'yı, bütün tahkimatı tamamıyla tamir ettirmiş olan İmparator'un elinden, geri almaya çalıştı. Bunun üzerine Maniakes iç kaleyi de işgal ederek bütün Edessa'yı aldı.¹⁸⁰

Müslümanlar, Maniaces'in Urfa'ya geldiğini duyunca büyük bir orduyla oranın üzerine yürümüş ve şiddetli bir savaş açmışlardı; kente bulunan Müslümanlar dışarı çıkmıştı, Süryaniler ise büyük S. Sofi Kilisesi'ne toplanıp oraya kapanmıştı. Çünkü bunlar, karılarının ve sahip oldukları çok miktardaki altın ve gümüşlerin gaspedileceğinden korkarak kaleye gitmeye cesaret edememişlerdi. Fakat bunlar birkaç gün sonra, büyük bir kısmı servetleriyle birlikte yanmışlardı, kalan kısımları ise kaleye sığınmışlardı. Çünkü Müslümanlar, S. Sofi kilisesine şiddetli bir saldırı gerçekleştirmiş

---

¹⁷⁹ Mateos, s. 54; Ripper, s. 370-71.

¹⁸⁰ Honigmann, s. 133-134; Türk asıllı Salman burcu 20.000 Dara Sikkesine ve dört köye karşılık... Sattu. E. Honigmann, "Urfa" İA, XIII, MEB, İstanbul 1986, s. 54.

ve kiliseyi temelde sarmışlardı. Daha sonra Müslümanlar, oraya ateş atmıştı ve insanlarla birlikte orada toplanmış olan bütün eşya ile erzakları kül etmişlerdi.¹⁸¹

Bütün Müslüman Kabileleri, harekete geçip Maniaces'in üzerine yürümüşlerdi. Maniaces, 400 askeriyle birlikte Urfa Kalesi'ne kapanmış olarak büyük bir direniş sergilemişti. Mateos, Nasruddevle'yle birlikte Urfa üzerine gelmiş olan 40 Emir'in¹⁸² çoğunun isimlerini vererek saymıştır. Müslümanlar, bir müddet sonra şehri bir bütün olarak haritadan silme kararı almışlardı. Fakat şehir halkı, devreye girerek kenti yıkılmaktan kurtarmıştı. Halk, Müslümanlara Romalıların burayı muhafaza edemeyeceklerini ve kaçıp memleketlerini döneceklerini söylemişlerdi. Müslüman emirler, bu sözlere memnuniyetle karşılamış ve güvenmişlerdi. Böylece Müslüman askerler, bir hayli sıkıntıdan ve büyük bir savaştan sonra her biri kendi memleketine dönmüşlerdi. Maniaces, Urfa'nın çivarında yer alan halkı sürekli yağmalamaya başlamıştı. Maniaces ve askerleri, büyük bir sıkıntı içerisine girmişlerdi; çünkü yiyecekleri kalmamıştı ve kente de getirme olanağı kalmamıştı. İmparator Romanos, Maniaces'in yaptıklarını duyunca çok sevinmişti. İmparator, Salman ve çocuklarıyla birlikte yanına çağırılmıştı; onlara yüksek rütbeler verip eyaletlere vali tayin etmişti. Onlar, Hristiyan olmuşlardı. İmparator, her yıl Urfa'ya takviye birlik göndermişti; orada bir kale inşa ettirerek kendi adıyla "Romanopolis" adını vermişti.¹⁸³

Her ne kadar Mateos ve onu referas alan Honigmann ile Ripper, Urfa'yı Bizans'a para karşılığında verenin Mervânîlerin Ruha Valisi Selman olduğunu söylüyorsa da İslam tarihi kaynakları Ruha'yı Bizans'a satanın Nümeyrîli İbn Utayr olduğunu aktarmışlardır.

---

¹⁸¹ Mateos, s. 54-55.

¹⁸² Halep'ten Salih b. Mirdas, Dımaşk'tan Mahmut, Hems'ten Muhammed, Mısır'dan Aziz, Menbiç'ten Ali, Bağdat'tan Abdullah, Musul'dan Kureş, (Karvaş) olabilir. Meyyâfârikîn'den Nasrüddevle, Amit'ten Ali, Cezire'den Boşara, Hılat'tan Ahmet, Pağış'ten (Bitlis) Zora, Her'den Hüseyin, Salmast'tan Gudan, Arzun'dan Ahi, Dispon'dan Ahvar, Basora'dan Ahlu, Gergesera'dan Vrean, Nüsaybin'den Şahvar ve diğer emirlerden kırk kişi Urfa kalesinin önünde toplamışlardı. Mateos, age. s. 55-56. Bkz.

¹⁸³ Mateos, s. 55-56.

2.6. BİZANSLILARIN DİYARBEKİR BÖLGESİNİ İŞGAL TEŞEBBÜSÜ

Bizanslılar, 426/1034-35 yılında Urfa'da bulunan askeri birlikleriyle Harran Hâkimi Şebib b. Vessâb en-Nümeyrîyle birlikte Diyarbekir üzerine bir askeri sefer düzenledi. Bu harekât sırasında bölgeyi talan eden Bizanslılar, Süveyda(Siverek)'yi zapt etti. Bunun üzerine Nasruddevle, başta Ukaylî Emiri Karvaş olmak üzere çevre emirlerden yardım istedi. Böyle bir birliği, Nasruddevlen'nin emrinde toplanmasını gören Nümeyrî lideri İbn Vessâb, korkuya kapılıp Urfa'ya döndü. Bununla yetinemeyen Kürt Emiri Nasruddevle, (1034-1041) yılları arasında imparatorluk yapmış olan Bizans İmparatoru IV. Michael'e bir elçi göndererek aralarındaki barış antlaşmasını feshettiği için onu tenkit etti. Nasruddevle, etrafında toplanan bu ordudan cesaret alarak Bizans'ın eline düştüğü Urfa'yı geri almak için niyetlendi. Bu esnada Bizans elçileri, İmparator adına özür diledi ve olan bitenlerden haberdar olmadığını beyan eden mektubu getirdi. Elçiler, Nasruddevle'ye değerli hediyeler de getirdi. İmparator IV. Michael, Urfa'daki komutanlara haber göndererek onları bu davranışlarından azarladı. Taraflar arasındaki gerginlik ortamı diplomasi yoluyla rayına oturdu. Böylece Nasruddevle, çıkmaya karar verdiği Urfa seferinden vazgeçti ve yanında bulunan askerleri de memleketine yolladı.¹⁸⁴

Bizanslılar, Edessa'dan hareketle Aksas, Harran ve Seruc (Suruç) civarını, Harran Emiri Nümeyrîli İbn Vassâb kendilerine vergi ödeyinceye kadar, yağmalamaya başladı. Edessa'daki Bizanslılar, bu kişiyle birlikte 426/1034-5 yılında Nasruddevle'ye karşı bir sefer yaparak as-Suveйда'yı ele geçirdi.¹⁸⁵ Müslümanlar, büyük bir orduyla birlikte Urfa'nın üzerine yürüdü. Birçok Hristiyanı esir alıp ülkelerine götürdü. Onlar, Alar (Hilar) ve Siverek'te katliamlar yaptı; çeşmelerin ve çayların suları kana boyandı¹⁸⁶

Öteyanda Bizanslılar, Emir Nizameddin döneminde de Seluklularla yaşanan bir olayı bahane ederek Mervânîlerin ikinci büyük şehri Âmid'de saldırmış, yaşanan büyük

---

¹⁸⁴ İbnü'l-Esir, VIII, s. 216-217; M. Emin Zeki, s. 495; ay., **İmâre**, s. 113; Abdurrakib Yusuf, II, s. 45; Ripper, s. 189; Tufantoz, s. 86.

¹⁸⁵ Honigmann, 134-135.

¹⁸⁶ Mateos, s. 58-59.

bir savaştan sonra yenilmiş ve bu esnada Urfa Valisi Tavadanos, öldürülmüştü. Bu savaşın nedeni aşağıda aktaracağımız gibi olmuştur:

Sultan Tuğrul Bey'in divanındaki üç büyük reisleri; Salar-ı Horasan, Mıcmıc, (Cemcem) ve İsulv'ın Tall-Hum, Bağın ve Ergani'deki Hristiyanlara karşı yaptığı olayı şu şekilde aktarabiliriz: "Bunlar, büyük bir orduyla birlikte Pağın adı verilen yere gelerek birçok Hristiyan'ı kılıçtan geçirmişlerdi. Bu felaket bittikten sonra kara haber Bizans İmparatoru Dugidz'e ulaşmıştı. Bunun üzerine İmparator, meşhur komutan Frankapol'un komutasında bir ordu hazırlayarak Tell-Hum'a göndermişti. Bununla birlikte meşhur savaşçı Urfa'nın Dükü Tavadanos; Urfa, Gerger ve Hısnmansur'daki askerlerini toplayıp Müslümanların üzerine yürümüş ve onlardan Hristiyanların dökülen kanının intikamını almıştı. Bizans askerlerin geliş haberini alan Türk askerleri, İran'a kaçmıştı."¹⁸⁷

Daha sonra Bizans'ın Urfa Dükü Tavadanos, buradan Mervânîlerin Âmid kentine saldırmıştı. Zira halk, o günlerde Nasruddevle'nin oğlu Said'i zehir verip öldürmüştü. Şehir halkı, Bizans askerleri üzerine geldiği haberini alınca gizlice Frankapol'la anlaşmış ve ona 10,000 dahekan vererek, Müslümanlarla ittifak etmişti. Bu haberi alan Tavadanos, Frankapol'a hakaret etmişti. Bizans askerleri, Âmid'in Urfakapı'sına geldiğinde Müslümanlar toplu olarak onlara saldırmıştı. Frankapol, Tavadanos'a ihanet ederek onların karşısında yalnız bırakmıştı. Kendisi ve askerleri, savaşın gerisinde kalarak savaşmamışlardı. Bizans komutanı Frankapol'un yanında 60,000 asker bulunurdu. Mervânî-Bizans arasındaki savaş başlayınca Hedzn-Bışara (Hacı Başaraa) adındaki cesur bir asker, Bizanslılara büyük bir darbe indirmişti. Mervânî askeri Hedzn-Bışara, Bizans'ın Dükü Tavadanos'un cephesini yarmış ve her taraftan onlara vurmuştu. Tavadanos, bunu görünce bir at istemiş ve bana bir kama verin demişti. Bizans komutanı Tavadanos, Bışara'nın ilerlediği sırada üzerine atlamış ve mızrağı göğsüne saplamıştı. İkisi de orada öldürülmüştü.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ Mateos, s. 113-16.

¹⁸⁸ Mateos, s. 116; Ripper, s. 396-397. Bu dönemde kardeşi Nasr tarafında zehirlenerek öldürülen kişinin Sait değil de "Sad" olmalıdır. Nasruddevle'nin ölümünden sonra Âmid'de iki yıllık bağımsızlığını ilan etmiş olan Mervânî prensi "Sad" olduğunu kastetmiş olsa da daha fazla bilgi için bu kitabın 238-242

Âmid Amiri Nasruddevle'nin oğlu (Said), bu katliamın haberini alınca Salar-ı Horasan'la irtibata geçerek ittifak kurmuştu. Emir, bütün esir alınmış olanları eyaletinden satılması emrini vermişti. Zira o, iyi bir kişiydi ve Hıristiyanlara karşı merhametliydi.¹⁸⁹

Diyarbakir Mervânî Emiri Salar-ı Horasan ile ittifak yaptı. Nizameddin Türk beyleriyle birleşerek (Bâb'ur-Rum) kapısı önünde Rumlarla şiddetli bir savaş yapıldı. İki taraftan da 15,00 insan ölmüştü.¹⁹⁰

Bu olayın bunda sonraki gidişatı şüpheli olmakla beraber Mateos, şunları söylemiştir: Tavadanos öldürüldükten sonra Tavar adlı bir askeri, Frankapol'a gelerek ondan davacı olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Frankapol, Mervânîlerin üzerine atılmış ve kentin kapısı önünde büyük bir katliam yapmıştı. Bizans komutanı Frankapol, orada 15,000 kişiyi öldürmüş ve sonra memleketi Bizans'a dönmüştü.¹⁹¹

Bir taraftan bunlar yaşanırken diğer taraftan da 1062-1063 yıllarında Hehruk adlı bir kişinin gerçekleştirdiği yağma seferi olmuştu. Beraberindeki 5.000 yandaşıyla Diyarbakir'e gelen Hehruk; çok sayıda büyükbaş hayvan, koyun ve at'a el koymuş, esirler almıştı. Sonrasında bu ekip, es-Suveyda yönüne ilerlemişti. Kürt lideri Halid taraftarlarıyla birlikte; Ermenilerin peşineden gidip onları alt etmiş ve esirleri de kurtarmıştı. Hehruk'un yağma seferi, Bizans ordusunun Mervânî kenti Âmid'i kuşattığı zamana denk gelmişti.¹⁹²

2.7. MERVÂNÎ- NÜMEYRÎ GÜÇLERİNİN SÜVEYDA'YI BİZANS'TAN ALMALARI

Nümeyrî liderleri İbn Vessâb ile İbn Utayr, Nasruddevle'den gelen büyük bir kuvvetle hep birlikte, 427/1035-36 yılında Bizans'ın eline geçmiş olan Süveyda üzerine yürümüşlerdi. Bu yürüyüş, Recep 427/Mayıs 1036'ye denk gelmekteydi. Bizanslılar,

---

sayfasına bkz. Tufantoz, s. 107; Salar-ı Horasan'la ilgili bu dönem için Honigmann, s. 137-139; Yımaç, "Diyarbakir", III, s.612.

¹⁸⁹ Mateos, s. 114; Turan, s. 153-54.

¹⁹⁰ Osman Turan, **Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 16., Ötüken, İstanbul 2013, s. 153-54.

¹⁹¹ Mateos, s. 117.

¹⁹² Mateos, s. 117; Ripper, s. 196-197.

geçen sene zapt ettikleri bu şehrin tamirini daha yeni bitirmişti. Mervânî-Nümeyrî koalisyon güçleri, tarafında muhasaraya alınan Bizans'ın elinde bulunan Süveyda'yı silah zoruyla onlardan aldıkları gibi, Alar'ı (Hilar)¹⁹³ da alarak Urfa üzerine yürüdüler. Şehri her taraftan ablukaya alarak, dışarıyla olan bağlantısını kestiler. Patrik, kuşatma altında olan Urfa'dan bir yolunu bularak gidip durumu Bizans imparatoruna bildirdi. Bunun üzerine imparator, yardım için 5.000 süvariden oluşan bir askeri birliği Urfa'ya yolladı. Ancak daha önce bu haberi alan Müslümanlar; Bizans'a pusu kurarak, bir kısmını esir aldı, bir kısmını da öldürdü. Esirler arasında patrik de vardı. Müslümanlar, esirleri öldürmekle tehdit ederek şehrin kapılarını açtirdılar; böylece Müslümanlar, Urfa'ya girerek şehri yağmalayarak büyük mal elde ettiler. İbn Vessâb, "Bizans'ın kesik başlarını" yüklediği 160 deveyi Âmid'e Nasruddevle'ye gönderdi. Bütün bu olan bitenlere rağmen burçlara sığınan Rumları, yerlerinden çıkarmak mümkün olmadı.¹⁹⁴ Haydar İbn'i Ali sayıyı abartarak 50.000 askerden söz eder.¹⁹⁵ Ayrıca İbnü'l-Esir ve Ripper; Müslümanlar, es-Suveйда'da 3,500 Bizans askerlerini öldürdüğünü söz etmiştir.¹⁹⁶

Bunun yanı sıra, zorunluluk hallerinde Mervânî Emiri, Bizans'a karşı kutsal savaş cihattan faydalanmış olduğu söyler. Bunu İbnü'l-Esir VIII, s. 205'te bir örnekle güçlendirmek ister. Ceziret İbn Ömer Valisi, 10,000 askerle çıktığı yağma seferi de muhakkak bu durumla bağlantılıdır. Bunlar, 423/1031-32 yılında civardaki Ermeni yerleşimlerine saldırmış, buraları talan etmiş, esirler almış ve çok sayıda insanı da öldürmüştü. Söz konusu yerlerin büyük ihtimalle Ermenistan imparatorluğa bağlı bölgeler olması ve Bizans'ın da kısa bir süre önce Mervânîleri Urfa'dan çıkarması, bu nedenle Nasruddevle, Mücahitlerin Doğu Roma seferlerine yeşil ışık yakmıştır. Nasruddevle; bir taraftan Urfa üzrinde Bizanslılarla savaşırken, diğer taraftan Senasine ile çekişmekteydi.¹⁹⁷ Tam da burada bu ihtilafın nedenini şöyle açıklar: Mervânîlerin Urfa için Bizans'a karşı yoğunlaşmasını engellenmiş olmalıdır. Ayrıca İbnü'l-Esir,

---

¹⁹³ Günümüzde Diyarbakir'in Ergani ilçesinde bulunan tarihi antik kent Hilar olabilir. Ş. Erdoğan,

¹⁹⁴ İbnü'l-Esir, VIII. s. 220-221; Ebu'l-Fida, I, s. 512; M. Emin Zeki, s. 495-96; ay., **İmâre**, s. 113-14; Tufantoz, s. 86-87.

¹⁹⁵ Ripper, s. 190.

¹⁹⁶ Ripper, s. 192-193.

¹⁹⁷ Ripper, s. 196.

VIII, s. 221, 427/1035-36 yılında hacca gitmek isteyen bir kabile nedeniyle Nasruddevle; Sason ülkesiyle savaşıma durumuna geldiğini, ancak Bizanslılara yakınlığından ve kalelerin sağlamlığından dolayı onlarla barış yapmaya mecbur kaldığını söyler.¹⁹⁸

Ertesi yıl Harran Emiri İbn Vassâb, bir Kürt ve bir Ma'de birliği ile Alar (Hilar) ve es-Suveyda (Süryanice Sebaberak) üzerine yürüyerek İbn Utayr ve Nasruddevle ile müştereken buraları alıp, Bizans garnizonunu kılıçtan geçirdi. Bundan sonra Recep 427 (Nisan-Mayıs 1036) Edessa'ya sefer ederek burasını Nasruddevle'nin birlikleri ile beraber kuşatıp dışarıyla bütün irtibatını kesti. Patrikios buradan kaçıp takviye olarak 5.000 süvari getirmeye muvafık oldu. Urfalı Mateos'a göre bunlar, gûya 60.000 mızraklı ile birlikte Fırat'ı Ltar (batı Ermenicesinde Ldar) yanında geçtiler. Parsur (Barsur)'a geldiklerinde Şipip (Şibib)bunların üzerine baskın yaptı ve Desnazor (Tesnazor)'a kadar takip ederek buradan kılıçtan geçirdi. Fakat uzun bir karışıklıktan sonra Edessa'lılar tekrar cesaretlerini takınarak düşmanı mağlup ettiler ve İmparator da bunun üzerine sulh yaptı. İşte bu esnada Tayy kabilesinden Hassan b. el-Carrah 5.000 Arap ve Bizanslı ile şehrin yardımına koştu. İbn Vassab onun yolunu kesmek istedi; bu sırada Bizanslılar Harran üzerine yürümüşlerdi, fakat süratle geri dönen İbn Vassab tarafından kanlı bir surette geri püskürtüldüler. Edessa iç kalesine karşı beyhude yapılan taarruzlardan sonra Araplar esirlerle birlikte geri çekildiler.¹⁹⁹

2.8. BİZANS'IN OĞUZLARA KARŞI MERVÂNÎLERE ASKERİ YARDIMI

Türkmenler, Nasruddevle'ye ait olan bir orduyu soymuş ve Mervânîleri ikinci kez Âmid surları önünde yenmişti. Daha sonra kenti kuşatmışlardı. Zor durumda kalan Mervânî Emiri Nasruddevle, muhtemelen vassalı bulunduğu Konstantinos IX. Monomachos'tan (hükümdarlığı: 1042-55) yardım talep etmişti. Bunun üzerine Bizans imparatoru da kendisine sınır kalesi Hanzit'ten destek birliği yollamıştı.²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Ripper, s. 193.

¹⁹⁹ Abû'l-Farac, I, s. 291; Honigmann, s. 135-137; Ripper, s. 166.

²⁰⁰ el-Azimi Tarih Halep, s. 335; (Ripper), s. 384,

Oğuzlar, 434/1043'te Cezire bölgesinden o kadar bir güce sahip olmuşlardı ki bölgenin en kudretli emirleri arasından sayılmış olan Nasruddevle, onların karşısından tutunamayıp biri Âmid, diğeri başkent Meyyâfarikîn'de olmak üzere iki kere bozguna uğratılmış ve Bizans İmparatoru Konstantin'den yardım istemek zorunda kalmıştı. Ancak gelen yardım da işe yaramamış ve Oğuzlar, Âmid ile Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'i kuşatmalarını sürdürmüştü; neticede yağmalamalarına ve birçok insanı da öldürmüşlerdi.²⁰¹

2.9. SAHTE PEYGAMBER ASFAR'İN İKİ ÜLKE ARASINDA YOL AÇTIĞI SORUN

Asfar adında bir kişi; 439/1047-48 yılında Resülayn'da ortaya çıkmış, peygamber olduğunu, yeni bir din getirdiğini iddia etmeye başlamıştı. Arap Tağlibi kabilesinden olan bu kişi, Kutsal Kitaplarda bahsi geçen kişi olduğunu ve halifelere mahsus “Nusret'ül-Müslimin, el-Kaim Biemrillah, en-Nasır Lidinillah, ez-Zabhu ani'l-Haremillah, Emir'ül-Müminin” gibi unvanlar kullanmaktaydı. Mehdiliğini ilan eden Asfar, dinin emirlerinde uzak yaşayan veya dinsiz bedevi Arapları etrafında toplamış ve yeni bir dinin tebaası olmaktan ziyade, onların yağmacılık hırslarını kamçılıyarak gaza” için birkaç kere Bizans topraklarına girmişti. Bu nedenle Bizans İmparatoru, Nasruddevle b. Mervâna'a haber göndererek “Siz aramızdaki anlaşmayı biliyorsunuz, bu adam da bunları yapmıştır. Şayet siz anlaşmadan dönmüşseniz biz bunu bilelim, ona göre adama karşı tedbirimizi alalım demiştir.” Bu arada Asfar'ın bir adamı, dindar olan Nasruddevleye gelerek ‘gaza’yı terk edip lüks ve refaha meylettiği için onu tenkit etmişti. Nasruddevle, bir çapulcu tarafından eleştiriyi kaldıramadı ve bu kişi yüzünden de Bizanslılarla mücadele etmeyi göze alamazdı. Nasruddevle, Asfar'i ortadan kaldırmak için Nümeyrîler'den bir grupla anlaşmıştı. Nasruddevle'den bir miktar para da alan bu kişiler, Asfar'ın hizmetine girmeyi başarmıştı. Bu grup, adı geçen bu yalancı

---

²⁰¹ Adnan Çevik, “XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi”, (Doktora, MÜTAE, 2002), s. 181.

peygamberi bir gün muhafızsız olarak ata bindiği sırada yakalayıp Nasruddevle'ye götürmüştü. Emir, onu Âmid'in burçlarından birine hapse atmış ve orada ölmüştü.²⁰²

Bu konunun bir başka rivayeti şöyledir: Asfar, 395/1005'te Yanında bulundurduğu bir Arap birliğiyle, Bizans arazisi; Şeyzar ve Artah Valisi üzerine yaptığı bir baskından sonra Cisir el-Hadid üzerinden Muruya'ya kadar gitmişti. Ama Bigas adındaki bir patrikios, tarafından geri püskürtülmüştü. Nikephoros Uranos, 1006 yılında ona karşı Suruc yanındaki Kafar Azun'a kadar gelerek burada el-Cezire Hâkimi Vessab b. Ca'fer kumandasındaki Nümeyrî ve Beni Kilab'ı yenmişti. Lakin bu seferin yegâne amacı Asfar'i cezalandırmaktı.²⁰³

Bir diğer rivayeti de şu şekilde aktarabiliriz: Yahya İbn Said el-Antakî, Asfar et-Tağlibi isimli bir çeteden söz etmiştir. Bu, 395/1004-1005 ve 397/1006-1007 yılları arasında Bizans'a karşı Cezire ve Kuzey Suriye'den cihadı düzenleyen kişidir. Çok sayıda Arap Nümeyrî ve Kilabi Kabileleri, ona katılmıştı. Ne var ki beklenen başarıyı elde edememiş ve etrafındaki taraftarları onu yalnız bırakmış, sonunda Halep'te hüküm süren Lülü, kendisini iç kaledeki zindana atmıştı. Asfar et-Tağlibi, Harran'daki Nümeyrî Emirliğiyle Kostantinopolis'ki yönetim arasında askeri ihtilaf çıkmaya çalışmıştı. Antakya'nın Bizans Valisi, Asfar ve mücahitlere yardım eden Nümeyrîler karşısında nasıl tek bir damla kan dökmeden zafer kazandığı bir mektupla belgelemişti. Neticede Asfar; Fatımîler, 406/1015-1016'da kenti ele geçirene kadar Halep zindanında kalmıştı.²⁰⁴

Nasruddevle, Bizanslılara mussalat olan Hristiyan bir çeteyi de hapsetmişti. Söz konusu çete, arasıra paralı askerlere kılavuzluk yapmış olan Kostantinopolis'teki iktidara hizmet eden Normandiyalı Hervevios Frankopulos'tur. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 1054-55 yılındaki Anadolu seferinden dönerken Semuh adındaki bir Türk'ü orada talana devam etmeleri için, 3.000 yandaşıyla Bizans sınırında bırakmıştı. Hervevios Frankopulos, 1057'de oturduğu Armeniakoi'den 300 paralı Frenk askeriyle

---

²⁰² İbn Cevzi, XV, s. 308; İbnü'l-Esir, VIII, s. 279; Zehebi, XXIX, s. 334; Abû'l-Farac, I, s. 303-04; Abdurrakib Yusuf, II, s. 45-46; M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 116; Tufantoz, s. 95-96.

²⁰³ Honigmann, s. 107.

²⁰⁴ Yahya İbn Said, Tarih el-Antaki, s. 255; (Ripper), s. 194.

Vasपुरakan'a doğru ilerlemiş; oraya varınca Anadolu'yu beraber yağmalamak üzere Semuh komutasındaki Türklerle kendi askerlerini birleştirmiştir. Fakat çok geçmeden Türk ve Frenk askerleri arasında sürtüşmeler baş göstermiştir. Hervevios, ne olur ne olmaz diye taraftarlarına devamlı silah taşımalarını ve atların eyerlemelerini emretmişti. Bir gün Türkler, yandaşlarına saldırdı. Ama temkinli davranan liderleri sayesinde hazırlıklı olan Frenkler, Türkleri geri püskürterek Mervânî şehri olan Ahlât'a doğru kaçarlar. Takipten sonra Frenk paralı askerleri, dinlemek için Hervevios'tan Ahlât'a gitmek üzere izin ister. Ne de olsa daha önce Mervânî Emiriyle anlaşmaya varmışlardı. Hervevios; buna güvenmemeleri, hiç olmasa devamlı silahlarını hazır halde tutmaları konusunda onları uyarmıştı. Fakat Frenkler, liderlerinin nasihatlarını kulak ardı ederek hamamlara gidip ziyafet sofralarına ve içki âlemlerine katılarak keyif yaptılar. Diğer taraftan Mervânî Emiri Nasruddevle, çoktan Semuh'la anlaşmıştı. Kentin bütün Mekân sahiplerine bir işaretle, Frenkleri yakalamaları veya öldürmeleri emrini vermişti. Eğlencenin tadını çıkaran paralı askerler, uyumaya çekildiği sırada Müslümanlar, misafirlerine saldırdılar. Bazılarını esir aldılar, bazılarının kellelerini orada kopardılar. Bazıları da konakladıkları yerlerin damından atlayıp kaçarak canlarını kurtarabildi. Hervevios, esir düşmüştü. Bunun üzerine Nasruddevle, Kostantinopolis'e haber yollayarak İmparator'a zarar vermek isteyenlerin hakkından geldiğini bildirdi.²⁰⁵

2.10. BİZANS-ABBASİ-SELÇUKLU ARASINDA MERVÂNÎLERİN ARABULUCULUĞU

Bizans İmparatoru Constantin IX. Monomakhos, (1042-1055) yılında bir savaşta esir alınan Gürcü prensi Liparit'in bırakılması için Nasruddevle'den Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey nezdinden arabulucu olmasını istemişti. Nasruddevle, Meyyâfarikîn'e gelmiş olan Bizans elçisiyle, birlikte Şeyh'ül-İslam Ebu Abdullah b. Mervân'ı sultana gönderdi. İmparator, Hasankale Savaşı'nda İbrahim Yinal tarafından esir edilen prensi serbest bırakması için 400.000 dinarlık bir kurtuluş akçesi teklif etmişti. Ancak o, bu teklifi kabul etmemiş ve adı geçen Prensi Tuğrul Bey'e yollamıştı. Bizans elçisiyle beraber Nasruddevle'nin elçisini de geldiğini görünce Tuğrul Bey; fidye almadan onu

---

²⁰⁵ Skylitzes, yayına hazırlayan Thurn, s. 484-86; (Ripper), s. 194-196; Ripper, Nasruddevle için İlginç bir şekilde "Emir ed-Devle" ifadesi kullanmıştır. 395-396, Bkz. Yınanç, "Diyarbakır", III, s. 612.

serbest bırakır ve onlarla beraber elçisi olan Şerif Ebu'l-Fazl Nasr b. İsmail'i de Kostantinopolis'e gönderir. Liparit'in serbest bırakılmasına memnun kalan imparator, teşekkür mahiyetinde sultana çok değerli çeşitli hediyeler gönderdi. Ayrıca imparator, Nasruddevle'ye de yapmış olduğu arabuluculuğundan dolayı on ölçek misk gönderdi. Buna karşılık Nasruddevle, 443/1049-1050 yılında İmparator'a çok sayıda armağan göndermişti.²⁰⁶

Mervânîlerin arabuluculuğu emir Nizameddin döneminde de sürdürülmüştür. Bizans İmparatoru Michael, 466/1074'te babası Alparslandan sonra Selçuklu tahtına çıkmış olan oğlu Melikşah'ın Anadolu akınlarını durdurmak için bir elçisini Meyyafarki'e göndermişti. İmparator, babası Nasruddevle gibi Selçuklular nezdinde büyük bir itibara sahip olan Nizameddin'den Bizans-Selçuklu arasında arabulucu olmasını talep ediyordu. Böylece Nizameddin'in elçisiyle birlikte Meyyâfarikîn'de yola çıkan Bizans elçisi, Şevval 466 Haziran 1074'da Halife'nin huzuruna çıktılar. Ayrıca İmparator; elçilerle birlikte Halife ve Vezirine sunmak için altınla süslenmiş, Süryanice her satırın altında Arapça tercümesi bulunan içerisinde meselelerini anlatan bir mektubu göndermişti. Bunun yanı sıra Michael, Halifeden Melikşah'la yapmak istediği ateşkese de aracı olmasını istemişti.²⁰⁷

2.11. SÜRYANİ PATRİK LV. DİONYSIUS ÂMİD'E SİĞİNMASI

Doğu Roma İmparatorluğu, Monofizit inanca mensup olan Süryanilere baskı yapmaktaydı. Romanos II. Argynos, 1031 yılında bunların Antakya'yı merkez edinen Patrik Yuhanna VIII. Bar Abdun'ın üzerine gitmişti. İmparator, patriği ve onun dışında altı metropolite Piskoposu daha Konstantinopolis'e çağırtmıştı. İmparatorun tüm

---

²⁰⁶ İbü'l-Esir, VIII, s. 289; Bizans İmparatoru Nasruddevle'yi daha da memnun etmek için, İstanbuldaki camiye ibadeta açmış ve tamir etmiştir. M. Emin Zeki, s. 500. ay., **İmâre**, s. 118; Tufantoz, s. 97; bu olayın çeşitli sürümünü burada bulursunuz. Ripper, s. 197-200; İmparator Konstantin X. 441/1049-50'da Gürcü kumandanı Lipariti'nin Tuğrul Bey tarafında serbest bırakması hususunda Nasruddevle'den yardım görmüştür. Bowen, "Nasrüddevle", IX, s. 120. Tarihçiler; bu olayı Tuğrul Bey için büyük bir başarı saymış ve hatta bu nedenle Bizanslıların başkentinde adına hutbe okutulmuştur. Diğer taraftan da Dostuk Devletinin tecrübeli emirin başarılı siyasetine ve Kürt Devletinin konumuna işaret saymışlardır." Abdurrakib Yusuf, II, s. 21. 47.

²⁰⁷Sibt İbni'l-Cevzi, XX, s. 8; Tufantoz, s. 112; Mektubun Süryanice kaleme alması Yakubilerin Konstantinopolis-Bağdat arasındaki diplomaside özel bir rol oynadığının işareti olmalıdır. Ripper, s. 346. Bkz.

baskısına rağmen Patrik, Monofizit inancından döndürülmeyince sürgün edilir ve üç yıl sonra sürgünde ölür. Bunun üzerine Yakubiler, VI. Diosysius'u patrik olarak seçerler. İmparatorun kendisi için tutuklama emrini verdiğiinden haberdar olan Dionysius, kaçarak Mervânî ülkesine sığınır. Âmid'e yerleşerek orada bulunan kendisine tabi olan piskoposlarca kutsanır. Malatya'nın Bizans Valisi, dönemin Mervânî Âmid Valisine Dionysius'u kendisine iade etmesini ister. Mervânî temsilcisinin cevabı, ülkesine sığınan bir kimsenin düşmanlarına teslim edilmesinin veya dini inançları yüzünden cezalandırılmasının caiz sayılmadığını biçiminde olur.²⁰⁸

2.12. MERVÂNÎ VEZİRİ EL-MAĞRİBÎ'NİN HİZMETİNDE BİR BİZANS ASKERİ

Bizanslı bir komutanın Müslümanlara esir düşen oğludur. Kaygılı baba, diplomat bir hemşehrisi Meyyararkin'e gittiğinde ondan yardım istemiştir. Neticede karşılıklı şarap içtikleri sırasında bu diplomat, Mervânî Veziri hizmetkârı serbest bırakması için ikna eder. Ebu'l-Kasım ayıldığında hizmetkârının yokluğunu fark eder, ama elçi onu çoktan babasının ülkesine göndermiştir.²⁰⁹

Son olarak çağdaş Kürt tarihçisi Abdurrahman Yusuf'un bu bölümle ilgili yapmış olduğu gözlemlerden alıntılar yaparak bu bölümü bitirmek istiyoruz. Yusuf, Dostiki devletinin iki stratejisti, perspektif sunucuları ya da manifesto hazırlayanı olduğunu öngürmüştür. Birinin Mervânî devletinin kurucusu Bâd, diğerinin Ebu Ali b. Mervân olduğunu belirtmiştir. Bâd, Bizanslılarla olan ilişkilerinde sağlamlaştırılmış, takviye edilmiş bir dostane siyaset izlemiştir.²¹⁰ Ebu Ali Hasan b. Mervân döneminde, genel anlamda devletin siyasetinde değişiklikler meydana geldi. Buna bağlı olarak; o ana kadar devletin sınırları korunmaya çalışıldı ve diğer taraftan hangi komşuları olursa olsun, onlarla silahlı çarpışmadan ve problemlerden uzak duruldu. Yani Büveyhîler de

---

²⁰⁸ Michael der Syrer, yayına hazırlayan ve Fransızcaya çeviren Chabot, Cilt, III, s. 139; Yahya İbn Said, Tarih el-Antaki, s. 409-10; Bar Hebraeus, İngilizçeye çeviren Budge, s. 191; Tinnefeld, Melitene, s. 436-37, 441; Dogron Minoritês, 201-04; (Ripper), s. 344-345. 201. Not: Bazen bu araştırmacı diplomatik nezaketin dışına çıktığını müşahede etmekteyiz. Örneğin Malatya'nın Bizans Valisi, Mervânilerin Valisine emreder demektir.

²⁰⁹ Yakut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Üdeba**, thk., İhsan Abbas, 1. Baskı, Dâru'l-Garb el-İslami, Beyrut 1993, III, s. 1099-100; Ripper, s. 186.

²¹⁰ Abdurrahman Yusuf, II, s. 15.

dâhil bölgedeki bütün devlet ve emirliklere yönelik olarak barış siyasetini izlemişlerdi. Ebu Ali Hasan'dan sonra gelen Mervânî emirler, onun devlete çizdiği siyaseti takip etmişlerdi²¹¹

Dostiki Devletinin Bizans Devleti ve diğer bazı komşularıyla arasındaki meydana gelen siyasi gerginliklerin çoğu, savunma amaçlıydı. Kürt Devletinin karşılaştığı dış sorunlar ve bu sorunlarla ilgili yapılan savaşlar cidden çok az olmuştu. Örneğin 382/992 yılında Bizanslılarla yapılmış olan savaştan sonra, Dostiki Devleti komşularıyla çatışmaya götüren herhangi bir sorun görülmemişti. Mervânîlerin 404 yılında Ukaylîlerle yapılmış olan savaşı saymazsak tam otuz yedi yıl boyunca hiçbir devletele silahlı çatışmaya girişmemişti. Bu, onların başarılı barışçıl dış siyaseti sayesinde olmuştu.²¹² Kuşkusuz Mervânî Devleti, o dönemin devlet ve emirlikleriyle olan ilişkilerin sınırlarını belirlemişti. Özellikle dış siyasetini, uluslar arası sorunlara yol açmış olan krizlerden uzak durarak kalın çizgilerle belirlemişti. Örneğin Mervânî Emirliği, “İslam Halifeliği” üzerinde çekişmiş olan Abbasi ve Fatımîler'den uzak kalabilmişlerdi. Aynı şekilde bu Emirlik Büveyhîlerle-Selçuklular arasında mücadeleden de uzak kalabilmişti. Mervânî Devletinin dış siyasette sahip olduğu bu rotayı Selçuklu-Bizans arasındaki mücadele konusunda da çizdiğini görüyoruz.²¹³

Bu Kürt Devleti; barışçıl siyasetiyle tanınmış, aynı zamanda emir Nasruddevle de barış meleği ve barışı isteyen adam olarak tanınmıştı.²¹⁴

Dostiki Devleti döneminde barış oluştu, Kürdistan sınırlarına iki üç kere dışında Bizanslıların saldırıları olmadı. İmparator Basileos, Mümehhidüdevle'nin izlediği istikrarlı siyasetini ve sınırı koruma güvenliğini takdir edererek m. 1000 yılında onunla buluşmuştu.²¹⁵

---

²¹¹ Abdurrakib Yusuf, II, s. 15.

²¹² Abdurrakib Yusuf, II, s. 16.

²¹³ Abdurrakib Yusuf, II, s. 17.

²¹⁴ Abdurrakib Yusuf, II, s. 18.

²¹⁵ Abdurrakib Yusuf, II, s. 21.

Bizans İmparatorluğu, dönemin üç büyük devletinden biriydi. Bunlar ve Dostıklar arasında; siyasi, ekonomi ve kültürel ilişki bulunurdu.²¹⁶

Bizans Devletinin Urfa üzerindeki işgali, Dostiki Devletini tehdit ediyordu. Nüfuz alanını bu kadar genişletmesi Fırat Nehrinin doğu ve güneyine kadar uzatması, batıda Dostiki Devletini kuşatmaya yol açıyordu.²¹⁷

---

²¹⁶ Abdurrakib Yusuf, II, s. 41.

²¹⁷ Abdurrakib Yusuf, II, s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERVÂNÎ-HAMDANÎ İLİŞKİLERİ

Büveyhî Hükümdarı Adududdevle (983)'te ölünce Büveyhîler, iç sorunlar yaşayınca Cezire Bölgesi'den otoriteleri kalmadı ve Bâd b.Dostık, bu konjoktürden istifade edip adı geçen bölgede birçok yerleşim yerlerine el koydu. Büveyhîler, ona karşı askeri politikalar başlattı ve onların bu operasyonları fiyaskoyla sonuçlandı. Bundan sonra Büveyhîler, Mervânîlere yönelik sürdürdüğü siyaseti değiştirip yeni arayışlara girdi ve yerel güçlerle ittifaklar kurdu. Bu güçlerden birisi de Hamdanâlerdi. Bu çerçevede Mervânî-Hamdanî ilişkilerini ele alabiliriz.

Dostık Devletiyle Hamdanî Emirliği arasındaki ilişkiyi iki döneme ayırabiliriz. Birincisi Bâd dönemindeki savaş koşullarının hâkim olduğu dönem, ikincisi de Emir Ebu Ali dönemi ve sonrasındaki barış dönemidir, diyebiliriz. Emir Bâd, Büveyhîlere karşı savunma savaşı verdiği sıralarda ve bu ağır savaş koşulları altında Güney Musul'da yaptığı savaş felaketle sonuçlanmış ve Büveyhî birlikleri Cizre ve Nusaybin'e ulaşmıştı. Tam bu koşullar altında Büveyhî Devleti ile Hamdanî Emir Saduddevle arasında bir anlaşma yapılmıştı. Büveyhî ordu birlikleri ve komutanlarının itiatsızlıkları, ordunun Bâd'ın elindeki ülkeye doğru ilerleme zorlukları ve Halep Emiriyile anlaşarak savaşa sokması, bütün bunlardan sonra Büvehi veziri İbn Sadan, Hamdanîli Emir'le Büveyhîlere destek ve Kürt Emir'in elindeki bölgeyi geri almak koşuluyla Diyarbekir bölgesini, ona beylik olarak vereceğine dair söz vererek anlaşmışlardı. Söz konusu olan bu anlaşma çerçevesinde Hamdanî Emir'i askerlerini Diyarbekir bölgesi üzerine göndererek Kürt ordu birlikleriyle savaşa girmişti. Fakat yapılmış olan bu savaşta bozguna uğrayarak nasıl geldilerse elleri boş bir şekilde geri dönmüşlerdi. Bâd döneminde; Dostık Devletiyle Hamdanî Emirliği arasında, düşmanca bir ilişki söz

konusudur. Yani Mervânî devletinin kurucusu Bâd ile Hamdanî Emir'i Saduddevle, zamanlarında iki devlet arasında düşmanca bir ilişki mevcutu. Bu dönem, 380/990'de son bulmuştu.²¹⁸

3.1. DÜŞMANCA İLİŞKİLER DÖNEMİ

Büveyhî hükümdarı Şerefuddevle, 379/989 yılında ölünce, kardeşi Bahauddevle iktidar olmuştu. Bu ölümle birlikte; Musul'dan yeni siyasi atmosfer ve yeni koşullar, ortaya çıkmıştı. Bu yeni oluşan siyasi koşullar, Dostık Devleti'ni ve Musul kentini de etkileyerek taşların yerli yerine oturmasını sağlamıştı. Emir Bâd, bu yeni siyasi koşulları görünce Devletin sınırlarını Güney Kürdistan ve Musul'a doğru genişletme olanağı olduğunu öngürmüştü. Çünkü bölgede Büveyhîlerin askeri gücü kalmamış ve Hamdanilerin askeri gücü de cılızdı. Bunun için Emir Bâd ordusuyla birlikte, Musul'a doğru yol almıştı. Fakat şansını yaver gitmemişti. Zira 380/990'da Musul'un yakınında yaşamış olan bu savaşta öldürülmüştü. Aynı zamanda bu kötü siyasi koşullar altında Musul'da, Ukaylî devleti kurulmuştu. Ukaylî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Dostık ile Büveyhîler arasında tampon bir bölge oluşmuştu. Dolayısıyla taraflar arasındaki çekişme son bulmuş ve Emir Ebu Ali dönemindeki ilişkiler yeni bir aşamaya geçmişti.²¹⁹ Bad, 380/ 990-91'da tekrar hareketete geçmiş, fakat Musul Hâkimi Hamdanîlere mağlub olmuş ve muharebede öldürülmüştü.²²⁰

3.1.1. Bâd'ın Hamdanî-Ukaylîlerle Yaptığı Savaşta Öldürülmesi

Büveyhî Hükümdarı Şerefuddevle 379/989-90 yılında ölünce Bahauddevle, Bağdat'a iktidar olmuş ve tedbirsiz davranarak muhtemelen güneye doğru ilerlemekte olan Bâd'a karşı Hamdanîleri koz olarak kullanmak istemişti. Bunu Ukaylîler için de düşünebiliriz. Bahauddevle, Hamdanîlerden Ebu Tahir ve Ebu Abdullah kerdeşlere Musul'a gitmelerine izin vermişti. Ancak daha sonra Bahaüdevle; adı geçen kerdeşlerin Musul'a yerleştiğinde Büveyhîler için tehlike arz edeceğini fark etmiş ve Vali Havaşaze'den onları Bağdat'a geri göndermesini istemişti. Bunu üzerine Musul

---

²¹⁸ Abdurrekib Yusuf, II, s. 59-60.

²¹⁹ Abdurrakib Yusuf, II, s. 24-25; Heruri, s. 96; Tufantoz, s. 66.

²²⁰ Zettersteen, "Mervâniler" s. 781.

halkı bu iki kardeşe destek için ayaklanarak, Deylem ve Türk kuvvetlerinin barakalarını yağmalamıştı. Yaşanan bu çatışmada Havaşaze ve askerleri, valilik konağına sığınmıştı. Hamdanîli kardeşler, garnizonda yaşanacak bir katliamın Büveyhî hükümdarıyla çok derin sorunlara yol açacağını düşünmüştü. Halkı, Büveyhî birliğinin Irak'a gitmesine izin vermesi konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Ancak Hamdanî emirler, halkın vali konutunu yağmalamasını engileyememişti. Ebu Tahir ve Ebu Abdullah'ın nüfuzlarının kaynağının sadece Musul halkı olduğunu gören Bâd, Musul'u ellerinde alabileceğini öngürmüştü. Diğer taraftan o zamana kadar izlemiş olduğu politikayla halkı kazanacağını düşünmüştü. Kent'e yaşayanlarla bağlantı kurmuştu. Bazıları Bâd'ın kenti ele geçirme planını hoşgörüyü karşılamıştı. Bâd, 380/990-91 yılında aralarında Beşnevilerin de bulunduğu altı bin Kürt taraftarlarıyla kentin doğu yönünde karargâhını kurmuştu.²²¹

Hamdanî kardeşler, böylesi büyük bir güce karşı savaşamayacağı biliyordu. Bu nedenle Ukaylî lideri Muhammed b. Musayib'den yardım talep etmişti. Muhammed, bunun karşılığında onlardan Cizre, Nusaybin, Beled ve başka yerler istemişti. Bir yandan Ebu Tahir; Musul halkını komandoların emrine verirken, Ebu Abdullah da Ukaylîlere gitmek için yola çıkmıştı. Ebu Abdullah, Ukaylîlerden almış olduğu 2000 atlı ile Beled'den Dicle'nin doğu kıyısına geçmişti. Bedevi atlarının düz arazide kendisine zorluk çıkaracağını sezinleyen Bâd, ordusuna mevzi değiştirme talimatı vererek Kürt askerlerin avantajlı duruma geçeceği yakındaki dağalara gitmelerini emretmişti. Bu esnada Ukaylîlerin komutanı Ebuddevad da bunlarla birlikte bulunmuştu. Kürtler, Musuldaki Hamdanîleri mağlub etmeye çalışırken Bedevilerin nehri geçtiğini haberi almıştı. Bâd, Hamdanîlerin de Musul'dan çıkarak Dicle'yi geçmelerinden ve böylece Kürtleri kısıpaca alınmasından çekinmişti. Kürtler dağınık bir vaziyette geri çekilirken yaklaşmaktan olan Ukaylîler de saldırıya geçmekten çekinmemişti. Durum bu şekilde sürürken Bâd'ın hacibi "Arûsu'l Hayl" olarak nâm salmış Abdullah öldürülmüştü. Bu üzüntüyle savaşmaya devam eden Bâd, at değiştirirken eyerden eyere atlatmayı başarmaz ve yere düşerek köprücük kemiğini kırmıştı. Taraflar arasında savaş; bütün hızıyla devam ederken Bâd'ın yeğeni Ebu Ali,

---

²²¹ er-Ruzrâverî, VI, s. 107-8; Ripper, s. 162-63.

durumunu fark etmiş ve yanına gitmişti. Ebu Ali: Bâd'a kal seni ata bindirelim demişti. Bâd: Buna karşılık kalkacak durumda değilim ve başınızın çaresine bakınız. Bu şekilde Bâd'ı orada bırakmak zorunda kalarak beş yüz süvariyle dağa çekişmişti. Ukayliler, onları takip etmek için bir süvari birliğini gönderse de Mervânî ve beraberindeki askerlerle, dağın eteklerinden ilerleyerek Diyarbekir'e sağ salim olarak varmıştı. Muharebe meydanında yaralı bir şekilde kalan Bâd, kendisini soymak isteyen bir Ukaylî tarafından öldürülmüştü. Öldürmüş olduğu kişinin Kürt lideri Bâd olduğunu sonradan fark eden bu kişi, Bâd'ın kafasını keserek büyük paralar karşılığında Hamdanîlere satmıştı. Daha sonra Bâd'ın sağ eli ve sağ ayağı da kesilerek Bağdat'a gönderilmişti; vücudun geri kalan kısmı ise Musul'daki hükümdar konağının kapısına civilenmişti. Halk bu duruma çok öfkelenince Bâd'ın cesedi oradan indirilmiş ve dini vacibeler yerine getirilip defnedilmişti.²²²

Bir başka rivayet şu şekilde olmutur: Büveyhî Hükümdarı Samsâmuğdevle ölünce, ülkenin yönetimi kardeşi Bahauddevle'nin eline geçmişti. Bu sırada Hamdanoğullarından yetişmiş iki emir bulunurdu, bunlar Nasruddevle'nin iki oğlu Ebu Tahir ve Ebu Abdullah idi. Bu iki kardeş, Mervânî ülkesine göz dikerek Bâd'ı aramaya başlamıştı. Hamdanî Emirler, bir müdet Bâd'ı takib etmiş, Bad ise, onlardan kaçarak sürekli yerini değiştirmişti. Daha sonra Bâd, Tur-Abidin'e geçer ve askerlerini orada savaş düzene sokmuştu. Mervânî-Hamdanî arasındaki savaş burada başlamıştı. Bu savaşta Bâd, at sırtında savaşı kaybetmişti. Bad, iri yapılı biri olduğu için yenilgiden sonra bir attan öbür ata atlamak isterken yere düşmüş ve göğüs kemiği kırılmıştı. Bad, can çekişirken Hamdanoğullarından biri gelip, kılıçla öldürene kadar Bâd'ı vurmuştu. Adam, Bâd'ın üzerindeki teçhizatları almış ve kim olduğunu bilmemişti. Daha sonra kim olduğunu anlamışlar ve elleriyle ayaklarını keserek, Musul ve Bağdat'a götürüp oralarda teşhir etmişlerdi. Cesedi ise, Musul'a götürülüp yıkanıp, kefenlenip ve namazı kılınıp defnedildi. Musul halkı, Bad'ın öldürülmesine tarif edilemeyecek kadar çok üzölmüşlerdi ve günlerce onun için matem tutup ağlamışlardı. Bâd'ın 14 Muharrem 380/990'de Pazar günü öldürölmüş olduğu söylenmektedir. Bâd'ın öldürölmüş olduğu

---

²²² er-Ruzrâverî, VI, s. 108-9; İbnü'l-Esir, VII, s. 443; Ebu'l-Fida, I, s. 480; M. Emin Zeki, s. 483-84; ay., **İmâre**, s. 100; Ripper, s. 163; Heruri, s. 96-97.

günde savaş şiddetlenip Kürtler hezimete uğrayınca, Emir Ebu Ali, halkı toplanmaya çağırmişti. Çünkü Emir Ebu Ali, onların liderleri ve ileri gelenlerindendi. Bunun üzerine halk, çağrısına uyarak etrafında toplanmıştı. Ebu Ali, Hamdanoğulların peşine düşerek onları kötü bir şekilde hezimete uğratmış ve çoğunu öldürmüş, mallarına da el koymuştu. Hamdanîler, Şam'a dönerek sahilde birçok yere sahip olmuştu.²²³

Burada şöyle bir tespit yapabiliriz; Mervânîler efsanevi lideri Bâd'ı kaybedince liderlik sorunuyla karşılaşmamış ve hemen yeni bir siyasi liderler Ebu Ali'nin etrafında birleşmişlerdi.

Cesur fetih hamleleriyle her zaman var olanı riske atan idealist Bâd'ın tersine Abu Ali, daha az şaşaalı ve devlet aklı doğrultusunda geliştiren yöntemlerle elindekine sahip olmayı yeğlemişti. Ancak Cezire halkı için Bâd, Büveyhîlerin işgalini sona erdiren bir kurtarıcı ve kendinilerini Bizans'a karşı koruyan, hatta eski zamanlardaki gibi civardaki Hristiyan yerleşimlerine yağma seferleri düzenleyebilecek kudrette bir yöneticiydi. Basit ilişkilerin adamı olan Bâd, kudretini bir halk önderi olmasına borçluyken; ailesi Kormas beldesinin yöneticileri olan Ebu Ali, önceki tecrübelere dayanarak iktidarını sürdürmek için daha pragmatik yollara başvurmuştu.²²⁴

3.1.2. Hamdanîlerin Mervânî Ülkesine Saldırıları

Hamdanî Emirleri Ebu Abdullah ve Ebu Tahir kardeşler, Diyarbekir Kalesi'nin devir-teslimine yetişmek amacıyla Bâd'ın başını alıp, yola çıkmış olsalar da bunu başaramamıştı. Bir zamanlar Bâd'ın denetiminde olan bu bölgeler çoktan Ebu Ali'nin iktidarını benimsemiş ve Ebu Ali, buralara kendine sadık olan kimseleri çoktan yerleştirmişti. Sonunda Ebu Ali ile Ebu Abdullah arasında Meyyâfarikîn civarında savaş vuku bulmuş ve yapılan bu savaşta Ebu Abdullah Mervânîler tarafından esir alınmıştı. Kardeşi Ebu Tahir ise o sıralarda Âmid kentini ablukaya almaya çalışmıştı. Emir Ebu

---

²²³ İbnü'l-Ezrak, s. 57-58. 60-61; Bulduk, s. 28; Tufantoz, s. 66-67.

²²⁴ Ripper, s. 165.

Ali, esir alınmış Ebu Abdullah'a toleraslı davranarak; kuşkusuz barış anlaşması önerisi anlamına gelen tutarlı bir davranışta bulunarak serbest bırakmıştı.²²⁵

Ebu Abdullah; artık savaşın bitirilmesi ve Diyarbekir'in terk edilmesi gerektiğinin farkına varmıştı, bunun için kardeşini ikna etmeye çalışmıştı. Fakat Ebu Tahir, çok sayıda Ukaylî bedevisi ve muhtemelen Nümeyrîlerin de aralarında bulunduğu bir güçle Ebu Ali'ye karşı saldırıya geçmişti. Yapılan savaşı yine Kürtler kazanmış ve ikinci kez Ebu Abdullah, ellerine düşmüştü. Mervânî Emiri onu bu kez daha ağır şartlarda ve daha uzun bir süre alıkoymuştu. el-Cezire'deki çeşitli iktidar sahipleri arasında yaşanmış olan savaşlar, Bağdat'taki Büveyhî yöneticilerin lehlerine olsa da onların başdüşmanları olan Kahire'deki Fatımîlerini ziyadesiyle rahatsız etmişti.²²⁶ Bad'dan sonra yeğeni Ebu Ali Hasan b. Mervân ülkesinde hâkim olmuş ve Hamdanîler savaşa devam ederek onları iki kere üst üste mağlub etmişti.²²⁷

Konuyla ilgili bir başka rivayet şu şekilde olmuştur: Mervânî-Hamdanî arasında yapılan savaştan Bâd öldürüp ve Kürtler yenilince büyük yeğeni Ebu Ali, taraftarlarına çağrıda bulunmuş ve etrafında toplanmışlardı. Bunun üzerine harekete geçen Ebu Ali, Hamdanîleri takip etmiş ve onları hezimete uğratmıştı. Yenilgiden sonra Hamdanîler, Şam'a dönerek sahilde birçok yere sahip olmuşlardı. Böylece Ebu Ali, dış tehditler kurtulmuş ve hükümdarlığı, garanti altına alınmıştı.²²⁸

Mervânî Emiri Ebu Ali ile Hamdanî Emirleri Ebu Abdullah ve Ebu Tahir arasında savaşlar çıktığını ve Mervânî Emiri Ebu Ali Mısır'a gittiğini, Halife el-Aziz Billâh tarafında Halep ve çevresini yönetmek amacıyla ona verdiğini ve sonra Diyarbekir'e döndüğünü söylemektedir.²²⁹ Bâd'ın 990'da öldürülünce Hamdanoğullarından Ebu Tahir Âmid'i almak etmişti. Ancak Ebu Ali, onu hezimete uğratmış, Diyarbekir ve Ahlât civarlarını ele geçirerek Mervânîler ya da

---

²²⁵ er-Ruzrâverî, VI, s. 109-10; İbnü'l-Esir, VII, s. 444; M. Emin Zeki, s. 486; ay., **İmâre**, s. 103. Ripper, s. 165; Heruri, s. 97. Tokuş, s. 54; Zettersteen, "Ukaylîler" s. 18.

²²⁶ er-Ruzrâverî, VI, s. 109-10; İbnü'l-Esir, VII, s. 444; M. Emin Zeki, s. 486-87; ay., **İmâre**, s. 104; Bulduk, s. 28; Ripper, s. 165-66.

²²⁷ Zettersteen, "Mervânîler" s. 781.

²²⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 60-61.

²²⁹ Ebu'l-Fida, I, s. 480.

Mervânoğulları Emirliğini kurmuştu.²³⁰ Ebu Abdullah, Mervânîlerden Ebu Ali'ye esir düşmüştü.²³¹ Ebu Abdullah ve Ebu Tahir'i 380/990'da müttefikleri olan Ukaylîler, tarafından bertaraf edilmişti.²³²

Mervânî Emiri Ebu Ali b. Mervân ve Hamdanî Emiri Ebu'l-Fedâil zamanında iki devlet arasında ilişkiler normalleşmiş, hatta akrabalık kuracak kadar bu ilişki gelişmişti. Ebu Ali, akrabalık bağıyla Hamdanî Emirliğiyle diplomatik ilişkilerini pekiştirmek istemişti. Bunun için Eb'ul-Fedâil'in kızkardeşi Sittün-Nas'la nişanlanmıştı. Ebu Ali, başkentini Diyarbekir'e taşıma ve orada gerdeğe girmeyi tasarlamış, ancak gelin alayı Diyarbeki ile Urfa arasına ulaştığı sıralarda karanlık eller tarafından ortadan kaldırılmış ve Hamdanî Prensesi Halep'e dönmek zorunda kalmıştı.²³³

3.2. BARIŞ DÖNEMİ İLİŞKİLERİ

3.2.1. Ebu Ali'nin Hamdanî Prensesi Sittün-Nas ile Nişanlaması

Mervânî emiri Ebu Ali, Meyyâfarikîn seçkin erkek ve kadınlarından bir heyeti oluşturup 200 bin dirhem başlık parasıyla Hamdanî Emiri Saduddevle Şerif b. Seyfuddevle'nin kızı Sittü'n-Nas'ı kendisine istemek amacıyla Halep'e göndermişti. Emir Ebu Ali, Âmid'te kalmak amacıyla başkent Meyyâfarikîn'de Âmid'e doğru yolla çıkmıştı. Heyet, Halep'ten gelini alıp Âmid'e gelmek için yolla çıkmıştı. Urfa ile Âmid arasına vardığında emirin Diyarbekir önlerinde öldürülmüş olduğunu haberini almıştı. Bunun üzerine Hamdanîler, Prenseslerini alıp Halep'e dönmek mecburiyetinde kalmıştı.²³⁴

---

²³⁰ Yınanç, "Diyarbakır" III, s. 610.

²³¹ Soberheim, "Hamdanîler" s. 180.

²³² Ü. N. Karaarlan, "Hamdanîler" **DİA**, 15, TDV, İstanbul 1997, s. 447.

²³³ Abdurrahman Yusuf, II, s. 60.

²³⁴ İbnü'l-Ezrak, s. 72-74; İbnü'l-Esir, VII, s. 444; Amedroz, s. 125; M. Emin Zeki, s. 488; ay., **İmâre**, s. 105; Ripper, s. 208-209.

3.2.2. Mümehhidüddeve'nin Ebu'l-Heycâ'yı Haleb emiri Yapma Çabası

Mümehhidüddeve, Mervânî-Hamdanî hanedanları arasında kardeşi Ebu Ali dönemindeki var olan iyi ilişkileri sürdürmüş ve Hamdanî Emiresi Sittün-Nas'la 400/1010'da evlenmişti. Mümehhidüddeve; 392/1002 yılında Ebu'l-Fedâil ölünce, Hamdanîli Ebu'l-Heycâ'ya Halep'teki Emirliğe tekrar geri getirilmesi için yardım elini uzatmıştı. Çünkü Halep Emirliğinde ailesinin Lulu adındaki bir kölesi, yönetime el koymuştu. Fakat Mümehhidüddeve'nin yardımı yetersiz kalmıştı. Mümehhidüddeve'nin yardımı; iki yüz süvariden oluşan askeri birlik, sınırlı miktardaki para yardımı ve Halep'teki Kilaboğullarına Ebu'l-Heycâ'ya katılmaları için göndermiş olduğu mektupla sınırlı kalmıştı. Belki de Mümehhidüddeve; Kilaboğullarına güvenmiş ve bu nedenle bu sınırlı yardımla yetinmişti. Başarısızlığın asıl nedeni, Kilaboğullarının Mümehhidüddeve'yle irtibata geçip, Ebu'l-Heycâ'yı Halep'teki yönetime tekrar geri getirmesi ve ona yardımcı olmaları için, ondan Bizans İmparatorluğuyla iletişime geçip Ebu'l-Heycâ'yı kendilerine göndermesini talep etmesiydi. Fakat darbeci Lulu; buna karşı tedbirli davranmış, Kilaboğullarıyla barışarak onlara birçok yeri beylik olarak vereceğine dair söz vermişti. Aynı zamanda Lulu, Fatımî Halifeliğiyle de irtibata geçerek onlardan askeri yardım talep etmişti. Ona Trablus'tan askeri destek gelmişti. Taraflar arsında savaş başladığı zaman, Kilaboğulları Ebu'l-Heycâ'nın birliğinden ayrılırlar, bu Ebu'l-Heycâ'nın savaşı kaybetmesine ve bir daha Bizanslılara geri dönmesine neden olmuştu. Ebu'l-Heycâ, Konstantaniye'de ölmüştü.²³⁵

Lulu yönetimi döneminde Hamdanîlerden biri, Bizanslılar tarafından himaye edilmişti. Ağabeyi olan Saidüddeve ölünce, yeni iktidar sahibi olmuş Ebu'l-Heycâ'yı korkutuyordu. Bir kumaş tüccarı tarafından imparatorluk sarayına götürülen Ebu'l-Heycâ, II. Basileios tarafında kendisine "Magistros" şeref ünvanı verilmişti. Mervânî Emiri Mümehhidüddeve, bundan bir kaç yıl önce Sittün-Nas'la evlenmişti. Bu kadın, Hamdanîli Sadüddeve'nin kızı ve Bizanslılara sığınmış olan Ebu'l-Heycâ'nın kız kardeşidir. Halebliler ve bedevi Kilab aşireti, Murtezauddeve'nin keyfi yönetiminden usanmışlardı. Bunlar, Mervânî Emiri Mümehhidüddeve'yle irtibat geçerek;

---

²³⁵ Abdurrakib Yusuf, II s. 60.

kendisinden imparatorla temasa geçip yönetimi eline alması için, sürgünde olan Ebu'l-Heycâ'yi Haleb'e geri göndermesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine Mümehhidüddeve, İmparator II. Basileios'la tamasa geçerek Ebu'l-Heycâ'yı Mervânî başkenti Meyyâfarikîn'e getirmişti. Emir Mümehhidüddeve, kendisine 200 süvariden oluşan bir askeri birlik ve para vermişti. Sözü edilen birliğin komutanı Hemva İbn Mervân adındaki bir kişiydi. İsmine bakılırsa bu kişi, Nasruddevle'nin başka bir yerde adı geçmeyen kardeşi olmalıdır. Böylece Mervânîler, 400/1009-10 yılında Kuzey Suriye'ye girmiş oldu. Tabi Murtazauddevle, birçok yeri beylik olarak Kilabilere vereceği vaadiyle onlarla gizlice anlaşmıştı. Bunun yanı sıra Murtezauddevle, Kahire'deki Fatimî Halifesinden de yardım talep etmişti. Bu talebi kabul eden el-Hâkim, Trablus Valisi Ebu Sa'ada ve kadısı Ali İbn Abd el-Vahid'i askeri birlikle onun yardımına koşmaları talimatı vermişti. Savaş başladığından Ebu'l-Heycâ'ya katılmış olan Kilabiler ayrılarak onu savaş meydanında yalnız bırakmışlardı. Sonunda Ebu'l-Heycâ savaşı kaybetmiş, tekrar Bizanslıların yanına dönmüş ve ömrünün sonuna kadar da orada kalmıştı.²³⁶

3.2.3. Mümehhidüddeve Sittün-Nas Evliliği

Mümehhidüddeve, 388/999'da emir Ebu'l-Meali Saduddevle Şerif b. Seyfuddevle'nin kızı Sittün-Nas'ı daha önce Emir Ebu Ali'nin vermiş olduğu 200 bin dirhem başlık parasıyla istemek için, bir heyeti göndermişti. Heyet, gelini alıp Meyyâfarikîn'e getirmiş ve emir onunla orada evlenmişti.²³⁷ Mervânîler evlilik bağıyla Halep'teki Hamdanîlerle dostane ilişkilerini tesis ettikten sonra 392/1001-02 ile 416/1025-26 yılları arasında Kuzey Suriye'deki güç denglerinde radikal değişimler meydana gelmişti. Mervânîler, Kuzey Suriye'deki ihtilaflar sırasında, Hamdanîlerle kurmuş oldukları istikrarlı ilişkiyi belli bir düzeyde tutmak için çaba sarf etmişlerdi. Ya da komşu emirliği zayıflatan iç çekişmeleri alevlendirmek amacıyla, Sittün-Nas-Mümehhidüddeve evliliği nedeniyle akrabalık bağlarının kurdukları Hamdanî taht varislerinden birinin tarafını tutmuşlardı.²³⁸

---

²³⁶ Yahya İbn Said, Tarih el-Antaki, s. 315; (Ripper), 213-14.

²³⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 80. Bulduk, s. 29.

²³⁸ Ripper, s. 212.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MERVÂNÎ-ABBASİ HALİFELİĞİ İLİŞKİLERİ

İslam dünyasında gerek Hâkim Devletler, gerek Emirlikler olsun, Abbasi Devletinin onayını almadan siyasi meşruiyet kazanmazdı. Öteyandan Abbasiler, merkezi otoritesini kaybedince Hâkim Devletlerin denetimine girmiş ve onlara göre politika yapmıştı. Bu bağlamda Abbasiler, bir dönem Büveyhî bir dönemde Selçuklulara göre siyaset geliştirmişti. Bu nedenle Mervânî-Abbasi ilişkileri, bu politikalardan bağımsız değildi.

Kimi İslam tarihi kaynakları; Abbasi Halifeliğinin düştüğü en kötü durumu, Büveyhîler'in Bağdat'a gelip bütün her şeye el koymasıyla başladığını açıklamışlardır. Hatta m. 1055 yılında Tuğrul Bey'in Bağdat'ta gelip halifeye dini itibarını iade ettiğini önesürmüşlerdir.²³⁹ Oysa bu olumsuz durum Selçuklular döneminde de sürmüştür. Halife, tarafında Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey'e verilen "Melik'ül-meşrik ve'l-Mağrib"²⁴⁰ pâyesi bu durumun en büyük delilidir. Zira bu pâyeyle Sultan, istediği idari salahiyeti alabilirdi ve Halife de bunu onaylamak zorundaydı.

İbnü'l-Ezrak, "Abbasi Halifeliği"nin gücü elinde bulunduranlarının onlara nasıl yaklaştıklarına bizlere somut bir örnekle açıklamıştır. Bahaüddeve Ebu Nasr Haşad b. Aduddeve, iki kardeşinin ölümünden sonra ülkesinde tek hükümdar konumuna gelmişti. Erkek çocuklarından adı Büveyh unvanı(Ebu Mansur) olan ölünce, son derece üzülmüş ve bu yüzden yere oturmuştu. Halife Tai, bizzat taziyesine gelmemişti. Oysa daha önce Samsamüddeve'nin taziyesine iki kere gelmişti. Birincisinde Aduddeve,

---

²³⁹ Casim Avcı, "Hilâfet" **DİA**, 17, TDV, İstanbul 1998, s. 542.

²⁴⁰ Şerare Yetkin, "Abbasiler" **DİA**, 1, TDV, İstanbul 1988, s. 35.

ikincisi de ise Samsamüddeve'nin oğlu Müeyyidüddeve Ebu Mansur, ölünce halife taziyeye gelmişti. Bunu bilen Bahaüddeve, Halifenin oğlunun taziyesine gelmemesine alınganlık göstermişti. Kimileri, 19 Şaban 381/992 ya da 383/994 tarihine kadar beklemişti. Sonra Halifelik makamına gitmiş, Halife Tai'yi yakalamış, Saltanat Makamına getirmiş; şahitler, kâdılar, hukukçuları, eşraf ve emirleri oraya çağırmişti. Hazır bulunan gerek Haşimiler olsun, gerekse Haşimi olmayanlar, Halifeyi hal'etmişti. Denildiği kadarıyla; Tai, birkaç gün bekletildikten sonra sırasıyla önce kulakları ve burnu kesilerek teşhir edilmiş ve Betiha'ya sürülmüştü.²⁴¹

Bu manzara, Abbasi Halifeliğinin Mervânîler siyasi tarih sahnesine çıktıkları sıralarda kurumsal olarak siyasi-askeri otoritelerin figüranı ve oyuncuğu olduğu izlenimini vermektedir.

4.1. MERVÂNÎLERİN ABBASİLERE TABİİYETLERİ VE ABBASİ HALİFELİĞİNİN MERVÂNÎLERİ TANIMASI

Mervânî ve Abbasi arasındaki ilk bağılılığını Abbasi Halifesi el-Kadir Billâh, Mervânîlerin kurucusu Bâd'a "Şahbaz Ebu Şucâ" unvanı vererek onu tanımıştı. Şahbâz, 360/968'de kendi adıyla sikke basmış ve hutbelerde de adı Abbasi halifeleriyle beraber okunmuştu.²⁴²

Ebu Ali döneminden Mervânî-Abbasi ilişkilerinde yeni bir süreç başladı. Abbasi Halifeliği, egemenliğini tanıdı. Mervânîler de resmi olarak onlara tabi bulunuyordu. Bunun en büyük delili de Mervânîlere ait paraların üzerinde Halife el-Kadir Billâh'ın adının yazılı olmasıdır.²⁴³ Ebu Ali Hasan, 380/990'da Bâd'ın ülkesinde iktidarı ele alarak Mervânî Devletini kurdurduktan sonra Diyarbekir bölgesinde Abbasi halifelerinin manevi nüfuzundan başka bir şey kalmamıştı.²⁴⁴

---

²⁴¹ İbnü'l-Ezrak, s. 62-63. Büveyhîlerden Muizzüddeve Ahmed Halife Müstekfî'nin gözüne mil çekmiştir. Bkz. Avcı, "Hilafet", s. 542.

²⁴² Şerefhan, **Şerefname**, Avcı, (Çev.) Kürtçe Notu, s. 563.

²⁴³ Abdurekib Yusuf, II, s. 25. 107.

²⁴⁴ Bulduk, s. 28.

Dostki-Abbasi Devletinin dostane ilişkilerine baktığımızda Abbasi Halifesinin Mümehhidüddeve'ye hediyeler gönderdiğini görmekteyiz. İbn'ül-Ezrak'ın kaydettiği üzere Mümehhidüddeve güçlenmiş, Bağdat'taki Halife'ye mektup yazmış ve Halife'den de kendisine tebrikler gelmişti.²⁴⁵

Nasruddevle'nin Emirliği'nin başlanmasıyla Mervânîler, iç ve dış siyasette yeni bir sürece girmişlerdir. Mervânîler, bütün iç sorunlarını statükoyu korumaya çalışan kimselerle çatışarak büyük bedeller ödeyerek üstesinde geldiklerini gözlemlemekteyiz. Nasruddevle, bunları başarır başarmaz enerjisini kalıcı işlere ayırdığını görüyoruz. Bunun için de ilk önce kendisine bir saray yapmakla işe koyulmuştur. Bunu başaran bir siyasi oluşum, doğal olarak dönemin siyasal aktörleri görmezlikten gelinmezdi. Kendi bölgelerinde bu siyasal iradeyi ortaya koyan bir politik hareketi, herkesin diplomatik yollarla tanımak istediğini müşahede ediyoruz.

Kuşkusuz bu dönemin siyasal aktörlerinden biri de Abbasi Halifeliğiydi. İbnü'l-Ezrak'ın tabiriyle sarayın inşası Zilhicce 403/1013'te tamamlandı. Zilhicce ayında bayramdan üç gün önce, Halife el-Kadir Billah'ın saray görevlilerinde biri ve yanında da Sultanuddevle b. Büveyh'in Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmet bin Mezid adındaki yaveri, Meyyâfarikîn'e ulaşmıştı. Bunlar, Halife ve Sultandan; çeşitli hediyeler, tebrikler ve bütün Diyarbekir bölgesinin kendisine verildiğine dair berat getirmişlerdi. Bunların yanı sıra kendisini "Nasruddevle" lakabıyla teltif etmişlerdi. Halife, tarafından gönderilmiş yedi parça hediye arasında şunlar bulunmakta idi; Kaftan, ferace, cübbe, siyah sarık, işlemeli iki altın bilezik ve altın eyerli attan ibaretti. Ayrıca, Diyarbekir bölgesinin bütün kale ve şehirlerini kendisine verilmiş olduğuna dair imzalı bir belge de vardı. Bu belge; şehir halkının, şahitlerin ve ileri gelenlerin huzurunda okundu. Emir, kendisine gönderilmiş olan "hil'atları" bütün halkın huzurunda giydi. O gün bayramın dördüncü günüydü. Emir Nasruddevle, bayram tebriklerini kabul etmek için tahta oturdu. Halife ve Sultanın elçilerini de sağına Oturtu. O gün, gerçekten büyük bir gündü ve görülmeye değer bir bayramdı. Kendisine gelmiş olan belgeyi; elçilerin ve emirlerin

---

²⁴⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 86; Abdurrekib Yusuf, II, s. 25.

huzurunda halka okuttu. Emir kendisine gönderilmiş “hil’atları” giymiş, kendisi de elçilere eşi benzeri olmayan armağanlar vermişti.²⁴⁶

Mervânîler açısından barışçıl politika ve ustalık diplomasının en yüksek seviyeye ulaştığı dönem, emir Nasruddevle Ebu Nasr Ahmed’in (hükümdarlığı: 401/1010-11-453/1061) iktidarına denk gelmişti. Sıbt İbn Cevzi, Abbasi Halifesi’nin Nasruddevle’ye iktidara gelişinden iki yıl sonra hil’at takdim etmiş, kendisini resmen Emir olarak tanıyışının detaylarını aktarmıştır. Buna göre Nasruddevle bu amaçla Bağdat’a gitmiş, o esnada kentte bulunan Bahaüddeve’nin (hükümdarlığı: 379/989-990-403/1012-13) Veziri Fahr’ül-Mülk (ölümü: 406/1015-16) ile de görüşmüş ve ona karşı görevini ifa etmiş, hatta hediyeler sunmuştu. Nasruddevle’nin Abbasi el-Kadir tarafından tımarlandırmasıyla, Mervânîlerin iktidarı komşu üç büyük güç tarafından da kati bir surette tanınmış oldu ve her biri bu Kürt hanedanıyla genelde barışçıl ilişkiler geliştirdi.²⁴⁷

Nasruddevle, hâkimiyetini iyice pekiştirdikten sonra komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmek ve güven ortamını oluşturmak için 410/1019 senesinde İstanbul’a, Bağdat’a ve Mısır’a sefirler gönderdi. Abbasi Halifesi el-Kadir Billâh, bu Melik’in yayılan adaletini ve devletteki titiz idareciliğini duyduğunda, bu nadir olan özelliklerini önemsendi ve 408/1017 senede “Nasruddevle” ünvanıyla mükâfatlandırdı.²⁴⁸

Nasruddevle’nin bilge siyaseti; meyvelerini devletin değişik kademelerinde huzur ve bolluk olarak vermişken aynı zamanda bu siyaset, meyvelerini dönemin uluslar arası süper güçleri tarafından tanınma olanağı vermişti. Bunlar; Abbasi Halifeliği, Fatımî Halifeliği ve Bizans Devleti’ydı. Nasruddevle döneminde m. 1013’ün başında komşu ülkelerin elçileri, Emir’e sunmak üzere getirdikleri çeşitli hediyeler ve hil’atlarla başkent Meyyâfarikîn’e vardığından bu yana ki bu, devletini ve egemenliğini

---

²⁴⁶ İbnü’l-Ezrak, s. 108-110; İbn Cevzi, XV, s. 92; Sıbt İbni’l-Cevzi (Ali Sevim), **Mir’âtü’z-Zaman Fi Tarihi’l-Âyan**, XVIII, (Belgeler) TTBD, S. 22, TTK, Ankara 1998, s. 74; Amedroz, s. 131; Ripper, s.179; Tufantoz, s. 78; Demircan, agm., s.18; M. Zahir Ertekin, “Mervânîler Devrinde Meyyafarikin” “USS”1. Baskı, MAÜY, İstanbul 2012, s. 109;

²⁴⁷ Ripper, s. 178.

²⁴⁸ M. Emin Zeki, s. 492-93. ay., **İmâre**, s. 109-10.

tanıma anlamına gelmekteydi. Mervânî sarayları, hareketli ve mümtaz diplomasiye şahitlik etmişti.²⁴⁹

Bu münasebetler, üç büyük uluslar arası gücü olan Abbasi Halifeliği, Fatımî Halifeliği ve Bizans Devletleri, gelip Dostiki saraylarından Nasrûdevle'nin egemenliğini tanıdığıнын itirafıydı.²⁵⁰

Nasruddevle, bilge ve dengeli siyasetiyle dönemin uluslararası üç büyük güçlü devletin resmen tanınma zaferini başarmıştı. Bunlar; Irak'taki Abbasi Halifeliği, Mısır'daki Fatımî Halifeliği ve Bizans devletidir. Şu devletlerin hepsi, 403/1013'te Mervânî hükümdarına ulaştırmak için temsilcilerini çeşitli değerli armağanlarla başkent Meyyâfarikîn'e göndermişlerdi. Bu, o dönemde diplomasi geleneği çerçevesinde Nasruddevle'nin egemenliğini tanıdıklarını göstermekteydi.²⁵¹

Nasruddevle'nin barışa nasıl da stratejik yaklaştığını bir örneğini İbnu'l-Cevzi'den bir alıntıyla aktarmaya çalışayım. “Nasruddevle, düşmanla karşılaştığında şöyle bir soru sorardı: Bu savaşın maliyeti bize neye mal olur? Elli bin dinar dendiği zaman elli bin dinarı ya da üzerinde uzlaştıkları miktarı gönderir ve bu düşmanı def edin. Bunu düşmana vererek ve onu geri gönderin” diyerek tehlikeli işlerden askerlerini güvene alıyordu.”²⁵²

Kanaatimize göre, Abbasi Halifeleri iradelerine ipotek koyanlarının isteklerine göre tutum geliştiriyordu. Bunun en bariz örneği, yukarıda geçtiği gibi Halifeliğin elçisi Meyyâfarikîn'e gelirken yanında Büveyhîlerin elçilerinin de bulunmasıdır. Dolayısıyla Abbasi elçisinin Meyyâfarikîn'e gelerek Mervânîleri siyasi güç olarak tanınması Abbasi Halifeliği açısından bir istekten çok bir zorunluluktur. Çünkü bu dönemde Büveyhîlerin, Halifelere gerçek anlamda bir siyasi varlık barakmadığı izlenimi öne çıkmaktadır. Yani Büveyhîlerin, bu süreçte siyasi geleceklerini Mervânîlerle dostane bir ilişki kurmaya

---

²⁴⁹ Adnan Hoca, “Mervânîlerin Meyfarkindeki Altın Çağı” USS, 1. Baskı, MAÜY, İstanbul 2012, s. 376-377.

²⁵⁰ Abdurrahman Yusuf, II, s. 114.

²⁵¹ May Abdullah, “The Cultural History of Silvan or Farqin” USS, 1. Baskı, MAÜY, İstanbul 2012, s. 393.

²⁵² İbnu'l-Cevzi, XVI, s. 70-71.

başladıklarını ve bunun için de Abbasi Halifeliğinden yararlandıklarını söyleyebiliriz. Bütün bunlardan sonra her ne kadar kâğıt üzerinde Mervânîler, Büveyhîlerin “vassâli” olarak görünse de o dönemden kalma Mervânîlerin, kestikleri sikkelere baktıklarımızda durumun hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Özellikle Nasruddevle’nin kestikleri bazı sikkeler bizleri bu sonuca götürmektedir. Örneğin Nasruddevle’nin kestirdiği sikkelerin ikinci, üçüncü ve dördüncüsüne baktığımızda artık Mervânîlerin, fiili olarak bağımsız olduklarını düşünüyoruz. Nasruddevle adına kesilmiş ikinci örnek dirhem; h. 410 tarihli olup önyüzünde “Lailaheillahu vehdehu Laşerikeleh Nasruddevle Ebu Nasr Muhammed,” iç dairede, “Bismillah duribe hâzâ Dirhem fi seneti aşre ve arbeemie,” üçüncüsü, h. 411 tarihli olup önyüzünde “Lailaheillahu vehdehu Laşerikeleh Nasruddevle Ebu Nasr,” iç daire; “Bismillahi derebe hâzâ Dirhem bi Erzen sene ihdaaşere ve arbeemie,” dördüncüsü; h. 412 tarihli olup önyüzde; “Lailaheillahu vehdehu Laşerikeleh Nasruddevle Ebu Nasr Muhammed,” iç daire; “Bismillahi duribe hâzâ Dirhem bi Âmid sene isneteyn aşere ve arbeemie” yazılıdır.²⁵³ Bu tarihi paralar, bir dönem Mervânîlerin siyasi olarak ne Büveyhîlerin ne de Abbasi Halifeliğinin desteğine ihtiyaç duyduğunu gösmektedir. Sonuç olarak Mervânîlerin Nasruddevle’nin saltanatının uzun bir döneminde defacto olarak bağımsız olduklarını söyleyebiliriz.

Tufantoz: “Mervânîlerin üçüncü emiri Nasruddevle Ebu Nasr Ahmed’in sikkelerinin bir kısmının üzerinde, sadece unvan ve lâkabı olan “Nasruddevle Ebu Nasr” yazılı olduğu halde, bir kısmında unvan unvan ve lâkabdan sonra, “Ahmed” yerine “Muhammed” isminin yazılı olduğu görülmektedir. İ. Galip bu mesele hakkında: “Nasruddevle b. Mervân’ın sikkelerinden bir takımın önyüzlerin zîrinde Nasruddevle’den sonra “Muhammed” ismi yazılmıştır. Hâlbuki tarihlerde mumaileyhin ismi “Ahmed” olarak gösterilip binaenaleyh ya ekvâl-i müerrihde bir sevh olmak veyahut iş bu sikkelerdeki “Muhammed” ismi bir başkasının nâmı bulunmak iktiza ediyor” der. Ancak değişik yerlerde ve tarihlerde kesilmiş birçok sikkesi bulunan Nasruddevle’nin, Ahmed yerine Muhammed adını yazdırması keyfiyeti bir sehvin söz konusu olamayacağını gösterir. Biz, Sünnî Müslüman olan Nasruddevle’nin paralarında Ahmed yerine Muhammed ismini özellikle yazdığını tahmin ediyoruz. Hz.

---

²⁵³ Tufantoz, s. 33-34.

Muhammed'in ismini belirtmeye özen gösteren Nasruddevle, kanaatimizce tâbi bulunduğu Şîî Büveyhoğulları ve çevresindeki diğer Şîî hanedanlara karşı Sünnî İslam'ın bayraktarlığını yapar görünmektedir.²⁵⁴ Biz, Nasruddevle'nin "Sünnî Paradigma"yı benimsemekle birlikte hiçbir şekilde sünniliğin bayraktarlığını yapmadığını ve böyle bir davranışın da Nasruddevle'nin gerçek hayatıyla çeliştiğini düşünüyoruz. Çünkü biz, Nasruddevle'nin politik manevralar dışında "mezhep" ya da "kimlik" siyaseti gütmeye gütmediği kanısındayız.

4.2. ABBASİLERİN BÂD'A KARŞI ASKER GÖNDERMESİ

Mervânî ve Abbasi Halifeliğinin ilk karşılaşmaları, Büveyhîlerin Abbasi Halifeliğini kendi politik çıkarları gereğince kullandığı bir sürece rastlamaktadır. Tam da bu süreçte Büveyhî kardeşlerinin aralarında iktidar mücadelesine girmeden halifeliği kendi emelleri için nasıl kullandıklarını İbnü'l-Ezrak, bize çarpıcı bir örnekle aktarmıştır. Büveyhîler, daha önce Mervânîleri(Dostıkları) zaten siyasi bir güç olarak resmen tanımıştı. Hatta Ramazan 377/988'de aralarında barış yapılmıştı. Yapılan barış gereği Tur-Abidin ve onun gerisindeki Cezire bölgesi, Musul Valisi olan Ebu'l-Kasım Sa'd bin Muhammed el-Hâcib'e, ülkenin diğer kısmı da Bâd'a verilmişti. İbnü'l-Ezrak'ın verdiği çarpıcı örneğine dönersek, 376/987'de İbn Sa'd ölünce Bahaüddeve Ebu Nasr, Musul'a gelerek yönetimi eline alır ve orada kalarak, daha önce Bâd b. Dostıkla yapılan barışı koruyarak Cezire ve Tur-Abidin'i de kendisine ikta (beylik) olarak vermişti. Bir süre böyle geçtikten sonra Melik Bahaüddeve, Bâd'a mektup göndererek daha önce İbn Sa'd ile arasındaki eski konuma gelmek istediklerini teklif etti. Ama Bâd bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Bahaüddeve, bir mektupla durumu Halife Tai'ye bildirdi. Halife Tai, mektubu alır almaz Sarîr Nasara bin et-Tâşî adındaki kölenin komutasında bir ordu hazırlayarak Bâd'ın üzerine gönderdi. Hazırlanan bu ordu, Bâd'ın üzerine yürümüş ve Tur-Abidin' de iki ordu karşılaşmıştı. Hemen orada arkasında Nusaybin'e bakan tepenin üzerinde savaş başlamış ve bu savaşta Bâd bin Dostık'ın kardeşi Ebu'l-Fevaris bin Dostık öldürülmüştü. Cenazesi Meyyâfarikîn'e taşınarak şehrin dışında defnedilmişti. Sonra onun için "Ebu'l-Fevaris Kubbeleri"

---

²⁵⁴ Tufantoz, s. 31.

olarak tanınan yerde kendisine bir kubbe yapılmıştı. Ondan sonra da başkaları, onun yanında başka kubbeler inşa etmiş ve böylece birçok kubbe meydana gelmişti.²⁵⁵

İbnü'l-Ezrak, h. 377'de Büveyhîler ile Bâd b. Dostık arasında bir barış antlaşması yapıldığını ve bunun neticesinde Tur-Abidin ve ondan sonra gelen Ceziret Bölgesi'ni Musul valisine, ülkenin diğer kısmını da Bâd'a verildiğini dikkatimizi çekmişti. İbnü'l-Ezrak, h. 376'da İbn Sa'd ölünce Bahaüddeve, Musul'a gelip yönetime el koymuş demıştır. Yani h. 377'de taraflar arasında yapılan barış yapılırken Vali hayattadır. Oysa dipnotta sayfasını verdiğim eserinde Valinin ölümünü h. 376'da olduğunu söylemiştir. Vali aynı şahıs olduğuna göre; bu rivayetler birbiriyle çelişmektedir. Biz bu süreçte, Abbasi Halifeliğinin tek başına aldığı bir savaş kararı olmadığını düşünüyoruz. Diplomatik tutumla sonuç alamayan Bahaüddeve'nin; yeni arayışlara, yeni konseptlere, yeni çözümlere, politika değişikliğine gittiğini, ittifak arayışına girdiğini anlıyoruz. Tam da burada aradığı ittifakı fazla zorlanmadan hemen orada buldu. Şu ana kadar kendilerine karşı "siyasi varlık" göstermeyen, istediği her türlü kötü muameleyi reva gösteren, çeşitli insanlık dışı işkencelerden geçirilmiş, Abbasi Halifeliğinde gürdü. Dolayısıyla Mervânîlerin karşısına başka bir "Hegomonik Güçün" çıkarılmak istendiğini görmekteyiz. Bize göre; Abbasi Halifeliğinin sürece dâhil olması Büveyhîlerin talebi üzerine olmuştur. Belli ki hesaplarını iyi yapmaya çalışmışlardır. Çünkü Abbasi Halifeliği Sünnilerce manevi meşruiyetin yegâne temsilcisi olarak kabul edilmekteydi. Bununla birlikte, psikolojik savaştan da söz edilebilir.

Dikkatimizi çeken en çarpıcı olay, Adudüddeve kızını Halife Tâi'ye vermesidir.²⁵⁶ Klasik İslam tarihi kaynaklarından İbnü'l-Esir, bu evlenmeyi şu şekilde aktarmıştır: "Büveyhî hükümdarı Adudüddeve-Abbasi halifesi Tâi arasında bağlılık, h. 369'da yenilenmiş ve Adudüddeve kızını Tâi ile evlendirmişti. Adudüddeve'nin amacı, kızı halifeden bir erkek çocuk doğurup ona veliaht yapmaktı. Böylece halife, onların nesebinde olurdu. Bu nikâhın sidâkı yüz bin dinar'di."²⁵⁷ Bizim

---

²⁵⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 54. 56-57; Tufantoz, s. 65.

²⁵⁶ Avcı, "Hilafet", s. 542.

²⁵⁷ İbnü'l-Esir, VII, s. 390.

çıkarsamalarımız bununla, Abbasi Halifeliğine özgürlük alanı bırakmamak ve bununun için ellerinde geldiği bütün imkânlarını seferber etmektir. İktidar hırsları için, hiçbir kural tanımadıklarını ve bunun için kız çocuklarını bile kurban ettiklerini düşünüyoruz. Bu nedenle her ne kadar tarihçiler aynı meseleyi (Mervânî-Abbasi savaşı) farklı bir şekilde vermiş olsa da bize göre; Abbasi Halifeliğini kurtarmak için böyle bir yöntem kullanmışlardır. Ama bu “Mezhep Taasubu” hangi tarihi gerçekleri değiştirdi? Ayrıca geçiş dönemi olarak adlandırdığımız bu dönemde, Mervânî Emirlerinden Mümehidüddele aralarından Abbasi Halifeliği de bulunduğu dönemin güçlü aktörleriyle Diplomatik bir ağ geliştirmek istediğini İbnü'l-Ezrak bizlere sunmaktadır.

Kimilerine göre; Mümehidüddele döneminde, halkın durumu istikrara kavuşmuş ve kendisi de güçlenmişti. Bağdat'taki Halifeye ve bazı hükümdarlara mektuplar göndermiş; ayrıca Halife'den, Bahaüddele ve oğlu Fahrülmülk'ten kendisine tebrikler gelmiş, hükümdarlardan da mektup almıştı. Ayrıca; Mısır Halifesi el-Hâkim, kendisine mektup ve çeşitli hediyeler göndermişti.²⁵⁸ Biz, burada Mervânîlerin dönemin hâkim güçleriyle somut bir şekilde güçlü bir diplomatik ağa sahip olduklarını düşünüyoruz. Bu diplomatik ağda zaman içerisinde meyvelerini verdiğini görmekteyiz.

4.3. MERVÂNÎ-ABBASİ ARASINDAKİ EL-MAĞRİBİ GERGINLIĞI

Abbasi Halifeiği ile Mervânî emirliği arasındaki sevgi ve saygıya dayalı dostane ilişkiler, 415/1024'te el-Mağribî'nin Nasruddele'ye iltica etmesi ve yanında vezir sıfatıyla çalışmaya başlaması ile bozulmuş ve kötüleşmiştir. Bu durum, 418/1027'de Vezirin Meyyâfarikîn'de vefatına kadar sürmüştür. Vezirin ölümünden sonra tekrar taraflar arasındaki ilişkiler normale dönmüştür.²⁵⁹

Her ne kadar M. Emin Zeki, bu olayı böyle aktarsa da klasik İslam tarihi kaynaklardan İbnü'l-Esir'in rivayetine uymamaktadır. Zira h. 415'te Kufe'de Abbasi ve Aleviler arasında bir olay meydana gelmişti. Alevilerden Muhtar Ebu Ali b. Ubeydullah ve Zeki Ebu Ali Nehrusâbusî ile Abbasilerden Ebu Hasan Ali b. Ebu Talib b. Ömer,

²⁵⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 86.

²⁵⁹ M. Emin Zeki, s. 492; ay., **İmâre**, s. 110.

arsında çıkan kavgada Muhtar Abbasileri darp etmiştir. Bu olay üzerine Abbasiler, Bağdat'a gelerek Nahrusâbusî'nin yapmış olduğu işlerden şikâyetçi olunca halife el-Kadir-Billâh, Vezir Mağribî'nin hatırı için tarafları barıştırma konusunda arabulucu olmuştur. Çünkü Nahrusâbusî vezirin dostu, İbn Ebu Talib'in ise kayınbabasıydı. Abbasiler daha sonra Kufe'ye dönünce Alevi ve Abbasilerden her biri, Kufeli bir gruptan destek alarak savaşmıştı. Aleviler, Abbasilere üstün geleterek altı kişiyi öldürmüş, evlerini yakmış ve talan etmişti. Bu olay üzerine Abbasiler, Bağdat'a tekrar dönüp kente el koymuş, Cuma namazının kılınmasını engellemiş ve Alevi İbn Ebu Abbası öldürmüştü. Zira İbn Ebu Abbası'nın kardeşi Kufe'de yaşanan olaylarda yer aldığını söylemişlerdi. Bunun üzerine Halife'nin fermanı Murtazaya ulaştı. Halife fermanın da Kufe'de yaşananlara karşılık İbn Ebu Talib'i Kufe'deki görevinden uzaklaştırmasını ve Kufe'nin yönetimini Muhtar'a teslim etmesini emreliyordu. Bu olaydan önce Türklerle yaşadığı bir sıkıntıdan dolayı Ukayli Emiri Karvaş'a sığınan Vezir Mağribî, kayınbabası İbn Ebu Talib'in azlini kabul etmemişti. Halife Karvaş'a kadı Ebu Caver es-Semnâni'yi bir mektupla göndererek Mağribli veziri oradan göndermesini isteyince Karvaş da onu oradan uzaklaştırmıştı. Bunun üzerine el-Mağribî, Diyarbekir'e giderek İbn Mervân'a iltica etmişti. Bu olaydan sonra Abbasi Halifesi, Nahrusâbusî'ye küsmüştü. Bu küskünlük h. 418'e kadar sürünce Türk ve diğer bazı kimseler, araya girerek halifenin rızasını almıştı. Böylece Nahrusâbusî, halifeyle barışarak itaatini kabul edeceği sözünü vermişti.²⁶⁰

4.4. ABBASİ HALİFELİĞİ VELİAHDİNİN NASRUDEVLE'NİN YANINA GÖNDERİLMESİ

Büveyhoğulları Devleti 423/1033'ten itibaren gerilemeye ve gittikçe çökmeye yüz tutmuştu. Hükümdar Ebu Kalicar'ın ölümünden sonra yeri oğlu el-Melik'ur-Rahim geçmişti. Bu olaylar devam ederken Büveyhîlerin kumandanlarından Türkmen Ebu Haris Arslan Besasirî, Bağdat'ı ele geçirerek Halife el-Kaim'e tahakküm etmeye başlamıştı. Daha önce kedisi ve Vezir "Reis'ur-Ruesa" İbn Mesleme arasında çatışma çıkmış; Vezir, Besasirî'nin karısını tutuklayarak kendisine kötülük yapmış, bunun

---

²⁶⁰ İbnü'l-Esir, VIII, s. 143-44.

üzerine isyan ve kargaşa başgöstermişti. Bu nedenle Halife el-Kaim, Tuğrul Bey'e haber göndererek Bağdat'a gelmesini talep etmişti. Tuğrul Bey o sıralarda Isfahan ve Hemedan şehirlerine varmıştı. Tuğrul Bey; 1055'te Bağdat'a gelmiş, el-Melik'ur-Rahimi tutuklayarak ayaklarına zincir vurup bir kaleye göndermiştir. Bu olay Irak'taki Deylemli Devleti'nin sonu olmuştur.²⁶¹

450/1059 yılında Arslan Besasirî'nin olayı patlak verdi. Kendisi, Halifeye başkaldırarak Bağdat'a egemen oldu. Halife, Hadise'de bulunan Meharişoğullarına²⁶² sığınarak bir müddet onların yanında kaldı. Besasirî, hutbeyi Mısır Halifesi adına okutmaya başladı. Bu arada Halifenin eşi, yanına oğlu Muhammed b. el-Kaim ez-Zahir Ebü'l-Muktedî'yi alarak Meyyâfarikîn'e gitti. Nasruddevle, onların karşılamaya çıkıp, onları şehre getirmiş ve saygı göstererek misafir etmişti. Sonra bütün ihtiyaçlarını karşılayarak Âmid'e göndermiş ve orada saraya yerleştirmişti.²⁶³

Âmid kadısı Ebu Ali b. el- Bağl, Meyyâfarikîn'e gelerek Halifenin eşi ve oğlu burada kaldıkları müddetçe kendilerini misafir etmeyi ve masraflarını kendi malından karşılamayı teklif etmişti. Ancak Nasruddevle: "Ben böyle bir şeyi asla kabul etmem! Sonra benim hakkımda ne düşünürler! Halifenin oğlu benim yayımda kalsın, ben de kalkıp onu misafir etmeyeyim!" dedi. Bunun üzerine Kâdî: "Efendim! Herkes senin maiyetinde ve hizmetçilerin arasında Halifenin oğlunu misafir edecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak adamlar olduğunu duyacak" dedi. Bu konuda Vezir ve bazı kimseler, Emir olumlu cevap verene kadar uğraştı. Zorunlu ihtiyaçlarının dışında günlük masrafları elli bin Armânûsiye²⁶⁴ altındı. Halife el-Kaim Bimerillah'ın ez-Zahir unvanı verilen Ebu'l-Abbas Muhammed'den başka çocuğu bulunmuyordu.²⁶⁵

---

²⁶¹ İbnü'l-Ezrak, s. 154-56.

²⁶² Bedevi: Arap Ukaylî emiri Muhyeddin Ebu Hâris Mehâriş b. Muçlî, Hadise ve Âne sahibi. İbnü'l-Ezrak, s. 153.

²⁶³ İbnü'l-Ezrak, s. 152-54.

²⁶⁴ Bedevi: "Armânûsiye" adıyla İslami sikkeler arasında her hangi bir Dinar bulunmamaktadır. Ancak bu, bir Bizans Dinarıdır. Bizans İmparatoru Basil'in sülalesinden 352/963'te ölen İmparator Romanus'a nisbet edilmektedir. Armânûs olarak da bilinen Romanos, Mısır'daki İhdişli İbn Tağc'in muâsıdır. İkili arasında sayısızca mektuplaşma olmuştur. İbnü'l-Ezrak, s. 167.

²⁶⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 158-59; İbnü'l-Esir, VIII, s. 352; Sibt, İbnü'l-Ezrak'a ek olarak şunları söylemiştir: Kadî, "Senin cariyelerinden birisinin halifenin oğluyla birlikte duyulabilir" demiş ve Ebu Nasr ona cevap vermemiştir. Sibt İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 62; Ripper, s.206-207. 365; Ertekin, agm., age, s. 113.

Sonuçta Tuğrul Bey, Besasirî'yle çarpışır, onu yener ve Besasirî kaçırmıştı. Tuğrul Bey, Bağdat'taki kontrolü eline aldıktan sonra bizzat kendisi Hadise'ye gidip Halife el-Kaim'i Bağdat'a getirerek ona tahtını iade etti. Böylece Halife'nin devletini güçlendirerek Basasirî'yi takip ederek öldürmüştü. Tuğrul Bey, daha sonra Nasruddevle'ye haber yollayarak yanında bulunan Halifenin eşi ve oğlu ez-Zahiretüddin'i geri göndermesini istemişti. Bunun üzerine Nasruddevle, onları hazırlayarak kendilerine iki yüz bin altın değerindeki çeşitli hediyeler vererek Bağdat'a göndermişti.²⁶⁶

Halife el-Kaim Biemrillah'ın oğlu Ebu'l-Abbas Muhammed ez-Zahiretüddin, 447/1056 babası hayata iken Bağdat'a ölmüştü. O gün, Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelmiş olduğu gündü. ez-Zahire'den geriye küçük oğlu Abdullah el-Muktedi kalıdı ve dedesi el-Kaim tarafından yetiştirildi.²⁶⁷

İbnü'l-Ezrak bir taraftan Tuğrul Bey Bağdat'a geldiği gün Halifenin oğlu ez-Zahir'in, öldüğünü söylerken, kitabın 159'cü sayfasında ise, Tuğrul Bey'in Nasruddevle'ye haber göndererek yanında bulunan Halife'nin eşi ve oğlunu geri göndermesini istediğini kaydetmiştir. Tufantoz'a göre; bu sırada halifelüğün tek varisi olan Ebu'l-Kasım Abdullah hem anarşinin hüküm sürdüğü bu bölgeye uzaklığı, hem de Sünni inançlarından taviz vermeyen tutumundan dolayı Nasruddevle'nin yanına Meyyâfarikîn'e gönderilmişti. Bir başka rivayete göre ise halife'nin torunu Abdullah Harran Hâkimi Nümeyrîli Ebû'z-Zimâm Menî bin Vassâb'ın yanına gönderilmişti.²⁶⁸

---

²⁶⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 159. Tufantoz, s. 103. Demircan, agm., s. 18.

²⁶⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 174. Yukarıda aktardığım gibi, Besasirî olayı patlak verdiğinde Bağdat'tan ilk çıkan ez-Zahire ve annesi olmuştur. Nasruddevle'ye gidip Bağdat'a dönünceye kadar Âmid'e kalmışlardı. ez-Zahire babası el-Kaim hayatayken ona bir erkek çocuk olmuş ve el-Kaim onu eğitmişti. Babası el-Kaim hayatayken ez-Zahire, ölmüş ve babası oğluna Abdullah ismi vermişti. el-Kaim; onu eğitmiş, büyütmüş ve yetişkin hale gelmişti. el-Kaim öldüğü zaman Abbasi ailesinden bu çocuktan başka hiçbir erkek hayata kalmamıştı. Halk, onu halife seçtirerek biat etti. Ona el-Muktedi unvanı verildi. Bu halife Ebü'l-Kasım olarak tanınırdı. İbnü'l-Ezrak, s. 195; Amedroz, s. 135.

²⁶⁸ Tufantoz, s. 102-103. Ripper de Abbasi halifesinin küçük torunu ve taraflarından başka kimselerle birlikte Harran'a kaçışlarını bildiren bir rapordan söz etmiştir. Halife el-Kaim'in sözü edilen torunu, oğlu Zahiretüddin'in oğludur. 448/1056-57 yılında dünyaya gelmişti. Zahiretüddin, babası hayatayken ölmüştü. el-Kaim'in 467/1074-75'teki vefatından sonra yerine bu torunu el-Muktedi ünvanıyla halife olmuştu. Ripper, s. 205.

Bir Abbasi yandaşı olan Muhammed el-Vekil, kendisine aktarmış olduğu kadarıyla Halifenin kızı ve veliah torunu (Uddetüddin) kaçak olarak oradan oraya seyahat etmekteydi ve camilerde konaklamak zorunda kalıyorlardı. Bu kaçak aile, Muhammed el-Vekilden kendilerini İbn el-Muhalleban'a götürmelerini istemişti. İbn el-Muhalleban, kimseye fark ettirmeden evine aldığı gibi sekiz ay boyunca da orada kalmalarını sağlayabilmişti. Selçuklu Sultan'ın ordusu, Sünni Halife'nin haklarını Fatimî isyancılara karşı koruyacağını dair güvence vermişti. Ancak öyle alaşılıyor ki, halifenin akrabaları Besasirî yandaşlarından daha çok gelişleri uzun zamandır beklenen Türk birliklerinden korkuyordu, zira İbn Muhalleban'dan kendilerini daha uzak ve emin bir yere götürmelerini istemişlerdi. Böylece güvenilir kimseler, onları Sincar tarafında Hayyal köyüne götürüldü. Türkler, kente girdikten sonra İbn Muhalleban Abbasi metropolünden ayrılarak Hayyal'a gitti. Orada kaçak durumundan olan Halife ailesini yanına alarak Nümeyrî bedevilerinin hüküm sürdüğü Harran kentine geçmişti. Selçuklular tarafında isyan bastırılıp el-Kaim yeniden güvenli bir şekilde Bağdat'a ikamet etmeye başlayınca İbn Muhalleban, yanına Halife'nin dört yaşındaki torunu alarak 9 Cemaziyelahir h. 452'de Harran'dan eski Abbasi başkentine geri döndü.²⁶⁹

Farklı rivayetlerden dolayı Mervânîlere iltica eden Abbasi hanedan üyesinin kim olduğu tartışma konusu olduğu için, Ripper'in en son tahlil ettiği, birbirinden tamamen ayrı tarihsel anlatımların varlığının nedenine bir göz atacağız. İbnü'l-Ezrak'ın aktarmış olduğu rivayet, Sibt İbn Cevzi'nin İbn Muhalleban'dan aktarımını tamamlayacak şekilde değerlendirmektedir. Fakat İbn'ül-Ezrak'ın rivayetine göre, Meyyâfarikîn'e iltica eden ez-Zahire değil de dört yaşındaki oğlu el-Muktedi'di. Zira Sibt'in anlatımından ondan söz edilmekte izlenimi verecek şekilde aktarmış. Yerel tarihçi İbn'ül-Ezrak'ın el yazmalarını yorumlayan Amedroz; Meyyâfarikîn'e iltica eden ez-Zahire değil, oğlu el-Muktedi olduğunu ileri sürmüştür. Bu olayla ilgili, yani ez-Zahire mi ya da el-Muktedi mi tamamen birbirinden ayrı tarihsel anlatımların varlığı, olayla ilgili Halife ailesine refakat etmeyi üstlenen farklı kişilerin olmasıyla açıklanabilir. Muhtemelen söz konusu olan bu kişiler; ilticacı durumuna düşmüş olan Abbasilerin himaye edilme sürecinde, hatırladıkları kadarıyla kendi paylarını katarak

---

²⁶⁹ Sibt İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 61; Ripper, s. 206.

hikâyenin yayılmasını sağlayabildiler. Bundan ötürü, Âmid Kâdısı İbn el-Bağl'ın adını geçtiği rivayet hemşehrisi İbn'ül-Ezrak'ın kronoğisinden yer alırken, Bağdatlı İbn Muhalleban'ın anlatımı da yine Bağdat'a yaşamış Gars en-Nime üzerinden Sib't'e aktarılmış olabilir.²⁷⁰

Kanaatimize göre; Mervânî-Abbasi ilişkileri, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerden çok daha öte bir ilişkidir. Çünkü Mervânîler, Abbasi Halifeliğinin manevi desteğini almadan yaşama şansları yoktu. Bu gibi devletlerin meşruiyetleri, Halifelikle ilişki kurmalarına bağlıydı. Halkın böyle bir algıya bir nevi mahkûm olması bu sınırlı “özerk yapıların” elini-kolunu bağlamaktaydı. Dolayısıyla bunlar da kendilerini bu Halifeliğinin birer hizmetçileri olarak sunuyordu.

4.5. ABBASİ VEZİRİ İBNÜ'L-MÜSLİME'NİN AİLESİ MEYYÂFARİKÎN'E GÖNDERİLMESİ

Ebu'l-Ganâim İbnü'l-Mahleban, 451/1059-60 yılındaki isyancıların işgali altında Bağdat'a Abbasi ailesinin kaçış planını hazırlayan kişidir. İsyancılar, Hilafet Sarayını bastığı esnada evine gelmiş ve karşısında el-Kaim'in veziri Reisürrüesa İbnü'l-Müslime'in karısını ve çocuklarını görmüştü. Vezir, ailesini Besasirî yandaşlarının hışmından koruyabilmek için İbnü'l-Mahleban'a göndermişti. Bir müdet kimlikleri gizli tutarak İbnü'l-Mahleban'ın ailesi yanında kalmışlardı. Bağdat'a durum vahim bir hal alıp isyancılar veziri öldürünce İbnü'l-Mahleban, Vezirin karısı ve çocuklarını Vekil Ebu'l-Fazl Muhammed b. Âmir'le Mervânîlerin başketi Meyyâfarikîn'e göndermişti. Bunların emniyetlerini sağlamak amacıyla kendi ailesi olduğunu söyleyerek bir deve üzerindeki tahtırevana yükleyip Bağdat'tan çıkarmayı başarmıştı. Bu sıralarda isyanın lideri Besasirî ve müttefiki Ukeylî Emiri Kureyş b. Bedran da Bağdat'tan çıkıyorlardı.²⁷¹

---

²⁷⁰ Ripper, s. 207.

²⁷¹ Sib't İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 61; Ripper, s. 205-6.

4.6. MERVÂNÎ VEZİRİ İBN CEHİR'İN ABBASİ HALİFELİĞİNE VEZİR OLMASI

Abbasi Halifesi el-Kaim-Biemrillah, 455/1064'te Mervânî Emiri Nizameddin'e haber göndererek, Veziri İbn Cehir'i kendisine vezir yapmak için talep etmişti. Bunun üzerine Nizameddin, Veziri çeşitli hediyelerle birlikte Bağdat'a göndermişti. Bu hediyeler arasında develer ve çok kıymetli eşyalar da bulunuyordu. İbn Cehir, çok güzel ve şık kıyafetlerle yola çıkmıştı. Bağdat'a varınca Halife tarafından vezirliğe atandı. Kendisine "Müeyyidüddin Fahruddevle" unvanı verilerek en yüksek rütbeye yükseltildi. Mervânoğulları, kıvançlarını şöyle anlatırlardı: Mısır Halifesi el-Hâkim'in veziri Ebu'l-Kasım Mağribî, bize vezirlik yapmış. Bizim vezirimiz İbn Cehir de Bağdat'taki Halifelğe vezirlik yapmıştır.²⁷² İbn Cehir, 4 Zilkade 454 (9 Kasım 1062), vezirlik makamına Kurban Bayramı arefesi 9 Zilhicce/14 Aralık'ta oturdu. En yüksek rütbe "Şeref'ül-Vüzera"lıkla telif edildi.²⁷³ Daha sonra Bağdat'a gidip Abbasi halifeleri Kâim ve Muktedi dönemlerinde vezirlik yapmış.²⁷⁴ İbn Cehir, Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'den vezirliği bırakıp Bağdat'a Abbasilerin Vezirliğine geldiğinde kendisini Abbasilerin nakibi Kamil Ebu'l-Fevaris, Tarrad ve en-Nihavendi karşılamıştı.²⁷⁵

Fahruddevle İbn Cehir, Nasruddevle'nin ölümünden sonra yeni emir Nizamiddin döneminde de yönetim işlerini üstlenerek Mervânî siyasetinde bir sürekliliğin oluşmasını sağlamıştı. Ancak bir süre sonra Bağdat'taki vezirlik makamına göz dikmişti. Bu amacına ulaşmak için Halife el-Kaim'le irtibata geçmiş, onun sarayından çeşitli entrikalar çevirmiş ve rüşvet dağıtmıştı. Abbasi Halifesi, 454/1062'de o güne kadar vezirlik yapmış vezirini görevden alırken İbn Cehir'in isteği yerine getirilmiş oldu. Halife, İbn Cehir'le vezirlik görevinin devir işlerini gizlice konuşması için Nakıb en-Nukeba el-Kamil Ebu'l-Fevaris Tarrad İbn Muhammed ez-Zeynebi'yi Meyyâfarikîn'e gönderdi. İbn Cehir, Mervânî Emirinin kendisini yola çıkmaktan alıkoymaması için dönüş yolunda elçiye bir süre eşlik etmek istediğini söyledi. Ama

²⁷² İbnü'l-Ezrak, s. 181-182; Ertekin, agm. s. 114.

²⁷³ Tufantoz, s. 105.

²⁷⁴ Demircan, agm., s. 20.

²⁷⁵ M. A. Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, III, bsy.,TTK, Ankara-1992, s. 217. 224.

Tarrad ez-Zeynebi'yle Bağdat'a kadar gitti. Nizameddin, firari İbn Cehir'in peşinden adamlarını yollasa da ona yetişmedi. Halife Kaim, 454/1062'de kendisine vezir hilatını giydirdi ve ona Fahrüddeve unvanı verdi.²⁷⁶

İbnü'l-Mervân h. 454'te ölünce oğlu Nizameddin Nasr, emirliğe geçti. Kardeşleri Said ve Ebu'l-Fevaris, onunla savaştı ve her şey altüst oldu. Ebu Nasr, malını oradan çıkarıp Halife el-Kaimle mektublaşarak veziri olmasını istedi ve bunun için el-Kaim'e 30.000 bin dinar verdi. en-Nakîb Tarrad, İbn Mervân'a mektup götürüyormuş gibi niyetini açıklayarak İbn Cehir'e gitmişti. Tarrad, dönerken İbn Cehir Bağdat'a kadar ona eşlik etmişti. İbn Cehir'in yanında oğulları Amîdüddeve Ebu Mansur Muhammed ve Zaîmürüesâ Ebu'l-Kasım da vardı. Erbâbüddeve, onu karşıladı, Halife Kaime onu vezir yaptı ve ona "Fahrüddeve" unvanı verdi. O dönemde Şam'dan Âna'ya kadar hutbeler Mısırlılar (Fatimîler) adına okutuluyordu. Fahrüddeve; Dımaşk halkına, Benî Kilab, Halep sahibi Muhammed b.er-Ruvekliyye ve orada olan dostları bütün mümtaz şahsiyetlere birer mektup göndererek onları Abbasi davasına sahip çıkmasını istedi. Böylece mektubu alanlar, İbn Cehir'e olumlu cevap vererek itaat için elçiler göndermişlerdi.²⁷⁷

4.7. BİZANS'IN TALEBİ SELÇUKLULARLA ABBASİLERİN ARABULUCULUĞUNU İSTEMELERİ

Alparslan öldürülünce oğlu Melikşah, Rebiyülevvel 465/Kasım 1072 yılında Selçuklu tahtına çıkmıştı. Babası Alparslan gibi Anadolu akınlarına ehemmiyet veren Melikşah'ın bu faaliyetlerini durdurmak için ve bir ateşkes yapabilmek için Bizans İmparatoru Michael VII. Dukos (1071-1078) 466/1074 yılında bir elçisini Meyyâfarikîn'e gönderdi. Böylece İmparator, babası Nasruddevle gibi Selçuklular katında yüksek bir itibara sahip olan Nizameddin'den Bizans-Selçuklu anlaşmasında arabulucu olmasını talep ediyordu. Nazameddin'in elçisi, Meyyâfarikîn'den yola çıkan Bizans elçisiyle Şevval 466 (Haziran 1074) yılında Bağdat'a Halife'nin huzuruna çıktı. İmparator, Halife ve Vezirine gönderdiği altınla süslü, Süryanice ve her satırın altında

---

²⁷⁶ İbn Hallikan, V, s. 127-28; Ripper, s. 266-267.

²⁷⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 358-59; Zehebi, XXXIII, s. 119-20.

Arapça tercümesinin bulunduğu mektubunda taleplerini anlatıyordu. Ayrıca halifeden Melikşah ile yapmak istedikleri ateşkese aracı olmasını istiyordu. Ancak sadece Sibt İbnü'l-Cevzi'nin Garsu'n-Ni'me b. Hilal'den naklettiği bu hadisenin sonuçlarını ve Bizans-Selçuklu antlaşmasının yapıp yapılmadığını bilmiyoruz.²⁷⁸

Sonuç her ne olursa olsun Bizans İmparatoru, Selçuklularla anlaşmak için hem Mervânîlerden hem de Abbasilerden arabulucu olmasını istemiştir. Bu rivayet, Mervânî-Abbasi ilişkilerinin ne kadar sağlam olduğunu ve Mervânîlerin Abbasiler nezdinde kıymetini ve güvenliğini göstermektedir.

4.8. MANSUR DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER

Bu savaş, (Mervânî-Selçuklu) şu nedenle meydana geldi. Mansur, babası ve amcasına ait olan bütün ülkeyi kontrolüne aldıktan sonra, orada bir yönetim oluşturdu. Mansur, adını hutbelerde Bağdat'taki Halife'nin adı ile birlikte okuması için talimat verdi. Bu duruma Abbasi Halifesi, çok kızdı. Selçuklu Melikşah, Diyarbekir bölgesini Fâhruddevle'ye verme kararı almıştır. Zaten İbn Cehir, daha önce Mansur'un dedesi olan “Adil Nasruddevle Ahmed'in” Veziriydi. Fâhruddevle; minnetleri hatırlamayı emir ve emeklerine sırtını çevirerek, yabancı askerlerle Diyarbekir üzerine yürüyünce Mansur, önünde tutunamayarak Cizre'ye döndü. Fâhruddevle, h. 478'de Diyarbekir'i aldıktan sonra Cizre'yi de abluka altına aldı. Cizre'de köklü bir Kürt aile bulunurdu. Bu aileye “Beni Vehbân” denilirdi. Bu aile; gizlice düşmanla işbirliği yaparak, geceleyin kalenin kapılarını açmış, Mansur esir düşmüş ve bu köklü ailenin yönetimine son verilmişti.²⁷⁹

Büveyhîlerin, Abbasi Halifeliğinin merkezi Bağdat'ı işgalden buyana Abbasilerin isim dışında her hangi bir erki kalmamıştı. Dostık devleti-Abbasi Halifeliği arasındaki ilişkiler, çıkış ve mücadele döneminden düşmanca bir ilişki söz konusuydu. Zira Dostiki Devleti'nin çıkışını gerçekleştirdiği Orta Kürdistan'ın büyük bir bölümü Büveyhîlerin işgali altında bulunuyordu. Dostikilerin Abbasi Devletine tabiliği, Emir Nizammeddin ve emir Mansur dönemlerine kadar devam etmiştir. Çünkü bütün İslam

²⁷⁸ Sibt, İbnü'l-Cevzi, XX, s. 8; Ripper, s. 346. Tufantoz, s. 112.

²⁷⁹ M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 125; Şerephan **Şerefname**, Avcı (Çev.) Kürtçe Notu, s. 564.

devletleri ne kadar güçlü olursa olsunlar, Abbasi Halifeliği tarafından tanınmaları zorunluydu. Taki egemenlikleri dini açıdan meşru kabul edilsin. Bu bağlılık, fiili egemenliğinden hiçbir şey götürmüyordu ve tabi olunan devlete mutlak bir otorite de sağlamıyordu. Burada bir sorun olduğu gözükmemektedir. O da şudur. Dostıki Devleti, Abbasi Devletine bağlıydı. Klasik ve kanuni bağlılığın işareti şu şekilde oluyordu: Hutbelerde Abbasi Halifeliği adına okunacaktı. Yani Hatib tarafından Cuma günlerinde hâkim olan Emir'in adı yanında Halife'nin adı da hutbelerde anılacak, ona dua edilecek ve aynı zamanda Halife'nin adı paralar üzerine yazılacaktı. Dostıki Devleti, bağlılığın gereklerini yerine getirmişti. Örneğin Dostıki Devleti'ne ait paralar üzerinde Abbasi Halifesinin adı bulunurdu. Dostıki Devleti, siyasi yol haritasını ve idari yetkilerini Halifeliğe ya da Abbasi Devletine göre şekillendirmezdi.²⁸⁰

---

²⁸⁰ Abdurrahim Yusuf, II, s. 20. 26.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-UKAYLÎ İLİŞKİLERİ

Büveyhilerin otoriter Hükümdarı Adududdevle (983)'de ölünce oğulları, arasında Büveyhî tahtında daha fazla pay almak için sorunlar su yüzüne çıkmıştı. Bu nedenle Büveyhîlerin Cezire Bölgesi'nde merkezi politaları zayıflamış ve büyük bir siyasi boşluk olmuştu. Bu boşluktan istifade etmek için Mervânîlerin öncüsü Bâd b. Dostık, harekete geçip bölgede birçok şehri ele geçirince Büveyhîleri Bâd'a karşı askeri tedbirlere yönelmişti. Büveyhîlerin Mervânîlere karşı izlediği askeri anlayış boşa çıkınca konsept değişikliğine gidip bölgede yerel Emirliklerle ittifak kurmuştu. Bu müttetiklerden biri de Ukaylîler olmuştu. Dolayısıyla ancak bu çerçevede Mervânî-Ukaylî ilişkileri açıklanabilir. Bunlar bir taraftan bölgede Mervânîleri sıkıştırırken diğer taraftan da merkezi güçlere karşı Mervânîlerin izlediği politikalara destek olmuşlardı.

5.1. UKAYLÎLERİN BÂD VE KARDEŞİ EBU'L-FEVARİS'İ ÖLDÜRME ROLLERİ

Büveyhîlerin Musul Valisi Sa'd el-Hacib, 377/978'de ölünce Kürt Lideri Bâd, bu kenti ve etrafında bulunan yerleri almak istedi. Büveyhî Hükümdarı Şerefuddevle, Bâd'ın ilerlemesini durdurabilmek için Musul'a Havaşaze adında birini Vali olarak atadı. Daha sonra Vali, bir mektupla Bağdat'tan asker ve lojistik destek istedi. Ancak bu yardım talebi geçikti. Bu nedenle Havaşaze, Cezire Bölgesini beylik olarak Ukaylîlere Bad'ı durdurmak koşuluyla verdi. Böylece Bâd, Tur-Abidin'e kadar gelebildi. Neticede

Bâd, kardeşi Ebu'l-Fvaris, komutasında sekin bir askeri birliği Araplarala savaşmaya gönderdi ve burada öldürüldü.²⁸¹

Ukaylîlilerin bir diğer rolleri şu şekilde olmuştur: Handanî kardeşler; Ebu Tahir ile Ebu Abdullah, 379/989-90'da Bağdat'tan ayrılıp Musul'a sahip olunca Bâd, bu kenti onlardan alma kararı alarak altı bin kişilik büyük bir orduyla Musul'a gidip karargâhını şehrin doğusuna kurmuştu. Bu birliğin içinde Beşnevî ve Hakkârîli Kürtler de yer almıştı. Bu gören Handanîler; Ceziret İbn Ömer, Nusaybin ve daha birçok yerin sözlerini Ukaylîlerle vererek anlaşmıştı. Sonunda taraflar arasında savaş başlamış ve Bâd bu savaşta öldürülmüştü. Bu olay 380/990'da olmuştu.²⁸²

5.2. UKAYLÎ ELÇİSİNİN BİZANS SARAYINDA MERVÂNÎ ARASINDAKİ SEREMONİ TARTIŞMASI

Vezir Fahruddevle İbn Cehir, Ukaylî Zaimuddevle için çalıştığı dönemde diplomatik bir görevle Konstantinopolis'e gitmişti. O dönemde aktarılmış olan kaynak, şu iddiaya yer vermektedir. İbn Cehir, kendisiyle aynı anda orada bulunan Nasruddevle'nin elçisiyle sarayda seremoniler esnasında rütbe tartışmasına girmişti. İbn Cehir, Konstantinos IX Monomachos'un huzurunda Diyarbekir'den gelen diplomattan daha yüksek bir rütbeye sahip olduğunu ve kendisiyle bu şekilde muamele edilmesi gerektiğini söylemişti. Zira Mervânîler Ukaylîlere vergi veriyorlardı.²⁸³

5.3. MERVÂNÎLERİN UKAYLÎ EMİRİ BEDRAN'I ESİR ALMASI

Nasruddevle, 404/1013-14 yılında Tur-Abidin'de Mervânî emiri İsa b. Halât tarafında esir edilen bir Ukaylî Emiri serbest bırakmıştı. Nasruddevle'nin bu yaklaşımı komşu Emirliğe karşı barış jesti olarak değerlendirecek bir olay olmalıdır.²⁸⁴

---

²⁸¹ İbnü'l-Esir, VII, s. 431-32; İbn Haldun, IV, s. 458; Ripper, s. 152-53; Bu savaşta Şahbaz'ın kardeşi Taliuddevle öldürülse de zafer yine Ebu Şücâ'nın oldu. Seyyid, Hüseyin Mukriyani, Pêşkewtin 6. sayı, (M. Emin Zeki), s. 483.

²⁸² er-Ruzrâverfî, VI, s. 107-9; İbnü'l-Esir, VII, s. 443; Ebu'l-Fida, I, s. 480; M. Emin Zeki, s. 483-84; ay., **İmâre**, s. 100; Ripper, s. 163; Heruri, s. 96-97.

²⁸³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 464; M. Emin Zeki, s. 505; Ripper, s. 224, 265.

²⁸⁴ Ripper, s. 224, esir alınan Ukaylî emirini "İsa b. Hallat" olduğunu söyler. Abdurrahik Yusuf, II, s. 56. İsa b. Hallat'ı Dostiki komutanı olarak söyler ve esir alınan Ukaylî emiri Bedran olabilir demiştir.

5.4. VEZİR EL-MAĞRİBÎ'NİN NASRUDDEVLE'YE SİĞİNMASI

Vezir el-Mağribî Karvaş'ın yanında kalarak bir müddet ona hizmet etmiş ve sonra tutuklanmıştı. Onunla birlikte Süleyman b. Fehd'de tutuklanmıştı. Daha sonra bunlar serbest bırakılmış ve Diyarbekir'e gitmek için yolla çıkmıştı. Yolda Karvaş'ın kardeşi Bedran bunlara rastlar ve onları Musul'a geri göndermiş ve Karvaş'a şunu söylemişti: Bunlar senin malını yemişler! Her ikisini alıp zindana atmıştı. Bunlar, para vererek zindandan çıkmış ve Nasruddevle'ye gitmek için yola koyulmuştu. Bunlar, Nasruddevle'nin yanında Meyyâfarikîn'de kalmıştı. Karvaş, haber gönderip onların geri iadelerini istemişti. Fakat Nasuddevle, onların teslim etmelerini kabul etmemişti. Konuyla ilgili taraflar arasında elçiler gidip gelmişti. Fakat Nasruddevle, şu karşılığı vermişti: Kesinlikle ben bunları teslim etmeyeceğim.²⁸⁵

el-Mağribî birçok serüvenden geçerek Karvaş'ın yanında çalıştığı sıralarda Nasruddevle'nin yanına gelmiş ve başkent Meyyâfarikîn'de kalmıştı. Ebu'l-Kasım el-Meğribî, Musul'da Süleyman b. Fahd adında bir kâtibi hizmetine almıştı. Bir süre sonra muhtemelen zimmetlerine para geçirdikleri için, Emir Karvaş'ın kendilerini cezalandıracağından korkarak Musul'dan kaçmak için bir kurnazlık düşünmüştü. Karvaş'a Nasruddevle'yele görüşmelerini önermişti. O sıralarda Ukaylîlerin desteğini kabul edilmesi için kendisinin bir ittifaka razı edilmesi gerekiyordu. Ebu'l-Kasım, Meyyâfarikîn'e gidecek olan diplomatik heyeti Süleyman b. Fahd'la birlikte oluşturmayı önermişti. Emir'in onayını aldıktan sonra Musul'dan kaçmışlardı. Ancak daha sonra Karvaş, onların gerçek niyetleri fark etmiş ve onları yoldan geri çevirmişti. Emanete bıraktıkları paraların kendisine geri verilmesini istemiş, fakat Süleyman hiç parasının olmadığını söyleyince Karvaş, tarafında öldürülmüştü. Ebu'l-Kasım ise; Kahire, Kufe ve Bağdat'a emanet ettiği paraları kendisine teslim edeceğine söz vererek Emiri aldatmış ve elinde kurtulabilmişti. Ebu'l-Kasım, bir süre Meyyâfarikîn'de misafir kaldıktan sonra oradaki yönetim işlerinin idaresi kendisine verilmişti. Daha sonra vezir el-Kâfi ölünce Karvaş, onunla irtibata geçerek onu tekrar Musul'a geri getirmeyi başarmıştı. Vezir, bu gidişatını kamufle edebilmek için Nasruddevle'ye önemli bir iş

---

²⁸⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 129-30; Ripper, s. 183-84.

için Cizre'ye gitmesi gerektiğini söylemişti. Daha sonra oradan da 414/1023-24 yılında Bağdat'a Büveyhî Musarrifuddevle'nin Veziri olmuştu. Fakat bazı askerlerle karşı karşıya gelmişti. Vezir, 415/1024-25 yılında ilk başta Karvaş'a sığınmak istemişti, ancak Halife el-Kadir, Karvaş'a haber göndererek onu orada barındırılmama gerektiğini bildirmişti. Çünkü Vezirin bir akrabası Bağdat'a karşı bir isyan teşebüsüne yeltenmişti. Vezir, 416/1025-26 yılında zorunlu olarak Nasruddevle'nin yanında kalmıştı.²⁸⁶

5.5. NASRUDDEVLE'NİN UKAYLÎ EMİRİ KARVAŞ'A ASKERİ YARDIM GÖNDERMESİ

Bu olayı şu şekilde verebiliriz: Necdetuddevle b. Kurad ve Rafi b. el-Hüseyn, Ukaylîlerden oluşan büyük bir topluluğu toplamıştı. Bunlara Karvaş'ın kardeşi Bedran da katılmıştı. Toplanmış olan bu topluluk, ilerleyerek Karvaş'la savaşmak arzusundaydı. Karvaş, bunu duyduğunda oda Garib b. Mean ve el-Esir Anber'yle birleşmiş ve daha sonra Karvaş'a askeri destek İbn Mervân'dan gelmişti. Karvaş'a karşı isyan bayrağını çeken bu grup, 13.000'den oluşan bir askeri birlik altında toplanmışlardı. Beled yakınında karşı karşıya gelmiş ve birbirlerine karşı direnmiş ve çok öldürülen olmuştu. Savaş sırasında Servân b. Kurâd, tasvib edilen bir davranışta bulunmuştu; Servan, savaş ortasında Garib'e gidip kucaklaşmış ve barışmıştı. Bedran, aynı şekilde kardeşi Karvaş'a karşı yapmış ve bu şekilde her kes barışmıştı. Barışın ardında Karvaş, kardeşi Bedran'a Nusaybin kentini vermişti.²⁸⁷

5.6. UKAYLÎ EMİRİ BEDRAN'NİN NUSAYBİN'İ KUŞATMASI

Badran b. el-Mukaled el-Ukaylî Cemaziyulevvel 419/Mayıs-Haziran 1028 yılında Araplardan toplamış olduğu orduyla Nusaybin üzerine yürümüş ve kenti ablukaya almıştı. Nusaybin, o dönemde Nasruddevle b. Mervân'a aitti. Nusaybin'de bulunan Nasruddevle'nin askerleri Bedran'a karşı çıkarak onunla savaşmıştı, Bedran onları hezimete uğratmış ve onlara üstün gelmişti. Bedran, Nusaybin halkından ve askerlerden birçoğunu öldürmüştü. Bunun üzerine Nasruddevle, Nusaybin'de bulunanlara yardım amacıyla bir başka askeri birlik göndermişti. Buna karşılık Bedran

²⁸⁶ İbnü'l-Esir, VIII, s. 140. 144. 153; Ripper, s. 183-85.

²⁸⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 156-57; Ripper, s. 225. Tufantoz, s. 84.

da onlara karşı bir askeri birlik göndermişti. Onlarla karşılaşarak savaşmış, onları yenmiş ve çoğunu da öldürmüştü. Bu olay, İbn Mervân'ı çaresizliğe ve endişeye sevk etmişti. Bunun üzerine Nasruddevle, üç bin süvariden oluşan bir başka askeri birliği sevk etmişti. Bu askerler, Nusaybin'e girerek kente bulunanlarla birleşmiş ve Bedran'ın üzerine gitmişti. İki ordu öğle vaktinde savaşmış, çetin bir savaştan sonra Bedran ve onunla birlikte olanlar savaşta mağlup olmuştu. İbn Mervân'ın askerleri onların ardına düşmüştü. Daha sonra Bedran ve askerleri, geri dönerek onlara saldırmış ve İbn Mervân'ın askerleri Bedran ve askerlerine karşı duramamıştı. Onlardan birçoğu esir olmuş, birçoğu öldürülmüş ve mallarına da el konulmuştu. İbn Mervân'nın askerleri zor geri dönmüştü. Geri dönmüş olan askerler kente bulunan askerlerle birleşerek, bir kez daha savaşmış ve taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamıştı. Daha sonra Bedran, Kardeşi Karvaş'ın Musul'a ulaşmış olduğunu duymuş ve ondan çekindiği için oradan ayrılmıştı. Çünkü araları yoktu.²⁸⁸

5.7. NASRUDDEVLE'NİN KARVAŞ'IN KIZI SEYYİDE İLE EVLİLİĞİ

Nasruddevle, Şerefuddevle Karvaş b. el-Mukaled'in kızı Seyyide ile evlenmiş ve ona sarayın bitişiğinde "Melike Evi" (Daru'l-Mülk) olarak tanınan bir köşk ve bahçe yaptırmıştı. Nasruddevle, ona büyük ölçüde değer vermişti.²⁸⁹ Nasruddevle, başka bir kadınla evlenince kızı Seyyide, babası Karvaş'a haber göndererek ondan şikâyetçi olmuştu. Babası Nasruddevle'ye haber göndermiş ve kızını kendisine yollamasını istemişti. Bunun üzerine Emir Nasruddevle, onu babasına göndermiş ve Musul'da kalmıştı.²⁹⁰ Mervânî-Ukaylî arasındaki evlilik bağının yaratmış olduğu siyasi çıkar artık anlamını yitirmişti²⁹¹

5.8. MERVÂNÎ VE UKAYLÎ EMİRLİKLERİNİN OĞUZLARLA SAVAŞI

Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yinal'in h. 433 yılında Rey'e gelmesi üzerine kentte bulunan Oğuzlar, bu haberi alınca ürkerek elinde kurtulmuştu. Oğuzlar, İbrahim

---

²⁸⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s. 165; Bulduk, s. 30; M. Emin Zeki, s. 493-94; ay., **İmâre**, s. 111-12; Ripper, s. 225; Tufantoz, s. 84.

²⁸⁹ İbnü'l-Ezrak, s. 121. 169.

²⁹⁰ İbnü'l-Esir, VIII, s. 187.

²⁹¹ Ripper, s. 225.

Yinal korkusundan Beled ülkesinden ayrılmış ve Azerbeycan'a gitmeyi düşünmüşlerdi. Fakat oranın halkına yapmış oldukları kötülük ve İbrahim Yinal onların peşinde olması sebebiyle orada da kalamazlardı; Oğuzlar, İbrahim Yinal'dan korkuyorlardı. Çünkü Oğuzlar, İbrahim Yinal ve kerdeşleri olan Tuğrul ile Davud'un tebalarıydı. Oğuzlar, kendilerine bazı Kürtleri kılavuzluk için alarak; bunlar onlara yol göstererek Zevezan üzerindeki dağ yolunu takip ederek Ceziret İbn Ömer'e varmışlardı. Oğuzlardan; Boğa, Anasioğlu ve diğerleri, Diyarbekir'e gitmiş ve orada bulunan Kardâ, Bazedbâ, el-Hasaniyye, Fişâbur ve Habur'u yağmalamışlardı.²⁹²

Mansur b. Guzoğlu ise, Cizre'nin doğusunda kalmıştı. Cizre'de kalmakta olan Süleyman b. Nasruddevle, Masur'a haber yollayarak kış boyunca Cezire eyaletinde kalmasını, kıştan sonra da ise, diğer Oğuzlarla birlikte Şam'a gitmesi için bir anlaşma teklif etmişti. Süleyman ile Mnsur, barışmış ve anlaşmıştı. Ardından Süleyman, gerçek niyetini gizliyerek onu aldatmış ve onun da katılması için bir yemek hazırlayarak Türkmen Emirini çağırmıştı. Mansur Cezire'ye girdiğinde Süleyman, onu tutuklamış ve hapse atmıştı. Bu olaydan sonra Mansur'un yandaşları dört bir yana dağılmışlardı. Karvaş, bu durumu öğrenince üzerlerine büyük bir ordu göndermişti; Finik Beşnevî Kürtler ve Nasruddevle'nin askerleri de bu orduya katılmıştı. Bu koalisyon, Oğuzların peşlerine düşmüş ve onlarla karşılaşmış, ardında da savaş başlamıştı.²⁹³

Oğuzlar, can güvenlikleri için ele geçirmiş oldukları bütün her şeyi vermişlerdi; buna rağmen bunu kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine Oğuzlar, can havliyle savaşa girişmişlerdi; Araplardan birçoğunu yaralamış ve saflarını dağıtmışlardı. Oğuzlardan bazıları, yağmalama için Nusaybin ve Sincar'a gitmişlerdi. Oralara gitmiş olan Oğuzlar, geri dönerek Cizre'yi ablukaya almışlardı. Araplar, kışı geçirmek için Irak'a yönelmişlerdi. Ardında da Oğuzlar Diyarbekir'e gelmiş, oralarda yağma ve öldürmelere başlamışlardı. Bundan dolayı Nasruddevle, Oğuzların Emiri Mansur'u oğlu Süleyman'da almıştı; Nasruddevle, Oğuzların yapmış oldukları kötülüklerini terk etmeye karşılık bir miktar mal ve Mansur'un serbest bırakma haberini onlara göndermişti. Oğuzlar, Nasruddevle'ye olumlu cevap vermişlerdi; bu nedenle

---

²⁹² İbnü'l-Esir, VIII, s. 179-80.

²⁹³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 180.

Nasruddevle, Mansur'u serbest bırakmış ve onlara bir miktar mal da göndermişti. Yine de Oğuzlar, Mervânî Emirine ihanet etmiş ve kötülüklerini artırarak devam etmişlerdi. Onlardan bir kısım; Nusaybin, Sincar ve Habur'a gidip oraları yağmalamış ve geri dönmüşlerdi. Diğer bir kesimleri ise, Cuheyne ve Furc eyaletine gidip oraları talan etmişlerdi. Karvaş onlardan korkarak Musul'a sığınmıştı.²⁹⁴

5.9. KARVAŞ'IN NUSAYBİN VE CİZRE ABLUKASI

Daha önce Ukeylî Emiri Bedran'ın 421/1030'daki Nusaybin ablukasını aktarmıştık: Onun, Nusaybin'den gitme nedeni Karvaş'tan korktuğu için olmuştu. Bedran, Nusaybin'de ayrıldığından Karvaş'la barışma arayışına başlamış ve sonunda barışmışlardı. Daha sonra Karvaş-Nasruddevle b. Mervân arasında bir kriz gün yüzüne çıkmıştı. Bunun nedeni, Nasruddevle Karvaş'ın kızıyla evlenmesiydi. Nasruddevle, onun üzerine kuma getirmişti. Bu nedenle kızı, Karvaş'a haber göndererek Nasruddevle'den sikâyetçi olmuştu. Bunun üzerine Karvaş, Nasruddevle'ye haber göndermiş ve kızını kendisine yollamasını istemişti. Nasruddevle, kızını Karvaş'a göndermiş ve Musul'da kalmıştı. Daha sonra Cizre kenti İbn Mervân'a ait olduğu bu dönemde muhafızının oğlu Kervaş'a sığınmış ve bu kente göz dikmişti. Bunun üzerine Karvaş, Nasruddevle'ye haber göndermiş; bu haberde Karvaş, kızının mehrine karşılık 20.000 dinar ve Cizre kentini de nafakası olarak istemişti. Ayrıca Karvaş, bir yıl evvel olan bitenlerden dolayı Nusaybin kentini de kardeşi Bedran için istemişti. Bu olay üzerine taraflar arasında elçiler gelip gitmişlerdi. Lakin durum bir türlü rayına oturmamıştı. Durumdan bir netice çıkmayınca Karvaş; bir orduyu Cizre muhasarası için, bir orduyu da kardeşi Bedran'la birlikte Nusaybin ablukasını için göndermiş ve Bedran orayı muhasara etmişti. Daha sonra Karvaş da gelip ablukaya katılmıştı. Adı geçen kentlere sahip olamamış ve etrafında bulunan Arap ile Kürtler dağılmıştı. Bedran, insanların kardeşinin etrafından dağıldığını görünce Meyyâfarikîn'de bulunan Nasruddevle'nin yanına gitmiş ve ondan Nusaybin'i istemişti. Bunun üzerine

---

²⁹⁴ İbnü'l-Esir, VIII s. 180; M. Emin Zeki, s. 496-97; ay., **İmâre**, s. 115-16; 434/1042-43 Ripper, s. 383. 385-86. Tufantoz, s. 91-92; Karvaş kaçarak hayatını kurtarabilmişti. Zettersteen, "Mervânîler" s. 780-81; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular" **İA**, X, MEB, İstanbul, s. 364.

Nasruddevle, Bedran'a Nusaybin'i vermiş, ayrıca Karvaş'ın kızına mehir olarak 15.000 dinar göndermiş ve barışmışlardı.²⁹⁵

Daha önce Şerefüddevle Karvaş, Barin'i istemişti. Lakin Nasruddevle bunu kabul etmemişti ve şöyle bir soru sormuştu. Burası Diyarbekir ile Diyar-Rabia arasında bir sınır hatı mıdır ki, burayı istiyorsun.²⁹⁶ Bunların sonucunda 421/1030 yılında komşu Emirliklerle arasındaki ihtilaflar giderilmiş ve barış yapılmıştı.²⁹⁷ Nasruddevle'nin Nusaybin üzerindeki hâkimiyetinden Ukaylîlerin lehinde feragat etmesi, en büyük etken muhtemelen o sıralarda Nasruddevle sınırlarını Urfa'ya doğru genişletmekle meşguldu. Çünkü Nasruddevle, hiçbir zaman İslam topraklarındaki Müslüman Emirliklere karşı genişleme politikası götmemişti.²⁹⁸ Diyar'Rabi'a daki Ukaylîler birçok başarısız hücumlarda bulunmuştu. Sanıldığı kadarıyla hiç olmasa belki bir müdet Ukaylîlere vergi vermiş ve bu ailede bir kadını boşaması üzerine çıkan bir anlaşmazlığı bertaraf etmek için 421/1030'da Nusaybin'i onlara bırakmıştı.²⁹⁹ Ukaylîlerle çeşitli ihtilaflar yaşanmıştı.³⁰⁰

Anladığımız kadarıyla Bedran'nın Mervânî Emirine gitmesi, onun Nusaybin üzerindeki vassallık otoritesini tanımayı sürdürmüş olduğu izlenimi vermiştir. Zira askeri açıdan mağlup olan biri, Nasruddevle onun için topraklarından vazgeçmesi gereken herhangi bir neden bulunmuyordu. Ancak kaynaklarda Mervânîlerin Nusaybin üzerindeki hâkimiyetine ilişkin bir argümana da rastlanmamıştır.³⁰¹

5.10. NÜMEYRÎ-BİZANS GÜÇLERİNİN DİYARBEKİR SALDIRISINDA KARVAŞ'IN NASRUDDEVLE'YE YARDIMI

Nümeyrîli İbn Vessâb, 426/1034 yılında Arap ve başka halklardan oluşan büyük bir askeri birliği toplamıştı. Bunun yanında Ruha'da bulunan Bizanslar'dan da askeri destek istemiş ve bunlar da onunla birlikte büyük bir askeri gücü göndermişti. Nümeyrî-

---

²⁹⁵ İbnü'l-Esir, VIII, s. 187; M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 112-13.

²⁹⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 210; M. Emin Zeki, s. 494.

²⁹⁷ Ripper, s. 226.

²⁹⁸ Tufantoz, s. 85.

²⁹⁹ Bowen, "Nasrüddevle" s. 119.

³⁰⁰ Tufantoz, "Nasrüddevle" s. 425.

³⁰¹ Ripper, s. 226-27.

Bizans askeri gücü, Nasruddevle b. Mervân'ın ülkesine doğru yol alarak orada yağma ve yıkmaya girişmişlerdi. Bunun üzerine İbn Mervân, askerlerini toplamış; Nasruddevle'nin imdadına askeri destek, Karvaş ve diğer güçler tarafından yetişmişti. Nasruddevle'nin yardımına her taraftan asker gelmişti. İbn Vessâb, bunu görünce ve amacına ulaşamayacağını anlayınca ülkesine geri dönmüştü. İbn Mervân, aralarında bulunan barış ve anlaşmayı bozduğundan Bizans İmparatoruna protesto mektubu göndermişti. İmparatorun elçisi; Nasruddevle'ye gelerek olan bitenlerden haberleri olmadığını, yeminler ve özür beyan etmişti. Aynı zamanda İmparator, Ruha'da bulunan askerlerine ve komutanlarına birer mektup göndererek yapmış oldukları girişimleri protesto etmişti. İmparator, Nasruddevle'ye paha biçilmez bir hediye yollamıştı.³⁰²

5.11. NASRUDDEVLE'NİN FATİMİ TEHDİDİNE KAŞI İTTİFAK KURMASI

ed-Dizberi, 430/1038-39 yılında Mervânî Emiri Nasruddevle'yi Diyarbekir'e sefer yapmakla tehdit etmişti. Buna bağlı olarak Nasruddevle, Ukaylî Emiri Karvaş ile Nümeyrî Şebib b. Vessâb'tan yardım çağrısında bulunmuştu. Nümeyrî lideri, bir dayanışma göstergesi olarak ülkesinde normal şartlarda Mısır Halifesi adına okutulan hutbeyi kaldırmış, onun yerine sembolik olarak Abbasilerin Hükümlerini tanıdığını beyan etmişti.³⁰³

5.12. UKAYLÎ KÂTİBİ İBN CEHİR'İN NASRUDDEVLE'YE VEZİR OLMASI

Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehir, Musul'un tanınan ailelerinden birine mensub ve tanınan şahsiyetlerden İbn Ebu'l-Ekarıb'ın damadıydı. Bir süre sonra Damat-Kayınbaba arasında soğukluk ve daha sonra ise büyük bir düşmanlık oluşmuştu, her zaman kayınbabası İbn Cehir'i Karvaş'ın nezdinde şikâyetçi olmuştu. Karvaş, İbn Cehir'i kollar ve bu sözleri kulak ardı etmişti. Bunun üzerine kayınbabası, ailesini ve dostlarını toplayarak İbn Cehir'in ya buradan gidecek ya da ortadan kaldıracak demişti. Taraftarları, onun almış olduğu kararın arkasında olduğunu bildirmiş ve kalkıp

---

³⁰² İbnü'l-Esir, VIII, s. 216-17; M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 113; Ripper, s. 189.

³⁰³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 231; Abdurrekib Yusuf, II, s. 29; Ripper, s. 221-22; Tufantoz, s. 95.

Şerefüddeve'nin yanına gitmişlerdi. Bu topluluk, Karvaş'a şu öneriyi sunmuştu. İbn Cehir mutlaka Musul'dan çıkmalıdır, aksi halde hepimiz ailemizi alıp buradan gideriz. Bunun üzerine Karvaş, İbn Cehir'i o yıl yeni alınmış olan Halep'e gitmesini ve oradaki işlere bakmasını istemişti. Ancak kayınbabası, onu oradan da rahat bırakmamış ve onu Karvaş'ın eliyle oradan uzaklaştırmıştı. Daha sonra İbn Cehir, Âmid Kadısı İbnü'l-Bağl'a irtibata geçerek Nasuddevle'den ülkesine girebilmek için izin istemesini rica etmişti. Kadı, Emirden izin istemişti; ama Emir izin vermemiş ve ona ihtiyacımız yoktur demişti. Odan bir hayır olsaydı kendi memleketinde ayrılmazdı. Nasruddevle, daha sonra İbnü'l-Bağl'a haber göndererek İbn Cehir'i çağırmasını emretmişti. İbn Cehir, Meyyâfarikîn'e gitmiş Emirle görüşmüştü. Emire ve aile efratlarına ayrı ayrı hediyeler getirmişti. Emir onu, 430/1039 yılında vezir yapmış ve bütün işleri ona teslim etmişti. Ayrıca ona "Kafiddevle" ünvanı verilmişti.³⁰⁴

Kronikçi İbnü'l-Ezrak burada iki ayrı Ukaylî Emirini Mutemidüddeve, (İbn Cehir' Musul'dan çıkararak) ve Şerefüddeve'yi (472/1079-80'de Halep'i ele geçiren) tek kişi olarak tanıtmış ve adını da Şerefüddeve Karvaş olarak vermiştir. Yani o dönemde Ukaylîler aslında henüz Halep kentine sahip olmadığından İbn Cehir'in başka bir kente mi gönderildiğini veya Mervânî egemenliğindeki Halep'e nasıl geldiği ile ilgili soruların cevabı yoktur.³⁰⁵

İbn Cehir, Ukaylî Emiri Kureyş b. Bedran'dan kaçarak Halep'e gitmiş ve orada Mirdasi Muizzuddevle Timal'in Veziri olmuştu. Bir süre sonra bu emirliği terk ederek önce Malatya'ya oradan da Diyarbekir'e gitmişti. Nasruddevle, kendisine imparatorluk sarayındaki Mervânî elçisiyle yaşamış olduğu çekişmeden sonra nasıl ona güvenebileceğini sorunca, İbn Cehir bu şekilde çalışmasının efendisinin yararına olduğunu söylemiş ve Emir kendisini Veziri olarak atamıştı.³⁰⁶

---

³⁰⁴ İbnü'l-Ezrak, 147-48. 150-51.

³⁰⁵ Ripper, s. 264.

³⁰⁶ İbnü'l-Esir, s. VIII, 464; M. Emin Zeki, s. 505; Ripper, s. 265-66.

5.13. MEYYÂFARİKÎN KADISI EBU'L-MURCA'NIN İKİ ÜLKE ARASINDA YOL AÇTIĞI GERGINLİK

Nasruddevle ve Karvaş, arasında bir gerginlik meydana gelmişti. Bu sıralarda kadı Ebu'l-Murca Ebu Bekir şair olan İbnü'l-Fatirî adında bir kâtibi vardı. Bu adam, kadı adına Musul'daki bir dostuna mektup yazarak Meyyâfarikîn'de bulunmayan bazı fıkıh kitaplarını istemişti. İbnü'l-Fatirî, yazmış olduğu mektubu alarak dışarı çıkar ve Musul'a gitmekte olan bir adama rastlamıştı. Fatirî, Mektubu adama teslim etmiş ve adama şunları söylemişti: “Bu mektubu filan adama ver ve dönüşte de cevabını ve mektuptan istenilenleri getir. Buna karşılık sana beş dinar vereceğim”. Emirin askerlerinden biri, bu sözleri ondan duymuş ve hemen Emire giderek duymuş olduklarını Emire bildirmişti. Emirim! Kadı Musul'a mektup yazmış ve duymuş olduklarını Emire bildirmişti. Bu olay üzerine Emir, Kâdı'yı çağırılmış, ondan mektup olayını sormuş ve Kâdı yemin ederek bunu redetmişti. Daha sonra Kâdı'nın kâtibi İbnü'l-Fâtirî getirilmiş, ondan bu mektup olayı sorulmuş ve kâtib şöyle cevap vermişti: Ben filan şâhsa bazı fıkıh kitapları için mektup yazmıştım. Böylece ifadeler birbirini tutmamış ve Kâdı'nın yemin ile inkârı şüpheye yol açmıştı. Kadıyı saraya götürülmüş, bir burcun içinde sağ olarak oturtulmuş, burcun kapısını üzerine sıvalamış, ölünceye kadar orada bırakılmıştı.³⁰⁷ Kadı Ebu'l-Murca'nın 439/1047-48 yılında başına gelenler Meyyâfarikîn-Musul arasında hâkim olan gerilimli ilişkilere işaret etmektedir. Nasruddevle kendisini Ukaylîlerle gizli bağlantılar kurmakla itham edip canlı olarak bir kuleye gömmüştü.³⁰⁸

5.14. KARVAŞ'IN NASRUDDEVLE'YE KARŞI KÜRT AŞİRETLERİNİ YARDIMA ÇAĞIRMASI

Ukaylî Emiri Karvaş ve Humeydiyye ile Hezbaniye Kürtleri arasında 440/1048'de huzursuzluk ortaya çıkmıştı. Humeydiyye Kürtlerine ait Musul yakınında birkaç kale bulunuyordu. Bu kalelerden biri Akra ve yakınında bulunan kalelerdi. Hezbaniye Kürtlerine ait kaleler ise, Erbil ve eyaletleriydi. O dönemde; Akra'nın sahibi

---

³⁰⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 161-62.

³⁰⁸ Ripper, s. 227.

Humeydiyye aşiretine mensub Ebu'l-Hasan b. İskân, Erbil'in sahibi ise, Hezbaniye aşiretine mensub Ebu'l-Hasan b. Musık idi. Hezbaniyeli Ebu'l-Hasan'nın Ebu Ali adında bir kardeşi vardı. Humeydiyyeliler, Erbil'i kardeşi Ebu'l-Hasan'dan almak için ona yardım etmişlerdi. Sonunda Ebu Ali, Erbil'i ondan almış ve Ebu'l-Hasan'ı da esir almıştı. Karvaş ve kadeşi Zaimuddevle Ebu Kamil, o sıralarda Irak'ta başka işlerle meşguldu. Musul'a döndüklerinden siyasi ortamdan rahatsız olmuştu. Karvaş, Humeydiyye ve Hezbaniye mektup göderek onlardan Nasruddevle b. Mervân'a karşı yardım talep etmişti. Humeydiyyeli Ebu'l-Hasan, Karvaş'ın yardım talebine bizzat kendisi gitmişti. Hezbaniyeli Ebu'l-Hasan ise, onun yardım talebine kerdeşini göndermişti. Bu arada Karvaş ile Nasruddevle anlaşmışlardı. O dönemde siyasi gerginlik de Kürtler ile Karvaş ve kardeşi, arasında karşılıklı ilişkileri kesme ve birbirlerine kaşı kötü niyet beslediklerini teyid eder.³⁰⁹

5.15. NASRUDEVLE'NİN UKAYLİLERİN İÇ İŞLERİNE KARIŞMASI

Ukeylî Emir'i Karvaş ile kardeşi Ebu Kamil, arasında 441/1049-50'de savaşma noktasına gelinmiş bir ihtilaf gün yüzüne çıkmıştı. Mevcud durum kötüleştikçe ve siyasi ortam düzeltilemez bir konuma gelmişken taraflardan her biri rakibiyle savaşmak için asker toplamıştı. Karvaş, Muharrem ayında Dicle Nehri'ni geçerek Beled tarafına gitmişti. Süleyman b. Nasruddevle, Humeydiyye'li Ebu'l-Hasan b. İskân ve diğer Kürtlerden oluşan bir askeri birlik, Karvaş'ın yardımına gitmişti. Bu Kürt birliği, Mealsâbâ'ya gitmiş, bu kenti tahrip ve yağmalamıştı. Bu birlik, askeri karargâhını Müğise'de kurmuştu. Ebu Kamil ve beraberinde yer alan Arap ile Museyib ailesi, gelip karargâhını Merc'teki Babeniya³¹⁰ denilen mevkide kurmuşlardı. Adı geçen gruplar arasında yaklaşık bir fersah mesafe bulunurdu. Savaş, Cumartesi günü Muharrem ayının 12'sinde başlamıştı. Taraflar birbirlerine üstünlük sağlamadan o gün savaşa son verilmişti. Pazar günü savaşa kaldıkları yerden devam etmişlerdi. Ama Süleyman b. Mervân bu savaşa katılmamış, fakat oradaydı ve Süleyman'a Humeydiyye'li Ebu'l-Hasan da iştirak etmişti. Kürtlerden oluşan askeri birlik ve Araplardan olan bir grup,

---

³⁰⁹ İbnü'l-Esir, VIII s. 284-85; M. Emin Zeki, s. 498; ay., **İmâre**, s. 116-17.

³¹⁰ Ninova kapısı olabilir. M. Emin Zeki, s. 499.

Karvaş'tan ayrılarak kardeşine katılmışlardı. Bu şekilde Karvaş'ın savaşacak durumu kalmamıştı.³¹¹

5.16. MERVÂNÎ-UKAYLÎ-MÛTTEFİKÎ KÛRT AŞİRETLERİN CİZRE SAVAŞI

Cizre'de vali olan Nasruddevle'nin oğlu Süleyman ile Cezire'nin doğusundan yer alan bir sürü kalenin sahibi Buhti Kürtlerinin lideri Musık b. Mücelli arasında bir uyuşmazlık başgöstermiş ve gitikçe düşmanlığa çevrilmişti. Süleyman, Musık'ten kurtulmak için gerçek niyetini gizleyerek ihtilaf ve soğukluğu gidermek istediğini beyan etmişti. Bunun üzerine Musık, mevcut sorunlara rağmen Süleyman'ın tuzağına düşüp barış imzalamıştı. Ayrıca Ebu'l-Harb, iyi niyet göstergesi olarak Beşnevî Kürtlerinden Finik'e kalesinin sahibi Nasruddevle'nin kız kardeşinin oğlu Ebu Tahir'in kızıyla, evlendirmeyi teklif etmişti. Musık, kızla evlendikten sonra aralarındaki akrabalığa güvenerek Süleyman'ın yanına gitmişti. Ancak Ebu'l-Harb, onun hakkında vermiş olduğu gizli planını devreye sokarak zindana atarak ölüme terketmişti. Kızın babası Ebu Tahir, bu durumla ilgili Nasruddevle ile oğlu Süleyman'a mektup göndererek; madem Musık'i öldürecektiniz neden benim kızımı bunun için alet ettiniz, beni de rezil rüsva ettiniz? Sonunda Süleyman, Ebu Tahir'i zehirleterek ondan kurtulmuştu. Ancak Ebu Tahir'in oğlu Ubeydullah, daha sonra babasının intikamını Emir Ebu'l-Harb'ı öldürerek almıştı. Bu olaydan sonra Nasruddevle, oğlu Nasr'ı Cezire Valiliğine atamış ve yanına da kerdeşinin intikamını almak için her türlü olanağa sahip bir ordu hazırlayarak emrine vermişti. Bunu fırsat bilen Kureyş b. Bedran, Beşnevî ve Buhti Kürtlerle mektuplaşarak bir ittifak kurmuştu. Kurulmuş olan bu ittifakla Nasr'ın askerleri zorunlu bir savaşa girmişti. Neticede Nasr, 447/1055-56'da galip gelmiş ve Kureyş bu savaşta yaralanmış ve Musul'a geri dönmüştü.³¹²

---

³¹¹ İbnü'l-Esir, VIII s. 287; M. Emin Zeki, s. 498-99; ay., **İmâre**, s. 117-18; Ripper, s. 228.

³¹² İbnü'l-Esir, VIII s. 320-21; M. Emin Zeki, s. 500-502; ay., **İmâre**, 120-21, Bulduk, s. 31. Ripper, s. 228-29.

5.17. UKAYLÎ NÂZİR'İ EL-ENBÂRÎ'NİN MEYYÂFARİKÎN'E GELMESİ VE VEZİR OLMASI

Mervânîlerin Veziri İbn Cehir, 455/1064'te Abbasilerin Vezirliğine gidince Mervânî vezirliğinin koltuğu boş kalmıştı. el-Ecel Ebu'l-Fazl İbrahim b. Abdulkarim b. Enbârî, Ukaylî Emiri Karvaş'ın nâziriyken ondan ayrılıp Meyyâfarikîn Mervânî Emiri Nizameddin'in yanına gelmişti. Vezir bir müddet Emir'in yanında kalmıştı. Vezir Fahruddevle, Abbasi Halifeliğinin Vezirliğine gidince Emir Nizaneddin, el-Enbârî'yi Mervânî Vezirliğine atanmıştı. Vezir el-Enbârî; yetenekli, akıllı ve ileri görüşlü birisiydi.³¹³

5.18. MANSUR DÖNEMİNDEKİ İLİŞKİLER

Selçuklu Sultanı Melikşah, 476/1083-84'da İbn Cehir'i Diyarbekir'i almakla görevlendirmişti. Ayrıca Melikşah, ona destek olmak için Komutan el-Kuhbari'yi vermek istemişti. Ama o Halife ile İbn Cehir'in düşmanlarının etkisinde kalarak mesafeli durabilmişti. Bunun üzerine Melikşah, Esedi Masur ve Kürt Ebu Firas İbn Varram'ı yollamıştı. Ukaylîli Müslim, Selçukluların bu hareketini öğrenince kendi hanedanı için de bir tehdit oluştuğunu fark etmiş ve hiç düşünmeden vassalları olan Mervânî komşularının yardımına gitmişti. İbn Cehir, Ukaylîlerden yardım alınarak Diyarbekir'i ele geçirdiğini öğrenince Melikşah'tan yardım istemişti. Melikşah, onun yardımına Artuk b. Aksab'ın komutasında Türkmen birliğini göndermişti. Meyyâfarikîn ve Musul birliğinde oluşan ordu, Selçukluların çoktandır kamp kurdukları Âmid'in önüne gelmişlerdi. O dönemde Mervânî-Ukaylî arasında oluşan ittifak, anlık ve koşulların dayattığı bir anlaşmaydı. İki taraf birbirine güven duymuyordu. Neticede Müslim, desdeğine karşılık Mervânî Emiri Mansur'dan Âmid kentinden vazgeçeceğine dair söz almıştı. İbn Cehir, Ukaylî Araplarına zarar vermek istemediğini beyan etmişti. Neticede Müslim'le irtibata geçen İbn Cehir, Mervânîlerle kurmuş olduğu ittifaktan ayrılmaya çalışmıştı. Müslim bu öneriyi kabul etmişti. İkisi, bir günlük mesafe kadar Selçuklu ordusunda geri çekilmesi konusunda anlaşmışlardı. Sonrasında Müslim bedvileriyle Musul'a geri dönecek ve yenildiğini söyleyecekti. Bu Artuk ve askerlerini

---

³¹³ İbnü'l-Ezrak, s. 182.

öfkelenmişti. Bu kadar yolu düşmanlarıyla uzlaşmak için değil, malları ele geçirmek için gelmişlerdi. Türkmenler, Rebiyülevvel ayının ortasında 477/Haziran ayının sonunda 1084'te kendi başına ve sanki Artuk'tan habersiz bir gece ilerleyip hısımlarının kamplarına saldırmıştı. Kürt ve Arap askerlerinin bir kısmı dağılmış, bir kısmı da Mansur ve Müslim'le birlikte Âmid'e sığınmıştı. Gün doğumunda İbn Cehir ve Artuk, olay yerine varmıştı. Türkmenler, çoktan düşmanlarına ait olan kampları yağmalamış ve geride kalan kadınlara... Etmiş ve Ukaylî liderini de esir almışlardı. Âmid'te hapiste bulunan Müslim, Artuk'la yazışarak kendisini serbest bırakırsa ona muazzam bir para vereceğini iletmişti. Muslim, 21 Rebiyülevvel 477, 28 Haziran 1084 yılında kuşatma altındaki kentte ayrılarak Rakka'ya vardığında Türkmen Bey'ine söz vermiş olduğu parayı yollamıştı.³¹⁴

Mervânî-Ukaylî Devleti arasındaki ilişkileri, şu şekilde açıklayabiliriz. Ukaylî Devleti, Dostiki Devleti'nin komşusu olan Musul'da kurulmuş küçük bir devletti. Dostiki-Ukaylî devletleri arasında siyasi ve iktisadi ilişkiler mevcuttu. Bu devletlerin tarihlerini okuduğumuzda bu ilişkilere rastlamaktayız. İktisadi açıdan Mervânî-Ukaylî ilişkileri başkentleri Musul, tıpkı Kuzey Suriye'deki Halep kenti gibi, Kürdistan'ın çarşılarından biri gibiydi. Zira Kürt ve Ermeni ticareti, Musul'a Kürdistan yolu üzerinden sağlanıyordu. Bu gidiş gelişler; yalnız Dostiki dönemiyle sınırlı olan bir durum değildi, belki asırlarca bu böyle devam etmişti. Genel anlamda Dostiki-Ukaylî'yi birbirine bağlayan üç yol bulunurdu; birincisi Dicle'nin suyolu, ikincisi Dicle'nin doğusunda yer alan Cizre ve Zaho'da geçen yol, üçüncüsü de Nusaybin-Musul arasında bulunan yol idi. Diğer taraftan Kürdistan'da üretilen ürünler ve ticari mallar, Musul'da dolup taşıyordu. Siyasi açıdan Mervânî-Ukaylî ilişkileri; genellikle karşılıklı sevgi, dostluk ve birbirini kollamaya yönelikti. Buna rağmen Ukaylîlerin Dostiki topraklarına göz dikme ve sınırları ihlal etme sonucu taraflar arasında bazen savaş da çıkmıştı.³¹⁵

Dostiki Devleti için, Ukaylîlerin dostane ilişkileri büyük öneme haizdi. Bu nedenle Emir Nasruddevle, akrabalık yoluyla onlarla ilişkilerini güçlendirdi. Çünkü

---

³¹⁴ İbnü'l-Esir, VIII s. 430, 433; M. Emin Zeki, s. 504-505; Yınanç, "Diyarbakır" III, s. 613. Ripper, s. 274-76; Tufantoz, s. 116-17.

³¹⁵ Abdurrahman Yusuf, II, s. 55.

emir, h. 391-442 yılları arasında hüküm sürmüş olan Karvaş'ın kızı "Seyyide" ile evlenmişti. Adları geçen emirlerden her biri, iç ve ya dış tehditlere karşı bir birlerine yardım etmişlerdi. Nasruddevle; 417/926 yılında kayın babası Karvaş'a yardım amacıyla iktidar için onunla çekişen kardeşi Bedran'a karşı, askeri yardım göndermişti. Bedran, 419/928 yılında Nusaybin'e göz dikti ve oraya saldırmıştı. Bu nedenle, birkaç kez Dostiki güçleriyle aralarında savaş çıkmıştı. Kardeşi Karvaş'ın Nusaybin saldırısında eline bir şey geçmeyince ve nüfuz alanı oralara kadar oluşmayınca Karvaş, Dostiki güçleriyle karşılaşmak için Musul'dan yola çıkmıştı. Ancak Badran'nın geri dönmüş olduğundan dolayı Karvaş savaşa yetişmemişti.³¹⁶

Adı geçen devletlerarasında; ilişkilerin bozulduğu ve savaşların çıktığını, İlyâ Berşenây Tarih'inde, bu ilişkilerin bozulduğuna dair işaretleri bizlere aktarmıştır. Bunun ardından 28 Zilkadde 404/1013 yılında Dostiki Komutanı İsa b. Halât, Tur-Abidin'de Ukaylî bir Emiri esir almış ve onun ayağına pranga vurup Meyyâfarikîn'e göndermişti. Buna rağmen Nasruddevle; onu iyilikle karşıladı, ona ikram etti ve güven içerisinde ülkesine geri göndermişti. Büyük bir olasılıkla, esir edilmiş olan Ukaylî Emiri Bedran olmalıdır. Çünkü Nusaybin ya da Dostikilerin başka topraklarına göz diken Bedran'dı ve zaten Nusaybin o zaman onun elinde bulunuyordu.³¹⁷

Nusaybinli İlyâ Metrân, Nusaybin h. 408 yılında Ebu'l-Fal Bedran'ın egemenliğinde bulunduğuna dair emareler aktarmıştır. Zira Bedran, Nusaybin halkıyla savaşmış ve onlara galip gelmişti; Bedran, onlardan bazılarını öldürmüş ve bazılarını da oradan sürgün etmişti. Bu olan, Nusaybin halkının Hristiyan olan Ebu'l-Hasan b. Yesrâyil kâtibin öldürülmesi üzerine meydana gelmişti. Bu nedenle Bedran, Nusaybin halkına öfkelenmişti ve o yıl içerisinde Nusaybin Kalesinin imarına başlamıştı. Biz, İlyâ'nın söylemiş olduklarından şunu çıkarıyoruz: Ebu'l-Hasan Nusaybin'de Bedran'ın temsilcisi ya da Bedran tarafından bir başka görevle görevlendirilmişti. Nusaybin halkı, Bedran'ın zulmünden kurtulmak için Ebu'l-Hasan'ı devirmiş ve kenti Dostiki idaresine yeniden teslim etmek istemişlerdi. Nusaybin h. 379 yılında Dostiki egemenliği altındayken, bu kentin nasıl Ukaylîlerin eline geçtiğini bilmiyoruz. Çünkü

---

³¹⁶ Abdurrahman Yusuf, II, s. 55.

³¹⁷ Abdurrahman Yusuf, II, s. 55-56.

Mümeħhidüdevle, bu yıl içerisinde Nusaybin’de para bastırmıştı. Bu Dostiki paraları konusunda tekrar gelinecektir. Aynı zamanda h. 400’den sonra Ukaylî devletine ait olan Nusaybin’de bastırılmış olan paralar da bulunmaktadır. Büyük olasılıkla Ukaylîler, bu kente h. 401 yılında Mümeħhidüdevle’nin ölümüyle sonuçlanan komplo esnasında hâkim olmuşlardı. İlyâ’nın oturumlarında Nusaybin, h. 417 yılında Dostiki egemenliği altında olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Nasruddevle, bu sene içerisinde iki kere Nusaybin’i ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerden biri Veziri Ebu’l-Kasım el-Mağribî de ona eşlik etmişti. Aynı zamanda adı geçen Vezir de kenti iki kere ziyaret etmişti; birinci ziyareti, bu yılın 26 Cemaziyevvel ayında olmuştu. İkinci ziyaretinde Vezir, Nusaybin’de 55 gün kalmıştı. Bu ziyaretinde âlim olan vezir, İlyâ’yla ilmi tartışmalara girmiş ve bu tartışmaları “er-Resâil’ul-Cedeliye” adı altında toplamıştı. Vezir, Nusaybin’i h. 418 yılında da ziyaret etmişti. Büyük olasılıkla Dostiki devleti, h. 417’de Nusaybin’i geri almıştı. Nusaybin, 421/1030 yılına kadar Kürt otoritesi altında bulunmuştu. Çünkü Emir Karvaş, başkent Musul’da kardeşi Bedran’ın komutasında bir orduyu Nusaybin’i ablukaya almak için göndermişti; bununla birlikte Ukaylî Emiri, başka bir orduyu Cezire’ye göndermiş ve kenti kuşatmıştı. Fakat Karvaş ve Bedran’ın adı geçen kentleri ele geçirme çabaları fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Bu fiyaskonun ardında Bedran, Dostikilerin başkenti Meyyâfarikîn yolunu tutmuş ve özür dilemişti. Bundan sonra Nasruddevle, Nusaybin’i ona vermiş ve bunun yanında da 15.000 dinarı kızı Seyide için Karvaş’a göndermişti.³¹⁸

Bu şekilde Mervânî-Uykli arasındaki anlaşmazlıklar ortadan kalkmış ve daha önce iki devlet arasındaki var olan anlaşmalara tekrar geri gelmişti. Taraflar arasındaki bu anlaşmanın somut bir örneğini, Nümeyrîli İbn Vassab ve Bizans kuvvetleri tarafında 426/1034’te Urfa kentine saldırdıkları zaman, Ukaylî Emiri Karvaş’ın Nasruddevle’yi güçlendirmek için askeri kuvvet göndermiş olduğunu görmekteyiz. Bu Ukaylî Devleti ve diğer emirliklerin askeri yardımı, Kürt askeri gücünü harekete geçirmişti. Bu harekât; saldırganları hezimete uğratmış, İmparator 4. Mihail’in ilerleyişini durdurmuş ve İmparator’un Nasruddevle’den özür dilemesine yol açmıştı. Fatımî devletinin Şam’daki temsilcisi Anuştekin ed-Dizberi, Dostiki Devletine karşı askeri seferberlik ilan edeceği

---

³¹⁸ Abdurrahkib Yusuf, II, s. 56-57.

tehdidiyle o zamanda da yine Ukaylî emiri Dostikilerin yanında yer almıştı. Bunun yanısıra Nümeyrî Emirliği de Dostikilerin yanında yer almıştı. Bu tehditten dolayı “Üçlerin Anlaşması” adında bir anlaşma ortaya çıkmıştı. Biz, bunu daha evvel de söylemiştik. Nasruddevle, h. 441 yılında Karvaş’a kardeşi Ebu Kamil Bereke’yle yapılmış olan Mealsâyâ’daki savaşta askeri yardım göndermişti; Mealsâyâ, şu an Dehok kentinin yanında bulunmaktadır.³¹⁹

Kureyş b. Bedran döneminde ki bu dönem, h. 443-453 yılları arasını kapsamaktadır. Taraflar arasındaki mevcut olan ilişki bozulmuş ve Kureyş, bu sene zarfında ihtiyar olan amcası Karvaş’ı öldürmüştü. Nasruddevle, Karvaş’a karşı büyük bir saygı besliyordu. Diğer taraftan Bedran, 447/1055 yılında Emir Süleyman (Ebu’l-Harb) b. Nasruddevle Finik Kalesi’nin sahibi Kürt Emiri Ubeydullah b. Emir Ebu Tahir el-Beşnevî tarafında babasına zehir vermekle suçladığı Süleyman’ı öldürünce yeniden Cizre kentine saldırmıştı. Kureyş söz konusu olan şu olayı; Beşnevîlerle birleşmeyi, onlarla ittifak kurmayı ve Cizre saldırısını fırsat olarak bulmuştu. Bununla birlikte Emir Nasr (Nizameddin) b. Nasruddevle Kureyşe karşı yapılmış olan savunma savaşında üstün gelmiş, Bedran ciddi bir şekilde yaralanmış ve sonunda ona yardım eden Beşnevî Kürtleriyle birlikte hezimete uğramıştı.³²⁰

Mansur-Şerefüddeve Müslim b. Kureyş dönemindeki ilişkileri ise, (453-485) taraflar birlikte, Selçukluların başlatmış olduğu fetih seferberliğine karşı yardımlaşma ve savunma konusunda müştereken bir tutum içerisine girmişlerdi. Selçuklu ordusu, Dostiki Devleti üzerine ilerlerken Şerefüddeve onların yanında yer almış ve Diyarbakır (Âmid) yakınında çok zor bir savaşa girmişti. Bu savaş 477/1085 yılında olmuştu. Selçuklular, Şerefüddeve’nin ordusunu açık bir şekilde hezimete uğratmış ve bir kısmını esir, kadın ve çocuklara da el koymuştu. Selçuklular, bu sene içerisinde Dostiki Devletini de ortadan kaldırmıştı. Mansur; Melikşah’ın ölümü ardında 485/1093 yılında Dostiki Devletini tekrar toparlamaya çalışırken, Ukaylîlerle olan güçlü bir yardımlaşmayı ortaya çıkarmıştı ve buna o meşhur olan cezalandırma savaşı şahitlik etmektedir. O savaşta Ukaylî ve Dostiki güçleri, Tutuş’un saldırılarına karşı beraber

---

³¹⁹ Abdurrakib Yusuf, II, s. 57.

³²⁰ Abdurrakib Yusuf, II, s. 57.

katılmışlardı. Söz konusu olan savaşta, Arap ve Kürd'ün çok kanı akmıştı. Bazı iddialara göre; her iki taraftan da sayıları 10,000'leri bulan ölümlerden söz edilmiştir. Dostiki ve Ukaylîlerin kayıpları çok büyüktü. Çünkü o savaşta Tutuş'un öldürmelerini başarmadığı 20 emir eline geçmiş ve bunların arasında Dostiki Emiri Hüseyin b. Nasruddevle ile Ukaylî Emiri İbrahim b. Kureyş de bulunurdu.³²¹

---

³²¹ Abdurrahman Yusuf, II, s. 58.

ALTINCI BÖLÜM

MERVÂNÎ-FATİMÎ İLİŞKİLERİ

6.1. FATİMÎLERİN BÜVEYHÎLERE KARŞI BÂD'LA İTTİFAK ARAYIŞI

İslam Coğrafyasında Fatimîler, stratejik olarak Abbasilerle Halifelik üzerinde çekişmeli bir politika izlediğinden yerel Emirliklerin oluşmasında yana bir siyaset izliyordu. Bu nedenle Fatimîler, Mervânîlerle barışçıl perspektifle hareket ediyordu ve Mervâlerle Cezire Bölgesinde savaşmayan tek devlettir.

Bekcur er-Rakaya varır varmaz ilk önce Kürt emiri Bad'la bağlantıya geçmişti. O esnada Bad, Büveyhîler ve Ukaylîlere karşı Diyar-Rabia'da savaşmaktaydı. Ne de olsa şimdi Bekcur'un elinde bulunan er-Rakka kenti ve Bad'ın sahip olduğu Diyar-Rabia bir zamanlar Hamdanîler tarafından yönetilmişti. Bu nedenle eğer Bekcur, topraklarını genişletmek istiyorsa bunu Halep emirliğine rağmen yapmak zorundaydı. Diğer taraftan Irak Büveyhîleri, 374/984-85'ten bu yana Hamdanîlerin müttefiki ve Kürt Bâd'ın da düşmanlarıydı. Dolayısıyla Bekcur'un asıl amacı, Kürt Bad'la hem Bağdat'a hem de Haleb'e karşı mutlak surette Fatimîlerin desteğini alan bir ittifak kurmaktı. Ne var ki bu proje, amacına ulaşamamıştı.³²²

Kürt Lideri Bâd döneminde, Mervânî-Fatimî arasında ilişkiye rastlayamadık. Fakat adı geçen taraflar arasında izledikleri siyaset gereği, bir temasın olması uzak bir

---

³²² İbn Kalanisî, *Tarih Dımaşk li İbn Kalanisî*, thk, Suheyl Zekar, 1. Baskı, Dar Husan Lit-Tiba'e ve el-Nasr, Dımaşk 1983, s. 54; Ripper, s. 160.

ihtimal değildir. Bâd, Büveyhîlerle savaştığı esnalardan Bekcur'un 377/987 yılındaki onunla birleşme isteği kabul etmemesinin nedeni, Bâd'ın Bekcur-Fatimî Halifesi el-Aziz arasındaki ilişkileri göz önünde bulundurduğuna bağlayabiliriz. Çünkü Bekcur, Şam'da valiydi daha sonra Halife onu valilikten uzaklaştırmış ve bu Kuzey Suriye'de kargaşalara yol açmıştı.³²³

6.2. FATİMÎLERİN MERVÂNÎLER VE HAMDANÎLER ARASINDA ARABULUCU OLMASI

Biz, Hamdanîler bölümünde detaylı bir şekilde vermiş olduğumuz Mervânî-Hamdanî arasındaki savaşları anlatmıştık. Söz konusu olan bu savaştan birinde Hamdanî Emirlerinden olan Ebu Abdullah ikinci kez, Mervânîlere esir düşmüş ve zindana atılmıştı. Mervânî-Hamdanî arasındaki düşmanlık ve çarpışma fazla sürdüğünden Mısır Halifesi el-Aziz, bu kanın durması ve düşmanlığı bitmesi için iki taraf arasında arabulucu olmak istemişti. Halife, ulemeden oluşan bir heyeti ya da bir mektupu Ebu Ali'ye göndermiş, o da Ebu Abdullah'ı serbest bırakmıştı. Buradan Mısır'a giden Ebu Abdullah, Fatimî Halifesi tarafında Halep'nin valiliğine atanmış ve ölünceye kadar bu memlekete kalmıştı.³²⁴

Dostiki-Fatimî devletleri arasındaki ilk temas, Emir Ebu Ali döneminde ortaya çıkmıştır. Çünkü bu temastan daha önce tarihi kaynaklarda herhangi bir ilişkiye rastlayamadık. Fatimî Halifesi el-Azizbillah, tarafından 380/990'da ya da ondan bir yıl sonra Emir Hasan'a bir heyet göndermişti. Bazı tarihçilerin aktarmış olduğu kadarıyla söz konusu heyetin misyonu, adı geçen Halifenin Hamdanîli Ebu Abdullah'ı bırakmak için şefaatinin Emir Ebu Ali'ye sunmaktı. Hamdanî Emiri Ebu Abdullah, daha önce kerdeşi Ebu Tahir'le Dostikilerin memleketine ordularıyla ilerlemiş ve Emir Ebu Ali Hasan ikinci kez onu esir almıştı. Bu olay, emir Bâd'ın ölümünden hemen sonra olmuştu. Adı geçen Kürt Emiri Fatimî Halifesinin şefaatinin mutluluk duyarak, esir alınmış Hamdanî Emiri Ebu Abdullah'ı salıvermişti.

---

³²³ Abdurrakib Yusuf, II, s. 27.

³²⁴ er-Ruzrâverî, VI, s. 109-10; İbnü'l-Esir, VII, s. 444; M. Emin Zeki, s. 487; ay., İmâre, s. 104.

Durum bundan ibaret olmakla beraber ve tarihçiler de bunun dışında herhangi bir şey söylememişken, fakat yine burada büyük bir olasılıkla söz konusu olan heyet, adı geçen Halife'nin Dostiki Devleti'nin tanıdığı ve ona destek olacağı mesajını da taşıyordu. Aynı zamanda söz konusu görev, Halifenin Dostikilerle arzuladığı dostane ilişkilerin başlangıcını da kapsamıştı. Zaten "İslam Halifeliği" üzerindeki Abbasilerin siyasetine ters olan Fatimî siyaseti, bunu gerektirirdi. Çünkü Fatimîlerin siyaseti; emir ve nüfuz sahibi olan kimselerle yakınlaşmak, onların desteğini sağlamak ve Fatimî Halifeliğine bağlamak istiyorlardı. Kuşkusuz yeni kurulmuş Dostiki devletinin ve Kürdistan'nın bu bölümünün fiili olarak Abbasilerin egemenliğinden çıkması Fatimî Devletini memnun etmişti. Diğer yandan bu görev, zimni olarak askeri bir desteğe de dönüşmüştü. Aynı zamanda Fatimîlerin yakınlaşma ve yardımları, Kürt Devletinin kendini yeniden toparlanmaya çalıştığı döneme denk gelmişti. Mervânî Devletinin kurucusu Bâd'ın öldürülmesinin ardından, çeşitli tehlikeler etrafını sarmıştı. Zira Hamdanîler, Ermeniler ve en sonunda da Bizanslılar, Dostikilere saldırmıştı. Bu bir yana, bazı kaynaklar Emir Hasan'ın bir süre Fatimî Halifeliğine tabi olmuş, bunu Corci Zeydan da söylemiştir.³²⁵

6.3. MERVÂNÎLERİN FATİMÎ HALİFELİĞİNE TABİ OLDUKLARI İDDİASI

Yukarıda aktarmış olduğumuz gibi Mervânî Emiri Ebu Ali, Fatimî Halifesi el-Aziz kendisine göndermiş olduğu bir mektup üzerine Ebu Adullah'ı serbest bırakmıştı. Ebu Abdullah, salıverildikten sonra Mısır'a gitmiş ve Halife, tarafından Halep'e Vali olarak atanmıştı. Bunun yanı sıra bir başka rivayete göre; Mervânî Emiri Ebu Ali Mısır'a gittiğini, Halife el-Aziz, Halep kenti ve civarını Emir'e sunduğunu, Emir, oradan Diyarbekir'e döndüğünü kaydetmiştir.³²⁶

Burada Mervânî Emirinin bir başka emirle karışması mümkün değildir. Zira Emir, Mısır'dan tekrar Diyarbekir'e dönmüştür. Belki de Mervânîler, diğer güçlere karşı uyguladığı ustalık diplomasisine, Mısır'ı da katmıştı. Halep'le ödüllendirme

---

³²⁵ Abdurrahman Yusuf, II, s. 26.

³²⁶ Ebu'l-Fida, I, s. 480; İbnü'l-Verdi, **Tarih İbn Verdî**, 1. Baskı, Daru'l-Kutunu'l-İlmiye, Beyrut 1996, I, s. 298.

konusundaki ifadeye gelince Fatımî diplomatları; kendilerine direnen Hamdanî Hanedanı'nı güçten düşürmek için Diyarbekir Emirliğini, Kuzey Suriye'deki gelişmelerin içine çekmek konusundaki arzuları da yansıtıyor olabilir.³²⁷ Ebu Ali'nin halefleri bir müddet Fatımîlere tabi kalmışlar.³²⁸

Eyyubî Ebu'l-Fida ve İbnü'l-Verdî'nin yazdıklarına göre; Mervânî Emiri Ebu Ali Mısır'a gitmiş ve halifeden Halep kentinin ve çevresinin idaresini almıştır. Bunlara dayanarak Corci Zeydan, Emir Ebu Ali Fatımîlere tabi olduğunu iddia etmiştir. Kürt yazar Reşid el-Yâsemî ve Oryantalist Langer ise, adı geçen Kürt Emirin egemenlik alanı Halep kentine kadar yayıldığını söylemişlerdir. Zeydân'ın söylediği hiç de uzak bir ihtimal olmadığı ve diğer tarihçilerin söyledikleri doğru olmadığına da bir teyididir. Çünkü onlar, Hamdanîlerin hizmetçileri Lülü'nün Ebu'l-Fedail b. Saduddevle'nin ölümünün ardından onları diskalifiye edinceye kadar Halep'in Hamdanîlerin elinde kaldığını söylemişlerdir.³²⁹

Kanaatimize göre; bu iddia hakkında somut bir şey olmamakla birlikte, İbnü'l-Ezrak'ın Bâd öldürüldükten sonra Hamdanîler Mervânî Emiri Ebu Ali Hasan, karşısında savaşı kaybedip Şam'a çekilip sahilde birçok yerlere sahip olmaları ve Barin'in Mervânîlerin yıkılışına kadar onların elinde kalmaları bu tezi savunanları da göz ardı etmemek lazım. Zira bu Fatımîlerin izlediği siyaset stratejisine de uymaktadır. Fatımîlerin Abbasilerle halifelik üzerindeki amansız mücadelesi bunu gerektirirdi. Çünkü bölgedeki yeni siyasi oluşumlar, Abbasilerin izledikleri politikayı zorluyordu. Bu nedenle, Mervânî-Fatımî arasında resmi olmasa da bir bağ olabilir.

---

³²⁷ Ripper, s. 166-67; Tufantoz, s. 68.

³²⁸ Corcî Zeydân, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, Nejdet Gök (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, II, s. 493.

³²⁹ Abdurrahkib Yusuf, II, s. 26-27.

6.4. MÜMEHHİDÜDDEVLE'YLE İLİŞKİLERİ

Fatımî Halife el-Hâkim Biemrillah, (386-411) 392/1002-3'te Mervânî Emiri Mümehhidüddeve'ye hediyeler göndermişti.³³⁰ Abdurrakib Yusuf, bu diplomatik ilişkiye dayanarak Fatimîlerin Kürt dostluğunu önemseddiğini belirtmiştir.

6.5. HALİFE EL-HÂKİM'İN NASRUDDDEVLE'NİN HÜKÜMDARLIĞINI TANIMASI

Fatımî Halife el-Hâkim'in gönderdiği elçilik heyeti, Zilhicce ayının 7. günü 403/1013'te başkent Meyyâfarikîn'e ulaşmıştı. Mısır heyeti, değerli hediyelerle birlikte Halife el-Hâkim'in henüz Nasruddevle lakabını kullanmamış olan Mervânî Emiri Ahmed'e hükmünü tanıdığı mesajını da taşımıştı. Çünkü el-Hâkim, Nasruddevle'ye "İzzuddevle ve Mecduhâ Zi's-Sarâmeteyn" ünvanı yollamıştı. Halife, Nasruddevle'nin dostluğunu kazanmak ve yanında yer almasını sağlamak için bunları yapmıştı. Fakat Ahmed, aynı zamanda Abbasi Halifeliği tarafından gönderilmiş olan "Nasruddevle" ünvanı kullanmaya başlamıştı. Ama yine de Nasruddevle'nin bu tercihi ya da seçimi, Mısır-Kürdistan arasındaki mevcut ilişkiyi olumsuz olarak zedelememişti.³³¹

Mısır Halifesi el-Hâkim,³³² Ebu Ali Mansur adındaki bir elçisi 403/1013'te başkent Meyyâfarikîn'e ulaşmıştı. Elçi, Mervânî Emiri Ahmed'e beraberinde çok sayıdaki değerli armağanlar getirmiş, iltifat mesajları iletmış ve ona "İzzuddevle ve Mecduhâ Zi's-Sarâmeteyn" ünvanı vermişti. Mervânî Devlet erkânı, elçiyi karşılamaya gitmişti ve elçiyle beraber kente girmişlerdi.³³³

6.6. HALİFE EZ-ZÂHİR DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-FATİMÎ İLİŞKİLERİ

Mervânî-Fatımî ilişkileri, Halife ez-Zâhir döneminde de kesintisiz sürmüştür. ez-Zahir, babası el-Hâkim kaybolduktan sonra h. 411 yılında yönetimi eline almıştır.

---

³³⁰ İbnü'l-Ezrak, s. 86; Abdurrakib Yusuf, II, s. 27.

³³¹ İbnü'l-Ezrak, s. 109; Amedroz, s. 132; Abdu'r-Rakib Yusuf, II, s. 27.

³³² Bedevi, Halife ez-Zahir olduğunu söyler. İbnü'l-Ezrak, s. 99.

³³³ İbnü'l-Ezrak, s. 109; Ripper, s. 179.

Yeni Halife ez-Zahir, bir elçilik heyetini beraberinde değerli hediyeler, takdir mektubu ve imzalı bir belgeyle, Melik'e göndermişti.³³⁴

Mısır'ın Fatimî Halifesi el-Hâkim Biemrillâh'ın 409/1019'da kaybolduğu veya ölmüş olduğu ve onun yerine oğlu Ebu'l-Hasan Ali'nin³³⁵ "ez-Zâhir li İ'zazi Dinillâh" unvanıyla Halife olduğu haberi gelmişti. Ez-Zahir'den h. 409 yılında Nasruddevle'ye değerli hediyeler, imzalı belgeler ve takdir mektubu gelmişti.³³⁶

6.7. FATİMİLERİN ŞAM VALİSİ ENUŞTEKİN'İN MERVÂNİLERİ TEHDİT ETMESİ

Fatimîlerin Halep Valisi Enuştekin, 430/1038-39'de Halep'i aldıktan kısa bir süre sonra Mervânî Emiri Nasruddevle'yi Diyarbekir üzerine yürümele tehdit etmişti. Bu tehdide karşı Nasruddevle, Ukaylî Emiri Karvaş ile Nümeyrî Emiri Şebib b. Vessâb'tan yardım talep etmişti. Nümeyrî lideri, bir dayanışma göstergesi olarak normal şartlarda ülkesinde Mısır Halifesi adına okutulan hutbeyi kaldırmış, onun yerine sembolik olarak Abbasilerin hükümranlığını tanıdığını beyan etmişti. Enuştekin, onu tehdit edince Harran'da hutbe tekrar Fatimîlerin adına okunmaya başlamıştı.³³⁷ Enuştekin, 430/1038-39'da Kuzey Suriye'ye hâkim olmuştu. ed-Dizberî, Diyarbekir üzerine muvaffak olmayan bir hücumla kalkıştığı zaman Fatimîlerin hak iddiaları ile tekrar karşı karşıya kalmıştı.³³⁸

Dostiki-Fatimî arasındaki ilişkiler, uzun bir geçmişe sahip idi. Ancak bu ilişkiler Halife el-Mustansır h. 427'de babası ez-Zahir'in yerine geçince iki ülke arasında siyasi gerginlik baş göstermişti. Bu siyasi gerginlik, Fatimîlerin tekrar Kuzey Suriye'ye hâkim olmasından sonra Şam'da bulunan temsilcileri (Enuştekin ed-Dizberî'nin) 430/1038 yılındaki Dostikilerin ülkesini almakla tehdit etmesi sonucu ortaya çıkmıştı. Halep ve etrafını bir yıl önce işgal etmiş olan ed-Dizberî, nüfuzunu Kürdistan'a kadar yaymak istiyordu ve yayılcı emellere sahipti. Bu emelleri onu, Kürdistan'a sefer yapmaya

---

³³⁴ Abdurrakib Yusuf, II, s. 27.

³³⁵ Bedevi, halifeliğe geçenin Ebu Hâşim olduğunu aktarmıştır. İbnü-Ezrak, s. 116-17.

³³⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 116-17; Ripper, s. 179.

³³⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 231; Ripper, s. 221-22; Tufantoz, s. 95.

³³⁸ Bowen, "Nasruddevle" s. 120.

itiyordu. Fakat Dostiki Devleti su üzerinde yüzen çalı çırpı değil, tam tersine kökleri derinde olan bir devletti. Dostiki Devletinin mali, siyasi, askeri ve dostları, bulunurdu. Nasruddevle, tecrübeli bir diplomattı. Nasruddevle, ed-Dizberî'nin düşmanca olan niyetini anlayınca ona karşı siyasi ve askeri tetbirini almıştı. Ukaylî ve Nümeyrî emirlerini yanına alarak üçlü bir ittifak kurmuştu. Fatımî Valisi, Kürt Emirinin ülkesini almakla tehdit etmekle büyük bir hata yaptığının farkına varmıştı.

Fatımî Valisi; Dostiki Devletinin siyasi ve askeri, olarak oluşturduğu “üçlü ittifakı” ve başka engelleri görünce yalnız düşmanca olan perspektifinden vazgeçmedi, Mervânîlerle yakınlık kurmaya ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiş, hatta iki hanedan arasında evlilik bağları oluşturmak istemişti. Bunun için ed-Dizberî, kızını Nasruddevle'nin oğluya evlendirme teklifinde bulunmuştu. Karşı taraf, bu yakınlığa ve bu akrabalığa sevinmişti. Bunun üzerine ed-Dizberî, karısını ve kızını Mısır'dan getirmek için haber göndermişti. Mısırlılar bunu duyunca ona kızmış ve bu evliliğe rıza göstermemişti. Fatımî Vezir, ed-Dizberî'nin karısına ve kızına Mısır'dan çıkma izni vermemişti. Mısırlılar, ed-Dizberî'nin Nasruddevle'yle bu şekilde akrabalık bağlarını kurarak güçlenmesini istememiş ve onun bu niyetini bir hile olarak algılamıştı. Sanırım Mısırlılar, Türkmen valileri Şam ülkesinin bağımsızlığını ilan edebilmek için Dostiki Devletiyle yakınlaşması, onu ayrılığa götürecek zeminin hazırlaması ve Enuştekin'in Nasruddevle'nin bir müttefiki olabilme ihtimaline yorumlamıştı. ed-Dizberî, Şam'dan bağımsızlığını ilan edebilmek için bölgede başka ittifaklar kurabilir ve “üçlü ittifak”tan da destek bulabilirdi. Bunun için Halife, Vezir Ebu'l-Kasım Cerceraî'nin tahrikiyle ondan desteğini geri çekmiş ve zaten Vezir, ed-Dizberî'den nefret ederdi. Fatımî Veziri, 433/1041'de orduyu onun üzerine göndermişti. ed-Dizberî, o yıl ölmüş ve ondan sonra Şam'da durumlar daha da kötüleşmişti.³³⁹

6.8. NASRUDDEVLE'NİN KUDÜS'TE DİYARBEKİR HACILARI İÇİN MİSAFİRHANE İHDAS ETMESİ

Nasruddevle, 445/1053-54 yılında büyük olasılıkla Diyarbekir seyyah ve hacıların kullanımına tahsis edilmek üzere Kudüs kentinde iki ev bağışlamıştı. Bu

---

³³⁹ Abdurrahman Yusuf, II, s. 29-30.

bilginin kaynağı, Michael Hamilton Burgoyn'un 1977 yılında Kudüs'teki Eyyûbiler yapımı eseri Evhediye Türbesi'nin dış avlusunda rastladığı bir Mervânî Kitabesidir. Bu, o zamana kadar Mervânîlerin Diyarbekir dışında bulunan tek kitabesidir. Aynı zamanda bu, Kudüs'te muhafaza edilebilmiş en eski Arapça kitabelerden biridir. Şu anda kenteki İslam Müzesi'nde sergilenen Kitabe (Katalog No: 362, Müze No: 99,) yan yana duran bu iki evin asla devredilmemek üzere dini bir vakıf tarafından Diyarbekir'den gelen kutsal mekânları ziyaret edecek kimseler için yaptırıldığı ve her kim bunları amacının aksine kullanırsa, Allah'ın laneti onun üzerine olacağı yazılıdır.³⁴⁰

6.9. NASRUDEVLE'NİN BESASİRÎ OLAYINDAKİ TUTUMU

Ortadoğuda h. 447-451 yılları arasında önemli gelişmeler ve değişiklikler meydana gelmişti. Selçukluların nüfuz alanı, fiili bir şekilde Zagros'un kuzeyini aşmış Irak, Güney Kürdistan ve Musul'a ulaşmış, böylece Selçuklular en büyük siyasi ve askeri güç haline gelmişlerdi. Yine bu süreçte 1055'te Büveyhî Devleti yıkılmıştı. Aynı zamanda Irak'ta silahlı bir hareket ortaya çıkmıştı. Irak'ı işgal edip Fatımî Halifeliğine bağlamak isteyen bu hareketin lideri, Ebu'l-Haris Arslan Bessâsiri idi. Bessâsiri, önce Hille emiri Dubeys b. Ali b. Mezyed'in yanına giderek desteğini aramış ardından Fatımî halifesi el-Mustansır'la irtibata geçerek Irak'ın işgali ve Fatımî devletine bağlanması için ondan maddi destek istemişti. Bunun üzerine el-Mustansır, ona desteğini açıklamıştı. Böylece Bessâsiri, Selçukluların işgaline karşı Cezire bölgesine gitmişti. Onun yanında Hille Emiri Esedli Dubeys ve Kürt Emiri Ebu'l-Feth b. Verram³⁴¹ güçleri ile Hille'de onlara katılan başka güçlerde vardı, aynı zamanda Nümeyrî Emiri İbn Vessâb da ona katılmıştı. Bu arada Fatımî Devleti; Besasirî hareketine silah ve para desteğine başlamış ve Dâid-Duaât Müeyyed fi'd-din Hibetullah b. Musa eş-Şirâzi'yi de hareketin liderliğini yapması ve harekete destek olabilmeleri için, bölgedeki emirliklerle irtibata geçmek üzere göndermişti. Besasirî kumandasındaki Şîî güçler 450/1058 yılında Irak'ı işgal etmişti ve Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrillâhi devirmişlerdi. Ancak Besasirî bir yıl sonra Sulçuklular karşısında tutunamadan dağıtılmıştı. Mervânîler Besasirî hareketi ya da Abbasi-Fatımî çekişmesi karşısında tarafsız bir siyaset ilemiştir.

---

³⁴⁰ Ripper, s. 219.

³⁴¹ Hille'deki Çavân Kürtlerin lideri, Abdurrakib Yusuf, II, s. 32.

İleride de açıklayacağımız üzere Dostiki Devleti tarafsız, dış siyasetinin omurgasını oluşturmuştu. Çünkü Mervânîler, dış sorunların kendilerini çekişmelerin içine çekmesini arzulamazlardı. Ancak şimdi bu devlet acı bir gerçeğe karşı karşıya kalmıştı. Çünkü Fatimîler Mervânî devletine baskı yaparak Abasilerle mücadelesinde onu kendi yanına çekmek istemiş ve bu açık tutumunu nihai olarak bildirmesini istemiş ve Fatimî devletinin dostlarını düşmanlarından ayırabilmesi için taraflardan birinine katılmaları gerektiğini bildirmişti.³⁴²

Dostiki Emiri Nasruddevle; Fatimîlerin baskılarından kurtulmak ve onların dikkatlerini üzerine çekmemek için küpürük siyasete, istihbari ilişkilere ve Fatimîlerle uzun görüşmelere başlamıştır. Nasruddevle, tutumunu belli etmeden önce taraflardan birinin üstünlük sağlama beklentisi içerisine girmiştir. Bunun için görüşmelerde bulunmak üzere, (eş-Şeyh Ebu'l-Hasan b. Bişr)ed-Diyarbakir'iyi Mısır'a göndermiştir. Aynı zamanda Nasruddevle, Halep'e vardıktan sonra Fatimîlerin bölgedeki en yüksek temsilcisi el-Müeyyed fi'd-Din eş-Şirâzî'ye çok sayıda mektup göndermişti. Rahbe kenti, Besâsirî hareketinin isyan merkeziydi. Şirâzî, "Siret el-Müeyyed" adıyla yayınlanan anılarında Nasruddevle'nin bu sıradaki tutumunu detaylı bir şekilde açıklamıştır. Müeyyed desteği almak için Nasruddevle'ye üç mektup göndermiştir. Şirâzî, Nasruddevle Selçukluların ülkesine göz diktiğini hissedince niyeti bizimle olduğu halde maalesef ruh bedende bir türlü ayrılmamıştı. Bölgede Selçuklulara itaat eden ilk kişi Nesrüddevle olmuştu.³⁴³

Şirâzî,447-1056'da meydana gelen Sincar Savaşı'ndan önce Nasruddevle'ye gönderdiği bir mektubta; Fatimî tarafı ile Nasruddevle arasında yapılan ilk irtibatı açıklamış ve adını vermediği bir kişinin aracılığıyla olduğunu belirtmiştir. Fakat adını vermediği o kişiyi mübarek ile Üstad'u-Celil olarak nitelemiştir. Şirâzî'in belirttiğine göre bu mektup, Nasruddevle'nin sebepsiz yere küsüp gidikten sonra Fatimî Devletiyle kesilmiş olan irtibatı yeniden kurulmuştur. Yine Şirâzî yazdığı üzere Fatimî Veziri Ebu Hasan Muhammed b.Abdurrahman el-Yâzurî'nin aracılığıyla Nasruddevle'den mektubun ulaşmış olduğunu işaret etmiştir. Fatimî Veziri Yazurî, el-Müeyyed'in'e

---

³⁴² Abdurrahman Yusuf, II, s. 31-32.

³⁴³ ay., II, s. 32.

Nasrüdevle'yle irtibata geçmesini ve onunla mektublaşmasını emretmiş, ayrıca irtibat ile mektublaşmanın sonucu hakkında da vezareti bilgilendirmesini istemişti. Şirâzî'nin Kürt emirine yazdığı ilk mektup, Nasruddevle'ye yakın birinin aracılığıyla olmuştu. Şirâzî, bu mektubunda Nasruddevle'nin göndermiş olan mektubundan ondan istenilen cevaptan kaçtığını işaret etmiş ve Şirâzî, Mervânî Emiri'nin önüne iki seçenek bırakmıştı. Ya Fatimîlerin yanında yer alacaksın ya da Selçuklu-Abbasi ittifakın yanında yer alacaksın. Şirâzî, mektubunda Nasruddevle'ye tarafsız kalma şansı olmadığını altını çizmişti. Çünkü Mervânî ülkesi Selçukluların Fatimîlerin hâkimiyeti altında bulunan ülkeye geçişlerinde köprüsü konumunda bulunuyordu. Nasruddevle, Selçuklulara ülkesinden geçmeleri için izin verebilirdi ve bu durumda Mervânîler, Selçukluların taraftarı, Fatimîlerin düşmanı olacaktı. Nasruddevle, Selçuklulara ülkesinden geçiş izni vermeyerek, surlarına ve kalelerine sığınarak onlara karşı direnmesi durumunda ise, Selçukluların düşmanı ve Fatimîlerin taraftarı olacaktı. Müeyyed'in gözlemlediği üzere, Nasruddevle ikileme kalması ve iki blok arasında tarafsız kalma şansına sahip değildi. Sonra el-Müeyyed, Nasruddevle'yi Selçuklulara güvenmesi konusunda uyarmış ve ona günlük ihtiyaçların dışında başka hiçbir şeye sahip olmayan Bağdat'taki Büveyhî hükümdarı Melik Rehim'in ekibetini hatırlatmıştı. Ama Nasruddevle'nin durumu farklıydı ki o; mal, hazine, kale ve surlara sahip bulunuyordu. Bu surlar, Orta Doğunun en önemli surlarıydı; Nasruddevle, düzenli ve içerisi insanlarla dolu bir ülkeye sahipti. Bu da Selçuklular bugün almasa yarın buraya göz dikmesine ve düşmanlığına yol açacaktı. Bu şekilde Müeyyed; Dostıkların mallarına, eşi benzeri olmayan sermayelerine, coğrafi olarak Kürdistan'ın stratejik ve sahip olduğu savunma konumuna işaret etmişti. Çünkü Kürdistan'da önemli surlar ve kaleler bulunurdu. el-Müeyyed, aynı şekilde Orta Kürdistan'ın iktisadi açısında da önemine işaret etmişti.³⁴⁴

6.9.1. el-Müeyyed fid-Din eş-Şirâzî'nin Nasruddevle'ye Birinci Mektubu

“Nasruddevle'nin kutsal devletin yanında yer almaktansa Şeyh Ebu'l-Hasan b. Bişr'in onu rahatlatacak ve ona nefes aldıracak raporlarla dönmesini bekleyerek işi

---

³⁴⁴ Abdurrakib Yusuf, II, s.33.

zamana yayması konusundaki özrü beraberinde bir başka özür getirmiştir. Nasruddevle'nin; bu tutumu o meşhur ve takdire şayan olan isyanın daha şiddetli baskı ve ağır yüklere maruz kalmasına ayrıca yarasının kaçınmasına yol açmıştır. Her ne kadar Nasruddevle'nin gerçek niyeti meseleyi zamana yaymak olsa da bu gibi durumların icrası gönülden bir samimiyetle mümkündür. Şayet Allah, bize bir zafer nasip etse Nasruddevle; Allah'ın ayeti kerimde dediği gibi: “Biz sizinle beraber değil miydik?” diyecektir. Şayet bu başarı kâfirlerin olacak olsa bu defa: “size onlara karşı üstünlük sağlayan biz değil miydik ve sizleri müminlerden korumadık mı?” diyecektir. Şayet zaferi bizim olacak olsa dahi onlar kurtulamazlar, zira ortada Selçuklular adına okutulan bir hutbe söz konusudur. Allah korusun! Şayet kaybeden taraf biz olacak olursak onlar düşmanla beraber olmayı sürdürürler ve bu durum olduğu gibi devam edecek sorunlar daha da artarak devam edecektir.

Bu yaklaşım, gerçeğe aykırı ve yöntem olarak da doğru bir yöntem değildir. Nasruddevle, yakinen biliyor ki düşmana karşı konulmadan ve düşman kontrol altına alınmadan sadece davamızın sahiplenilmesi ve bize ait sembollerin kullanılması onların konumlarını (Nasruddevle ve Meclisü'l-İmare) yüceltmez. Şayet Allah lütfederse ve Nasruddevle'nin dişleri sökülüp, gerekçeleri ortadan kalkıp, kentlerin de çağrılarımıza olumlu cevap vermeleri ve zorun kolaylaşıp mutluluğa dönüşmüş olması böylece su berraklığını yitirip bulanık olduktan sonra Nasruddevle'nin hutbesinde bir tat kalabilir mi?

Şayet varsayımlar gerçekleşirse ki böyle bir şeyi akılın kabul etmediği gibi, Allah'ın lütuf ve sanatını da ortadan kaldırılmış olur. Allah korusun! Çoğu zaman bu gibi durumlar olmuştur. Böylece onun durumu fiili olarak yanımızda yer almasına rağmen tam olarak bize meyiletmeyen prestijli kişinin durumu gibidir. Bu da doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü düşmanın güçlülüğüne ve güçsüzlüğüne bağlıdır... Şayet düşmanın gücü yetersiz kalırsa zaten Nasruddevle davete icabet emiş ve askerlerini oraya yardıma sevk etmiştir. Bu da bilinen bir durumdur. Ancak düşman bununla bertaraf edilmezse yine de Nasruddevle bu durumdan kurtulmaz. Şayet düşmanın gücü olursa... Onlar, Allah'ın haklarında şöyle dediği kimselerdir: “Onlar hiçbir mümine karşı ne akrabalık ne de var olan sözleşme hükümlerini gözetirler.”

Bütün bunlara rağmen; söz konusu olan bu iki durum olsa ya da olmasa, herkesin bilebildiği o durumu Allah'ın lütfüyle yakamızı azgın olan düşmandan kurtarabilsek o zaman onun üretmiş olduğu virüsü ortadan kaldırmaktan ve onun dışlerini sökmekten başka bir şey kalmaz. Çünkü bu durumun oluşmasının müsebbibi kendisidir ve sonuçlarına katlanacaktır. Allah korusun! Şayet bu durum arkadaşlarımızın aleyhinde olursa (Allah yardımcılar olsun) kuşkusuz beş yüz fersahlık mesafede olan Alevi devletinin; çok sayıda insan unsuru bulması, askeri mühimmat tedarik etmesi ve Allah'ın hamdı ve nimetiyle etki alanını genişletmesi konusunda çaresiz kalması düşünülemez. Bütün sıcaklığıyla savaş durmadan devam ederken Alevi devleti, ordu üzerine ordu, lojistik destek üzerine lojistik destek gönderecektir. Sanırım burada genelde insanları, özelde de “Emirlik Meclisini” bağlayacak olan bir durumla karşı karşıyayız; ya büsbütün Alevi devletine tabi olunacak ve tam anlamıyla Alevi devletinin hizmetine girilecektir. Aksi bir durumda Alevi devletine dayanmaktan ve onun gölgesine girmekten yoksun olmak insanları kaçınılmaz olarak bu kötü adamların (Selçukluların) köleleri olmak, onların tahakkümü altına girmek ve düşmanlıklarıyla ateşe sürüklenmek olduğunu bilmek gerekir.³⁴⁵

6.9.2. eş-Şirâzî'nin Nasruddevle'ye İkinci Mektubu

Nasruddevle'nin mektubu muhtevasıyla yüce meclise ulaşınca kadar aramızdaki ilişkileri ve diyalogu devam ettirecek bir pozisyon bulma, bir kapı aralama çabası içinde olmaya devam etmiştim. Bunun üzerine hem Nasruddevle hem de Beylik Meclisi ile yazışmak için görevlendirilmiştim. Sanki bu konuda daha önce kaybettiğim bir şeyi bulmuş ve sevincimden bir ganimet elde etmiş gibiydim. Nasruddevle'ye yakınlığı ile bilinen hacip aracılığıyla gelen mektuba cevaben Nasruddevle ve Beylik Meclisine birer mektup yazdım. Allah biliyor ki ben aramızdaki ilişkilerin saygınlığından ve Nasruddevle'nin bu kapıyı çalmasından büyük bir memnuniyet duymuştum. Nasruddevle'nin dindarlığı, ehlibeyte olan sevgisi ve Alevi devletine hizmet etme noktasındaki hırsı –ki bu devletin üniformasını giyen ve gölgesinin istifade eden kimse Resulullah'a yoldaş ve kurtuluşa götürecektir bir rehber bulmuş olur –kanaati

---

³⁴⁵ Hibetullah b. Amrân Musa eş-Şirâzî el-Müeyyed fi'Din, “Müzekerât Dâî Duât ed-Devletü'l-Fatımıyye, bsy., Muessesetu İzeddin, Beyrut 1983, s. 176-78; Abdurakib Yusuf, II, s. 38.

bende hâsıl olunca Nasruddevle ile herhangi bir aldatmanın söz konusu olmayacak gerçekleri ele almaya karar verdim. Bu gerçekler, Nasruddevle'nin Türkmenlerle (Selçuklular) ilişki kurmaya çalıştığı gibi Beylik Meclisinin de Alevi devleti ile aralarına mesafe koyma yönünde ortaya koyduğu irade beyanıdır.³⁴⁶

Nasruddevle ve Beylik Meclisi'nin tutumları insanı şaşkına çeviriyordu; İleri görüşlülüğün, liderlik konusundaki liyakatin kaynağı olan devlete karşı tutumlarından dolayı onlara karşı bir nefret oluşmaktaydı. Tam da bu esnada onun konumundaki birine yakışır, güzellikleri dile getiren ve yakınmayı hissettiren mektubu gelmişti ki bu mektup onun istişaresinde isabetli ve feraset sahibi bir kişi olduğunu ortaya koymaktaydı. Küsüp gitmeden önce Nasruddevle'nin onlara karşı beslediği duyguları ve gösterdiği yolun doğru olduğu anlaşılmıştı. Arabulucu, Nasruddevle'ye yakınlığı ile bilinen, bu konuda Nasruddevle ile olan ilişkilerini ve Alevi devletine hizmet etmeyi bir arda devam ettirebilen saygıdeğer üstat idi.

Daha sonra bu güzel dönüşten dolayı Bakanlar Meclisi, bana teşekkür mektubu yazmıştı; bu teşekkür mektubunda Nasruddevle'nin de payı vardı.

Bana tevdi edilen emir doğrultusunda, Allah'tan yardım dileyerek ve O'na tevekkül ederek sözü şuraya getirmek istiyorum. Şayet Nasruddevle gaflet ve gurur içinde olmaya devam eder ve yardım elini uzatmazsa vuku bulacak tehlikeli durumdan büyük, küçük, şehirli ve köylü herkes etkilenecektir. “O gün herkesin uğraşacağı bir iş vardır.” Bunun üzerine Nasruddevle'den benim anlam yüklediğim manada ve ondan uzak söz konusu olan mektubu içeriği ile birlikte gelmişti. Acaba Nasruddevle, savaş meydanında köklerini kazıma konusunda Selçuklulara karşı şevklerini kırmak ve kılıçlarını köreltmek için bize yardım elini uzatacak ve bizimle olacak mı? Nasruddevle, cevabi mektupta işi serzenişlere, istişarelere ve zamanı olamayan konulara götürmüştü, oysa zaman darlığından ötürü olduğumuz pozisyonu gözden geçirecek ve geriye dönüp bakacak durumda değildik.

---

³⁴⁶ Abdurrahman Yusuf, II, s. 34.

Hal bu iken ve acilen halletmem gereken bir iş için yola çıkmak zorunda olmama rağmen Nasruddevle'den yapılan herhangi bir açıklama söz konusu olmamıştı; oysa öyle bir zamandayız ki Ramazan ayı çıkmadan her şey ortaya çıkmış olacaktı. Allah'ü Teâlâ bu ayı İslam ve Müslümanlar için yüceltmıştır. Yine bu ayda gazabını da yeryüzünde bozgunculuk yapanlara yöneltmiştir. Nasruddevle'den gelmiş olan mektuba aynı üslupla cevabi bir mektup yazmışım. Bu mektubu, Nasruddevle'ye açıklama görevini o saygıdeğer üstat üstlenmişti.

Söz konusu Nasruddevle'nin cevabi mektubuyla ilgili ona şunu söylemişim; Şayet "Emirlik Meclisi" tehlike anında söz konusu tehlikelere karşı ani refleks gösterebilen topluma yardım etme konusunda imtina ederse ki zamanın böyle bir toplumu ve emsallerini bir daha bir araya getirmesi ve onlardan ayrılarak yanlış yolda olanlarla dost olmalarını sağlaması uzak bir ihtimaldir. Daha sonra burada aklın da benimsediği bir şey söylemişim: Diyelim ki Türkmenler size karşı barışçı bir yaklaşım sergiliyor ve aranızdaki ilişki karşılıklı güven ve hakkaniyete dayanıyor olsun. Dolayısıyla bizden başka bir düşman olmayacağı gibi, bizim ülkemizden başka saldırılara hedef olabilecek bir ülkede söz konusu değildir. Bize karşı saldırıya geçtikleri vakit, sizin üzerinizden geçip ve geçtikleri güzergâhlarda yer alan sizler değil misiniz? Bu durumda sizler iki seçenikle karşı karşıyasınız; ya onları hizmetçinin efendisini, dostun dostunu karşıladığı gibi karşıyorsunuz ve böylece hanenizi onlara açarsınız ya da bunu yapmayıp onlara karşı kalelerinize sığınarak onlardan korunmuş olursunuz. Şayet niyet onlara hizmet ve onları karşılamaksa, sizlerden daha önce nice toplumlar bunu yaparak nankörlerden olmuşlardı.

Daha dün hilafet iddiasında bulunan Abbasi Halifesi'nin büyük yeminlerine ve verdiği önemli güvencelere rağmen Selçuklulara karşı yumuşak davranan ve onlara hizmet etmek isteyen el-Melikü'r-Rahim lakaplı Ebu Kâlicar'ın oğlunun başına neler geldiği herkesin malumudur.³⁴⁷

Melikü'r-Rahim, Selçukluların karargâhlarına girdiği gibi kendisini onların tuzağında bulmuştu; bilindiği kadarıyla Merhum Melikü'r-Rahim'le ilgili ne dine, ne

---

³⁴⁷ Abdurrahman Yusuf, II, s. 34-35.

verilen sözlere, ne de arabulucu olan halifenin örfüne riayet edilmişti. Allah kurtarsın, Melikü'r-Rahim'in bu gün ne başına geçireceği bir fesi ne de uzanacağı bir keçesi kalmıştı. Melikü'r-Rahim'in elinde onu hayatta tutacak azıcık bir azığından başka bir şeyi kalmamıştı. Hal bu iken zenginliklere, hazinelere, kalelere -ki bu kaleler en önemli kalelerdir- ve ahaliyle mamur şehirlere sahip olanların durumu ne olacak. Bu birinci seçenek bundan ibarettir.

Şayet niyet onlardan korumak olan ikinci seçenek ise, zaten Allah, onları savaşlarda darmadağın eder ve onlar Allah'ın haklarında; "Yapmış oldukları her şeyin önüne geçtik ve böylece onu savrulmuş olan toz zerreciklerine kılıverdik," dediği kimselerin durumuna dönüşürler. Mademki işin gidişatı buraya varacak, o zaman sırtınızı dönmeden bu zorunlu durumu niye kabullenmiyorsunuz? Böylece şairin dediği gibi olursunuz:

İşin sonunu görünce, en son yapması gerekeni önceledi.

Yeryüzünde sizi destekleyen büyük ve geniş kitleler size yoldaş, tüm güçler sizinle beraber ve büyük bir kalkan olan Alevi Devleti arkanızda olduğu halde, neden bu fırsatı değerlendirmiyorsunuz?

Fırsatı kolla, çoğu zaman o fırsatı kaçırdıktan sonra onu aramaktan bıcarsın.

Bu, akli olan herkesin bilebildiği bir durumdur. Senin yönün hiçbir batıl örtünün örtmediği akla doğru olsun. Bizler ise, Allah'ın şu sözüne dayanarak: "Ant olsun ki Zikir'den sonra Zebur'da da yeryüzüne Salih olan kullarım varis olacak diye yazmıştık." şuna inanıyoruz; bizim zalimlerin ülkelerini ele geçirmemiz onların bizim ülkemizi ele geçirmelerinde daha yakındır. Dedesi Muhammed (a.s.v.) olan, Babası Ali (r.a.) olan, ülkesi adalet ve güvenlik bahçesi olan, haramlardan büsbütün sakıman ve sadakalarını büyük-küçük herkese veren kimsenin Salihlerin özeliğini hak eden bir başkasını düşünemiyorum.

Manzara bu olduğuna göre, Allah'ın vaat etmiş olduklarının gerçekleşmeme ihtimali söz konusu değildir. Bu; Allah'a güvenme, sözüne inanma, vaat ve tehditleri konusunda kuşku duymama seçeneğidir. Bizim görüşümüze göre; bütün övgüleri hak

eden ve eksiklilerden münezzehten olan yüce Allah'ın takdir ettiği, Ebu'l-Hâris ve arkadaşlarının o yüce davasına icabet ederek maddi-manevi, sınırsız sayıda asker ve binek konusunda onlara her türlü desteği vermektir. Allah korusun! Şayet Ebu'l-Hâris'e bir baskı yapılır ve bir kötülükle karşı karşıya kalırsa, Alevi devleti hazinelerini ve atalarının (a.s.v.) hazinelerini açmaya muktedirdir. Ortaya koyulacak olan bu lojistik destek sayesinde mızraklarıyla sahraları ormana çevirecek ve bulutlardan yağmur damlarcasına kılıçlardan kan yağdıracak süvari ve piyade birlikler oluşturabilecektir. Üstada tavsiyem, ona hatırlattıklarına basiret gözüyle bakması ve durumu gerektiği gibi ele almasıdır. Şayet üstat, benim söylediklerimden dışarı çıktığımı ya da söylediklerimden herhangi birisinin yarısından bile vazgeçtiğimi biliyorsa o zaman konuyla ilgili beni tekzip etsin. Şayet ikinci seçenek söz konusu olacak olursa ilk olarak ki ondan Allah'a yaklaşılarak vacip olan Müslümanların barışı olur, ikinci yararı arkadaşının yararına olur, üçüncüsü de yararı devlete olur.³⁴⁸

6.10. KÂDİ EBU'L-HASAN EL-ÂMİD'İN MİSİR'A GİTMESİ

Kâdı Ebu'l-Hasan, Meyyâfarikîn'in ileri gelen ailelerden büyük bir ailenin çocuğudur. Kâdı, 455/1064'te Meyyâfarikîn'deki görevinden uzaklaştırılınca Mısır'a gitmiş ve orada kalmıştı. Büyük bir servet ve mülke sahip olan Kâdı, keline özgüveni olan değerli bir insandı. Kâdı Ebu'l-Hasan ile İbn Cerî arasındaki düşmanlığından dolayı Mısır'a gitmiş ve İbn Cerî ölmeyinceye kadar Meyyâfarikîn'e dönmemişti. Onun ölümünden sonra Meyyâfarikîn'e dönmüş ve tekrar Kâdı olmuştu. Kâdı Ebu'l-Hasan, akıllı, ileri görüşlü ve politik bir insandı.³⁴⁹

Kaynaklar belirtmemiş olsa da Besasirî'nin isyancı birliklerine katılmak üzere Diyarbekir Emiri tarafından yollanmış olan destek birliklerine ilişkin ve Kürtlerin bu isyanı desteğiyle ilgili emareler bulunmaktadır. Fatımîlerin devlet temsilcisi eş-Şirâzî'ye göre; Mervânî Emiri Nasruddevle, Besasirî'yle temas kurmuştu. Buna karşın Ebu Bekr b. Abdullah'ın kaleme almış olduğu Abbasi Hanedanı tarihinde, Emir Nasruddevle'den başka Musul'la Mısır arasındaki bütün emirlerin Besasirî'ye destek verdiğini iddia

---

³⁴⁸ eş-Şirâzî, s. 147-50; Abdurrakib Yusuf, II, s. 35-36.

³⁴⁹ İbnü'l-Ezrak, s. 182.

edilmektedir. Diyarbekir dışında Diyar-Rabia ve Suriye'nin her köşesinde Fatımîlerin ezanı okunmuş, Abbasilerin siyah sancağı yerine Fatımîlerin beyaz sancağı dalgalanmış ve camilerdeki minberler mihrapların solundan alınıp sağına yerleştirmişti. Bu tarihçi, iddiasını aslında bilinen bir gerçekle ispat etmeye çalışmıştı. Mervânîlerin Fatımîlerin hükümranlığını resmen hiçbir zaman tanımamışlardır. Ne var ki bu durum yine de onların Besasirî'ye yardım etmemiş oldukları anlamına gelmemektedir.³⁵⁰ Görüldüğü gibi Ripper burada Mervânîlerin Fatımîlerin hükümranlığını hiçbir zaman resmen kabul etmediklerinden bahsetmektedir. Oysa aynı yazar yukarıda Mervânî Emiri Ebu Ali'nin Mısır'a gittiğini Halep ve etrafındaki yerlerin idaresini Fatımîler tarafında kendisine verildiğine dair bazı tarihçilerin öne sürdüğü tezlerinin bir raslantı olmadığını söyleyerek bir çelişki içine düşmüştür.

6.11. DİYARBEKİR-MISIR ARASINDA SOSYAL KÜLTÜREL VE İKTİSADİ İLİŞKİLER

Nasruddevle, bazı aşçıları oradaki yemek sanatını öğrenmeleri için Mısır'a göndermişti; onların seyahat ve eğitimleri için hiçbir masraftan kaçınmamıştı.³⁵¹ Dostiki-Abbasi arasındaki ilişkilere benzer bir ilişki, Dostiki-Fatımî devletiyle de kurulmuştu. Bu ilişkiler siyasi, ekonomi ve kültürel ilişkilerdi. Mervânî Devleti, özellikle Vezir Ebu'l- Kasım el-Mağribî'nin vasıtasıyla Fatımîlerin idari kurumlarından etkilenmiştir. Dostiki Emiri Nasruddevle, aşçılardan oluşan heyeti orta Kürdistan'dan yemek sanatını öğrenmeleri için Mısır'a göndermesi, iki ülke arasındaki kültürel ilişkinin canlı bir örneğinin dışından hiçbir şey değildir. Ayrıca Tinnîs ile Dimyat'a üretilen mükemmel Mısır kumaşından örnekler her yıl Dostiki ülkesine ulaştırılıyordu.³⁵²

---

³⁵⁰ Ripper, 98-99.

³⁵¹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 356; M.Emin Zeki, s. 503; Ripper, s. 180-81.

³⁵² Abdurrahman Yusuf, II, s. 40.

YEDİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

Selçuklular, siyasi stratejileri gereği batıya doğru ilerleyip Anadolu'yu Bizanslılardan almayı düşündükleri için Cezire Bölgesi'nde her yönüyle güçlü olan Mervânî Emirliği'ni istemiyordu. Bu politik konsept çerçevesinde önce Oğuzlar'ın eliyle zora sokmuş ve onları yıkmışlardı. Mervânîlerin, Büyük Selçuklulardan Tuğrul Bey, (1040-63) Alparslan (1063-72) ve Melikşah (1072-92) ile Suriye Selçuklularından Tutuşla (1071-95) ilişki içinde olduklarını görüyoruz. Mervânî Emirliğinin Selçuklularla ilişkileri, siyasi-askeri nedenlerden genellikle gerginlik içerisinde geçmiştir. Bu gerginlik siyasetinin ilk somut örneği Tuğrul Bey'in Oğuzları Mervânîlerin topraklarına göndermesiyle başladığını gözlemlemekteyiz.

7.1. NASRUDDEVLE DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

7.1.1. Oğuzların Mervânî Topraklarında Görünmesi ve Saldırıları

Bazı tarihçiler Mervânî-Selçuklu arasındaki ilişkiyi Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in 434/1043 yılında 10,000 kişilik bir Türkmen gücünü Diyarbekir bölgesine göndermesiyle başladığını iddia etmektedir.

Selçuklu sultan Tuğrul Bey; 434/1043 yılında Oğuzlardan Boğa ve Anasioğlu adındaki kişilerin komutalarında 10,000 kişiden oluşan bir süvari birliğini hazırlayarak Diyarbekir bölgesi üzerine göndermişti. Türkmenlerin liderleri olan bu iki emire adı geçen ülkeyi de onlara ikta olarak vermişti. Bunlar askerleriyle birlikte Mervânîlerin ülkesine ulaşmış ve Meyyâfarikîn'i ablukaya alarak saldırı ve yağmalaya başlamıştı. Şehrin kapıları günlerce kapanmış ve taraflar arasındaki görüşmeler uzamıştı.

Mervânîler adı geçen Türkmen liderlerine, dönmek koşuluyla 50,000 kadar Dinar vermeyi teklif etmiş, ancak onlar bunu kabul etmemişlerdi. Bir gece bunlar içki içip sarhoş olmuşlardı, birbirlerine küfürleşmeye ve tartışmaya başlamışlardı. Sonunda her biri diğerine bıçaklarla saldırarak rakibini öldürmüştü. Bu nedenle Oğuz askerleri arasında büyük bir çalkantı başlamıştı. Mervânî Emiri Nasruddevle bunu duyunca, bu olayı doğrulamak için bir adamını göndermişti. Adam gelip olan bitenler hakkında Emir'i bilgilendirmişti. Bunun üzerine Emir, askerlerini alıp onların üzerine saldırıya geçmiş ve daha önce yağmaladıkları malları da ellerinde almıştı. Emir, birçoğunu öldürmüş ve kalanları da esir almıştı. Malları ile beraberlerinde bulunan her şeye el koymuştu. Böylece Allah kendisini onların şerrinden korumuştur. Nasruddevle emirlik dönemi boyunca, ölünceye kadar bunların dışında kimsenin saldırılarına maruz kalmamıştır. Allah Nasruddevle'yi onların kötülüklerinden korumuştur. Bu, Türklerin bu memlekete ilk kez ortaya çıktıkları bir olaydır, daha önce hiç kimse yüzlerini dahi görmemişti.³⁵³ Oğuz Türkmenleri, Nasruddevle'nin olğu Süleyman'nın tuzağına düşerek pek çoğu çoluk çocuk demeden öldürülmüşlerdi. Buna rağmen kısa bir süre içerisinde toparlanıp Mervânîleri haraç vermeye zorlayarak barış yapmışlardı.³⁵⁴ Tuğrul Bey'in Türkmenlerden oluşan bazı öncü birlikleri 1042-45 yılları arasında Diyarbekir bölgesine şiddetli saldırıda bulunmuşlardı; Nasruddevle, Tuğrul Bey'in hâkimiyetini ve onlarla barış yaptıktan sonra burayı terk edip Bizans ülkesine saldırıda bulunmuşlardı. Tuğrul Bey, bu Türkmenlerin bazı liderlerine Diyarbekir bölgesinde yerleşme emri verince onlara da Nasruddevle'nin izniyle Âmid'te muhafızlar yerleşmişlerdi. Ancak daha sonra 1047 yılında yine Nasruddevle'nin izniyle Büveyhîlerden Emir Ebu Kalicar Fenahusrev'in askeri güçleri Âmid'e gelerek bunların bir kısmını öldürmüş ve geri kalanları da esir etmişti.³⁵⁵

Bir Türkmen grubu, üzerlerine gelmekte olan Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal'den 433/1042 yılında el-Cibal ülkesinden çıkıp Azerbeycana yönelmişlerdi. Oradan yola devam ederek Mervânî topraklarına girmiş ve iki yıl boyunca talanlarına

---

³⁵³ İbnü'l-Ezrak, s. 160-61; Bu olayla ilgili verilen tarih 434 olup daha sonra bir hata yapılmıştır. Amedroz, 137; Abdurrahman Yusuf, II, s. 49; Ripper, s. 384.

³⁵⁴ Erdoğan Merçil ve Diğerleri, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi** bsy., Çağ Yayınları, İstanbul 1992, VII, s. 107.

³⁵⁵ Yinanç, "Diyarbekir", III, 611-12.

maruz kalacak olan Ceziret İbnü'l- Ömer'e gelmişlerdi. Göçebe Türkmen Mansur b. Oğuzoğlu liderliğindeki grubu Ceziret İbnü'l-Ömer kentinin doğusunda kalırken, diğer bölümü Boğa ve Anasioğlu liderliğinde Diyarbakir içlerine doğru gitmişlerdir.³⁵⁶

7.1.2. Nasruddevle'nin Tuğrul Bey'e Protesto Mektubu

Türkmenlerin Mervânî ülkesinde kalmalarının uzamasından ve yaptıkları cerimeden dolayı Nasruddevle b. Mervân, Tuğrul Bey'e mektup göndererek onlardan şikâyetçi olmuştu. Tuğrul Bey, Nasruddevle'ye gönderdiği mektubta şunu söylemiştir: “Duyduğum kadarıyla kölelerimiz ülkene gelmiş ve sen onlara mal verip cömerçe ikramda bulunmuşsun, oysa sınırdaki olan sensin ve din düşmanlarına karşı asıl sana yardım edilmesi lazım.”³⁵⁷

Türk devlet telâkkileri ve göçebe feodalizmi bilmeyen İslam hükümdarları ve tarihçileri, ilk zamanlarda istila ve yağmaların sorumluluğunu Tuğrul Bey'e yüklemekle haksızlık yaptıklarının görüşündedir. Zira Diyarbakir Mervânî Emiri Nasruddevle, 1011-1013 yılları arasında Oğuz akınları karşısında Tuğrul Bey'e şikâyet ettiği zaman Selçuklu sultan'ı ona şu cevabı göndermişti: “Kullarımın memleketine geldiğini haberi aldım. Sen bir hudut emirisin; onlara mal verip kâfirlere (Bizanslılara) karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni beldeleridir.” Sultan, bu cevabi mektubla hem bu asi ırkdaşlarını uzaktan korumak istemiş, hem de yerli Müslüman halkını düşünmüş ve Anadolu'nun fethini de gerekli olduğunu belirtmişti.³⁵⁸

Gerek Diyarbakir Emiri Nasruddevle gerekse Bağdat'a hüküm süren Büveyhî Hükümdarı Celaluddevle, Tuğrul Bey'e yazmış oldukları mektuplarda Türkmenlerin yol açmış olduğu tahribattan yakınmışlardı. Tuğrul Bey, Nasruddevle'ye yazdığı cevabi mektubunda serzenişte bulunmuştu. Mervânî Emiri, Sultan'ın hizmetinde olan Türkmenleri parayla satın almaya çalışmıştır; oysa Bizans topraklarına sınır bir kentin hâkimi olarak ondan beklenen, din düşmanlarına karşı kendisiyle ortak hareket

---

³⁵⁶ İbnü'l-Esir, VIII, s. 179-80; M. Emin Zeki, s. 496-97; Ripper, s. 383-84; Turan, s. 120; Tufantoz, s. 91-92.

³⁵⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 182; M. Emin Zeki, **İmâre**, s. 116; Abdurrakib Yusuf, II, s. 49; Tufantoz, s. 93; Çelik, agt., s. 183; Bowen, “Nasruddevle” s. 120.

³⁵⁸ Turan, s. 113; Merçil ve Diğerleri, 7, s. 107.

etmesidir. Bu sözlerin arkasında, bir suçlama da yatıyor gibidir. Emir, Türkmenlere karşı izlediği politikayla Sultan Tuğrul'un emrindeki atlı birliklerin Hristiyan Anadolu'ya girişlerini engellemiş, böylece deyim yerindeyse Bizans'ın ekmeğine yağ sürmüştür. Neticede Nasruddevle bazı tavizler vermiş olmalıdır, zira Tuğrul Bey Türkmenleri ülkesinden çıkaracağına dair söz vermişti. Mervânîler bu konuda daha ziyade diplomatik yeteneklerine güvenmeyi tercih etmişti.³⁵⁹ Nasruddevle'nin saltanat devri, Selçukluların tam bir karanlık içinde İran ve Irak İmparatorluğuna yükselişine rastlamıştı. Selçuklularla ilk münâsebeti 435/1043-44'te Oğuzların Diyarbekir'i istilası sırasında Tuğrul Bey'e bir protesto mektubu yazmasıyla başladı. Tuğrul Bey, elinde pek imkân olmamakla beraber, yağmacıların tenkiline girişmişti.³⁶⁰ Bölgenin İslâm hükümdarları ve hattâ o devrin tarih yazarları, bu gücü bir istilâ ve yağma olarak nitelendirmekte ve Tuğrul Bey'i mesul tutmakta idiler. Diyarbekir ve Mervânî Emiri Nasruddevle (1011-1061), şikâyet edenler arasında bulunurdu.³⁶¹

7.1.3. Mervânîlerin Selçuklu Tabiiyetine Girmesi

Tuğrul Bey, 441/1049-50 yılında Melik Nasruddevle'den Cuma hutbelerini kendi adıyla okutmayı ve bunu memleketin her tarafına yaymayı istemişti, Nasruddevle de onun bu isteğine olumlu cevap vermiş ve bu talebin yerine getirilmesi için emir vermişti.³⁶² Tuğrul Bey, Diyarbekir Emiri'nden Cuma hutbesini kendi adına okutmasını istemişti. Emir biat ederek kabul etmişti. İbnü'l-Esir göre 441/1049-50, Bar Hebraeus göre 442/1050-51 yılında olmuş.³⁶³ Nasruddevle, Sekiz yıl sonra Tuğrul Bey'in dediklerini yerine getirerek onun tabiliğini tanımış ve tabilik 446/1055-56'da yenilenmişti.³⁶⁴ Bölece Mervânoğullarının bu tarihe kadar şeklen bağlı kaldıkları Şîi Büveyhoğullarının tâbiyetinden de çıkmış oldular. Irak Oğuzları'nın Diyarbekir'i yağmalamaları sırasında, onlara karşı Tuğrul Bey'in manevi desteğini elde etmiş olan Nasruddevle, kendisi gibi Sünni bir Müslüman olan Selçuklu Sultan'ın metbûluğuna

---

³⁵⁹ Ripper, s. 386-87.

³⁶⁰ Bowen, "Nasrüddevle" s. 120.

³⁶¹ Erdoğan Merçil ve Diğerleri, s. 107.

³⁶² İbnü'l-Esir, VIII, s. 289; M. Emin Zeki, s. 499-500; ay., **İmâre**, s.118. Abdurakib Yusuf, II, s. 49; Çevik, agt., s. 186.

³⁶³ Ripper, s. 198. 235.

³⁶⁴ Bowen, "Nasrüddevle" s. 120.

tanımakla, dini yapısına uygun bir yönetimin de içinde yer almış oluyordu. Tuğrul Bey ise, Nasruddevle'nin tâbiyetine girmesiyle, orduları tarafında yürütölmekte olan Anadolu'daki Bizans gazalarına karşı, Rumlara ve Ermenilere sınır olan bu Sünni Emirliğin desteğinden faydalanmak istemiş olmalıdır.³⁶⁵

Sultan Tuğrul Bey, 442/1048 yılında Mervânoğlu'na bir elçi göndererek kendisine tabi olmasını ve tebaaları arasına girmesini istemişti. Mervânoğlu; elçiyi ağırılarak en kaliteli otuz balye kumaş, beş yüz dinar, çadırlar içinde kullanılan perde ve askılar, çeşitli mallarla yüklü on katır, bir arap atı, Bizans'ın kurtuluşu için vermiş olduğu otuz bin dinarlığı kabul etmeyerek iade etmediğı bir asilzadeyi hediye etmişti. Tuğrul Bey, bu hediyeleri almış olduğundan sevinmiş ve Mervânoğlu'yla barış yapmıştı.³⁶⁶

7.1.4. Nasruddevle'nin Liparit'in Serbest Bırakılması İçin Tuğrul Bey Nezdinde Arabulucu Olması

Bizans İmparatoru, 1049'da Tuğrul Bey'e mektup ile çok sayıda değerli hediye göndermiş ve mektubunda onunla barışmak istediğini belirtmişti. Tuğrul Bey, olumlu cevap verince İmparator, İbn Mervân'a (Nasruddevle'ye) mektup göndererek ileride adı geçecek olan Melik Ebhaz'ın salıverilmesi için, Selçuklu Sultan'ı nezdinde girişimlerde bulunmasını istemişti. Bunun üzerine Nasruddevle, bu amaçla Şeyhü'l-İslâm Ebu Abdullah b. Mervân'ı Sultan Tuğrul Bey'e elçi olarak göndermiş ve Abhaz Kral'ı fidye alınmadan serbest bırakılmıştı. Bu barış, Selçuklu-Bizans imparatorluğu için çok anlamlı olmuştu. Ahbazyâ Kral'nın fidye alınmadan serbest bırakılmasına karşılık olarak, İmparator da çok sayıda hediyeyi Sultan'a göndermiş ve Konstantiniye'deki cami'yi onarmıştı. Bu camide tekrar namaz kılınmaya başlanmış ve hutbeler de Tuğrul Bey'in adına okunmaya başlanmıştı.³⁶⁷ Bunlara ek olarak Bizans İmparatoru, ibadetleri idare edecek imamları atamış ve onlara maaş bağlanmıştı. İmparator; Tuğrul Bey'e bin balye ipek kumaş, diğere kumaşlardan beş yüz çeşit, beş yüz at, üç yüz Mısır eşeğı, bin

---

³⁶⁵ Tufantoz, s. 96.

³⁶⁶ Abû'l-Farac, I, s. 304.

³⁶⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 289; Amedroz, s. 141; Abdurrekib Yusuf, II, s. 21. 47. 49; Bowen, "Nasrüddevle" s.120; Tufantoz, s. 97; Çevik, agt., s. 186-87.

merkep büyüklüğünden keçiler göndermişti.³⁶⁸ Bizans İmparatoru, kendisine tabi olan Mervânî Emiri Nasruddevle'nin arabuluculuğuyla Selçuklarla anlaşma girişiminde bulunmuştu.³⁶⁹

Gözlemlediğimiz kadarıyla M. Emin Zeki bu olayı, kelime oyunlarına başvurarak çarpıtmış olduğu kanısı bizlerden uyandırmıştır. Zeki, bu olayı şu şekilde aktarmış: Böylece Nasruddevle daha da değer kazanmış ve Bizans İmparatoru tarafından değerli hediyelerle taltif edilmişti. Ayrıca İmparator, Nasruddevle'yi daha da memnun etmek için İstanbul Camisi'nin tamamıyla açılmasını ve yeniden tamir edilmesini emretmişti.³⁷⁰

Konstatinos Monomachosın, bir yandan esir Gürcü Prens Liparit'in serbest bırakılması karşılığında fidye olarak sadece otuz bin dinar önermişti. Öteyandan İmparator, tutuklu bulunan kişinin serbest bırakılması karşılığında teşekkür olarak Konstantinopolis'teki camiyi onarmış ve Sultan'a da elçisi Georgios Drosos vasıtasıyla iki yüz bin dinar ve değerli hediyeler yollamıştı.³⁷¹ , İmparator, daha önce Bizans'a tabi olan şimdi ise Sultan'a bağlı olan Diyarbekir Mervânî Emir'i Nasruddevle'nin arabuluculuğuyla barış girişiminde bulunmuştu.³⁷²

Nasruddevle, 441/1049 yılında Ebu Abdullah b. Mervân adlı bir elçisini Melik Ebhaz'ın (Kârit'i) serbest bırakılması için Tuğrul Bey nezdinde arabulucu olarak göndermişti. Karit, İbrahim Yinal'in Kafkasya üzerine yapmış olduğu savaşların birinde esir düşmüştü. Tuğrul, Nasruddevle'nin hatırı ve dostluğundan dolayı, Bizans'tan hiçbir şey almadan onu serbest bırakmıştı. Belki de bununla Nasruddevle'ye kendisine katılmasını sağlamak ve onu korumasına almak için kapı aralamaya çalışmıştı. Zaten Tuğrul, amacına ulaşmıştı. Çünkü aynı yıl içerisinde Nasruddevle ona bağlılığını ilan etmişti. Bunun ilk göstergesi olarak Nasruddevle, ülkesinde Tuğrul adına hutbe okutmuştu. Sulçukluların nüfuz alanı Nasruddevle'nin ülkesinden uzak olduğu halde,

---

³⁶⁸ Abû'l-Farac, 1, s. 304-05;

³⁶⁹ Merçil ve Diğerleri, 7, s. 109.

³⁷⁰ M. Emin Zeki, s. 500; ay., **İmâre**, s. 118-19.

³⁷¹ Ripper, s. 199.

³⁷² Turan, s. 123-24. Bkz.

onların bu nüfuzu Zagros'un yarısını geçmemiş; Güney Kürdistan, Irak ve Azerbeycan'a ulaşmamışken, Dostıki Devletinin tarihindeki bu dönüm noktasını ve Selçuklularla olan ilişkilerini önemsedğim halde, Nasruddevle'yi buna iten sebepler bizim açımızdan bir bilinmezliktir.³⁷³

7.1.5. Nasruddevle'nin Tuğrul Bey'in Malazgirt Kuşatmasında Yardımı

Tuğrul Bey, Ermenistan'a doğru yol alırken ve amacı Malazgirt kentini almaktı. Malazgirt, o sıralarda Bizanslılara ait olan bir kentti. Tuğrul Bey, kenti ablukaya almış ve giriş çıkışı kontrol altına almıştı. Kentin etrafında bulunan yerleşim birimlerine ait olan bütün malları zorla almış ve oraları yıkıp yakmıştı. Malazgirt'in aşılması zor olan bir kalesi vardı. Diyarbekir sahibi Nasruddevle b. Mervân, Tuğrul Bey'e bu kuşatma esnasında askeri destek ile çok sayıda hediye göndermişti.³⁷⁴

7.1.6. Tuğrul Bey'in Nasruddevle'den Musık'ın Serbest Bırakılması İçin Şafaatçi Olması

Ceziret İbnü'l-Ömer'de vali olarak görev yapan Nasruddevle'nin oğlu Süleyman, daha önce aralarında ihtilaf bulunan Buhti Aşireti Lideri Kürt Musık'ı Finik kalesinde ikamet eden ve Beşnevî Kürtleri Aşiretine mensup olan Ebu Tahir'in kızıyla evlendirecekti. Ebu Tahir'in annesi, Mervânî Nasruddevle'nin kız kardeşiydi. Bunun üzerine Musık, akraba olmalarına güvenerek Mervânîli Süleyman'ın yanına gitmişti. Ancak Süleyman onu tutuklatmıştı. Tuğrul Bey bölgeye geldiğinden Musık'ın lehine tavır alsa da onun çoktan öldüğünü öğrenmişti.³⁷⁵ Irak'taki herkes Tuğrul Bey'in askerlerinden zarar görmüş ve askerler çevreye her türlü kötülük de yapmışlardı. O, askerleriyle birlikte Musul ile Diyarbekir dolaylarına gitmiş ve orada bulunanlar ona itaat etmişlerdi.³⁷⁶ Tuğrul Bey buralara ulaşınca, Nasruddevle'ye mektup göndermiş;

---

³⁷³ Abdurrahkib Yusuf, II, s.49.

³⁷⁴ İbnü'l-Esir, VIII, 316. M. Emin Zeki, s. 500. ay., **İmâre**, s. 119. Turan, s. 130. Merçil ve Diğerleri, s. 110. Kafesoğlu, "Selçuklular" s. 366; Ripper, 446/1054-55 yılında olmuş, s. 235; Çevik, agt., s. 187.

³⁷⁵ Ripper, s. 228-29.

³⁷⁶ Zehebi, **İslam Tarihi**, XXX, s. 26.

mektubundan Musık için sefaatçı olmuştu. Ancak Tuğrul Bey'e ölüm haberi ulaşmıştı.³⁷⁷

7.1.7. Nasruddevle'nin Besâsirî İsyanında Tuğrul Bey'e Bağlılığı

Besasirî'nin 448/1056 yılında isyan sırasında, Nasruddevle gerçekten de Sultan'a bağlılığın bir göstergesi olarak ona çeşitli hediyeler göndermişti. Bu hediyeler arasında paha biçilmez kıyafetler, atlar, üç tekne ve başka pek çok şey bulunuyordu.³⁷⁸ Mervânîlerin gerek bu isyanda gerekse sonraki dönemlerde ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda pasif bir tavır takınmaları, onları Cizre'de Selçuklular tarafından yok edilecek ilk emirlik olmaktan koruyamayacaktı.³⁷⁹ Nasruddevle, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e çok sayıda değerli hediye göndererek bağlılığını göstermişti; ona göndermiş olduğu hediyelerden biri, Deylemli Emir'den satın aldığı baha biçilmaz yakut olmuştu.³⁸⁰

7.1.8. Bedevi Reislerinin Nasruddevle İçin Tuğrul Bey Nezdinde Arabulucu Olması

Tuğrul Bey Musul'u aldıktan sonra askerlerine Diyarbekir'i de talan etmeleri için izin vermek niyetindeydi. Ancak saf değiştirip Sultan'a katılan Bedevi liderleri Mervânî Emiri lehine aracılık yapmışlardı. Nasruddevle tıpkı kendileri gibi aynı hataya düşmüştü; Sultan onu da affetmeliydi. Tuğrul Bey, Bedevi Araplardan oluşan bir elçilik heyetini Emir'in gerçekten kimin tarafında olduğunu açıkça öğrenmeleri için Diyarbekir'e göndermeyi kabul etmişti.³⁸¹

7.1.9. Nasruddevle'nin Tuğrul Bey'in Elçilerini Ahkoyması

Tuğrul Bey, Bağdat'a girdikten sonra Ebu'l-Fadl Nasr b. İsmail el-Alevi'yi diplomatik bir ziyaret için Konstantinopolis'e göndermişti. Bağdat'ın dönüş yolunda, Nasır'a İmparator'un görevlendirdiği ve yanında Sultan için seçilmiş çok sayıda hediye

---

³⁷⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 321; M. Emin Zeki, 501; ay., **İmâre**, s. 120.

³⁷⁸ Sibte İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 7; Ripper, s. 108; Tufantoz, "Nasruddevle" XXXII, s. 426.

³⁷⁹ Ripper, s. 99.

³⁸⁰ Şerefhan, s. 110.

³⁸¹ Sibte İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 20; Ripper, s. 99, 101.

götüren bir kişi refakat ediyordu. Diyarbekirden geçerken onları Nasruddevle karşılamış, el-Cezire bölgesinde yapacakları yolculuğun ortalıktaki Bedevi Araplar nedeniyle fazla riskli olduğunu söyleyip kendilerinin misafiri olmaları için hayli ısrar etmişti. Sonrasında Basasirî ve Arap müttelikleri Kureyş ile Dubeys de Nasr'dan yardım istemiş, o da bu isteği karşılıksız bırakmamıştı. Bu koşullar altında Kürt Emir, savaşı hangi tarafın kazanacağı belli olana kadar elçileri yanında tutmak zorunda kalmıştı. Basasiri ve beraberindekiler zafere ulaşınca Nasruddevle, diplomatların yanında bulunan değerli mallara el koymuştu. Nasır el-Alevi, bu durumu sultana bildirmişti. Bu bağlamda ilginç olan, Fatımî Halifesi'nin görevlendirdiği propagandist eş-Sirazi'nin aktarmış olduklarıdır; onunun vermiş olduğu rapora göre, Selçuklu-Bizans arasındaki görüşmenin asıl hedefi, Mısır'a karşı bir ittifak sağlamaktır. Elçilerden oluşan bir heyet, Selçukluların Anadolu'ya saldırmasını engellemek üzere görüşmeler yapmak için Konstantinopolis'ten yola çıkarken esasen Sultan da Basasirî olayı nedeniyle Bizans'la barış yapmayı daha uygun buluyordu. Tuğrul Bey, o zamanlarda tüm dikkatlerini Kahire'den yayılmaktan olan tehdiye yoğunlaştırmak zorunda kalmıştı. Bu sırada Nasruddevle, gönülsüz misafirlerini yollarına devam etmesini sağlamış, hatta onlarla birlikte Tuğrul Bey'e iletmek üzere ipek brokar'dan beş yüz halı, atlar ve bunlardan başka birçok hediye göndermişti. Fakat Tuğrul Bey, Nasruddevle'nin hediyelerini kabul etmeyerek Mervânî kenti Cizre'yi kuşatmıştı.³⁸² Mervânoğlu, Sultan'ın eşine birçok hediyeler gönderip ondan Sultan'dan kendisine bir zarar gelmemesini için yardım istemişti ve ona "Ben memleketimin elimden alınması endişesiyle Basasirî'ye yardım ettim. Elçileri alıkoymam onlara şefkatimden dolayı idi. Ben yetmiş yaşını doldurmuş bir ihtiyar adamım" diye bir mesaj göndermişti.³⁸³

7.1.10. Tuğrul Bey'in Mervânî Kenti Cizre'yi Ablukaya Alması

Tuğrul Bey, Mervânîler ait Ceziret İbn Ömer'i kuşatmaya başladı. Kent sakinleri, kendilerine kıymaması için Sultan'a para teklif etmişlerdi. Teklifi kabul eden Sultan, ordusuyla birlikte Meyyâfarikîn'e doğru yol alırken Nasruddevle oradan ayrılıp Âmid'e gitmişti. Türkmenler Meyyâfarikîn'e girmiş; ne var ne yok her şeyi

---

³⁸² Ripper, s. 99-101; Çevik, agt., s. 188; Tufantoz, s. 100-01.

³⁸³ Sibte İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 21.

yağmalamış, insanları öldürmüş, kadınları esir almışlardı. Aralarından yirmiye yakın asker, Cezire civarında bulunan “Kamul Manastır’ına” (Ekmun Manastır’ı) çıkıp orada bulunan 400 keşişin 120’sini öldürmüş, kalanları altın ve gümüş karşılığında serbest bırakmışlardı. Sonunda Diyarbekir Emiri, Sultan’ın kardeşi olan İbrahim Yinal’dan arabuluculuk yapmasını istemiş, o da bunu kabul etmişti.³⁸⁴

Tuğrul Bey, İbn Mervân’a ait olan Diyarbekir’e gitmiş ve İbn Mervân, ona her gün hediyeler ile tuz göndermişti. Bu sırada Sultan, İbn Mervân’a ait olan Ceziret İbn Ömer’in kentine gitmiş ve orayı ablukaya almıştı. İbn Mervân, onun ihtiyaç duyduğu kadar cömertçe bir mal göndermişti. Bununla birlikte onun Müslümanların sınırlarını korumaya verdiği önemini ve din düşmanlarına karşı verdiği savunmayı da ona anımsatmıştı. Sultanın Cezire ablukası sırasında bazı askerler, “Umr-Akmun’a” (Ekmen Manastır’ı) gitmiş ve orada bulunan 400 rahipten 120’sini öldürmüşlerdi, diğerleri altın ile gümüş paralar vererek kendilerini kurtarmıştı.³⁸⁵ Selçuklu sultanı 448/1056-57’de el-Bessasir’in de içerisinde bulunduğu Şiî reislerin hazırladığı bir tertibi berteraf etmek için Musul’a gittiği zaman Ceziret İbn Ömer’i muhasara ederek, İbn Mervân’ı bir tazminata ödemeye mecbur etmişti.³⁸⁶ Tuğrul Bey, 448 yılında Ceziret İbn Ömer’e yürüdüğü zaman Nasruddevle seksen yaşını geçmişti.³⁸⁷

Nasruddevle, Selçuklu Sultan’ı Tuğrul Bey’i ikna etmek amacıyla özrünü ve onun elinden sağ olarak kurtulmak için elinde bulunan mali ve diplomatik olanakları kullanmıştı. Nasruddevle, ona büyük bir meblağ nakit para ve çeşitli hediyeler göndermişti; ama yine de Nasruddevle, bıçağın kemiğe dayanacağı bir durumla karşılaşma ihtimaline karşın ona karşı çıkma tedbirleri de almıştı. Bu, barışçıl yöntem başarısızlığa uğradığında ya da Selçuklular Orta Kürdistan işgal etmeye karar verdiklerinde devreye sokulacaktı.³⁸⁸

---

³⁸⁴ Sipt İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 22; Ripper, s. 101-02; Çevik, agt., s. 188.

³⁸⁵ İbnü'l-Esir, VIII, s. 334; Tufantoz, s. 101.

³⁸⁶ Bowen, “Nasrüddevle”, s. 120.

³⁸⁷ Zettersteen, “Mervâniler” VII, s. 781.

³⁸⁸ Abdurakib Yusuf, II, s. 51.

Tuğrul Bey, 447/1055 yılında Büveyhîlerin Bağdat'taki hâkimiyetlerine son verince ve bu şekilde doğrudan Irak ile Cezire bölgelerindeki siyasete müdahil olunca Nasruddevle'yle olan ilişkileri bozulmuştu. Çünkü Nasruddevle, Selçukluların ilerlemelerinin aleyhinde olacağı endişesi taşımaktaydı. Bu nedenle 448/1057 yılında Kutalmış komutasındaki Selçuklu ordusunu Sincar yakınında yenilgiye uğratmış olan Fatimîlerle işbirliği içerisinde Türk asıllı Büveyhîlerin komutanı Arslan Besasirî'yi desteklemişti. Tuğrul Bey, 449/1057 yılında Musul'da bulunduğu sırada Nasruddevle'nin bu muhaliflere yardım gönderdiğini duymuş ve Mervânîleri cezalandırmak için Diyâr-ı Bekr bölgesine yürüme kararı almıştı.³⁸⁹ Tuğrul Bey, 1057 yılında Musul'da bulunduğu sıralarada Nasruddevle'nin âsi Arap Emirlerine ve Besasirî'ye yardım ettiğini duyunca Diyarbekir'i tahrip etmek için önemli akıncı güçlerini göndermiş ve Nasruddevle, İbrahim Yinal'ın arabuluculuğuyla kendini Sultan'a affettirebilmişti.³⁹⁰

Sultan Tuğrul Bey; Kardü Adası'na (Cizre=Bakarda) gitmiş, halk teslim olmuş ve ona birçok altın vermişti. Bundan dolayı bu kent yağmalamaktan kurtulmuştu. Oğuzlardan oluşan 20 süvari birlik, 400 Nasturi rahibin yaşamış olduğu "Alhum Manastır'ına" giderek, rahiplerden 120 kişiyi öldürmüş ve hayatta kalanlar ise, 6 altın veya gümüş ölçüğü vererek kendilerini kurtarmıştı. Daha sonra Mervânoğlu, Sultan'a elçi göndemiş olsa da Sultan onları küçümsemişti. Mervânoğlu, 100,000 dinar göndermiş ve bu şekilde Sultan onunla barış yapmıştı.³⁹¹

7.2. NİZAMEDDİN DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

7.2.1. Tuğrul Bey'in Nasruddevle'nin Oğlu Said'e Askeri Yardımı

Nizameddin, babası Nasruddevle'nin ölümü ardından bir müddet istikrarlı bir şekilde hükümdarlık yapmıştı. Daha sonra kardeşi Said, kendisine karşı çıkmış ve araları açılmaya başlamıştı. Bu nedenle Said, Sultan Tuğrul Bey'in yanına gitmiş ve ondan sığınma istemişti. Said, ona durumunu şikâyet etmiş ve o da Said'le birlikte 5000

---

³⁸⁹ Çevik, agt., s. 187-88.

³⁹⁰ Yinanç, "Diyarbakir", III, s. 612.

³⁹¹ Abû'l-Farac, I, s. 310.

atlıdan oluşan büyük bir orduyu bir emir'in komutasında hazırlayarak göndermişti. Bu ordu, sene 455/1064'te ülkeye ulaşmış ve Meyyâfarikîn'in dışında karargâhını kurmuştu. Daha sonra Meyyâfarikîn'e gelerek saldırıya başlamış ve Vezir İbn Cehir onu karşılayarak onunla görüşmüş ve ona şöyle demişti: "Bu ailenin ortadan kaldırılması senin elinden olmasın." Vezir onu korkutmuş ve ona birçok mal ile ikta kararı almış, o da buna razı olmuştu. Nizameddin, Selçuklu Komutanı'na 50,000 dinar vermiş; Emir Said, güzel bir şekilde kardeşinin yanında kalmıştı.³⁹²

Said'in ölüm tarihi Sib'te 455/1063, İbnü'l-Ezrak'ta ise, 464/1071-72 olarak verilmektedir. Bu fark, büyük ihtimalle iki yorumdan birinde Said'den değil de Nasruddevle'nin bir diğer oğlu olan Sad'dan söz edilmesinden kaynaklanmış olabilir. İbnü'l-Ezrak, Sad'dan babasının hükümdarlığı döneminde Âmid Valisi olarak söz etmektedir. Kentin surlarından bulunan bir yazıt Sad'ın 437/1045-46 yılında buranın Valisi olduğunu doğrulamaktadır. Bu bağlamda İranlı seyyah Nasır Hüsrev, 1046 yılının Aralık ayında Âmid'teki yetki sahibinin Nasruddevle'nin oğlu olduğunu belirtirken Sad'dan söz etmiş olmalıdır. Sib'tin raporuna dönecek olursak, burada 455/1063 yılında vefat eden Said'in Âmid'e hükmettiği yazılıdır, İbnü'l-Ezrak ise Said'in 464/1071-72'deki ölümünden kısa bir süre önce Âmid'de iktidarı ele geçirdiğini bildirmiştir. Bu nedenle, Sib'tin tanımladığı kişinin gerçekten Sad olduğundan hareket etmek mümkündür. Öylese Sad, gerek babası Nasruddevle gerekse kardeşi Nizameddin'in iktidarları boyunca 455/1063 yılında vefat edinceye kadar Âmid'te vali olarak kalmıştı. Ancak burada da daha çok iki ayrı kişiden söz ediliyor olması muhtemeldir. Zira İbnü'l-Ezrak, Ebu'l-Hasan'ın neslinin devam etmediği ileri sürerken, Sib't İbni'l-Cevzi, Sad'ın el-Meskûna adında bir oğlu olduğunu belirtmiştir. Sad, babası Nasruddevle 453/1061 yılında ölünce Âmid'te iktidarını kurmaya başlamış olmalıdır. En azından iki yıl sonra, yeni Emir olarak Meyyâfarikîn'de ikamet eden kardeşi Nizameddin'in Âmid'e sahip olmak için Sad'ı zehirlemekten başka çaresi kalmamıştır. Fakat kentlin sakinleri Emir'i yeni hükümdarları olarak kabul etmeyip Sad'ın oğlu el-Meskûna'yı tercih edince el-Meskûna çok genç olduğundan yerine Kadı Ali İbn el-Bağl

---

³⁹² İbnü'l-Ezrak, s. 180-81; Sib't İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 74; Abdurrahkib Yusuf, II, s. 52. Ripper, s. 241; Tufantoz, s.104-05.

vekâlet etmiştir. Bu esnada Hanoğlu komutasındaki bir grup Türkmen de Âmid dolaylarında bulunurdu. Onların desteğini alan Kadı İbn el-Bağl, iktidardaki konumunu güçlendirmişti. Diğer taraftan Nizameddin, reşit olmayan el-Meskuna'nın annesini kendisine para vererek ve evlenme vaadiyle kendi tarafına çekmişti. İkisi, Kadı'nın tutuklaması konusunda anlaşmışlardı. Kadı'nın her zamanki gibi el-Meskuna'nın yanına gittiği bir anda, annesi onu yakalatıp Emir'i olaydan haberdar etmişti. Kent halkı kadının evini yağmalamakla meşgulken Nizameddin, Âmid'e doğru harekete geçmişti. Türkmen lideri bunu duyunca geri çekilmişti. Aynı esnada Nizameddin'e kentin Bab el-Huva ismi verilen kapısı açılmıştı. Mervânî Bey'i kente girerek saraya vardı ve orada bulunan kentin ileri gelenlerine karşı müşfik bir tutum sergiledi. Sadece kadıya 30,000 dinarlık bir para cezası kesmiş ve ödemeye mecbur kalması için onu tutuklamıştı. Sad, Âmid'i saygın bir devlet adamı olarak yönetmiş; oysa kardeşi Said karakter sahibi bir yönetici olmaktan çok Selçukluların Diyarbekir'e müdahale etmek için kullandıkları bir bahane olmuştu.³⁹³

7.2.2. Tuğrul Bey'in Mervânîler Üzerine Askeri Birlik Göndermesi

Sultan Tuğrul Bey tarafından gönderilmiş olan Salar'ı-Horasan'ın komutasındaki 5000 süvariden oluşan askeri birlik, Rebiülevvel 458/1067 yılında (Tuğrul Bey 1063 senesinde ölmüştür) Diyarbekir'e ulaşmıştı. Bu askerler, kentin dışındaki yerleşim yerlerini yağmalamaya başlamış ve saldırılarını sürdürmüştü. Bunlar, Karargâhını Su Kapısı'nın önünde kurunca şehrin kapıları kapatılmıştı. Bu sırada Vezir Enbarî ya da daha sonra Mervânî Veziri olan oğlu Ebu Tâhir Selame, onula irtibata geçerek durumu değerlendirmek için ona dönmek koşuluyla 300,000 dinar vaad etmiş, hatta bunun için ona yemin etmişti. Böylece o da onlara güvenmiş, rehine olarak Hasan b. Nasruddevle'yi onlara gönderilmişti. Daha sonra Su Kapısı'ndan kente girmek amacıyla atına binmiş, fakat kapıya yaklaşınca başına nelerin geleceğini sezmiş ve pişmanlık duyup tereddüte düşmüş ve geri dönmek istemişti. Vezir bunu, yüz ifadesinden anlamış ve Emir'in kardeşleri; emir Fûdlan ile emir Mamık'ı getirmeleri talimatını vermişti. Emirleri getirdiklerinde onları onun karargâhına göndermiş ve bu

---

³⁹³ Sibte İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 84; Ripper, s. 238-41.

şekilde tatmin olarak şehre girmişti.³⁹⁴ Saraya varınca yanında bulunan askerleriyle bir yerde oturmuşlardı. Vezir, Emir’le toplantıya gitmiş ve Emir: “Senin görüşün nedir?” diye sormuştu. Vezir: “Benim görüşüm onun tutuklanmasıdır.” Emir: “Kardeşlerim onun elindeyken bu nasıl olur?” Vezir: “Kardeşlerin de senin düşmanıdır.” dedi. Sen onlara karşılık ülkeyi ve Diyarbekir’i satın alıyorsun. Emir: “Üzerinde anlaşmış olduğumuz paraları ona verin gitsin.” deyince Vezir: Bunu yaptığın takdirde yarın onun gibi bir başkası gelecek, öbür gün bir başkası, böylece öyle bir kapı açılır ki bir daha kapatamazsın. Daha sonra Vezir, Emir’in yanından çıkarak Salar-ı Horasan ve askerlerini yakalamıştı. Salar-ı Horasan: Vezir’e Bana ihanet mi ettiniz? Vezir: “Evet” demişti. Salar-ı Horasan: “Lailahe illallah, düşmanımı düşmanımla yakaladı.” O yakalanınca askerler; dışarı çıkıp, onun karargâhını ve orada bulunan her şeyi yağmalamaya başlamışlardı. Bir kısmını öldürmüş ve Emir’in iki kardeşini alıp Su Kapısı’nın dışındaki tepede başlarını kesmişlerdi. Emir’in diğer kardeşini bir atın kuyruğuna bağlayarak salmışlardı. Bu iki gün sonra bir köylü, tarafından kurtulup şehre getirilmişti. Sanırım bu Emir Fûdlan olmalıdır. Mervânî Askerleri, geride kalanların bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir etmişlerdi. Birkaç gün sonra emir Nizameddin, Su Kapısı’nın dışındaki tepeye çıkarak Salar-ı Horasan ve askerlerinin başlarını vurdurmuştu.³⁹⁵ , Selçuklular, Ebu Nasr’ın ölümünden sonra Meyyâfarikîn’nin iç işlerine karışmaya başlamış ve Tuğrul Bey; 458 yılında Salar-ı Horasan’ı 5,000’den oluşan süvari birlikle kentin önüne göndermişti.³⁹⁶

İbnü’l-Ezrak, 186. sayfada Selçuklu Sultan’ı Tuğrul Bey 455/1064’te öldüğünü söylerken, 180-81. sayfada ise Turul Bey’in 458/1067’de 5000’den oluşan bir askeri birlik Mervânîlerin ülkesine gönderdiğini aktarmıştır. İbnü’l-Ezrak’ın bu rivayetleri bir birine uymamaktadır.

---

³⁹⁴ İbnü’l-Ezrak, s. 182-83.

³⁹⁵ İbnü’l-Ezrak, s. 183-84; Amedroz, 143-44; Turan, s. 161; Ripper, s. 402-03; Tufantoz, s.108. Çevik, agt., s. 190-91.

³⁹⁶ Minorsky, “Meyyafarikin”, VIII, s. 198.

7.2.3. Sultan Alparslan'ın Mervânî İç İşlerine Karışması

Emir Nizameddin ile kardeşi Said arasında 460/1069 yılında yeniden anlaşmazlık çıkmış ve Said, çıkıp Sultan Alparslan'ın yanına gitmişti. Bu sırada Bizans imparatoru da 463/1071 yılında Konstantiniye'den çıkıp Malazgirt'e gitmişti. Bunu duyan Alparslan, Irak'tan ayrılarak Diyarbekir'e gelmiştir. Bu sırada Said'de yanında bulunuyordu. Alparslan karargâhını Dicle kenarındaki "Harşafiye" denilen yerde kurmuştu. Nizamülmülk; Meyyâfarikîn'e gitmiş, sarayda Emirle görüşmüş ve emir, kardeşi Said'in Sultan'ın yanında ne konuştuğunu sormuş ve Nizamülmülk de o konuda Emir'i bilgilendirmişti. Emir, Sultan'a önemli miktarda mal ve hediye hazırlamıştı. Vezir Nizamülmülk, Emir'e şöyle demişti: "Bence sizin de Sultan'a gelmeniz gerekir ve arzuladığın şekilde dönersin." Emir, daha çok mal ve hediye hazırlayarak geceyi orada geçirmiş, sabah olunca Sultan'ın yanına gitmişti. Bu esnada Emir'in kızkardeşleri ve hanımı, Nizamülmülk'ün eteğine sarılarak: "Senin bahtına düştük." diye yalvarmışlardı. Selçuklu Veziri, onlara şu cevabı vermişti: "Vallahi ben sizlerden onu Emir olarak alıyorum, Sultan olarak geri göndereceğim." Daha sonra Emir Sultan'ın yanına gitmiş; Sultan, ona saygı göstermiş ve Emir de ona tarif edilmeyecek kadar mal sunmuştu. Nizamülmülk, Sultan'ın yanına çıkarak Emir'in kızkardeşlerinin ve hanımının nasıl eteğine yapıştığını anlatmış ve onlara söz verdiğini iletmişti. Sultan, buna karşılık "Ben kardeşi Said'e yeminler içerek söz vermiştim." deyince Vezir: "bir mahsuru yoktur Sultan'ım siz ava çıkın, yapılanları bana bırakın" demişti. Sultan ava çıkınca Nizamülmülk, Said'i yakalayıp kardeşine teslim etmişti. Nizamülmülk, Bışar'ı-Ezrak adındaki hizmetçiyle birlikte Said'in bulunduğu çadıra girmiş ve ona selam vermişti; o da şaşırarak şöyle demişti: "Bu saatte niçin yanıma geldiniz? Nizamülmülk, kusura bakma diyerek bir pranga çıkarmış ve ayağını uzat demişti. Said, ayağını uzatmayınca Nizamülmülk, ayaklarını çekmiş ve bağlamıştı. Said iki çuval arasında katırının sırtında Hettah'a götürülmüş ve oradan hapse atılmıştı.³⁹⁷

Diğer taraftan Emir Nizameddin'in kızkardeşi Zübeyde, oğlu Ahmet'e büyük bir kese altın vermiş ve şu şekilde onu uyarmıştı: "Emirle birlikte sen de git ama senin

---

³⁹⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 186-88; Amedroz, 144; Köymen, III, s. 72. 85. 121. 161-62. 237. 247. 263; Merçil ve Diğerleri, VII, s. 122; Çevik, agt., s. 191-92; Tufantoz, s. 108-10.

yanında para olduğunu fark etmesin. Sen emir'in yanında bulunan her şeyi verip hiçbir parası kalmadığını görürsen o zaman yanında bulunan paraları çıkar ve önüne koy.” Nihayet Emir, elinde olan bütün mallarını dağıtmış ve hiçbir şeyi kalmayınca zor duruma düşmüştü. Ne yapacağını bilemez hale düştüğü bir esnada yeğeni anesinin vermiş olduğu paraları çıkarıp dayısının önüne koymuştu. Bu şekilde Emir'in üzüntüleri gitmiş ve bu onun için bulunmaz bir şey olmuştu. Daha sonra Sultan Alparslan ona saygı göstermiş, hediyeler vererek onu geri göndermişti. Nizamülmülk, Emir'e “Ben aile ferdlerine onu sultan olarak size geri göndereceğime dair söz vermiştim; ama bizim yalnız bir sultanımız var. Siz de “Sultanü'l-Umera”sınız. Emir Nizameddin'e bu unvan verilmiş ve Meyyâfarikîn'e geri dönmüştü.³⁹⁸ Meyyâfarikîn, 463 yılında meşhur Nizamülmülk tarafında ziyaret edilmişti.³⁹⁹

Seçukluların 463/1071 yılında Diyabekir'e ikinci gelişlerinde Said de Alparslan'la gelmişti. Alparslan kendisine kardeşini hükümdarlıktan indirip ve kendisini onun yerine geçireceği sözü vermişti. Tabi Vezir Nizamülmülk, Sultan'ı ikna ederek görüşünden vazgeçirmişti.⁴⁰⁰

Sultan Alparslan, h. 463 yılında Halep'te iken Bizans'ın ilerlediği haberi alınca Diyabekir'e hareket etmişti. Oranın sahibi Nasr b. Mervân, onu karşılayarak Sultan'a ayakbastı olarak 100.000 dinar vermişti. Ama Sultan, vatandaşlardan toplandığı gerekçesiyle o parayı iade emri vermiş ve Âmid'e ulaşmıştı. Geçilmesi zor olan surlarını görünce onları kucaklamış, ellerini ve yüzlerini onlara sürmüştü.⁴⁰¹ Sultan Meyyâfarikîn'e varmıştı; buranın Emir'i Nasr b. Mervân, Sultan'dan çekindiği için derhal onun yanına gelmişti. Sultan, ona yakınlık gösterip hil'at giydirmiş ve ordusu için de yüz bin dinar ödemesini talep etmişti. Nasr, halktan toplamış olduğu paraları Sultan'a göndermişti, fakat Sultan bunları kabul etmeyerek şunları söylemişti: “Benim, çiftçilerin paralarına ihtiyacım yoktur demişti. Bunun üzerine Nasr, bizzat kendisine ait paraları Sultan'a göndermişti.⁴⁰² Nasr, 463/1070-71 yılında Alparslan'a tabi oldu.⁴⁰³

---

³⁹⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 188; Sibî İbnî'l-Cevzi, XIX, s. 47-48; Ripper, s. 244-46.

³⁹⁹ Minorsky, “Meyyafarikin”, VIII, s. 198.

⁴⁰⁰ Abdurrahkib Yusuf, II, s. 52.

⁴⁰¹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 387.

⁴⁰² Sibî İbnî'l-Cevzi, XIX, s. 35.

Sultan Alparslan, 1070 yılında Suriye seferine giderken Diyarbekir bölgesine gitmiş ve daha önce Bizanslılar tarafından alınan kaleleri tekrar geri almıştı. Diyarbekir'in iki kardeş hükümdarı tarafından karşılanan Sultan, Âmid kentin'in ceviren surları çok beğenmiş, onları okşamış ve Dicle'nin kenarında bulunan "Harşafiye" denilen yerde karargâhını kurmuştu.⁴⁰⁴

Nasruddevle'nin ölümünün ardından Sultan Alparslan'ın kulağına ondan geriye haddi hesabı olmayan bir servet kaldığını, bu servet arasında Mûsık'ın deveyi kesebilecek kılıcı ve çok değerli bir tesbihin de olduğu haberi gitmişti. Alparslan, Nizameddin'e mektup göndererek kılıç ile tesbihi istemişti. Nizameddin, istenilen kılıç ve tesbihi göndermemiş ve birçok değerli hediyelerinde aralarında bulunduğu başka kılıcı ve tesbihi göndermişti.⁴⁰⁵

Selçuklu Sultanı, Erbil'in sahibi Kürt Emiri Ebu'l-Heycâ b. Musık'ı Emir Nizameddin ya da oğlu Mansur'a göndererek otuz bin dinar istemişti.⁴⁰⁶ Sultan(Tuğrul), babaları Nasruddevle'nin Mervânoğullarının yönetim işlerini yoluna koymak amacıyla bırakmış olduğu paraları istemişti.⁴⁰⁷

7.2.4. Malazgirt Savaşında Mervânî-Selçuklu İttifakı

Selçuklu Sultan Alparslan, Bizans imparatoru'nun döndüğünü duyunca Diyarbekir'den Musul'a gitmiş ve orada karargâhını kurmuştu. Fakat Ahlât ve Malazgirt halkından oluşan kalabalık bir heyet, Sultan'a gelerek Bizans imparatoru tekrar ülkeye döndüğünü bildirmişti. Bunun üzerine Sultan, Erzen ve Bitlis üzerinden Ahlât'a dönmüş, oraya el koyarak gönlerce orada kalmıştı. Bu arada Ahlât'a ulaşınca Malazgirt Kâdısı da yanında bulunurdu. Daha sonra İmparator'un Malazgirt'e vardığı haberi gelmişti. Bu haberin ardından Sultan çıkıp Malazgirt'e gitmiş ve şehrin dışında çadırını kurmuştu. Bu şekilde Sultan-İmparator arasındaki haberleşme ağı kurulmuş oldu. Bizanslıların asker sayısı 300,000'di. Sultan'ın asker sayısı ise, çok azdı.

---

⁴⁰³ Zettersteen, "Mervâniler" VII, s. 781.

⁴⁰⁴ Yinanç, "Diyarbekir", III, s. 612.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 217-18; Amedroz, s. 148.

⁴⁰⁶ Abdu'r-Rakib Yusuf, II, s. 52-53.

⁴⁰⁷ Sibte İbni'l-Cevzi, XVIII, s. 80.

Alparslan bunun için savaşı Cuma gününe ertelemişti. Hatiplerin minberde olduğu esnada askerlerine hücum emri vermiş ve hep birlikte tekbir getirerek saldırıya başlamışlardı. Sultan: “Bu saat bütün minberlerde İslam ordusu için dua edildiği saattir. Halk da bu dualara âmin dediğinde belki Allah aralarındaki birinin duasını kabul eder.” demişti. İmparator, savaşı kaybetmiş ve askerlerinden birçoğu öldürülmüştü. Sultan, 463/1071’de Bizans İmparatoru’nu esir almıştı. Elde edilen eşyalar o kadar çoktu ki altın ve gümüşleri rıtilla paylaşmışlardı. Ahlât ve Malazgirt halkı, onlardan almış olduklarıyla şu ana kadar zenginliklerini sürdürmüşlerdi. Çünkü bu iki kentin halkı, askerlere katılmış, onlarla birlikte savaşmış ve herkesten çok mal elde etmişlerdi. Bu yıldan itibaren zengin olmuşlardı. Bundan sonra Sultan, Ahlât ve Malazgirt’e birer Vali atayarak buraları Mervânîlerin elinden almıştı.⁴⁰⁸

Malazgirt ve Ahlât’a giderken yolda muhtemelen Mervânî Emirliği’nde de on bin gönüllü Kürt kendisine katılmıştı.⁴⁰⁹ Biraz önce on bin Kürt sultana katılmıştı. Bununla birlikte sultan Ulu Tanrı’dan sonra buyruğundaki dört bin kişilik Hassa askerlerine güvenmişti.⁴¹⁰ Sultan’ın sadece on beş bin hassa ordusuyla savaşa girdiği doğru değildir. İstiladan dönmüş olan Afşin’in önemli bir gücü Ahlât’ta Sultan’ı bekliyordu. Bunun dışından Mervânî Emiri Nizamüddin’e ait olan askerlerle birlikte yerel gönüllülerden oluşan on bin kişilik bir Müslüman ve Kürt askeri de ona katılmıştı. Sayıca Selçuklu ordusunu 50,000, Bizanslılar ise 200,000, olarak verilse yerinde olur. Bunun tersine Selçukluların asker sayısını 400,000 Bizanslıların ise 600,000 olarak verenler de vardır.⁴¹¹ Malazgirt savaşına giden yalnız Diyarbakır ve Mervânîlerden gelen Kürtlerin asker sayısı yirmi altı bindi.⁴¹²

Kanaatimize göre, Mervânîler devlet iradesi olarak Malazgirt savaşında Sulçukluların yanında yer almamıştı. Zira Selçuklular, bu savaşın hemen ardından Mervânîler ait Ahlât ve Malazgirt’i birer Vali atamış ve bu kentleri Mervânîlerin elinde çıkarmıştı. Öte yanda yukarıda adları geçen araştırmacıların “gönüllü on bin kişilik

---

⁴⁰⁸ İbnü’l-Ezrak, s. 189-90. 192.

⁴⁰⁹ Ripper, s. 251. Tufantoz, s. 110-11.

⁴¹⁰ Sibî İbnî’l-Cevzi, XIX, s. 38.

⁴¹¹ Turan, s. 178-79.

⁴¹² Özer, 64.

Kürt” bu savaşa katıldığı ifadeleri de bizi bu sonuca götürmüştür. Bize göre; Malazgirt savaşında Selçuklulara yardım eden Kürtler, “İslamiyeti bağımsız bir kültür olarak kabul edenler yardım etmişti.” Mervânîler onlara yardım etmemiş ve bu Mervânîlerin var olan siyasi stratejilerine ters düşüyordu. Zira Mervânîler, Bizans’ın yayılmacı politikaları dışında onlarla barış içinde yaşamıştı.

7.3. MANSUR DÖNEMİNDE MERVÂNÎ-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

7.3.1. Melikşah’ın Mervânîlerin Değerli Hazinesini İstemesi

Nizamaddin 1080 senesinde öldükten sonra Emir Mansur yönetime gelince, Sultan Melikşah kendisine haber göndermiş ve tesbih ile kılıcı istemişti. Fakat Mervânî Emiri and içerek onları görmediğini söylemiş ve tek bir altını bile Melikşah’a göndermeye gönlü razı olmamıştı. Elçi orada döndüğü sırada tesadüfen ben de Nizamülmülk’ün yanında bulunuyordum ve fırsat bularak konuşmaları dinleyebilmişim. Daha sonra bir ordu hazırlandı ve ben de onlarla birlikte bu memlekete geldim. Ben kendisine efendim: “Bunların değeri ne kadardır?” diye sorduğumda bana şu karşılığı vermişti: “Bir kısmı daha önce vardı, benim Nasruddevle’ye Vezirlik yaptığım esnada kırk beş bin parça inci ve atmış beş bin altın değerinde bazı cevherleri elde etmişim, bunların hepsini hesapladım ve değerleri iki yüz on beş bin altın tutmuştu. Daha sonra bunlara Melik Aziz tarafından Nasruddevle’ye hediye edilen on bin altın değerindeki yakut ipi ile Kur’ani Kerim-i de eklemişti.⁴¹³ Bu tesbihin o tarihteki en pahalı ve en değeli tesbihi ve değeri de iki yüz yirmi beş bin dinardı.⁴¹⁴

7.3.2. Melikşah’ın İbn Cehir’i Mervânî Ülkesine Vali Tayin Etmesi

Mervânîlerin eski Veziri İbn Cehir’e Vezir Ebu Tahir b. Enbari’nin tutuklandığını, onun yerine Hekim Ebu Salim’in geçtiğini ve Mervânî Devleti

---

⁴¹³ İbnü’l-Ezrak, s. 218; Amedroz, s. 148; Mervânîlerin eski veziri olan İbn Cehir, 478 yılında Melikşah’ın emriyle eski efendilerinin başkentini abkukaya alarak; kent 1 Cemâziyülevvel 478’de teslim olmuştu. Mervânîlerin 1.000.000 Dinar tahmin edilen hazineleri İbn Cehir’in eline geçmişti. Minorsky, “Meyyafarikin”, VIII, s. 199.

⁴¹⁴ Abdu’r-Rakib Yusuf, II, s. 53.

idaresinde bozulmalar olduğu haberleri ulaşınca Nizamülmülk'le konuşmuştu. Mervânîlerin sahip olduğu ülkeyi, servetlerini, mal ve yanlarında bulunan değerli eşyalarını Vezire anlatmıştı. Aynı zamanda İbn Cehir, Selçuklu Vezir'e Mervânîlerin ülkesini alma garantisini ve haddi hasabı olmayan servetlerini de ele geçirme sözünü vermişti. Daha sonra Nizamülmülk, Melikşah'la konuşarak ülkenin içine düştüğü boşluğu ve haddi hasabı olmayan mal ile serveti anlatmıştı. Böylece Melikşah, bir ordu hazırlayarak ve onun başına da İbn Cehir'i getirerek Diyarbekir'e yollamıştı. Mervânî Emiri Mansur, Selçuklu ordusunun ülkesine doğru geldiğini haber alınca yönetimi Vezir Ebu Salim ile eşine bırakmıştı; askerlere ve halka Onların emirlerine boyun eğmeleri ve onların emirlerinden çıkmamaları talimatını vererek Cizre'ye gitmişti.⁴¹⁵

Mansur, 477/1085 yılının sonlarına doğru Cizre'de bulunan amcası Hüseyin b. Nasruddevle'nin başkanlığında Meyyâfarikîn halkından Emir Ebu'l-Heycâ er-Revvâdî, Emir Davut b. el-Eşkerî el-Kartakî, Reis Ebu Abdullah b. Mûsık'tan oluşan heyeti, İşfahan'a Sultan Melikşah'ın yanına göndermişti. Bu arada 478/1086 yılında İbn Cehir, Diyarbekir bölgesine ulaşmıştı. O, ordusunu ikiye ayırarak; birini oğlu Zaimu'r-Ruesâ Ebu'l-Kasım'ın komutasında Âmid'in kuşatmasına göndermişti. Diğerinin başında da kendisi kalarak Meyyâfarikîn'i kuşatarak 1086'nin Ekim-Kasım aylarına kadar orada kalmıştı. İbn Cehir daha sonra, kışı geçirmek amacıyla Siirt'e gitmiş ve 13 Zilkade 478/1087'de tekrar Meyyâfarikîn'i kuşatmaya gelinceye kadar orada kalmıştı. İbn Cehir daha sonra geri dönerek, karargâhını Meyyâfarikîn'de kurmuş ve şehri kuşatmıştı. Böylece artık bütün Diyarbekir bölgesi kuşatma altına alınmıştı. Daha sonra Sultan Melikşah, tarafından Artukluların atası olan Emir Artuk büyük bir orduyla İbn Cehir'in yardımına gönderilmiş ve kendisi de gelip Meyyâfarikîn kuşatmasına katılmıştı; Artuk, şehre giden su şebekesini keserek ablukayı giderek yoğunlaştırmıştı.⁴¹⁶ Anlaşılan Mansur, 477 yılının sonunda (1085 ilkbahar'ı) pazarlıkları sürdürmek amacıyla bu delegasyonun başında sultanın İşfahan'daki sarayına gitmiştir. Ancak emirle amcası

---

⁴¹⁵ İbnü'l-Ezrak, s. 208; Amedroz; s. 146; Ripper, s. 269; evik, agt. s. 192. 193. 194. 195; Tufantoz s. 114-17.

⁴¹⁶ İbnü'l-Ezrak, s. 209-10.

Hüseyin'in birbirine karıştırılması muhtemeldir. Zira Mervânî Emiri'nin savaş sürerken bu şekilde düşmanın karşısına bizzat çıkması kulağa pek de gerçekçi gelmez.⁴¹⁷

Bölgede bunlar yaşanırken; Emir Mansur'un göndermiş olduğu heyet, Sultan Melikşah'ın İsfahan'da yanına gitmiş ve temaslarına başlamıştı. Sultan, heyet aracılığıyla Emir Mansur'a şu mesajı göndermişti: “Ülkeyi ikiye ayırarak aramızda paylaşalım, Meyyâfarikîn'i size verelim, çünkü orada oturuyorsun, ardından siz Âmid'i alın ona karşılık ben de Cizre'yi alırım, ülkenin geriye kalan kısmını da ikiye ayırarak siz nereyi alıyorsanız alın, diğeri bana kalsın.” demişti. Mansur: “Bunu düşünelim.” demiş ve geceyi bu şekilde geçirmişti. Ancak o gece Veziri Ebu Salim, bir süvari aracılığıyla ona bir mektup göndermişti. Bu mektupta şunlar yazılıydı: “Siz canınızı sıkmayın Memleketin durumu iyidir, bizim durumumuzdan herhangi bir değişiklik yok. Selçuklular yirmi yıl kuşatmayı sürdürseler bile umrumuzda olmaz, siz hiçbir şeyi dert edinmeyin, çünkü memleketin ekonomisi ve savunması sağlam durumdadır. Benim duyduğum kadarıyla sizlerden Diyar-Rebia'yı Diyarbekir'e katmak amacıyla Barin⁴¹⁸ kentini istiyorlar. Sakın bunu kabul etmeyiniz!” Mansur, ondan bu mektubu aldıktan sonra sebahleyin Sultan'a bir mektup gönderdi. “Evimi vermeyeceğim ve memleketimden çıkmayacağım.” demişti. And olsun ki; kılavuzu, danışmanı Ebu Salim olan bir hükümdarın akıbetinin böyle olacağı evi ve devletinin de yıkılacağı belliydi.⁴¹⁹ Mervânî Emiri ya da temsilcisinin, Diyarbekir'den gelirken getirmiş olduğu ve Sultan'ın çadırı önüne dizdiği hediyelere burun kıvrarak onu küçümsediğini hissettirmişti. Beş günde bin dinarlık borç ve üç bin dinarlık borç faizi yükünün altına girmişti.⁴²⁰

Selçuklu Sultan'ı Melikşah, h. 476'da İbn Cehir'i yanına çağırılmış ve onu Diyarbekir'e Vali tayin etmişti. İbn Cehir'le birlikte Hulvân sahibi Emir Artuk b. Akseb de oraya gitmişti. İbn Cehir ve Artuk, buraya ulaşınca şiddetli bir muhasaradan sonra

---

⁴¹⁷ Ripper. s. 279-80.

⁴¹⁸ Batı tarafından Halep ile Hamâ arasında bulunan güzel bir şehirdir. Yâkût Hemevi, **Mü'cemü'l-Büldan**, 8. Baskı, Dârüsadır, Beyrut 2010, I, s. 320.

⁴¹⁹ İbnü'l-Ezrak, s. 210-11.

⁴²⁰ Sibte İbni'l-Cevzi, XX, s. 39. 63-64; Ripper, s. 280. 281-84.

oğlu Zaîmür-rüesâ Ebu Kasım Âmid'i almıştı. Babası Fahrüddinle ise, bir ay sonra Meyyâfarikîn'i almıştı.⁴²¹

7.3.3. Selçuklu Ordusunun Âmid'i Almaları

Selçuklu ordusunun Mervânî ülkesini ablukası devam etmekteydi ve Sultan tarafından gönderilen, Kuhbari adındaki bir şahsın komutasında büyük bir ordu İbn Cehir'in yardımına ulaşmıştı. Böylece Selçuklu askerlerinin sayısı çoğalmış ve kuşatma giderek genişletmişti. Ülkenin ilk ele geçirilen yeri Âmid kenti olmuştu. Orayı 478/1086 yılının Sefer ayının başında Çarşamba günü Vezirin oğlu olan Zaimür-Rüesa ele geçirmişti.⁴²² İbn Cehir, Muharrem h. 478'de Âmid'i ele geçirmişti. Selçukluların Diyarbekir Valisi İbn Cehir, Âmid'i almak için olğu Zaimür-Rüesa Ebu'l-Kasım ve Mükadimü'l-Sâlâr olarak tanınan Cenâhuddevle'yi göndermişti. Bunlar, halkın bağ ve bostanlarını tahrip etmiş kentin korunaklı olması ve ele geçirilmesinin kolay olmamasından kenti ele geçirmeye çalışmamışlardı. Böylece halk aç ve gıdasız kalmıştı. Ebu'l-Kasım ve Cenâhuddevle, kentin kuşatmasını sürdürmüşlerdi. İddia edildiği kadarıyla Âmid surların güvenliğini sağlayan bazı askerler, ihtiyaçlarını karşılamak için silahlarını bırakıp surlardan aşağı inmişlerdi. Bunu gören halktan bazı kimseler, Sevâd'lı Ebu Hasan'ın öncülüğünde askerlerin nöbet yerlerine çıkarak silahlarını almış, orada kalarak sultanın sloganlarını atmışlardı. Bunlar, Zaimür-Rüesa'yı yanına gelmelerini talep etmiş ve o da onların yanına gelerek kenti almıştı. Bundan sonra halkı, Hristiyanlara ait evleri yağmalamıştı. Zira halk Mervânîlerin temsilcileri Hristiyanlardan çok zulüm ve idari eziyet görmüştü. Mervânî temsilcilerin çoğu Hristiyanı ve onlardan intikam almıştı.⁴²³

7.3.4. Selçukluların Meyyâfarikîn'i Alması

Meyyâfarikîn'de ise şiddetli çarpışmalar olmaktadır. Kuhbârî adındaki şahşın emrinde çok sayıda okçu bulunuyordu. Bunlar, surlara doğru oklar yağdırmış ve kimse surlara çıkamaz olmuştu. Sonunda Rabad Kapısındaki burç yıkılmış ve kent düşmüştü.

---

⁴²¹ Zehebi, XXXIII, s. 119.

⁴²² İbnü-Ezrak, s. 211.

⁴²³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 440.

İbn Cehir, 6 Cemaziyülevvel 478/1086 yılını Salı gecesi şehre girmiştir. Kimi tarihçiler ise onun 479/1087 yılında şehre girdiğini söylemişlerdir. Fakat birinci rivayet doğrudur. İbn Cehir şehre girerek oraya sahip olmuş ve yönetimi ele geçirmişti. Mervânîlerin hazinelerine ve mallarına el koymuş ve Mervânî Veziri Ebu Salim'i tutuklatmıştı. Böylece bütün Diyarbekir bölgesi düşmüş, ülkede istikrarı sağlamış ve Mervânî şehir ve kaleleri tek tek Selçukluların eline geçmişti.⁴²⁴ Fahruddevle İbn Cehir, h. 476 yılında Melikşah'ın daveti üzerine yanına İsfahan'a gitmiş, daha sonra Melikşah, onu Diyarbekir Valiliğine tayin etmişti. Onunla birlikte bu sefere aralarında Artuk'un da bulunduğu bir grup Türkmen ve bazı Kürt Emirleri gitmişti. Diyarbekir bölgesine gelince oğlu Zaim-Rûesâ, şiddetli bir ablukadan sonra Âmid'i almıştı. Üç ay sonra ise İbn Cehir, Meyyâfarikîn'i Mansur'dan almıştı. Böylece h. 479 yılında Mervânîlerin bütün mallarına el konmuştu.⁴²⁵ Melikşah, Mervânî emirine Irak'taki bir yeri ikta verdiği gibi Ahlat ve Hetah, bir süre daha Mervânî Emirlerin elinde kalmıştı.⁴²⁶

Sultan Melikşah, ülkesi elinde alınmış olan son Mervânî Emiri Mansur'a mektup göndermiş ve bu aşamada ne istediğini sormuştu. Mansur, ona şu cevabı vermişti: "Göğsüme saplanıp sırtımdan çıkacak bir mızrak (harbi) isterim" demişti. Arapçadaki mızrağa "harbi" denildiği için, Sultan'a "Harbi" adındaki beldeyi istiyor şeklinde arz etmişlerdi. Bunun üzerine Sultan, Irak'ta Bağdat yakınındaki Harbi adlı köyü ikta olarak Mansur'a vermişti. Mansur, yıllık geliri otuz bin dinar olan Harbi'ye gitmiş ve Melikşah'ın ölümüne kadar orada kalmıştı.⁴²⁷

Diyarbekir'in ele geçirilmesi her halükârda Sultan için büyük öneme haizdi. Stratejik öneme sahip olan bu sınır bölgesini doğrudan denetim altına almak önemliydi. Zira o dönemde Melikşah'la Suriye ve Anadolu'ya hüküm eden diğer bazı akrabaları arasında bazı sorunlar ortaya çıkmıştı. Diyarbekir'in ele geçirilmesi her şeyden evvel Türkmen yandaşlarına ekonomik açıdan daha elverişli durumda olan dirlik arazilerini

---

⁴²⁴ İbnü'l-Ezrak, s. 212; İbnü'l-Esir, VIII, s. 440; Amedroz, s. 147.

⁴²⁵ İbn Hallikan, V, s. 128.

⁴²⁶ Turan, s. 204.

⁴²⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 213-14; Amedroz, 148.

dağıtma imkânı vermişti. Melikşah, Türkmen taraftarlarının memnun etmek amacıyla Müslüman olan Diyarbekir'in de ele geçirilmesi için onay vermişti.⁴²⁸

İbn Cehir, 476/1083-84 yılında Diyarbekir'i ele geçirmekle görevlendirilmişti. Aynı zaman da bu ülkeyi Sultan adına yönetmek ve hutbelerde Sultan'ın adının ardından kendi adının da okunmasına izin verilmişti. İlk başta Sultan, komutan el-Kehbarî'yi İbn Cehir'in emrine vermek istemişti; ama kendisi Halife'nin ve İbn Cehir'e düşman bazı kimselerin etkisinde kalarak mesafeli durmuştu. Bunun üzerine Melikşah, İbn Cehir'le birlikte Esedi Aşiretine mensup olan Bahauddevle Mansur'u ve Kürt Ebu Firas İbn Verram'ı göndermişti. Selçukluların bu hareketinden haberdar olan Ukaylî Emiri Müslim b. Kureyş, kendi hanedanı için de bir tehdit oluşturduklarını farkına varmış ve düşünmeden Mervânîlerin yardımına gitmişti. Aynı zamanda Müslim, Sultan'a mektup yazarak el-Cezire'ye ilerleyen Türkmenlerin ülkeye felaketler getireceğini ve bu hareketle düşman olacaklarını bildirmişti. Yine Diyarbekir Emiri Mansur kendisinden istenilen vergiyi muntazam bir şekilde ödemişti, dolayısıyla onu cezalandıracak bir sebep de ortadan bulunmuyordu. İbn Cehir'in 476/1084 yılının Zilhicce ayı ve Nisan-Mayıs aylarından Ahlât'ı aldığını ve Mervânîlerin oradaki temsilcilerini tutukladıkları haberi yayılmıştı.⁴²⁹ Melikşah, 1084 yılında İbn Cehir'i Diyarbekir bölgesini almakla görevlendirmiş ve emrine Artuk, Çubuk ve diğer bazı Türkmen Emirlerini verince, Mansur b. Nasr da Musul ve Halep emiri Müslim'den yardım istemiş ve bütün gücüyle Âmid önüne gelmişti. Ancak Türkler, 19 Temmuz günü Arapları fena bir şekilde yenerek Müslim ve Mansur zar zor canlarını kurtararak Âmid'e sığınmışlardı. Daha sonra Müslim ülkesine ve Mansur da Meyyâfarikîn'e gitmişti.⁴³⁰

İbn Cehir, Ukaylî Emiri Müslim'in Diyarbekir'i ele geçirilmesini engellemeye çalıştığını öğrenince, Sultan Melikşah'tan askeri destek istemişti. Bunun üzerine Sultan, onun yardımına Artuk'u yollamıştı. Musul ve Meyyâfarikîn Emirliklerinin oluşturdukları birleşik ordular, Selçukluların çöktürdüğü önünde kamp kurmuş oldukları

---

⁴²⁸ Ripper, s. 271-73.

⁴²⁹ Sibî İbnî'l-Cevzi, XX, s. 57; Ripper, s. 274. Merçil ve Diğerleri, 7, s. 134-35.

⁴³⁰ Yınanç, "Diyarbekir" III, s. 612.

Âmid yakınına gelmişlerdi. O dönemde Mervânî ile Ukaylîler arasında kurulmuş olan bu ittifak; anlık, şartların dayatığı zorlukların sonucu ve hedefi sınırlı olan bir birliktelikti. Neticede Müslim, desteğine karşılık Mansur'dan Âmid kentinden vazgeçme sözü alabilmişti. Bu ittifak üzerine İbn Cehir, Mervânîlere karşı savaşaacağını ancak Müslim'le Araplara zarar vermek istemediğini beyan etmişti. Böylece İbn Cehir, Ukaylî emiriyle yazışmaya başlamış ve onu Mervânîlerle kurmuş olduğu ittifaktan ayırmaya çalışmıştı. Sonunda Müslim bu öneriyi kabul etmiş ve ikisi de Selçuklu ordusundan bir günlük mesafeye kadar geri çekilme konusunda anlaşmıştı. Daha sonra Müslim, Musul'a geri dönecek ve savaşta yenildiği intibasını verecekti.⁴³¹ İbn Cehir ile oğlu Ebu'l-Kasım, 478/1085-86 yılında Âmid, Meyyâfarikîn ve Ceziret İbn Ömer kentlerini alarak Selçukluların hâkimiyetine vermişlerdi.⁴³²

Artuk ve savaşçıları, İbn Cehir'in bu kararına öfkelenmişlerdi. Çünkü onlar bu kadar yolu düşmanlarıyla uzlaşmak için değil, ganimeti toplamak için gelmişlerdi. 477/1084 yılının Rebiülevvel ayının ortası ve Haziran ayının sonu, Türkmenler kendi başına ve görünüşte Artuk'un bilgisi dışında bir gece ilerleyip, hasımları olan Kürt ve Arap kamplarına saldırmışlardı. Dağılan Ukaylî ve Mervânî askerlerden bir kısmı, Müslim ve Mansur'la birlikte Âmid kentine sığınarak zor kurtulmuşlardı. İbn Cehir ve Artuk, gün doğumunda olay yerine gittiklerinden Türkmenler çoktan düşmanların kamp yerlerini yağmalamış ve geriden kalan kadınlara... Etmiş ve Ukaylî emiri Müslim'i de esir almışlardı. Müslim, Âmid'e girişlerden sorumlu olan Artuk'la iribata geçerek, kaçması için kendisine yardımcı olursa muazzam bir para ödeyeceğini iletmişti. Böylece Müslim, 21 Rebiülevvel 477 ve Haziran 1084 yılında kuşatma altında olan kenti terk ederek Rakka'ya gitmişti. Müslim, söz vermiş olduğu paraları da Türkmen beyi Artuk'a yollamıştı. Diğer yandan İbn Cehir, Artuk'a esir alınmış Ukaylîleri Sultan Melikşah'a yollamasını emrini vermiş ve Müslim'i de elinden kaçırma uyarısını yapmıştı. Artuk, buna karşılık esirleri hapiste tutmak için değil; onları satmak için aldığını söylemiş ve hiddetlenerek Türkmenlerden büyük bir kısmını yanına alarak Sincar'a doğru yola çıkmıştı. Bu durumda İbn Cehir, Âmid'den ayrılarak Meyyâfarikîn'e doğru ilerlemiş ve

---

⁴³¹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 433; M.Emin Zeki, **İmâre**, s. 124-25; Ripper, s. 275.

⁴³² Zettersteen, "Mervâniler" VII, s. 781.

orayı ablukaya almıştı. İbn Cehir, burayı kuşattığı sırada Diyarbekir'den bazı kimseleri yanına çekmeyi başarmıştı. Ancak Mervânî Emiri, komplocuları tutuklayınca Selçuklu harekâtını yöneten İbn Cehir Diyarbekir'i terk etmek zorunda kalmıştı. Bedevi Esedi birlikleri Irak'a geri dönerken kendisi de Ahlât'a yönelmişti. Sonundan Melikşah, Ukaylîlerle barışmış ve Mervânîler ülkelerinden kalan Selçuklu ordusunun yükünü artık tek başına sırtlamak zorunda kalmıştı.⁴³³ Sonunda Mansur ve İbn Cehir arasında savaş çıkmış ve Mansur yenilmişti.⁴³⁴

Mervânoğlu, (Mansur) 477/1084 yılında Fırat kıyısından Musul'a kadar olan bir coğrafyada hüküm sürüyordu. Bu adam, Maaddilerin ordularına güvendiği için Selçuklu Sultanına gerektiği gibi boyun eğmiyordu. Bunun üzerine Melikşah, Emir Artuk'a haber yollayarak Türkmen ordularını toplaması ve savaşa hazırlanması emrini vermişti. Bundan haberdar olan Mervânoğlu, Maaddinlerin büyük Emiri Kureyşoğlu Şerefüddeve Müslim'den yardım talep etmişti. Müslim, ordusunu toplayarak Âmid kenti civarına gelmişti. Daha sonra Artuk da oraya gelmişti. Şerefüddeve, Türkmen ordusunun büyüklüğünü görünce Artuk'a şu mesajı göndermişti: "Ben ve Mervânoğlu, Sultana tabi olduğumuza göre bu savaş niye oluyor? Siz geri çekilin, biz de geri çekilelim ve bu şekilde barış olsun" demişti. Artuk buna razı olsa da Türkmenler hiddetlenerek ganimet almadan elleri boş dönmeyeceklerini söylemişlerdi. Bunlar, gece yarısı atlarına binerek şafakla birlikte Maaddinlerin çadırlarına saldırarak birçoğunu öldürmüş ve diğerleri kaçmışlardı. Şerefüddeve'ye bir başka çare kalmadığından Âmid'e Mervânoğlu'nun yanına kaçmıştı. Türkmenler, Maaddinlerin çadırlarına girerek onları soymuşlardı; çocuk ve kadınlarını esir almış ve mallarına da el koymuşlardı. Türkmenler, ele geçirdikleri Maaddi Emirlerin boynuna ipler takarak Âmid'in surları önüne getirmişlerdi; bunların içinde işe yarayanları on dinara, diğerlerini beş dinarın altında satmışlardı. Güzel bir arap atı beş, deve bir, dinara satılmıştı; merkep beş zuzeye, koyun yarım zuzeye olmuştu. Türkmenler, on binden fazla mızrak kırmış ve

---

⁴³³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 433; Sibî İbnî'l-Cevzi, XX, s. 58-59; İbn Haldun, IV, s. 320-21; Ripper, s. 275-77; Çevik, agt., s. 195-96; Turan, s. 202-04; Bulduk, s. 33; Ahmet Savran, "Meyyafarikin", *DİA*, XXIX, TDV, Ankara 2004, s. 511; M. Emin Zeki, 504-06; ay., İmâre, s.124.

⁴³⁴ Şerefhan, *Şerefname*, Avcı (Çev.), s. 111.

bunları kazanların altında yakmışlardı. Bunlar aralarında meydana gelen anlaşmazlıktan dolayı Âmid'i bırakıp gitmişlerdi. Şereüddeve oradan çıkıp, Calonicus'a gitmişti.⁴³⁵

Sultan Melikşah, İbn Cehir'e Diyarbekir bölgesini şu şartlarla ıkta olarak vermişti. Devlete yılda belli miktarda vergi ödenecekti. Diyarbakır'daki kendi sarayının önünde; sabah, akşam ve yatsı vakitlerinde, Sultana ait olan ordugâhta günde beş kez davul (nevbet) çalınacaktı. Cuma hutbelerinde sultanın adından sonra kendisinin de adı okutulacaktı. Bastırıldığı paralarda sultanın adından sonra kendisinin adı yazılacaktı. Ayrıca Sultan ona hil'at giydirip davul ve bayraklar da vermişti. İbn Cehir, 453/1061-62'deki olayları sırasında Selçuklular anlaşarak bu Emirliğin yönetim düzenini değiştirmeyi tasarlamış ve başaramamıştı. Daha sonra ise onun Nizamülmülk ile Abbasi Halifeliği'nin yönetim şeklini değiştirme hususunda bir anlaşma yaptığını, fakat bunu da başarmadığını, çünkü Ulu Tanrı'nın Halife'ye olan lütfuyla Sultan'ın ölümü ve Nizamülmülk'ün öldürülmesi sonucunda, onların Halife'yi Bağdat'tan çıkarma düşünceleri gerçekleşmemişti.⁴³⁶ Âmidüddeve b. Cehir Halife'nin vezirliğinden Safer h. 476'da uzaklaştırılınca; aynı gün Sultan ve Nizamülmülk tarafından bir elçi Halife'ye gelerek, İbn Cehir'i kendilerine göndermesini istemişti. Halife de bunun için İbn Cehir ve eşlerine izin vermişti. İbn Cehir, çoluk çocuğunu alarak Sultan'ın yanına gitmişti. İbn Cehir, Sultan ile Nizamülmülk tarafından iyi karşılanmıştı; daha sonra Sultan, İbn Cehir'i Diyarbekir'e Vali olarak atamıştı. Sultan, ona hil'at giydirmiş ve ona başka yetkiler de vermişti. Sultan, İbn Cehir'in emrine askerler vererek Diyarbekir'in Mervânoğullarının elinden alınması talimatını vermişti; ayrıca ona hutbeleri kendi adına okutması ve paralar üzerinde adını yazması yetkisini de vermişti.⁴³⁷

---

⁴³⁵ Abû'l-Farac, I, s. 329-30.

⁴³⁶ Sibte İbni'l-Cevzi, XX, s. 55.

⁴³⁷ İbnü'l-Esir, VIII, s. 430; İbn Haldun, IV, s. 320-21.

7.3.5. Selçukluların Cizre’yi Alması ve Mervânî Devletinin Sonu

Selçukluların Diyarbekir Valisi İbn Cehir, h.478’de Mervânîlere ait Cizre’ye bir ordu göndererek orada bulunan Beni Vehbân ailesinin işbirliğiyle kenti ele geçirmişti. Böylece Mervânoğullarının Devleti yıkılmıştı.⁴³⁸

7.3.6. Melikşah’ın Ölümü ve Mansur’un Mervânîleri Yaşatma Çabaları

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah 1092 senesinde öldüğü sırada son Mervânî emiri Massur, Irak’ın Harbe köyünde bulunuyordu. Mansur, Melikşah’ın ölümü ardından Cizre’ye gelmiş, oraya sahip olmuş ve orada oturmaya başlamıştı. Bir grup, onu çağırıp memleketi ona teslim etmek istemişti; fakat bazı kimseler de Mervânoğullarının yönetiminden rahatsızlık duyuyordu. Çünkü Sultanın devletinden ve İbn Cehir’in adaletinden iyilik, hayır, saygı ve hakka riayet görmüşlerdi ve bu nedenle Mansur’un geri gelmesini istememişlerdi. O sıralarda İbn Esed adında edip ve şair olan etrafında toplanmış öğrencileri, taraftarları ve tabi olmuş, bir grup bulunmuştu. Bu şekilde şehirde dolaşıp şehrin ve surların güvenliğini sağlamışlardı.⁴³⁹ Mansur Cizre’de bulunduğu sıralarda Meyyâfarikîn’de olan bitenlerden haberdar olmuş ve İbn Esed’le irtibara geçerek onu kendi yanına almaya ikna etmişti. O da onu Meyyâfarikîn’e ileri gelenlerden kimsenin olmadığı bir esnada çağırmıştı. Mansur, 486/1094 yılının başından Meyyâfarikîn’e gelmiş ve İbn Esed, şehri kendisine teslim etmişti. Mansur, onu Vezir tayin ederek “Muhyüddeve” unvanı vermişti.⁴⁴⁰ Tacüddeve Tutuş, Rebiülevvel ayı 486/1094 yılında beraberinde büyük bir kalabalıkla Meyyâfarikîn’e ulaşmıştı. Yanında bulunan kalabalık şehre doğru ilerlerken o da şehrin halkına haber göndermiş ve onlara Nusaybin halkına yaptıklarını hatırlatmıştı. Tutuş Ali b. Vehab Burcu’nun yanına gitmiş, halk da onu görünce onların sloganlarını atarak şehri ona teslim etmişti. Mansur, Su Kapısı’ndan çıkarak Tutuş’un Veziri Ebu’n-Necm’in karargâhına gitmiş ve ona sığınmıştı. Mansur’un bu son hükümdarlığı beş ay

---

⁴³⁸ İbnü’l-Esir, VIII, s. 440; M. Emin Zeki, *İmâre*, s. 125.

⁴³⁹ İbnü’l-Ezrak, s. 232-33.

⁴⁴⁰ İbnü’l-Ezrak, s. 235.

sürmüştü.⁴⁴¹ Melikşah'ın ölümü ardından büyük kargaşa sırasında Irak'ta oturmakta olan Mervânî Emiri Nâsiruddevle Mansur, emirliği yeniden geri almak için Diyarbekir bölgesine gelerek bazı kentleri almıştı; ancak 486/1093 yılında Tutuş Diyarbekir'e gelerek önce Âmid'i daha sonra ise diğer şehirleri almıştı. Tutuş, Mansur'u elinde kaçırarsa da onlara taraftar olan birçok lideri öldürmüştü.⁴⁴²

7.4. SURIYE SELÇUKLU MELİKİ TUTUŞ'UN NUSAYBİN ABLUKASI VE YAPTIKLARI

Diğer taraftan Suriye Selçuklu meliki Tacüddevle Tutuş b. Aplanslan, kardeşi Sultan Melikşah daha ölmemişken Şam ve sahil bölgelerini ele geçirmiş ve 473/1081 yılından Şam'ı Atsız'ın elinden alarak Halep'i ele geçirmişti. Tutuş, kardeşi Melikşah'ın 1092'de ölüm haberini alınca Şam'dan Rakka'ya gelerek orayı, sonra Habur'u ve Rahbe'ye sahip olmuştu. Ardından Nusaybin'i kuşatmış ve orada bulunan Araplarla savaşarak Diyar'ı-Rabia askerlerini yenerek birkaç Arap komutanını öldürmüştü. Tutuş'un önünde bağlanmış olan 20 komutan ölüye kadar öyle bırakılmışlardı. Bunların arasında Şerefüddevle'nin kardeşi İbrahim b. Kureyş ve Mervânîlerden Emir Hüseyin b. Nasruddevle ve diğer bazı Arap komutanlar vardı. Tutuş, Nusaybin'i sonunda almış ve büyük bir kitleyi de öldürmüştü. Ayrıca bütün kenti yağmalamış ve halkın mallarına el koymuştu. İbnü'l-Ezrak Nusaybinlilerin başına gelenlerin kâfirlerin başına gelmediğini söylemiştir.⁴⁴³

Selçuklular, XI. yüzyılın ikinci yarısında el-Cezire'deki vassal devletlerine yönelik politikasını belirleyen iki temel faktörü vardı. Bir taraftan Sultan kendi İmparatorluğu'nu Sünni Halifenin ve Abbasi-Selçuklu hükümlerini tanıyan emirliklerin değişmez hamisi olarak görüyordu. Öte yandan Sultan'ın Türkmenlerin çıkarlarını da dikkate alması gerekiyordu, zira kendi iktidarını bir anlamda onların sadakatine borçluydu. Basasiri Ayaklanması, Fatımî propagandasının içerdiği tehlikeyi açıkça göstermişti. Mısırlılar geleneksel olarak Doğu'daki Kürt emirlikleri ve Bedevi

---

⁴⁴¹ İbnü'l-Ezrak, s. 235-36; Ripper, s. 301-03; Çevik, agt. s. 204. 205. 206-07; Tufantoz, s. 121-22. Savran, Meyyafarikin" XXIX, s. 511; Minorsky, "Meyyafarikin", VIII, s. 199.

⁴⁴² Yınanç, "Diyarbekir", III, s. 613.

⁴⁴³ İbnü'l-Ezrak, s. 233-34.

Araplarla iyi ilişkiye sahipti, onlar mütemadiyen Bağdat'ın vesayetine muhalefet etmeleri yönünde kışkırtılmışlardı. Dolayısıyla, Selçukluların siyasi hedeflerinde esas olarak Fatımî halifeliği yer almaktaydı. Selçuklu egemenleri, Türkmenleri ganimet ve toprak taleplerine cevap verebilmek için de düzenli olarak zengin ve verimli Anadolu topraklarına sefere çıkarmışlardı. Bizans İmparatorluğu'yla devamlı olarak savaş durumunda kalırsa da bu yöntemle Türk boylarının Sultanın egemenliği altındaki toprakları yağmalamasının önüne geçilebilmişti. Selçuklular, Suriye ve Anadolu'daki savaşlar nedeniyle bu iki büyük güce karşı tetikte oldukları sürece, hâlihazırda Sultanı sembolik süzerenleri olarak tanımış olan Cezire'deki emirlikler de varlıklarını sürdürebilmişlerdi.⁴⁴⁴

Cezire ve Irak'taki Emirlikler, Selçuklu hükümlerini kabul etmekle beraber bağımsızlıklarını koruma konusunda oldukça kararlı hareket etmekteydiler. Bu konudaki en önemli desteği Mısır Hilafet Makamı'ndan alıyorlardı. Fatımî diplomasisi, Bağdat'a karşı emirliklerin direnişini koordine ederek ihtiyaç duyulan mali desteği sunuyordu. Selçukluların bu bölgelerde yaşamakta olanlara duyduğu güvensizliği bizzat ünlü vezir Nizamülmülk'ün sözlerinden yansıtmıştır. Nizamülmülk, kendi dönemlerindeki güvenlikle ilgili endişeleri nedeniyle saray görevlerini Irak'ın "kâfirlerine" değil de sadece Sünni Türklere vermiş olduğundan dolayı Tuğrul Bey ve Alparslan'ı övmüştür. Arapların kâfirleri" ve yerel beylerin bağımsızlıkları, her şeyden önce Kahire'deki insanlar, süzerenlerine karşı mütemadiyen kışkırtıldıkları için tehlike arz ediyordu.⁴⁴⁵

Son olarak şunları söyleyebiliriz. Büyük Selçuklular Göktürk kağanları'nın şu sözünü "Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Yoksul milleti zengin ettim, aç halkı doyurdum, az halkı çoğaltım."⁴⁴⁶ Devletin temel stratejisi kabul ettikleri için baştan beri yayılcı politikalar gütmüşlerdi. Selçukluların yayılcı politikaların en belirginini bizzat Tuğrul Bey'in, İbrahim Yinal'ın Nizamülmülk'ün ve Abbasi halifesi el-Kaim, Biemrillah'ın sözlerinden görmektediriz. Diyarbekir Mervânî Emiri

---

⁴⁴⁴ Ripper, s. 233-34.

⁴⁴⁵ Ripper, s. 242-43.

⁴⁴⁶ Turan, s. 112.

Nasruddevle, Oğuzların akınlarına karşılık Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e protesto mektubu gönderince ona cevaben şunları söylemişti: "Kullarımın memleketine gediği haberi aldım. Sen bir Hudut Emiri'sin onlara mal verip Bizanslılara karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni beldeleridir."⁴⁴⁷

Kalabalık bir Oğuz grubu, 1047'de Türkistan'dan Selçukluların başkenti Nişabur'a gelmiş, yersizlik ve yurtsuzluktan şikâyet ediyordu. İbrahim Yinal onlara şunları söylemişti: "Memleketim sizin oturmanıza imkân verecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur Anadolu gazasına gidiniz; Tanrı yolunda cihâd yapınız ve ganimet alınız; ben de arkanızdan gelip bu hususta size yardım edeceğim."⁴⁴⁸

Oğuzların yağma ve talanlarına karşı o kadar tepkiler çoğalınca Abbasi Halifesi el-Kaim-Biemrillah, meşhur âlim Mâverdi'yi 1044'te elçi olarak Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey'e göndermiş ve Halife mektubunda şunları söylemişti: "Ey Tuğrul Bey Muhammed! Aldığın sana kâfidir. Diğer İslam ülkelerine ve hükümdarlarına dokunma." Buna karşılık Tuğrul Bey: "Benim askerlerim pek çoktur ve bu memleketler onlara kifâyet etmemektedir." cevabını vermişti. Elçi: "Bütün dünyayı alsanız ve yıksanız yine de size ve askerlerinize kâfi gelmeyecektir" diyerek sultanı doğru harekete dâvet etmişti. Tuğrul Bey: "Doğru hareket için elimde gelen her şeyi yapıyorum. Eğer adamlarımdan aç kalan kötülük ediyorsa buna karşı ben ne yapabilirim"⁴⁴⁹ diye cevap vermişti.

Selçuklu veziri Nizamülmülk, Oğuzlar hakkında şu tesbiti yapmaktadır: "Her ne kadar Türkmenlerden bıkkınlık geldi ise de sayıları çoktur. Bu devletin kuruluşunda çok hizmetleri ve emekleri olduğundan bu devlet üzerinde hakları vardır ve Sultan'ın akrabalarıdır."⁴⁵⁰

Büyük Selçuklular kuruluşundan itibaren yayılmacı politikaların peşinde oldukları için, bölgesel emirlik olan Mervânîler ne onları durdurabilir ne de onlara

---

⁴⁴⁷ Turan, s. 113.

⁴⁴⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s. 282-83, Turan, s. 114.

⁴⁴⁹ ay., s. 114-15.

⁴⁵⁰ Siyaset-nâme, s. 94, (Turan), s. 115.

düşmanlık edebilirdi. Belki de yetmiş yaşını geçmiş Mervânî Emiri Nasruddevle, bunun için Selçukluları tabiliğini kabul etmişti. Zira bunun dışında Mervânî-Selçuklu arasında hemen hemen hiçbir dostane ilişkiye rastlayamadık.

Kanaatimize göre; Selçukluların hedefine Bizans'ı koyup batıya doğru ilerleme stratejileri, Mervânî içerisinde var olan klik Arap milliyetçiliğiyle birleşince Mervânî Devleti'ni ordadan kaldırmıştır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MERVÂNÎ-NÜMEYRÎ İLİŞKİLERİ

Bir taraftan Nümeyrîler; Bizans ve Hamdaniler, Mervânîlere karşı çeşitli tarihlerde yaptıkları savaşlarda onların saflarında yer alırken öteyandan bu Emirlik, Mervânîlerle birleşmiş ve Bizans'a savaş açmıştı. Anı zamanda bunlar, Fatımîlerin tehditlerine karşı da Mervânîleri desteklemişlerdi. Bunun yanında bu Emirlik, sahte Peygamber Asfar'in ortadan kaldırılması sırasında Mervânîlere yardımcı olmuştu. Tarihçilerin bize aktarmış olduğu kadarıyla Nümeyrîler, tarihin hiçbir dönemimde kendi iradesiyle hareket etmediğidir.

8.1. NÜMEYRÎLERİN HAMDANÎLERİN SAFINDA MERVÂNÎLERLE SAVAŞMASI

Hamdanî Emiri Ebu Abdullah; artık savaşın bitirilmesi ve Diyarbekir'in terk edilmesi gerektiğinin farkına varmıştı. Bunun için kardeşi Ebu Tahir'i ikna etmeye çalışmıştı. Fakat Ebu Tahir, onu dinlemeyerek çok sayıda Ukaylî bedevisi ve muhtemelen Nümeyrîlerin de aralarında bulun bir güçle saldırıya geçti. Yapılan savaş yine Kürtler kazanmış ve ikinci kez Ebu Abdullah, esir düşmüştü. Mervânî Emiri onu bu kez daha ağır şartlarda ve daha uzun bir süre alıkoydu. el-Cezire'deki çeşitli iktidar sahibi arasındaki yaşanmış savaşlar, Bağdat'taki Büveyhî yöneticilerin lehlerine olsa da onların başdüşmanları Kahire'deki Fatımîleri ziyadesiyle rahatsız etmişti.⁴⁵¹

Mervânî-Nümeyrî arasındaki ilk ilişkiyi, Hamdanîlerin 380/990'da onlardan yardım alarak Orta Kürdistan'ın üzerine yürüdüğünde görüyoruz. Mervânî Emiri Ebu

---

⁴⁵¹ İbnü'l-Esir, VII, s. 444; M. Emin Zeki, s. 486-87; Ripper, s. 165-66.

Ali, Hamdanî ve müttefiklerini hezimete uğratıktan sonra Ukaylî Emiri Muhammed b. Meseyyib, Nusaybin'de Hamdanî Emiri Ebu Tahir'i ve Nümeyrî lideri Muzafer'i öldürmüştü. Ukaylî emirinin bunu yapmasıyla, Musul'dan Ukaylî Devletinin kurulmasına ortam sağlanmış oldu.⁴⁵² Abdurrakib Yusuf, Mervânî-Nümeyrî arasındaki ilk ilişkiyi, Handanilerin 380/990'daki Nümeyrîlerden yardım alarak Mervânîlerin üzerine yürüdüğünü söylese de M. Emin Zeki ilk ilişkileri, Nümeyrîlerin Büveyhî valisi Havaşaze'nin yanında yer almasıyla başladığını nakletmiş ve bu savaşta Mervânî kurucusu Bâd b. Dostık'ın kardeşi Ebu'l-Fevas öldürülmüştü.

8.2.URFA ÜZERİNDE MERVÂNÎ-NÜMEYRÎ ANLAŞMASI

Nümeyrî lideri Utayr, Urfa vekili Ahmed İbn Muhammed'i öldürünce Urfa halkı, Diyarbekir emirine haber salayarak kenti teslim etmeye çağırılmıştı. Bu nedenle Mervânî Emiri Nasruddevle, (416/1025-26)'da Zeng adında Âmid valisini bir orduyla şehrin başına geçmesi için Urfa'ya yollamış ve kenti teslim almıştı. Nümeyrî lideri Utayr, şehri geri almak için Halep Emiri Salih b. Mirdas'a başvurarak kendisiyle Nasruddevle arasında arabulucu olmasını istemişti. Sonunda Mervânî-Nümeyrî arasında bir anlaşmaya varılmış ve kentin bir kısmı Utayr'e, diğeri de Mervânîlerin Valisi Zeng'e verilmişti. Nümeyrî lideri Utayr, Mervânîlerin başkenti Meyyâfarikîn'e Nasruddevle'yi ziyarete geldiğinde bazı kimseler onun yakalmasını istemişti. Fakat Nasruddevle bunu kabul etmeyerek şunları söylemişti: “ Utayr kötü biri olsa da ben ona ihanet etmem ve kötülüklerinden ona vefa göstererek kurtulmak istiyorum.” Günün birinde Utayr, Mervânîlerin Urfa Valisi Zeng'in evinden ayrılırken 418/1027-28'de öldürülmüştü. Böylece Urfa tamamen Mervânîlerin eline geçmişti. Nümeyrîler, intikam peşine düşüp Mervânî Valisini sorumlu tutmuş ve onu öldürmüştü. Bu olaydan sonra yine Halep Emiri Salih b. Mirdas, arabuluculuğa girişmiş ve Mervânî Emiri Nasruddevle bunu kabul ederek Urfa'nın yarısını İbn Utayr'e, diğeri yarısını da İbn Şibl'e verilmesini kabul etmişti.⁴⁵³

---

⁴⁵² Abdurrekib Yusuf, II, s. 61.

⁴⁵³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 151-152; Abdurrakib Yusuf, II, s. 61-62; Ripper, s. 367-369.

Dostkilerin Urfa'yı ülkesine katması, Nümeyrî ve Bizanslılarla arasında düşmanlık kapıları açılmıştı. Nümeyrî lideri Utayr, Mervânî Valisi Zeng'in planıyla öldürülürken Nümeyrîler intikam peşine düşmüştü. Mervânî Valisinin düşmüş olduğu bu hatanın Nasruddevle'nin emriyle olduğu kanısında değilim. Zira Utayr, Meyyâfarikîn'e geldiğinde bazı kimseler tutuklamasını istemişti, fakat Nasruddevle bunu kabul etmemişti.⁴⁵⁴

8.3. NÜMEYRÎLERİN URFA'YI BİZANSLILARA SATMASI

İbn Utayr, 422/1031'de kendisine ait burçu, birkaç köyü ve bunların arasında şu ana kadar "Sinn İbn Utar" olarak bilinen köyü de yirmi bin dinara Bizans İmparatoru III. Romanos Argyros'a satınca o da gelip orayı almıştı. Böylece İbn Şilb'in yandaşları, şehri terk etmişlerdi. Bizanslılar, Urfa'ya girdikten sonra Müslümanları öldürmüş ve camileri yıkmıştı. Bu olayı duyan Nasruddevle, büyük bir askeri Ruha'ya göndererek kenti kuşatmış ve zorla ele geçirmişti. Kenteki Bizanslılar burçlara Hristiyanlar ise kiliseye sığınmışlardı. Müslümanlar, kiliseyi ablukaya alarak onları oradan çıkarmış, birçoğunu öldürmüş ve şehri de yağmalamışlardı. Bizanslılar, burçlardan mahsur kalmışlardı. Daha sonra on bine yakın büyük bir asker gelerek Nasruddevle'nin ordusunu hezimete uğratmıştı. Bunlar, Urfa ve civardaki diğer Müslüman kentleri almışlardı. Nümeyrîli İbn Vessâb, onlarla Surûç ve Harrân üzerinde anlaşarak Bizans'a vergi vermeyi kabul etmişti.⁴⁵⁵ Nasruddevle, Bizans imparatoruna bir elçi göndererek onu şu şekilde tenkit etmişti: "Halep'e karşı iki defa yürümekten ne kazandınız ki şimdi de Edessa'ya göz dikiyorsunuz! Size dostça nasihatim, adamlarınızı alıp buradan çıkmanızdır. Gitmezseniz Arap ordusundan neler çekeceğini göreceksiniz." Bizans İmparatoru Michael(Romanos), Mervânî emirine şu cevabı vermişti: "Biz Edessa'yı harp ile almadık. Onu meşru sahibi İbn Utayrden satın aldık. Onun elinizde kalacağımızı bilsem size iade ederim. Fakat göçbe Araplar (Maaddilerin) Nümeyrîlerin

---

⁴⁵⁴ Abdurrekib Yusuf, II, s. 61.

⁴⁵⁵ İbnü'l-Esir, VIII, s. 196-97; Ebu'l-Fida, I, 509, M. Emin Zeki, s. 494-95; Abdurakib Yusuf, II, s. 45. 62, Ripper, s. 187-88; Tufantoz, s. 82-84.

orayı size bırakmayacaklarını biliyorum.” Mervânîlerin gönderdiği askeri birlik, kaleyi almaya muvafik olmadan kar-kıştan dolayı muhasarayı kaldırarak memleketine dönmüştü.⁴⁵⁶

8.4. NÜMEYRÎLERİN BİZANSLA BİRLİKTE MERVÂNÎ ÜLKESİNE SALDIRMASI

Nümeyrîlerin Harran hâkimi Şebib b. Vessâb ve Urfa’da bulunan Bizans’ın askeri birlikleri, 426/1034-35’de Diyarbekir üzerine bir askeri sefer düzenlemişti. Bunun üzerine Mervânî Emiri Nasruddevle, Ukaylî Emiri Karvaş ve çevre Emirliklerden askeri yardım istemişti. Nümeyrî Emiri Şebib, böyle bir birliğin Nasruddevle’nin etrafında topladığını görünce korkuya kapılarak Urfa’ya geri dönmüştü. Bununla yetinemeyen Nasruddevle, Bizans imparatoru IV. Michael’e (1034-1041 yılları arasında imparatorluk yapmış olan) bir elçi göndererek aralarındaki antlaşmayı ve barışı feshettiğinden dolayı onu tenkit etmişti. Tam bu esnada Bizans elçileri, Nasruddevle’ye gelerek imparator adına özür dilemiş ve olan bitenlerden haberdar olmadığını beyan etmişti. Bunun yanında Mervânî Emiri Nasruddevle’ye çeşitli armağanlar da getirmişlerdi. Böylece Nasruddevle, çıkmaya kararını verdiği Urfa seferini geri almış ve etrafında toplanmış askerleri de memleketine yollamıştı.⁴⁵⁷

8.5. NÜMEYRÎLERİN NASRUDEVLE’NİN YARDIMIYLA BİZANS’TAN SİVEREK’İ ALMASI

Nümeyrî liderleri İbn Vessâb ve İbn Utayr, 427/1035-36’da Mervânî Emiri Nasruddevle’den büyük bir askeri destek alarak Bizans’ın eline geçmiş Siverek üzerine yürümüş ve silah zoruyla orayı almışlardı. Bu askeri harekât, Recep 427/Mayıs 1036’de olmuştu. Bu koalisyon güçleri, bununla yetinmeyerek Alar’ı almış ve Urfa üzerine yürümüşü.⁴⁵⁸

---

⁴⁵⁶ Abu’l-Farac, s. 289-90.

⁴⁵⁷ İbnü’l-Esir, VIII, s. 216-17; M. Zeki. s. 495; Honigmann, s. 134-35, Abdurakib Yusuf, II, s. 45; 62; Ripper, s. 189; Tufantoz, s. 86.

⁴⁵⁸ İbnü’l-Esir, VIII, s. 220-221; Ebu’l-Fida, I, s. 512; M. Emin Zeki, s. 495-96; Honigmann, s. 135-137; Abdurakib Yusuf, II, s. 62; Ripper, s. 190; Tufantoz, s. 86-87.

8.6. FATİMÎLERİN TEHDİDİ KARŞISINDA NASRUDDEVLE'NİN NÜMEYRÎLERDEN YARDIM İSTEMESİ

Enuştekin, 430/1038-39'da Halep'i aldıktan kısa bir süre sonra Mervânî Emiri Nasruddevle'yi Diyarbekir'e sefer yapmakla tehdit etmişti. Bu tehdide karşı Nasruddevle, Ukaylî Emiri Karvaş ile Nümeyrî Emiri Şebib b. Vessâb'tan yardım talep etmişti. Nümeyrî lideri, bir dayanışma göstergesi olarak normal şartlarda ülkesinde Mısır Halifesi adına okutulan hutbeyi kaldırmış ve onun yerine sembolik olarak Abbasilerin hükümranlığını tanıdığını beyan etmişti. Fatimî Valisi Enuştekin, onu tehdid edince Harran'da hutbe tekrar Fatimîlerin adına okunmaya başlamıştı.⁴⁵⁹

8.7. NÜMEYRÎLERİN YALANCI PEYGAMBER ASFAR'IN ORTADAN KALDIRILMASI İÇİN MERVÂNÎLERE YARDIMI ETMESİ:

Tağliboğullarından Asfer adındaki bir kişi, 439/1047-48'de peygamberlik iddiasıyla Resûlayn'da ortaya çıkıp, yeni bir din getirdiğini söyleyerek, ortada dolaşmıştı. Yalancı Peygamber Asfar, etrafında bedevi Arapları toplamış ve birkaç kere 'gaza' için Bizans topraklarına girmişti. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Mervânî Emiri Nasruddevle'yi tehdit etmişti. Bu tehdide karşılık Nasruddevle, Nümeyrîli bir grupla anlaşarak Asfar'i ortadan kaldırmıştı.⁴⁶⁰

8.8. NÜMEYRÎLERİN SELÇUKLULARA KARŞI MERVÂNÎLERE ASKERİ YARDIMI

Nümeyrî emiri Müni' b. Şebib döneminde de Mervânî-Nümeyrî arasındaki dostane ilişkiler devam etmişti. Bu dostane ilişkiler, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Besasirî isyanı 449/1058'de Mervânî ülkesi üzerine yürüdüğü zaman ortaya çıkmıştı. Buna karşı Fatimîlerin temsilcisi Mueyyed eş-Şirâzî, Nümeyrîleri askeri destek olarak Mervânîlerin yardımına göndermişti. Fakat Mervânî Emiri Nasruddevle, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'le yapmış olduğu görüşme başarılı bir şekilde sonuçlanmıştı. Bu

---

⁴⁵⁹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 231; Bowen, "Nasruddevle" s. 120; Abdurrahman Yusuf, II, s. 29-30. 62. Ripper, s. 221-22; Tufantoz, s. 95.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Cevzi, XV, s. 308; İbnü'l-Esir, VIII, s. 279; Zehebi, XXIX, s. 334; Abû'l-Farac, I, s. 303-04; Abdurrahman Yusuf, II, s. 45-46. 62; Ripper, s. 193; Tufantoz, s. 95-96.

tarihten sonra Nümeyrî Emirliği'nin yıkılışına kadar Mervânî-Nümeyrî arasında herhangi bir ilişkiye raslayamadık.⁴⁶¹

Arap Nümeyrî kabilesi, Cezire Bölgesi'nin Diyar-Mudar Bölümün'de büyük bir nüfuz alanına sahibti. Nümeyrî Kabilesi, Hamdanî Devleti'nin yıkılışından sonra Rakka, Harran, Suruç ve Ruha'da Emirliği'ni kurmuştu. Nümeyrî emirliği'nin hâkimiyet kurduğu alan, şam ülkesi ve Dostikilerin sınırına denk gelmektedir. Bunun için Mervânî-Nümeyrî arasındaki dostluk büyük öneme haizdi.⁴⁶²

---

⁴⁶¹ Abdurrakib Yusuf, II, s. 62-63.

⁴⁶² Abdurrakib Yufuf, II, s. 61.

DOKUZUNCU BÖLÜM

MERVÂNÎ-ERMENİ VE GÜRCÜ İLİŞKİLERİ

Ermeni ve Gürcü Emirlikleri, stratejilerini Bizans'a göre geliştirdiklerinden Mervânî-Ermeni-Gürcü ilişkilerini de bu çerçevede ele alabiliriz. Bu siyasetin somut örneklerini, şu şekilde aktarabiliriz: Bâd b. Dostuk 990'da öldürülünce Gürcü Prensi Davit, bundan istifade edip Malazgirt'i işgal etmişti. Bir diğer örnek ise Bizanslılar, Urfa'yı ele geçirip sınırlarını doğuya doğru genişlemeye çalışınca zorlu bir süreç başlanmış ve Mervânîlerle kanlı bir savaş olmuştu. Urfa'da bunlar yaşanırken Bizans'a destek amacıyla Mervânîlerin doğu sınırında Ermeniler tarafından bir cephe daha açılmıştı.

Mervânî Devletinin kuruluşu, ülke bütünlüğüne sahip olmamasına rağmen, Ermenilerin altın çağına denk gelmişti. Onlar merkezi bir otoriteden yoksun olsa da gücünün zirevesinde yer almıştı. Özellikle Ermeniler, başkenti 'Ani'ye taşdıktan sonra bu güce ulaşmıştı. Ermenistan o dönemde iki büyük Emirliğe ayrılmıştı. Biri Bekrâduniye, diğeri de Vâspurakan'dı. Her iki Emirliğin sınırları, Karın bölgesine kadar uzamıştı. Bölgenin başkenti Kâlikala (Erzurum) idi. Bu sınır, Malazgirt'te Dostiki Devleti'nin sınır komşusuydu. Muhtemelen Murat Nehri (Arsnâs) Dostiki-Ermeni sınırını belirlemişti. Ermenistan'da bir başka emirlik daha bulunuyordu. O da Sason emirliği idi. Sason Ermenileri, Muş ve Torosların güney batısındaki uzantısında yer alan dağın eteğinde ikamet etmişti.⁴⁶³

---

⁴⁶³ Abdurrakib Yusuf, II, s. 69-70.

9.1. MERVÂNÎ VE ERMENÎ HANEDANLARI ARASINDAKİ EVLİLİKLER

Dostiki-Ermeni arasındaki akrabalık ilişkileri hayati öneme haizdi. Zira Emir Hasan, Sason lideri Senhârib'in kızı Fadluniye ile evlenmiş ve Hasan'ın öldürülmesinden sonra Nasruddevle, onunla evlenmişti.⁴⁶⁴

9.2. MERVÂNÎLERİN CİZRE VALİSİNİN ERMENİLER ÜZERİNE YÜRÜMESİ

Mervânîlerin Cizre Valisi Nasruddevle'nin oğlu Süleyman, 423/1032'de on bin kişiden oluşan bir orduyla Ermenistan'a yakın yerlere savaş açmıştı. Mervânî Valisi, onlara saldırıp, birçoğunu öldürmüş, bazılarını esir almış, mallarına da el koymuştu. Vali Süleyman, zafer kazanarak başarılı bir şekilde geri dönmüştü.⁴⁶⁵

9.3. ERMENİLERİN MÜSLÜMAN HACILARA SALDIRILARI VE NASRUDEVLE'NİN ALDIĞI TEDBİRLER

Azerbeycan, Horasan, Taberistân ve diğer bazı ülkelerden hacca gitmek isteyen büyük bir hacı kafilesi, 427/1035'de Ermenistan ve Ahlât üzerinden yaptıkları yolculuk esnasında Ani ve Vestan'a (Gevaş) ulaştıklarında orada bulunan Ermeniler Sason Ermenilerden destek alarak bu hacı kafilesine saldırmıştı. Ahlât'a komşu ve hükümdarıyla barış içerisinde yaşayan Sasonluların, ele geçirilmesi zor kaleleri vardı. Bu kaleler, uzun bir süreden beri Sason Ermenilerinin elinde bulunuyordu. Ancak onlar bu kaleler için Müslümanlarla anlaşarak h. 580'e kadar oralarda kalmışlardı. Daha sonra Müslümanlar, kaleleri Sason Ermenilerinden almış ve onları oralardan çıkarmıştı. Diğer Ermenilerle ittifak kuran Sason Ermenileri; hacılara saldırıp, bazılarını öldürmüş, bazılarını esir almış ve esirleri, talan ettikleri hacı kafilesinin mallarıyla birlikte Bizans imparatorluğuna göndermişti. Bu olayla birlikte Sason Ermenilerinin Mervânîlerin ülkesine göz diktikleri haberi Nasruddevle'ye ulaşmıştı. Bunun üzerine Mervânî Emiri, askerlerini toplamış ve onlara karşı savaş ilan etmeye niyetlenmişti. Sason Prensi, bu

---

⁴⁶⁴ İbnü'l-Ezrak, s. 169; Abdurrahman Yusuf, II, s. 71.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Esir, VIII, s. 205; Abdurrahman Yusuf, II, 72.

haberi ve Nasruddevle'nin kararlılığını duyunca Mervânî Emirine bir mektup göndererek el koymuş oldukları hacı kafilesinin mallarını ve bütün esirleri salıvereceğini bildirmişti. Bunun üzerine Nasruddevle, Sason Ermenileriyle barışmıştı. Onları Nasruddevle ile barışa iten nedenler şunlardır: Sason Ermenilerinin erişilmesi zor kalelerinin olması, ülkelerinde bulunan geçitlerin çok dar olması, Sasonluların Bizans'a yakın olmaları idi. Ayrıca Nasruddevle, Sasonluların Bizanslılardan askeri yardım alarak ona karşı koymalarından endişelenerek onlarla barışmıştır.⁴⁶⁶

9.4. NASRUDDEVLE'NİN SASON ERMENİLERİNE KARŞI KALE YAPTIRMASI

Mervânî Emiri Nasruddevle, kendi şahsi parasıyla sınırda Sason Ermenilerine karşı yeni bir kale yaptırmıştı. Bu kale onların önünde bir set ve sınır olup artık Sasonlular Mervânîlerin ülkesine sızamazdı.⁴⁶⁷

9.5. NASRUDDEVLE'NİN ERMENİ PRENSLİĞİNİN İŞBİRLİKÇİSİ TACİRİN MALINA EL KOYMASI

Mervânî Emiri Nasruddevle döneminde Ebu Bekir b. Ceri dışında hiçbir vatandaşa haksızlık yapılmamış ve malına el konulmamıştı. Sason Prens'in dostu olan Ebu Bekir'e düşman bazı kimseler, onu Nasruddevle'ye şikâyet etmişti. Bu kişiler, Nasruddevle'ye İbn Ceri Sason hükümdarıyla temas halinde olduğunu ve şehri ona teslim edebileceğini söylemişti. Bunun üzerine Nasruddevle, İbn Ceri'nin evine baskın yaparak büyük miktarda silah yakalamıştı. Bundan dolayı Nasruddevle şikâyetin doğru olduğuna inanmış, silah ve mallarına da el koymuştu. Mervânî Emirinin el koyduğu malların değeri dört yüz bin altındı. Ayrıca Ebu Bekir'in varislerine mülklerin dışında seksen bin altın değerinde kumaş ve diğer bazı eşyalar kalmıştı. Aslında kendisi hakkında Emir'e yanlış bilgiler verildiği için bunlar olmuştu. Yoksa Mervânî Emiri Nasruddevle'nin hiç kimseden tek bir kuruş dahi aldığını kimse görmemiştir.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁶ İbnü'l-Esir, VIII, s. 221; Abdurrahman Yusuf, II, s. 72.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Ezrak, s. 168; Abdurrahman Yusuf, II, s. 72.

⁴⁶⁸ İbnü'l-Ezrak, s. 168; Abdurrahman Yusuf, II, s. 72.

Mervânî-Ermeni arasındaki ilişkiler, kırk yıl aşkın bir süre dostane bir atmosferde sürmüştü. Zira her iki taraftan da tek bir düşmanlık olayına rastlayamadık. Dostıkların aralarında Ermenilerin de bulunduğu Hristiyanlara karşı demokratik siyasetin, Kürt ve Ermeniler arasındaki köklü ilişkilerin tesisinde büyük bir rolü olmuştur. Sason Ermenileriyle çekişmeli ilişkiler ise, Kürtlerle Bizans arasındaki 427/1035'de Urfa çekişmesi nedeniyle olmuştur. Sason Ermenileri, Doğu ülkelerinde gelen yolları Kürdistan'da geçen "Haccı" Müslümanlara saldırmıştı. Bu saldırı, hacılar Bitlis ve Erçiş arasındaki bölgeden geçerken meydana gelmişti. Ermeniler, bazı hacıları öldürmüş, bazılarının yanında bulunan eşyalara da el koymuştu. Bu haber Nasruddevle'ye ulaşmış ve Ermeni ülkesine savaş açmak için gereken tedbirleri almıştı. Sasonlular, başlarına nelerin geleceğinden çekinerek Mervânî Emiriyle görüşmeye başlamıştı. Ermeniler, bu görüşmede Nasruddevle'nin ülkelerine savaş açmama karşılığında daha önce alıkoydukları hacıları bırakmayı sunmuş ve sonuçta taraflar bu teklif üzerine barışmıştı.⁴⁶⁹

Kaanatimizce Sason Ermenilerinin Müslüman hacı kafilesine saldırısı, Bizanslıların talimatıyla olmuştur. Zira Bizans kuzeydoğudan Dostıkları tehdit etmek için Ermenileri harekete geçirerek onlar üzerinde baskı oluşturarak Mervânîleri Urfa'dan çıkarmak istemişti. Buradaki delilimiz ise konuyla ilgili İbnü'l-Esir'in aktardıklarıdır. Çünkü Sasonlular, hacılardan almış oldukları eşyaları Bizans İmparatoruna teslim etmişti. Kaanatimizce Dostıkların Cizre Valisi Süleyman'ın Van Gölü kuzeyinde Dostıkların egemenliğine tabi Ermenileri cezalandırma operasyonu bu olay da benzeri bir hadisedir. Çünkü Urfa üzerindeki Mervânî-Bizans çekişmesi esnasında ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Ermenilerin bazı eyaletlerde isyan etmesinin Bizanslıların talimatıyla olduğu kanaatindeyiz.⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁹ Abdurrahman Yusuf, II, s. 71-72.

⁴⁷⁰ Abdurrahman Yusuf, II, s. 72.

9.6. BÂD'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE GÜRCÜ PRENSİ DAVID'İN MALAZGİRT'E SALDIRISI

Mervânîlerin efsanevi lideri Bâd, 380/990'da Musul'un dışında öldürülünce Dostiki Devleti felakete sürüklenmişti. Buna bağlı olarak da onların ülkeleri güneyden gelen saldırılara maruz kalabilirdi. Ya da Hamdanîler, Ukaylîlerden yardım alarak ülkelerine saldırabilir ve bu kritik durum, Dostikilerin başkenti Meyyâfarikîn ile Âmid'e kadar uzanabilirdi. Tam da bu sırada Gürcü Prensi David, Van Gölü'nün kuzeyindeki Malazgirt'te saldırmış ve kente el koymuştu. Bu saldırı, Bâd'ın yeğeni Mervânî emiri Ebu Ali Hasan b. Mervân'ın Emirliğin başlangıcına denk gelmişti. Kaanatimizce bundan sonra Kürt-Ermeni ilişkileri düzelmişti. Bunda Emir Hasan'ın bundan iki yıl sonra Bizanslılarla yapmış olduğu barış anlaşmanın etkisi olmuştu.⁴⁷¹

9.7. MÜMEHHİDÜDDEVLE-DAVID SAVAŞI

Mervânî Emiri Ebu Ali, 387/997'de Âmid'te öldürülünce Kuropalates David, Kürt Emirliğin o dönemde düşmüş olduğu güçsüzlüğünden yararlanmak istemişti. David, m. 997-98 yılın kışında askerleriyle Ahlât kentini kuşatmıştı. Yeni Emir Mümehhidüddevele, kenti kurtarmak için 998 yılı Paskalyasında küçük bir birlikle yolla çıkmıştı. Çıkan çatışmada çok sayıda Kürt askeri, Gürcü okçular tarafından yaralanmış ve Mervânî ordusu karargâhına geri dönmek zorunda kalmıştı. Bilinmeyen bir nedenle Gürcüler, Paskalyanın ertesi gecesi paniğe kapılarak savaştan kaçmışlardı. Bununla birlikte Mervânî ordusu ve Ahlât halkı, Gürcüleri takip edip çoğunu kılıçtan geçirmişlerdi.⁴⁷²

---

⁴⁷¹ Hüseyin Hüznî Mükuryân, Kurdistan Mükuryân, s. 245-46, (Abdurrakib Yusuf), II, s. 71.

⁴⁷² Stephanos Taron (Asolik) Almancaya Gelzer/Burckhardt s. 204; (Ripper), s. 173; Baluken, agt., s. 20.

SONUÇ

X. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olan ve Diyarbekir bölgesinde yaklaşık bir asır hüküm süren Mervânî Emirliği, dönemin birçok büyük devlet ve emirlikleriyle diplomatik ilişkiler kurmuştur. Mervânî Devletinin dış siyasetinin iki sacayağı olduğunu görmekteyiz. Birincisi kurucusu Bâd b. Dostık'ın (982-90) barışa stratejik yaklaşarak ve konjonktürden yararlanarak geliştirmiş olduğu geçiş sürecidir ki bu süreç Mervânî Devleti'nin kuruluşuyla sonuçlanmıştır. Diğeri ise, Ebu Ali'nin (990-97) ülkenin dış siyasetini revize ederek, var olanı korumaya yönelik izlediği politikadır. Ebu Ali, yönetime gelince yayılmacı politikayı terk etmiş ve kendisinden sonra gelen diğer Emirler de bunu sürdürmüşlerdir. Bu pragmatik siyaset Nasruddevle (1011-62) döneminde zirveye ulaşmıştır. Çünkü Nasruddevle, bir düşmanla karşılaştığı zaman ona şu soruyu sorardı: "Bu savaşın bize maliyeti nedir?" İşte bu söz Mervânî Devleti'nin dış siyasetinin manifestosu olmuştur.

Mervânî Devletinin kurucusu Bâd, ilk askeri hamlesini Van Gölünün kuzeyindeki Erciş üzerine yapmıştır. Bâd, Bizanslıların ve Büveyhîlerin kendi iç sorunlarıyla boğuşmalarından istifade ederek Erciş'ten Âmid'e kadar olan bölgeyi egemenliğine almış, daha sonra güneye doğru ilerleyerek ve Büveyhîlere karşı direniş geçmiştir. Bâd, kısa sürede bu siyasetinin meyvelerini toplamıştır.

Mervânî devletinin kuruluş aşamasındaki dış siyasetine bakıldığında bir taraftan askeri politikaları sürdürken, diğer taraftan da diplomatik ve diyaloga açık bir politika izledikleri görülmektedir. Devletin ilk hükümdarı Bâd, 978'de Büveyhîlere karşı savunma savaşına girmeden melik Adududdevle'yle irtibata geçmiş, ancak bir sonuç elde etmediğinden oradan ayrılmış ve onun ölümünden sonra otaya çıkan boşluktan yararlanarak siyasi hayatını pekiştirmek için temaslarını sürdürmüştür. Aynı Bâd, 373-74/983-85'te Meyyâfarikîn kentinin hâkimi Hamdanî reisiyle mektuplaşarak, kan dökmeden şehre sahip olmuştur. Bâd, Büveyhî meliki Adududdevle'nin 983'te ölümü

üzerine aynı yıl içerisinde ilk önce Ebu Said Behram b. Erdeşir ve Sa'd b. Muhammed komutasındaki iki Büveyhî ordusunu yenmiştir. Ancak Bâd Büveyhî komutan Ziyar b. Şehrâkuveyh'e yenilince onunla ve Sa'd'la irtabata geçmiş ve 374/984-85 yılında onlarla barış yapmış ve böylece Büveyhîler tarafında resmen tanınmıştır. Mervânî-Büveyhî arasındaki barış, 377/987'de Bâd'ın dostu Büveyhîlerin Musul Valisi Sa'd el-Hacib ölünce sona ermiştir. Böylece Musul'u alan Bâd, kendi adına para basmış ve bağımsızlığa giden yolda ilk adımını atmıştır. Mervânî Emiri bunları yaparken Musul halkının sempatisini de kazanmıştır. Daha sonra Bâd, Bağdat'ı almak için harekete geçmiş, ancak bu girişim onun hayatına mal olmuştur.

Bâd'ın 990 senesinde ölümünden sonra Mervânî tahtına geçen yeğeni Ebu Ali Hasan b. Mervân döneminde Hamdanîler, 381/991-92'de Mervânîlere karşı savaş ilan ederek ülkelerine saldırmıştır. Bu saldırılar sırasında Hamdanî Emirlerinden Ebu Abdullah, iki defa Ebu Ali tarafından esir edilmiş ve Fatımî Halifeliğinin girişimleriyle adı geçen Hamdanî Emiri salıverilmiştir. Ebu Ali, 382/993'te Bizanslılarla on yıllık bir barış anlaşması yaparak dış tehditleri bertaraf etmiş ve devletin dış siyaset paradigmasını revize ederek pragmatik bir dış politikaya yönelmiştir. Ebu Ali, belki de iç kamuoyu baskısında çekinerek Hamdanîlerle ilişkiler kurmayı girişmiş ve onların prensesiyle nişanlanmıştır. Ancak bundan bir sonuç elde etmeden Âmid'in girişinde düzenlenen bir komplo sonucu öldürülmüştür.

Ebu Ali'den sonra Mervânî tahtına kardeşi Mümehhidüdevle geçti. (997-1011) O, Ebu Ali'nin devletin dış siyaseti için çizmiş olduğu yol haritasına bağlı kaldı. Mümehhidüdevle, Ebu Ali'nin evlenmek istediği Hamdanî Prensesini Meyyâfarikîn'e getirerek onunla evlendi. Mümehhidüdevle, başta Bizans olmak üzere diğer devletlerle güçlü diplomatik ilişkiler kurmuştu. Fakat damışmanı Şerve'nin düzenlediği bir komplo ile öldürüldü. Yerine geçen kardeşi Nasruddevle, Şerve ve taraftarlarıyla savaşarak onları ortadan kaldırdı ve Mervânî Emiri oldu.

Nasruddevle, tahta geçtikten sonra kısa bir süre içinde iç sorunlarını halletmiş ve dış siyasette başarılı olmuştur. Bu siyasetin ilk meyveleri; Bizans İmparatorluğu, Abbasi Halifeliği ve Fatımî Halifeliğinin elçileri aynı günlerde Meyyâfarikîn'e gelmiş ve Nasruddevle'ye birçok hediye getirmiş ve tebrikler sunmuşlardır. Mervânîler, dış

siyasete uluslar arası krize yol açan Abbasilerle Fatımîler arasındaki “Hilafet” mücadelesine mesafeli durmuşlardır. Nasruddevle Bizanslıların Urfa üzerindeki yayılmacı politikalarına karşı çıkmış ve etrafında bir koalisyon oluşturmayı başarmıştır. Mervânî emiri Nasruddevle, bir taraftan Bizans’ın hegemonyasına karşı çıkarken bir taraftan da Bizans’ın müttefikleri Nümeyrîlerin düşmanlığını kazanmıştır. Yine bu süreçte Mervânî toprakları Bizans’ın kışkırtmalarıyla Ermenilerin saldırılarına maruz kalmıştır. Diğer taraftan Nasruddevle, Fatımîlerin Şam Valisi Dizberî tehdidine karşı Ukeylî ve Nümeyrîlerle ittifak kurarak cevap vermiştir. Nasruddevle’nin Fatımîlerin politikalarına kuşkulu davrandığının bir başka örneği, Besasirî isyanında da görülmektedir. Zira Nasruddevle Şirazî’nin bütün ısrarlarına rağmen onu oyalamayı bilmiştir. Nasruddevle döneminde bölgede en çok Mervânîleri meşgul eden Ukeylîler olmuştur. Bir taraftan bunlar Mervânîlerin düşmanı, bazen akrabaları bazen de düşman karşısında müttefikleri olmuşlardır. Nasruddevle, Bizansla-Selçuklular arasında barışın sağlanması için arabuluculuk yapmıştır.

Nasruddevle zamanında Mervânî toprakları, ilk defa 1043 senesinde Büyük Selçuklu otoritesine tabi olan Oğuzların sadırısına maruz kaldı. Mervânî emiri Nasruddevle Selçuklu sultanı Tuğrul Bey’le yürüttüğü diplomatik girişimler sonucu Oğuzlar Mervânîlere ait Diyarbekir bölgesini terk etmişlerdi. Mervânîler, Nasruddevle zamanında 1049-50’de Tuğrul Bey’in başında bulunduğu Selçuklu Devletine tabi oldu. Bundan sonra Mervânîler, bölgede gelişen siyasi olaylara kayıtsız kalarak, Selçukluların hemen hemen bütün isteklerine boyun eğdiler.

Mervânî Emiri Nasruddevle 1062’de ölünce oğlu ve veliahtı Nizameddin tahta geçmişti. Böylece Mervânî prensleri arasına tahta pay alma kavgası su yüzüne çıkmıştı. Bunu fark eden Büyük Selçuklular, politik stratejileri gereği Mervânîlerin iç çekişmelerine müdahil olmuşlardı. Yine bunların bu siyasetleri sonucu Bizanslılar, Mervânî topraklarına saldırmıştı.

Nizameddin 1080’de vefat edince Mervânîlerin son Emiri oğlu Mansur, Selçukluların tehdidini berteraf etmek için Ukeylîlerle ittifak kursa da Diyarbekir bölgesini 1086’de Selçukluların eline geçmesine engel olamamıştı.

Sonuç olarak Mervânîler; din, mezhep ve kimlik siyaseti yapmadıkları için, birçok alanda ülkelerinde önemli başarılarla imza atmışlardı. O dönemde ekonomik kalkınma, güvenlik, kültürel gelişme ve iltica edenlerin başvurduğu yerlerin başında Mervânîlerin ülkeleri geliyordu.

KAYNAKÇA

- ABÛ'L-FARAC, Gregory, (Bar Hebraeus) **Abû'l-Farac Tarihi**, (Çev.): Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987.
- AMEDROZ, H. F., “ The Marwânid Dynasty at Mayyâfâriqîn in the Tenth and Elecenth Centurie & A.D.” JRAS, 1902, 123-54,
- AVCI, Casim, “Hilâfet” DİA. C. 17, TDV, İstanbul 1998.
- AZİMLİ, Mehmet, **Diyarbakır ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci**, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya 2010.
- BALUKEN, Yusuf, “Mervânîler Devrinde Dinî Gruplar Arasındaki Münasebetler” (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü – Yüksek Lisans Tezi) Van 2010.
- BİTLİSİ Şerefhan, **Şerefname Diroka Kurdistanê Şerefhani Bitlisi**, Kürtçeye (Çev.): Ziya Avcı, Avesta, İstanbul 2007.
- BOWEN, Harold, “Nasruddevle” İA. C. IX, MEB, İstanbul 1964.
- BUCHNER, V. F. “Malazgirt” İA. C. VII, MEB, İstanbul 1979.
- BULDUK, Abdulgani (Mustafa Öztürk ve İbrahim Yılmazçelik,), **el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2004.
- ÇEVİK, Adnan, “XI-XIII. Yüzlılarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi” (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü – Doktora Tezi), İstanbul 2002.
- DEMİRCAN, Adnan, “Müslümanların Fethinden Mervânîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfarikîn” **İstem Dergisi**, sayı: 17, Konya 2011.
- DEMİRKENT, Işıl, “Bizans” DİA, C. 6, TDV, İstanbul 1992.
- DURUKAN, Aynur, “Dicle Köprüsü” DİA, C. 9, TDV, İstanbul 1994.
- EBU'L-FİDA,el-Meliku'l-Müeyyed İsmail b. Ali b. Mahmud İbn Amr b. Şâhensâ b. Eyyub, **Tarih Ebu'l-Fida el-Musemmâ el-Muhtasar-fi-Ahbar'il-Beşer**, 1. Baskı, nşr: Mahmut Deyyub, Daru'l-Kutubü'l-İlmiye, Beyrut 1997.

- er-RUZRÂVERÎ, li'Vezir Ebu Şucâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdullah el-Mulakkab bi'Zahizuddin, **Zeyl Tecârubu'l-Umem**, 1.Baskı, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 2003,
- ERTEKİN, M. Zahir, "Mervânîler Devrinde Meyyafarikin" **Uluslararası Silvan Sempozyumu**, 1. Baskı, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- eş-ŞİRAZÎ, Hibetullah b. Ebî Amrân Musa el-Müeyyed fi'd-Din, **Müzekirât Dâî Duât ed-Devletü'l-Fâtümîyye**, bsy., Muessesetu İzzeddin, Beyrut 1983.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Diyarbakır" DİA, C. 9, TDV, İstanbul 1994.
- HERURÎ, Derviş Yusuf Hasan, **Bilâdu Hakkâri h. 334-737/m. 945-1336 Derâsete Siyasiye Hadâriye**, 1. Baskı, Spirez & Publisher, Erbil 2005.
- HOCA, Adnan, "Mervânîlerin Meyfarkindeki Altın Çağı" **Uluslararası Silvan Sempozyumu**, 1. Baskı, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- HONIGMANN, E. "Urfâ" İA, C. XIII, 1. baskı, MEB, İstanbul 1986.
- , Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Çev.): Fikret İŞILTAN, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul 1970.
- HUSREV, Nâsır-ı, **Sefernâme**, (Çev.): Abdulvehhab Terzi, MEB, İstanbul 1988.
- İBN HALDUN, **Tarihi**, bsy., Müessesü'l-Âlemî, Beyrut, byy.,
- İBN HALLİKAN, li'Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu'l-Bekr **Vefayatu'l Ayan ve enbâu ebnâi'z-Zamân**, thk: İhsan Abbas, bsy., Dar'ül-Sadr, Beyrut 1977.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, li'Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Müluk Ve'l-Ümem**, thk., Muhammed Abdu'l-Kâdir Ata, Mustafa Abdu'l-Kadir Ata ve Naim Zerzur, 1.Baskı, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1992.
- İBNÜ'L-ESİR, li'İmâmi'l-Alâme Umdetu'l-Muerrihîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî el-Mulakkab bi'İzuddin, **el-Kamil fi't-Tarih**, thk., Muhammed Yusuf Dekâke, 1. Baskı, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1987.
- İBNÜ'L-EZRAK, (Çev.): M. E. Bozarlan, **Mervânî Kürtleri Tarihi**, "Tarihu Meyyâfarikîn ve Âmid (Meyyâfarikîn ve Âmid Tarihi)" Komkar Yayınları, Köln 1989.
- İBNÜ'L-EZRAK, Ahmed b. Yusuf b. Ali el-Ezrak el-Fârikî, **Tarih'ül-Fariki ed-Devlet'ül-Mervânîyye**, thk, Bedevi, A. Latif, Avad, 2. Baskı, Daru'l-Kitab, Beyrut 1974.

- İBNÜ'L-KESİR, li'Hâfiz Umâduddin Ebu'l-Fida İsmail İbn Amr b. Kesir Kureşî ed'Dımaşkî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, thk., Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, 1. Baskı, Daru'l-Hicr, 1997.
- İBN KALANİSÎ, Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed Ebu Ya'lâ et-Temimî **Tarih Dımaşk li İbn el-Kalanisî**, thk., Suheyl Zekar, 1.Baskı, Dar Husan Lit-Tiba'a ve el-Nasr, Dımaşk 1983.
- İBNÜ'L-VERDÎ, Ömer b. Muzaffer b. Ömer b. Muhammed İbn Ebi el-Fevaris Ebu Hasf Zeyneddin el-Muarî el-Kindî **Tarih İbn el-Verdi**, 1.Baskı, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut 1996.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuklular" İA, C. X, MEB, İstanbul
- KARAASLAN, Ünal, Nasuhi, "Hamdanîler" DİA, C. 15, TDV, İstanbul 1997.
- KOÇER, M. Sait Sekwan, **el-Fariki-ve-Menhecuhu-min-Hilali-Kitabihi Tarih'ul Meyyâfarikîn ve Âmid**, Kürdistan Akademi Yayınları Spizêr, Erbil 2010.
- KÖYMEN, Altay, Mehmet, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, (Alp Arslan ve Zamanı), TTK-Yayınları, Ankara 1992.
- LAZAREV M. S., MIHOYAN Ş. X., VASİLYEVA E. İ., GASTERYAN M. A., JİGALİNİ O. İ., **Kürdistan Tarihi**, Rusçadan (Çev.): İbrahim Kale, Avesta, İstanbul 2010.
- M. EMİN ZEKİ Beg, **Kürtler ve Kürdistan Tarihi** (Çev.): Vahdettin İNCE, Mehmet DAĞ, Reşat ADAK ve Şükrü ASLAN, Nûbihar, İstanbul 2010.
- , **Tarih ed-Düvel ve'l-İmârâtü'l-Kürdiye fi-Ahdi'l-İslam**, Arapça (Çev.): Muhammed Ali AVNÎ, es-Saâde, Mısır 1947.
- MATEOS, Urfalı, **Vekayi-Nâmesi**, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (Çev.): Hrant D. Andreasyan, (Çev.): M. Halil Yınanç, TTK, Ankara 1987.
- MAY, Abdullah, "The Cultura History of Silvan or Farqin" **Uluslararası Silvan Sempozyumu**, 1. Baskı, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- MERÇİL, Erdoğan, ALPTEKİN, Çoşkun, SEVİM, Ali, MÜLAYİM, Selçuk, Yılmaz, Hakkı, DURSUN, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul, Çağ yayınları 1992.
- MINORSKY, V. "Kürtler" İA. VI, MEB, İstanbul 1977.
- , V. "Mardin" İA. C. VII, MEB, İstanbul 1979.
- , V. "Meyyfarikin" İA. C. VIII, MEB, İstanbul 1979.

- NIKITINE, Basil, **Kürtler**, (Çev.): E. KAHRAMAN, H. AKKUŞ, N. UĞURLU, Örgün, İstanbul 2010.
- ÖZER, Ahmet, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler**, 2. Baskı, Hemen Kitap, İstanbul 2010.
- RİPPER, Thomas, **Diyarbakir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı**, (Çev.): Bahar ŞAHİN FIRAT Avesta, İstanbul 2012.
- SAVRAN, Ahmet, "Meyyâfârikin" DİA, C. 29, TDV, Ankara 2004.
- SİBT, İbni'l-cevzi, (Ali Sevim), **Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyan**, C. XVIII, Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi, (Belgeler) Türk Tarih Belgeleri Dergisi, S. 22, TTK, Ankara 1998.
- , İbni'l-cevzi, (Ali Sevim), "**Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyan**" C. XX, Selçuklularla İlgili Bilgiler III. Sultan Melikşah Dönemi, (Belgeler) Türk Tarihi Belgeleri Dergisi, S. 24, Ankara 2000.
- , İbni'l-cevzi,(Ali Sevim), **Mir'âtü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyan**, C. XIX, Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi, (Belgeler) Türk Tarihi Belgeleri Dergisi, S. 23, TTK, Ankara, 1999
- SOBERHEIM, M. "Hamdanîler" İA, C. V, MEB, İstanbul 1987.
- TOKUŞ, Ömer, "Hamdanîler Siyasi İctinai İlmi ve Kültürel Hayat", (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2006.
- TUFANTOZ, Abdurrahim, **Ortaçağ'da Diyarbakir Mervânogulları/990-1085**, 1. Baskı, Aça Yayınları, Akara 2005.
- , Abdurrahim, "Mervânîler" DİA, C. 29, TDV, Ankara, 2004
- , Abdurrahim, "Nasruddevle" DİA. C. 32, TDV, İstanbul 2006.
- TURAN, Osman, **Seçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 16. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- YÂKÛT, Şihâbuddin Ebu Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldan**, 8. Baskı, Dârusâdır, Beyrut 2010.
- , el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Üdeba**, thk, İhsan Abbas, 1. Baskı, Dâru'l-Garb el-İslam, Beyrut 1993.
- YETKİN, Şerare, "Abbsiler" DİA, C. 1, TDV, İstanbul 1988.
- YINANÇ, Mükrimin, H. "Diyarbakir" İA. C. III, MEB, İstanbul 1988.

YUSUF, Abdurrakib, **ed-Devlet'u-Dostkiye fi Kurdistani'l-Vusta**, 2. baskı, C. II, Dar Aras, Erbil, 2001.

ZEHEBÎ, li'Hâfizi'l-Muerrih Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyeru Alami'n-Nubela**, 1. Baskı, thk., Şuayip Arnavut ve Muhammed Naim el-Arkasusi, Muesesetu Risale, Beyrut 1981.

-----, **Tarih'ül-İslam**, thk., Ömer A. SelamTedmüri, 1. Baskı, Daru'l-Kitab'ul-Arap, 1994.

ZETTERSTEEN, K.V. , "Ukayliler" İA, C. XIII, MEB, İstanbul 1986.

-----, K. V. "Mervâniler" İA. C. VII, MEB, İstanbul 1979.

ZEYDÂN, Corcî, "**İslâm Uygarlıkları Tarihi**" (Çev.): Nejdet Gök, C. II, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

EKLER

EK 1:

eş-Şirazi'nin Nasruddevle'ye Gönderdiği ilk Mektup Metni

(١٥) نظراً لأهمية الرسالة التاريخية ندرج هنا نصها التالي، ويظهر أن مقدمتها قد حذفها المؤيد عند درجها في مذكراته (سيرته): "وأما إعتذاره عند التوقف في معنى الدولة الشريفة واقامتها وقوع التريص بها الى حين عودة الشيخ (أبي الحسن بن بشر) بالنتقيريات التي تظمتن بها القلوب وتنشرح معها الصدور، فعذره في هذا الوجه يحتاج الى عذر. وذلك أنه قام في غيره من الأمور التي هي أشد وطأً وأثقل محملاً وأنكاهُ القيام المشهور وسعى السعي المشكور. وإرجاء هذا الأمر قطواه في مطاوي الفتور، فإن كان التريص به توقع ما يحدثه الزمان. فإن كان لنا فتح من الله (قالوا ألم نكن معكم)، وإن كان للكافرين نصيب قالوا (الم نستحوذ عليكم ونمنعكم من المؤمنين) الذي هو نص قوله تعالى ومثل الخبر. فكذلك إن كان لنا فليس يفوتهم إذ ذلك إقامة الخطيئة، وإن كان علينا والعباد بالله كانوا إستبقوا مع العدو (خذله الله) في الأمر ببقية وجعلوا الأمر على جملته لديهم مائة.

فهذا رأي بنافي الصواب وطريق بباين الإستقامة، فهو يعلم بقبياً أن إقامة الدعوة لنا ونداء لشعارنا لا يعظم موقعهما إلا مع اشراف العدو وإستوائه على مركب العتو. فأما إذا تفضل الله بفق أنبياه وقطع أسبابه وإستجابة الديار وأسعد على تذييل الصعب المقدار، فأني طعم يبقى لخطيئته إذا خطب وقد غار ما رونقه ونضب. وأما ما يخرج حساب التوهم الذي لا يثبت مثله العقل ومحوه لطف الله وجميل صنعه، من انه ربما وقف الأمر والعباد بالله فكان عنده مرموقاً بعين من إقتصد في الفعل ولم يمل معنا كل الميل. فذلك أيضاً قصد غير صحيح، لكون ذلك متعلقاً بإمتداد باع العدو (خذله الله تعالى إليهم والله يعيذهم منه) أو قصرها. فإن قصرت باعه كان الفكر بإقامة الدعوة شافعاً للفكر بالإنجاد وتجريد العسكر الذي ليس يخاف أمره، وإذا لم يخلص ضرر من ذلك لم يخلص من هذا أيضاً. وإن طالت باعه (لا أظالها الله) فهم الذين قال الله فيه "لا يرقبون في مؤمن إلا ولا ذمة".

كان هذان الأمران أم لم يكونا ومع هذا كله فمعلوم أنه إن تفضل الله بالدفع في وجه هذا العدو المضل المبين، فما إلا جرثومته التي قُطعت وأنبياه التي قُلعت، لكون ذلك أمراً هو بنفسه حاضره ويخيط رقبته مباشرة. وإن (والعباد بالله) كان على أصحابنا (نصرهم الله)، فإن صاحب الأمر ولي النعمة (خلد الله ملكه) على مسيرة خمسمائة فرسخ لا يحل به كثرة وهن، على تكاثر عدده ووفور عدده وإتساع نطاق قدرته بحمد الله ومنه، لأن يردف جيشاً بجيش ومالاً بمال، فليس الحرب مما تضح أوزارها بوقفه تجري وكلا، بل هناك لزمت ملازمها وتعين على الناس عامة وعلى المجلس الأميري خاصة، أن يتعلقوا بأذيال الدولة العلوية أدامها الله كل التعلق، ويتحققوا بخدمتها كل التحقق، عاملين علم اليقين أن الناس إذا عدموا (والعباد بالله) منها سنداً ومن ظلها ملتجداً، صاروا ملكة لهؤلاء الأشرار وصلوا في ظلهم وعدوانهم أحر ما يكون من النار والسلام.

(١٦) سيرة المؤيد، ص ١٠٨، الرسالة الأولى.

EK 2:

eş-Şirazi'nin Nasruddevle'ye Gönderdiği İkinci Mektup Metni

نص الرسالة:

"ولم أزل أراصد حالة تفتحنني للمواصلة وتهمزني للمخاطبة، حتى ورد كتابه الى مجلس الوزارة السامي بما ورد، وأمرتُ بمكتابته ومكاتبة مجلس الإمارة. فكأنني نشدتُ في ذلك ضالةً وأصبت غنيمته. وكاتبتهما جميعاً بما ورد جوابه على يد حاجب متقرب وأنا - علم الله - مسرور بما وشججه الله بيننا في المواصلة، من الحرمة وكشفه رتاج الحشمة. ولما إستقر علمه عندي من تعصبه وتدينه (٥) بدين الولاء لأهل البيت صلى الله عليه وسلم، وحرصه من خدمة الدولة العلوية -أدامها الله تعالى- التي من لبس حللها وتفياً ظلالها، فقد إتخذ مع الرسول سبيلاً ووجد الى قصد النجاة دليلاً. وبعد فإنني أريد الأخذ معه في الحقائق، التي لايشوبها شيء من الإدهان. وذلك أن مجلس الإمارة كان حدث له رأي في مهاجرة الحضرة العلوية، كمثل رأيه في مواصلة الجهة التركمانية (٦)،

وكان التعجب من الإثنين يكثر، والقلب عن مصدر مثلهما عن معدن الفضل والرأي والقيام في الرياسة ينفر. فلما كان في هذه المدة القريبة، ورد كتابه بما هو بمثله وأخلق وبفضله أليق، مظهراً للعتبي

(٤) يظهر أن المؤيد حينما كتب هذه الرسالة كان متأهباً للسفر بدليل قوله: "مع عجلة خمرتني ومسير لزيئي وأمر يكاد ينكشف عنه الغطاء من دون شهر...". ويحتمل أنه كان يسير الى حلب ومن ثم الى الرجة بإقليم الجزيرة. وقد ذكر الدكتور محمد جمال الدين سرور في كتابه (سياسة الفاطميين الخارجية ص١٩٢)، أنه بينما كان المؤيد يتجه من حلب الى الرجة وصله في الطريق كتاب نصرالدولة ابن مروان.

هذا ويحتمل أن المؤيد كتب رسالته هذه قبيل رمضان أو في رمضان نفسه، حيث يشير إليه في جملة المذكورة. كما يظهر أيضاً أن هذه الرسالة كانت الرسالة الثانية التي أرسلها الى نصرالدولة رداً على رسالته الجوابية. أما عدم وجود اسم نصرالدولة الصريح في رسائله الثلاث، فيما أن المؤيد وعند إدخالها في (سيرته) حذف مقدماتها، التي تشمل عادة اسم المرسل إليه وذكر التحيات والأدعية والمدح. وهذا هو الراجح. أو أنه لم يذكر اسمه في الرسائل حفاظاً على سريتها. غير أنه صرح بأن هذه الرسائل وجهها الى ابن مروان. وكان حتى القرن التاسع عشر يكتب اسم المرسل إليه وتاريخ الرسالة على ظهر أو ظرف الرسالة في كثير من الأحيان لا في متن الرسالة. ولذلك توجد الآن الكثير من الرسائل الشخصية والرسمية خالية من اسم المرسل إليه ومن التاريخ، لأن ظروفها فقدت ولم ينقل الاسم والتاريخ من ظهرها عند درجها في كتاب ما مما أحدث نقصاً كبيراً في هذه الوثائق وكان ذلك عادة سيئة.

(٥) يقصد نصرالدولة، ويذكره بصيغة الغائب تعظيماً.

(٦) يقصد بالتركمانية السلاجقة.

قاتلاً للحسنى، ومشيراً بما يشير به الأملعي والمكين في مشورته والرأى القوي. فعلم أن الذي فاء به الى الحق، بعد أن ثنى عنه عطفه جانباً وكساه كسوة الرضا، عقيب أن ذهب بلا سبب مغاضباً، فهو الوسيط المبارك الأستاذ الجليل الجامع في ذلك بين قضاء حق صحبته وخدمة الدولة العلوية أدامها الله تعالى من لبس جميلها في صميمته (٧).

ثم إنني كوتبت من مجلس الوزارة بمكاتبتة متشكراً لذلك على حميد الرجعى، وله فيه على مشكور المسعى.

وأسوق الكلام الى ما أنا متوجه فيه من الأمر، الذي أستعين بالله تعالى فيه وأتوكل عليه، وكون ذلك متعلقاً بالصغير والكبير والحاضر والبادي "ولكل إمريء يومئذ شأن يغنيه" في خلوص الضرر اليه إن قعد عن النصرة، وسلك في وادي الغفلة والغرة. فورد الكتاب بما نكب فيه عن القصد الذي أردته والمعنى الذي قصدته، وهل له معنا يد تطول الى مكاشفة القوم ومناجزتهم، ومساعدة على ما لعل الله يتعس جدهم ويفلّ معه حدهم أم لا؟ وعدل في الجواب الى معاتبات ومشاورات وأمور قد ضاق الأمر عنها وإختنق الزمان فيما نحن بصدهه دون الإعادة والإبداء فيها.

ولما كانت الصورة هذه ووجدتني لم أحصل على بيان من جهته، مع عجلة حفزتني ومسير لزني وأمر يكاد ينكشف عنه الغطاء من دون شهر، عظم الله للإسلام والمسلمين عائدته وصرف الى المفسدين في الأرض عاديتة (٨). أجيبت عن كتاب حضرته بما هو واصل بوصول هذه المخاطبة. فتقدم الأستاذ الجليل بشرح مضمونه له.

والذي أقول له في هذا الجواب أن مجلس الإمارة، إن قبض عن ممالاة الجماعة في هذا الوقت يد نصرتة، وهم قوم حركتهم القرائح والنحائز للملابسة هذا الخطر وممارسته، ويعيد أن يجمع الزمان أمثالهم ويؤلف بين المتفرقين منهم من كان على عين الغلط. ثم أقول في هذا الفصل قولاً يجلو به برهان العقل، هب أن التركمانية لكم على ما يظهرون سلم والتواصل بينكم وبينهم حق وصدق، فما هنالك عدو يقصد غيرنا ولا مملكة تطلب سوى مملكتنا. ألستم في مدرجة طريقهم إلينا، وعبورهم عليكم إذا أرادوا قصدنا؟ وأنتم بين أمرين إما أن تلقوهم تلقي الخادم لمخدومه والصديق لصديقه، وتمكنوهم أن يجوسوا خلالكم، أو لاتأمنوهم فتعتصموا بحصونكم عنهم وتتمنعوا منهم. فإن كانت العزيمة الخدمة والتلقي، فقد سألها قوم من قبلكم ثم أصبحوا بها كافرين

ومعلوم ما جرى بالأمس على ابن الملك (أبي كاليجار) الملقب (بالرحيم)، عند تلقيه لهم واحفاناً بهم وقصده لخدمتهم، من بعد توثق مدعي الخلافة له بالإيمان المغلظة والمواثيق المؤكدة (٩).

فحين دخل مخيمهم نشب في الشبكة من فوره، فما رعى فيه دين ولا يمين ولا عرف للخليفة، الذي

(٧) يظهر من قول المؤيد في نهاية الرسالة "وصلاح صاحبه أيضاً": أن الوسيط كان عالماً من الدولة الدستكية ومتقرباً من نصرالدولة له نفوذ ديني وإنه كان قاضياً من قضاتها.

(٨) يشير بذلك الى شهر رمضان.

(٩) يقصد الخليفة العباسي.

توسط الحال قدرأ مع المعلوم من حال الرحيم-المرحوم اليوم-(١٠) خلصه الله في كونه لاياوي الى سبد ولا لبد، وإنما له قوت لايمتته ولا يحييه. فكيف من يؤذن بالأموال والخزائن ووراءه الحصون، التي هي من أمهات الحصون والبلاد المعمورة المأهولة فهذا باب.

وإن كانت العزيمة الباب الثاني في الإعتصام منه، فقد دمر الله تعالى اذن على المهادة والمشابكة تدميراً وصار كما قال الله تعالى "وقدمنا الى ما عملوا من عمل فجعلناه هباءً منثوراً". وإذا كان مفضي الأمر الى ذلك، فما لكم لاتستقبلون من الأمر ما توجب الضرورة أن لاتستدبروه، فتكون كما قال القائل:

رأى الأمر يفضي الى آخر فصير آخره أولاً

ولم لاتستغنمون هذا الوقت والأيدي معكم مجتمعة، ولكم في الأرض من أهل الموافقة والمرافقة مراغم كثيرة وسعة، ووراءكم من الدولة العلوية -أدامها الله تعالى- ردة عظيم وقد قيل:

إنتهز الفرصة إما مرت فربما طلبتها فأعيت

وهذا مما لاخفاء به على عاقل ووجه العقل الذي لايحجبه حجاب باطل والسلام. وأما نحن فنعتقد اننا الى أن نرت ديار الظالمين أقرب منهم الى أن يرثوا ديارنا، بحجة من قوله: "ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر ان الأرض يرثها عبادي الصالحون". وما أرى وسم الصالحين أليق بأحد ممن جده محمد صلى الله عليه وسلم وأبوه علي عليه السلام ودياره روضة العدل والأمن، والحرمات متماسكات به وصدقاته فائضة على الكبير والصغير.

فإذا كانت النسيبة هذه فلا خلاف لوعد الله سبحانه، فهذا باب من حيث الثقة بالله والتصديق لقوله وتجنب الشك في وعده ووعيبه. فأما من حيث الرأي: فإن الذي أقدره الله سبحانه وله الحمد على أن يلبي دعوة الأجل أبي الحارث(١١) ومن صحبه لقبض المال والعدد والخيل بلا حساب ولا كتاب أقدر، أن ضغطه والعباذ بالله أمر ودنا من تلقائه شر، أن يفتح من خزائنه وخزائنه آباته عليهم السلام خلعجان الأموال ويستتجر بها من الخيل والرجال ماينذر فضاء البراري بالقنا مشجراً وينشيء سحاب السيوف للدماء ممطراً. وأسأل الأستاذ تأمل ما ذكرته بعيني بصيرته وتصور الأمر فيه بصورته. فإن علم تزبيداً مني فيما أوردته، أو عدولاً عن حد نصفه فيما سردته فنذني فيه، وإن تكن الأخرى أشار فيه بالواجب الذي يتقرب الى الله بصلاح المسلمين فيه أولاً، وصلاح صاحبه ثانياً، والإستحمام الى الدولة أدامها الله ثالثاً، والإنتداب في ذلك لإعلاء بنيان ما أسسه وإستثمار ما غرسه إن شاء الله تعالى(١٢).

(١٠) لعل بعض القراء يفهم من هذه الجملة الدعائية المعارضة -المرحوم اليوم- أن الرسالة كتبت بعد وفاة الملك الرحيم سنة ٥١٤هـ، غير أن جملة "خلصه الله" أي خلصه الله من أيدي السلاجقة تدل على إن المؤيد لم يقصد بالجملة الأولى المعنى المتعارف المستعمل للموتى، بل إستعار به لزوال مملكته ودولته. فالمرحوم اليوم بمعنى الذي زال ملكه.

(١١) يقصد أبا الحارث البساسيري.

(١٢) سيرة المؤيد، ص ١١٣-١١٦.

EK 3:

Mervânîlere Ait Sikkeler

Mervânî Emiri Ebu Ali'ye ait olan h.385 te Cizrede basılan sikke örneğidir. Bu sikkelerin ön yüzünde Mervani Emiri Ebu Ali'nin adı yazılıdır. Arka yüzünde ise Abbasi Halifesi el-Kadir-Billah'ın ve Büveyhî Emiri Behauddevle bu Nasır'ın adı yazılıdır.

Mervânî Emiri Mümehhiduddevle'ye ait olan h.397'de Nusaybin de basılan sikke örneğidir. Bu sikkelerin ön yüzünde Mervânî Emiri Mümehhiduddevle'nin adı yazılıdır. Arka yüzünde ise Abbasi Halifesi el-Kadir-Billah'ın ve Büveyhî Emiri Behauddevle bu Nasır'ın adı yazılıdır. (Abdurrakib Yusuf, II, s.108-111.)

EK 4:

Mârvanîlere Ait Sikkeler

Mervânî Emiri Nasruddevle Ebu Nasr'a ait olan h.421'de Cizre de basılan sikke örneğidir. Bu sikkelerin ön yüzünde Mervânî Emiri Nasruddevle Ebu Nasr'ın adı yazılıdır. Arka yüzünde ise Abbasi Halifesi el-Kadir-Billah'ın ve el-Melik Şâhinşah Ebu Şüca'm adı yazılıdır.

Mervânî Emiri Nasruddevle Ebu Nasr'a ait olan h.410'da Meyyâfarıkîn de basılan sikke örneğidir. Bu sikkelerin ön yüzünde Mervânî Emiri Nasruddevle Ebu Nasr'ın adı yazılıdır. Arka yüzünde ise Abbasi Halifesi el-Kadir-Billah'ın ve el-Melik Şâhinşah Ebu Şüca'm adı yazılıdır. (Abdurrakib Yusuf, II, s.108-111.)